

CRONICA MOLDOVEI de la Cracovia

Editie de
Constantin Rezachevici

Cronica Moldovei de la Cracovia
- Secolul XIII - inceputul secolului XVII -

CRONICA MOLDOVEI DE LA CRACOVIA

– Secolul XIII – începutul secolului XVII –

Textul inedit al unui autor polon anonim

Studiu introductiv,
ediție, note și bibliografie
de
CONSTANTIN REZACHEVICI

EDITURA MERONIA
București, 2006

Grafică: Dumitru F. DUMITRU

Coperta: Radu OLTEAN

Machetare computerizată: Cristian DRAGOMIR

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Cronica Moldovei de la Cracovia. Sec. XIII - începutul sec. XVII

/ ed.: Rezachevici Constantin. - București : Meronia, 2006

Bibliogr.

ISBN (10) 973-7839-14-5 ; (13) 978-973-7839-14-5

I. Rezachevici, Constantin (ed.)

94(498.3)

EDITAT CU SPRIJINUL
AUTORITĂȚII NAȚIONALE
PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ
300 ex.; Lei 22

Coperta I: Stema Moldovei de la mănăstirea Sucevița și
Reprezentare a Cracoviei cu palatul regal, din sec. XVII.
Coperta IV: Fresca familiei lui Ieremia Movilă de la mănăstirea
Sucevița.

ISBN 973-7839-14-5

ISBN 978-973-7839-14-5

MOTTO:

„Popoarele din aceste provincii [...] oscilară astfel mereu față de cine trebuiau să se închine, ținând când cu regii Ungariei, când cu regii Poloniei, după împrejurări, fiind obligate să ia această atitudine din pricina turcilor, care deveneau foarte puternici în Europa, pentru a nu fi zdrobiți de ei. Ele se îndreptară astfel întotdeauna spre acela care era cel mai puternic și mai în stare să-i apere.”

(Cronica Moldovei de la Cracovia)

„Când mai multe puteri își exercită însă influența asupra unui teritoriu, se ajunge totdeauna la rezultatul că, în loc ca acela asupra căruia tăbărăsc toți să fie zdrobit, el scapă tocmai prin echilibrul de forțe care se creează din aceste silinți neconținute. Știm și noi ceva despre aceasta, noi cari trăim de pe urma echilibrului ce s-a stabilit din dorința de a ne cuceri a vecinilor noștri în toate timpurile, rivalitatea lor continuă însemnând permanența vieții noastre naționale.”

(N. Iorga – 1914)

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	9
ABREVIERI	11
INTRODUCERE. O VIZIUNE INTEGRAL POLONĂ ASUPRA ISTORIEI MOLDOVEI DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XIII LA ÎNCEPUTUL VEACULUI XVII	15
I. Locul noului izvor în cadrul literaturii cronicărești privind relațiile polono-române	19
II. Descrierea manuscrisului. Titlul izvorului	29
III. Originalitatea cronicii, autorul, metoda sa și conținutul izvorului	34
IV. Ideea centrală: analiza raportului dintre suzeranitățile ungară, polonă și turcă asupra Moldovei în Evul Mediu. Informații noi	46
V. Datarea și condițiile redactării și traducerii cronicii Moldovei	64
VI. Izvoarele cronicii	70
VII. Limba traducerii	81
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	87
TEXTUL CRONICII	91
TRADUCERE	127

Moldova, parte a Daciei și apoi a Cumaniei (p. 129);
Conflicte tătaro-cumano-ungare în secolul XIII (p. 129);
Bogdan din Maramureș se stabilește în Moldova (p. 130);
Scopul cronicii: discutarea raportului dintre suzeranitatea
ungară și cea polonă asupra Moldovei în secolele XIV-XVI
(p. 130). Conflictul între Ștefan și Petru I, nepoții lui Bogdan I
și prima intervenție a lui Cazimir cel Mare în Moldova (p. 131);

Petru II și urmașii săi până la Alexandru cel Bun și stabilirea legăturilor cu Polonia (p. 132); Relațiile lui Alexandru cel Bun cu regatul polon și cnezatul lituan (p. 133); Luptele pentru tron dintre fii lui Alexandru cel Bun (p. 135); Bătălia de la Crasna, 6 septembrie 1450 (p. 139); Petru Aron răscumpără pacea de la turci cu 2000 de galbeni (p. 141); Domnia lui Ștefan cel Mare, 1457-1504 (p. 141); Lupta de la Baia, 15/16 decembrie 1467 (p. 142); Conflictele cu Imperiul Otoman, 1475-1476 (p. 143); Jurământul de la Colomeea, 12 septembrie 1485 (p. 145); Campania regelui Ioan Albert în Moldova și înfrângerea sa în Codrul Cosminului, 26 octombrie 1497 (p. 146); Moldova în cadrul alianței ungaro-polone din 1499. Moartea „faimosului” Ștefan cel Mare (p. 147); Bogdan III – proiecte de alianță matrimonială și lupte cu polonii (p. 148); Prima domnie a lui Petru Rareș. Bătălia de la Obertyn. Instaurarea lui Ștefan Lăcustă (p. 149); Alexandru Cornea și a doua domnie a lui Petru Rareș (p. 150); Fii lui Petru Rareș (p. 151); Iacob Heraclid Despot (p. 152); Războiul antiotoman al lui Ion vodă cel Viteaz (p. 153); Intențiile lui Sigismund Báthory privind stăpânirea Țărilor Române (p. 153); Înlocuirea lui Aron vodă cu Ștefan Răzvan, 1595 (p. 154); Încăunarea lui Ieremia Movilă (p. 154); Mihai Viteazul în Moldova. Campania lui J. Zamoyski în Moldova și Țara Românească (p. 155); Intervenția Porții împotriva lui Constantin Movilă. Ștefan Tomșa (p. 156); Gaspar Gratiani și înfrângerea hatmanului S. Żółkiewski în Moldova, 1620 (p. 156); Caracterul regimului otoman: „protecția Porții” asupra Țărilor Române (p. 157); Raportul dintre suzeranitatea ungară și cea polonă asupra Moldovei în Evul Mediu. Nevoia de ajutor a Țărilor Române înaintea amenințării turcești (p. 157)

NOTE EXPLICATIVE	160
BIBLIOGRAFIE ESENȚIALĂ	221
FOTOCOPIA CRONICII	239

CUVÂNT ÎNAINTE

Sunt puține, poate prea puține, față de complexitatea istoriei medievale românești, izvoarele narative referitoare la aceasta, cunoscute până în prezent. De aceea orice descoperire în acest domeniu e binevenită. Cu atât mai mult, cu cât cronică Moldova pe care o înfățișez în paginile care urmează, e un izvor singular, de o factură neobișnuită, fiind singura cronică a Moldovei redactată peste hotare, de un autor străin – polon –, care nu folosește nici un izvor narativ intern, bazându-se exclusiv pe surse aflate în Polonia. Ea realizează astfel o viziune externă extrem de interesantă asupra istoriei Moldovei, din ajunul întemeierii statului feudal și până în primul sfert al secolului al XVII-lea.

Nu e o cronică în stilul „analelor” moldovenești din secolele XV–XVI, sau al letopisețelor lui Grigore Ureche și chiar Miron Costin din veacul XVII, căci, deși văzându-i titlul pe care i l-am dat, în lipsa celui nementionat în manuscris, gândul ne poartă spre acestea, în realitate, ea se încadrează în grupul cronicilor polone din veacul XVII pe care le putem numi „tematice”, urmărind în țesătura evenimentelor o anumită idee. În cazul de față aceasta e deosebit de interesantă pentru români, căci se referă la discutarea statutului suzeranității ungare și a celei polone asupra Moldovei, a raportului dintre ele și față de ulterior instaurata „protecție a Porții”, relevând cu neașteptată înțelegere pentru un autor

polon, politica de echilibru dusă de domnii Moldovei între cele trei puteri, în interesul țării.

O cuprinzătoare introducere fixează locul noului izvor în cadrul cronicilor polone cu referiri la Țările Române, descrie manuscrisul, relevă originalitatea cronicii, se referă la metoda de lucru a autorului anonim și la conținutul izvorului, stăruie asupra ideii centrale – analiza raportului între suzeranitățile ungară, polonă și turcă asupra Moldovei în Evul Mediu – și asupra informațiilor noi. Nu sunt trecute cu vederea nici condițiile istorice în care au fost redactate cronica, datarea ei, izvoarele folosite și limba acesteia.

Textul cronicii și traducerea, urmată de note și comentarii, care plasează evenimentele în lumina ultimelor rezultate ale cercetării științifice, sunt însoțite de o bibliografie selectivă, un indice general și reproducerea fotografică a manuscrisului de la Cracovia.

Cu toate că am descoperit acest izvor încă de la primele cercetări efectuate la Cracovia în 1973, și în decursul anilor l-am menționat de mai multe ori, iar în 1982 am publicat chiar partea referitoare la Ștefan cel Mare, prins mereu cu alte lucrări, am tot amânat publicarea lui în întregime, astfel că abia acum, trecând în revistă izvoarele inedite pe care le-am adus din Polonia de-a lungul anilor, am găsit, în sfârșit, răgazul necesar de a-l încredința tiparului în întregime, cu sprijinul binevoitor al editurii Meronia, cea cu nume de muză a istoriei.

*Prin publicarea **Cronicii Moldovei de la Cracovia – Secolul XIII–inceputul secolului XVII** – nădăjduiesc să pun la îndemâna celor interesați o nouă piesă din mozaicul izvoarelor medievale referitoare la Țările Române păstrat în afara acestora.*

Constantin Rezachevici

1 noiembrie 2006

București

ABREVIERI

- „AAR”, M.S.I. – „Analele Academiei Române”. Memoriile Secției Istorice, București.
- „AIACN” – „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”.
- „AIAI” – „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, Iași.
- „AIII” – „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»”, Iași.
- „AIINC” – „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj.
- „AȘUI” – „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”.
- „AUB” – „Analele Universității din București”.
- „BCIR” – „Buletinul Comisiei Istorice a României”, București.
- I. Bogdan, *Documentele* – Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913.
- „BSHAR” – „Bulletin de la Section Historique de l'Academie Roumaine”, București.
- Călători*, I-VIII – *Călători străini despre Țările Române*, I-VIII, ed. Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1968–1983.
- P. Cernovodeanu, C. Rezachevici, *Medievistica* – Paul Cernovodeanu, Constantin Rezachevici, *Înfăptuiri și priorități în medievistica românească*, în „Revista de Istorie”, XXXIII (1980), nr. 7–8.
- „CC” – „Codrul Cosminului”, Cernăuți.
- „CI” – „Cercetări istorice”, Iași.
- „CI”, S.N. – „Cercetări istorice”, Serie Nouă, Muzeul de Istorie al Municipiului Iași.
- „CL” – „Convorbiri literare”, Iași, București.

- I. Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea* – Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979.
- I. Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea și al XVII-lea* – Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, București, 2001.
- M. Costăchescu, *Documentele* – Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932.
- Cronicile slavo-române* – *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959.
- DIR* – *Documente privitoare la istoria României*.
- DRH* – *Documenta Romaniae Historica*, București.
- C.C. Giurescu, *Târguri* – Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967.
- Șt. S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei* – Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei: Probleme controversate*, Iași 1997.
- Hurmuzaki – *Documente privitoare la istoria românilor*, București.
- I. Ionașcu ș.a., *Tratatele* – Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României 1354–1920*, București, 1975.
- „MI” – „Magazin istoric”, București.
- I. Minea, *Informațiile* – I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926.
- P.P. Panaitescu, *Influența polonă* – P.P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. IV, 1925.
- „RA” – „Revista arhivelor”, București.
- C. Racoviță, *Începuturile* – C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387–1432)*, în „Revista istorică română”, X (1940).
- „RdI” – „Revista de istorie”, București.
- C. Rezachevici, *Știri* – Constantin Rezachevici, *Știri despre Ștefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei (sec. XIII–începutul*

sec. XVII), *descoperită în Polonia*, în „Revista de istorie”, XXXV (1982), nr. 5-6.

C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, – Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001.

„RHSEE” – „Revue historique du Sud-Est européen”, București.

„RI” – „Revista istorică”, București.

„RIM” – „Revista de istorie a Moldovei”, Chișinău.

„RIR” – „Revista istorică română”, București.

„RRH” – „Revue Roumaine d’Histoire”, București.

„RS” – „Romanoslavica”, București.

„Studii” – „Studii. Revistă de istorie”, București.

„SAI” – „Studii și articole de istorie”, București.

V. Spinei, *Moldova* – Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982.

„SCIM” – „Studii și cercetări de istorie medie”, București.

„SCIV” – „Studii și cercetări de istorie veche”, București.

„SCIVA” – „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, București.

„SCȘI” – „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași.

„SMIM” – „Studii și materiale de istorie medie”, București.

G. Șincai, *Cronica*, I-II – Gheorghe Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, I-II, ed. a II-a, București, 1886.

Tesauru, III – *Tesauru de monumente istorice pentru România...*, III, ed. A. Papiu Ilarianu, București, 1864.

Grigore Ureche, *Letopisețul* – Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, P.P. Panaitescu, București, 1958.

A. Veress, *Documente* – Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București.

INTRODUCERE

O VIZIUNE INTEGRAL POLONĂ
ASUPRA ISTORIEI MOLDOVEI
DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XIII
LA ÎNCEPÛTUL VEACULUI XVII

În urmă cu câteva decenii, în toamna 1973, am aflat în Biblioteca Czartoryski a Muzeului Național din Cracovia un manuscris interesant, având o semnificație aparte între alte materiale privind istoria medie a românilor decoperite atunci¹. Manuscrisul fără titlu și mențiunea autorului, legat într-un voluminos miscelaneu², cuprinde o adevărată cronică a Moldovei: după o prezentare a conflictelor tătaro-cumano-maghiare, desfășurate la răsărit de Carpați în secolul XIII, stăruind asupra mai tuturor domnilor de la Bogdan I la Gaspar Gratiani, în contextul a ceea ce am numi astăzi al relațiilor internaționale ale Moldovei în secolele XIV–XVII.

Aflarea în Polonia a unui izvor narativ inedit, inclusiv în această țară, privind istoria Moldovei³ nu mă surprinde, căci interesul pentru cunoașterea istoriei acesteia s-a manifestat de-a lungul vremii relativ intens în lucrările cronicarilor poloni. Ca atare, dincolo de existența izvoarelor documentare aflate în depozitele polone – a căror descoperire și valorificare continuă –, de menționarea întâmplărilor din Moldova în

---

1. C. Rezachevici, *Cercetări în arhive și biblioteci polone*, în „RdI”, XXVII (1974), nr. 6, p. 952–956.

2. Muzeum Narodowe w Krakowie, *Biblioteka Czartoryski*, IV, 1973, p. 391–427. Transcrierea textului cronicii a fost revăzută și colaționată cu prilejul unor noi călătorii de studii la Cracovia în 1979 și 1986.

3. Între timp am publicat partea privitoare la epoca lui Ștefan cel Mare [C. Rezachevici, *Știri despre Ștefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei (sec. XIII–începutul sec. XVII) descoperit în Polonia*, în „RdI”, XXXV (1982), nr. 5–6, p. 661–670].

compilații de izvoare narative polone, mai mult⁴ sau mai puțin cunoscute⁵, adesea chiar inedite⁶, sau de consemnarea ocazională a unor momente semnificative, cum ar fi cele privitoare la acțiunile lui Ioan vodă (cel Cumplit)⁷ sau Mihai Viteazul⁸, în lucrări cu caracter informativ, de sine stătătoare, marii cronicari poloni din secolele XV–XVII au acordat, la rândul lor, atenție istoriei Moldovei, stăruind, firește, asupra implicațiilor legăturilor dintre cele două țări. J. Długosz, M. Miechowski, B. Wapowski, M. Kromer, M. Strykowski, Marcin și Joachim Bielski, P. Piasecki au introdus în lucrările lor, adesea trecând de la unul la celălalt, o seamă de astfel de date, dintre care unele au fost preluate apoi chiar de către

---

4. Pentru capitolul din cronica lui Al. Guagnin, *Sarmatiae Europaeae descriptio*, Cracovia, 1578, și alte ediții (traducere polonă de M. Paszkowski în 1611) dedicat istoriei Moldovei până în anul 1608, care „nu este decât o antologie a știrilor cuprinse în cronicarii poloni cunoscuți”, cf. I. Minea, *O cronică leșească a Moldovei*, în „Ioan Neculce”, III (1923), p. 188–192; P.P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, în „AAR”, M.S.L., S. III, t. IV, 1925, p. 176–177.

5. Cf. I. Corfus, *Știri despre istoria Moldovei într-o nouă cronică polonă (1575–1582)*, în „SCIM”, II (1951), nr. 1, p. 111–123 (Fragment de cronică anonimă despre vremea lui Ștefan Báthory, atribuită lui Leonard Gorecki, păstrat într-o copie executată în secolele XVII–XVIII, cuprinzând informații despre istoria Moldovei din perioada lui Ion zis Potcoavă, până la executarea lui Iancu Sasul în 1582, publicată de M. Barycz la Cracovia în 1939).

6. Cf. C. Rezachevici, *Cercetări în arhive și biblioteci polone*, p. 954.

7. Cf. relatărilor lui L. Gorecki, *Descriptio belli luoniae, palatini Valachiae...*; J. Lasicki, *Historia de ingressu polonorum in Valachiam...*; B. Paprocki, *Wartalftige beschreibung des Krieges, welchen des walachische Woiewod luon mit den Türchen Gefürst* (*Tesauru de monumente istorice pentru România*, III, ed. A. Papiu Ilarianu, București, 1864, p. 204–286). Elena Lința, *Materiale inedite privitoare la epoca primului interregnum polonez și la politica domnului moldovean Ion Vodă (1572–1574)*, în „RS”, XI (1965), p. 297–303.

8. P.P. Panaitescu, *Influența polonă*, p., 236–237; C. Rezachevici, *Luptele hatmanului Jan Zamoyski cu Mihai Viteazul într-o tipăritură rară din biblioteca Zamoyski (Broșura căpitanului Stanisław Bartholan din 1601)*, în „RdI”, XXXII (1979), nr. 7, p. 1329–1348.

cronicarii moldoveni Grigore Ureche, Miron Costin și Nicolae Costin⁹.

În 1684, referindu-se la evenimentele din istoria Moldovei de la Alexandru cel Bun înainte, Miron Costin trimite *„La Kromer, Bielski, lituanul Strykowski și la Piasecki, scriitor proaspăt, nou, Moldovenii sânt foarte îndatorați sufletelor acestora, căci în scrierile lor cele mari sânt pomeniți adesea și dânșii”*¹⁰.

I. LOCUL NOULUI IZVOR ÎN CADRUL LITERATURII CRONICĂREȘTI PRIVIND RELAȚIILE POLONO-ROMÂNE

În mod cert, secolul XVI, „*veacul de aur*” al Umanismului și Renașterii polone¹¹, a ilustrat în domeniul istoriografiei tradiția marilor cronici generale ale Poloniei inițiată în

---

9. I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926, p. 66–67; P.P. Panaitescu, *Influența polonă*, p. 168 și urm.; idem, *Izvoarele slave externe ale Istoriei Românilor*. Curs la Facultatea de litere și filozofie 1933–1934, București, 1934, p. 32–41, 54–58, 60–115; G. I. Nastase, *Istoria moldovenească din Kronika polska a lui Bielski*, în „CF”, I (1925), p. 114–158; I. Minea, *O cronică leșească a Moldovei*, p. 190–192; I.C. Chițimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, București, 1972, p. 182–185; idem, *Opera umanistului polon Martin Kromer și importanța ei pentru istoria și cultura poporului român*, în „RS”, XVIII (1972), p. 191–192; idem *La signification contemporaine des relations culturelles roumano-polonaises au XVIIe siècle*, în „RRH”, XIII (1974), nr. 1, p. 65–66. Cf. și Const. A. Stoide, *Note despre Grigore Ureche*, în „AIIA”, XIX (1982), p. 326–332; N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 257–259.

10. Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 236.

11. Cf. Andrzej Wyczański, *Polska-Rzeczą Pospolita Szlachecka 1454–1764* (Republica nobiliară polonă 1454–1764), Varșovia, 1965, p. 153–195; idem, *Cercetări asupra epocii Renașterii în Polonia Populară*, în „Studii”, XXIX (1976), nr. 10, p. 1547–1558; *Odrodzenie w Polsce* (Renașterea în Polonia), I, *Historia*, sub redacția lui Stanisław Arnold, Varșovia, 1955; IV, *Historia literatury*, sub redacția lui Jerzy Ziomka, Varșovia, 1955.

secolul trecut de eruditul J. Długosz (1415–1480)¹². Întâlnim la acesta mai toate caracteristicile marilor cronici din „veacul de aur”, care, de altfel, l-au luat drept model, folosindu-i în manuscris monumentală sa cronică a Poloniei¹³: utilizarea manuscriselor de cronici maghiare (cu informații despre români), citarea documentelor din arhiva regală (inclusiv ale celor care privesc Moldova), subiectivismul în prezentarea faptelor defavorabile polonilor etc.¹⁴ Cei care au reluat perioada tratată de Długosz și au continuat-o, M. Miechowski, B. Wapowski, M. Kromer, M. Strykowski, Marcin și Joachim Bielski, acesta din urmă considerat drept „ultimul cronicar”¹⁵, în sens medieval, al polonilor, nu s-au abătut de la stilul monumental al cronicilor care porneau de la originile biblice, ajungând până în vremea lor.

Cu Stanisław Orzechowski (1513–1566) contemporan, doar cu un an mai mic decât Kromer, un suflu nou pătrunde în literatura istorică polonă, urmat de o intensă dezvoltare a „literaturii publicistice anonime” cu caracter politic¹⁶. La mijlocul veacului XVI el părăsește tradiția marilor compilații de cronici, dând la iveală scrieri de mici dimensiuni, cu profil tematic politic și istoric¹⁷. În aceeași orientare se înscriu și autorii broșurilor despre Ion vodă și Mihai Viteazul (L. Gorecki, J. Lasicki, B. Paprocki, S. Bartholan)¹⁸. Pasul următor a fost

---

12. Cf. *Vita Ioannis Długosch senioris canonici Cracoviensis*, ed. M. Brozek, Varșovia, 1961; Agnieszka Perzanowska, *Wiadomości źródłowe o życiu i działalności Jana Długosza* (Știri din izvoare de prim ordin despre viața și activitatea lui Jan Długosz), în *Długossiana. Studia historyczna w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza* (Długossiana. Studii istorice la cinci sute de ani de la moartea lui Jan Długosz), Varșovia, 1980, p. 293–365; *Słownik historii Polski* (Dicționarul istoriei Poloniei), ed. a VI-a, Varșovia, 1973, p. 287; Fryderyk Papée, în *Polski słownik biograficzny*, V, Cracovia, 1939–1946, p. 176–180; I. Minea, *Informațiile*, p. 6–9.

13. Partea până în anul 1119 a cronicii lui J. Długosz a fost tipărită abia în 1615, iar în întregime a văzut lumina tiparului la Leipzig doar în 1711–1712 (I. Minea, *Informațiile*, p. 9–10).

14. P.P. Panaitescu, *Izvoarele slave*, p. 35, 39; I. Minea, *op. cit.*, p. 6–8.

15. P.P. Panaitescu, *Influența polonă*, p. 154.

16. Cf. Elena Lința, *op. cit.*, p. 288 și urm.

17. P.P. Panaitescu, *Izvoarele slave*, p. 74–78.

18. Cf. mai sus, notele 7–8.

trecerea la istorii politice de tip monografic¹⁹, cum ar fi cea a lui R. Heidenstein dedicată domniilor lui Ștefan Báthory și Sigismund III Wassa (Vasa), care a circulat o bună parte a secolului XVII în manuscris²⁰.

Spre sfârșitul secolului XVI, în cadrul aceleiași noi orientări istoriografice, în Polonia se manifestă interesul pentru o cronică încheșată a Moldovei, mențiunile numeroase, dar dispartate de evenimente din trecutul acesteia, presărate în marile compilații, de felul celei a lui M. Kromer sau a celor doi Bielski, relativ dificil de urmărit²¹, nemaisatisfăcând în parte interesul și necesitățile politice de informare ale vremii. Nu întâmplător, cancelarul și marele hatman polon J. Zamoyski, din cercul căruia făcea parte și R. Heidenstein, se adresa în octombrie 1597 marelui logofăt moldovean Lupu (Luca) Stroici, cel care cu doi în în urmă fusese candidat la scaunul lui Ieremia Movilă, solicitându-i pe lângă noutăți politice: „*De asemenea te rog stăruitor să-mi trimiți cronică Moldovei (o kronike wołoska), pe care ai binevoit să mi-o promiți*”²². Doar cu câteva luni în urmă, trimisul polon la

19. P.P. Panaitescu, *Influența polonă*, loc. cit.

20. Reinhold Heidenstein, *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*, Francofurti ad Moenum, 1672. Tratează perioada 1672–1602.

21. Pe un exemplar al lucrării lui Marcin Bielski, *Kronika polska*, ed. J. Bielski, Cracovia, 1547, aflat la Biblioteca Academiei Române, se află semnificativa însemnare marginală polonă: „*O câtă vreme ar trebui să citești această cronică, ce conține în sine așa de mari lucruri*” (cf. M. Mitu, *Cracovia și relațiile culturale româno-polone*, în *Relații culturale româno-polone*. București, 1982, p. 12).

22. Irena Sulowska, *Noi documente privind relațiile româno-polone în perioada 1589–1622*, în „*Studii*”, XII (1959), nr. 6, p. 94; P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p. 144 (act semnalat de J. Macurek în 1928). Era vorba nu de o simplă cronică internă a Moldovei (textual, de fapt, „cronică moldovenească”), deși se pare că au existat astfel de izvoare românești, azi pierdute (I. Minea, *Despre cea mai veche cronică a Moldovei*, în „*Anuarul Liceului I. Maiorescu din Giurgiu*”, 1919–1920, p. 13–16; Gh. Cardaș, *Odiseea celui mai vechi manuscris inedit al cronicii lui Grigore Ureche*, în „*Mitropolia Olteniei*”, Craiova, 1970, nr. 5–8, p. 569; arătând că „*Jetopisejul moldovenesc*” folosit de Ureche nu se datorează lui Eustratie logofăt;

curtea lui Mihai Viteazul, Baltasar Walther, obținea la Târgoviște o cronică oficială a voievodului, tradusă din limba română în *polonă*, pe care se grăbea s-o tâlmăcească în latină.²³ Interesul cercurilor conducătoare polone, în primul rând a lui J. Zamoyski, pentru istoria Moldovei și a Țării Românești, la 1597, era dictat de considerente politice conjuncturale²⁴.

Alte împrejurări politice, la vremea respectivă, au făcut pe comisul Coroanei polone, Marcu Matczyński, un apropiat al regelui Jan Sobieski, să ceară învățatului logofăt moldovean din timpul său, Miron Costin, scrierea unei cronici a

---

cf. și I.C. Chițimia *Probleme de bază*, p. 246–257), ci de o cronică redactată chiar de Luca Stroici, personaj învățat în școli polone, cunoscător al mai multor limbi, care folosea alfabetul latin, se afla în relații culturale și cu învățatul polon St. Sarnicki (cf. Florica Dimitrescu, *Corespondențe româno-polone în scrierea românească din secolul al XVI-lea*, în *Relații culturale româno-polone*, p. 63–70) și în 1595 a fost candidat la scaunul Moldovei (R. Heidenstein, *op. cit.*, p. 317). Ipotetic, este posibil ca tocmai cronică Moldovei a lui Luca Stroici, dacă a fost într-adevăr redactată, să fie „Ietopisețul moldovenesc” utilizat de Grigore Ureche în cronică sa (cf. C. Rezachevici, *Știri*, p. 654, nota 2). E mult mai puțin probabil să fie vorba de o traducere în polonă sau latină a unui vechi Ietopiseț moldovenesc de către Luca Stroici, eventual chiar de cronică moldo-polonă (cf. mai jos nota 43), cum presupunea P.P. Panaitescu (*Cronica moldo-polonă*, în „RIR”, I (1931), nr. 2, p. 120).

23. „...Am căpătat în iunie și iulie ale anului 1597 un scurt text despre faptele săvârșite (de Mihai Viteazul – *n.a.*), alcătuit în limba română la curtea din Târgoviște, de dumnéalui logofătului și aprobat de însuși voievodul; care text «afiat» tradus în limba polonă, tâlmăcindu-l eu, la rândul meu în limba latină...” (*Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile contemporane*, în „SMIM”, III (1959), p. 59. I. C. Chițimia crede că traducerea polonă a fost efectuată de solul polon A. Taranowski, care se afla la Târgoviște, din limba slavă nu română (*Cronica lui Mihai Viteazul*, în *Probleme de bază*, p. 145–157).

24. Pentru împrejurările politice din 1597, cf. C. Rezachevici, *Gândirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele elaborării planului de dobândire a Moldovei*, în *Mihai Viteazul, Culegere de studii*, București 1975, p. 57–58; I. Corfus, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 4, p. 532–536.

Principatelor Române. Astfel, pe la 1677, Miron Costin alcătuiește în limba polonă *Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei*²⁵, iar în 1684, aflat în Polonia, la „îndemnul” și ca urmare a interesului arătat de Jan Sobieski pentru „toate țările mari și întinse, cât și despre țările mai mici”, *Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*²⁶. Lucrări de acest fel aveau un scop precis de informare și chiar slujeau în acest sens²⁷, dincolo de erudiția pe care o presupunea alcătuirea lor și care varia în funcție de autor.

Scrieri ca cele amintite ale lui Miron Costin, educat în spirit clasic în colegiul de la Bar²⁸, se încadrează, de altfel, în formele tipice ale istoriografiei nobiliare polone baroce, din veacul XVII²⁹, dominată de „istoria în versuri polone”³⁰, de cântece de vitejie³¹, „jurnale” de campanie, destule încă

---

25. Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu. București, 1958, p. 202–203; 373–374. Cf. și P.P. Panaitescu, *Cu privire la data scrierii „Chronika ziem moldawskich y multanskich” de Miron Costin*, în „RI”, XII (1926), nr. 1–3, p. 9–12.

26. Miron Costin, *op. cit.*, p. 218–219, 381–382.

27. O însemnare polonă pe copia unei variante a *Istoriei în versuri polone...* de Miron Costin, datorată unui membru al soliei lui Rafael Leszczyński la Poartă, arată că la „10 septembrie anul 1700, mi s-a dăruit această carte în Iași, în timpul soliei în Turcia, pentru informațiile asupra Țării Muntenesti, de către Wargalowski, pisarul domnului Constantin Cantemir” (*ibidem*, p. 375–376).

28. *Ibidem*, p. 7–8; P.P. Panaitescu, *Influența polonă*, p. 257–258; Ilona Czamańska, la Miron Costin, *„Latopis Ziemi Moldawskiej i inne utwory historyczne”* (Letopiseșul Țării Moldovei și alte lucrări istorice), Poznań, 1998, p. 9–98.

29. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 267 și urm. T. Gostjński, *În jurul unui poem al lui Miron Costin*, în „RI”, XXXI (1945), p. 131–153. Pentru influența istoriografiei polone din secolul XVII, cf. și N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, II, ed. a II-a, București, 1928, p. 28–31.

30. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 154–155, 238–240. Cf. și C. Rezachevici, *Luptele hatmanului J. Zamoycki cu Mihai Viteazul într-o tipăritură rară*, p. 1329–1348.

31. Cf. I.C. Chițimia, *Cântecul lui Potocki (datorat lui Miron Costin)*, în *Probleme de bază*, p. 299–314; Marya Kastorska, *Les Roumains dans une épopée polonaise du XVIIe siècle (La guerre de Chocim; Wojna Chocimska par Vlacław Potocki)*, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 207–222.

inedite³², lucrări memorialistice etc., mult depărtate în formă și conținut de marile cronică polone din veacul XVI. Era o literatură istorică angajată, susținând interesele nobilimii³³, iar pe plan extern pe cele ale „Republicii” nobiliare, *curent în care se încadrează până la un punct și redactarea cronicii Moldovei prezentată aici.*

Astfel de lucrări erau adesea necesare în susținerea elaborată a unor anumite poziții, făcând parte din documentarea problemei. Încă din secolul XVI nobilii poloni obișnuiau să facă apel la informațiile din cronică (*kroniki*), citându-le și în discuțiile din Seim, cum procedează la 24 februarie 1555 Hieronim Ossoliński, referitor, cum vom vedea mai jos, tocmai la relațiile voievozilor moldoveni cu Polonia³⁴, ceea ce constituie, de altfel, în bună măsură, și obiectul cronicii publicată acum. Însuși Ion vodă cel Viteaz, care petrecuse mulți ani în Polonia înaintea domniei, face apel la mărturia cronicilor polone – care de la mijlocul secolului XVI, pornind de la cea a lui M. Kromer, încep să fie tipărite –, cu prilejul tratativelor din octombrie 1572 cu consilierii regali, în legătură cu soarta lui Bogdan Lăpușneanu, pentru a reaminti părții polone, că așa cum „*citesc în cronicile lor*”, angajamentele trebuie respectate³⁵. Se justifică astfel și caracterizarea cronicarului moldovean Azarie, care deși îl înfățișează în culori întunecate pe Ion vodă, recunoaște totuși

---

32. Cf. C. Rezachevici, *Cercetări în arhive și biblioteci polone*, p. 955; idem, *Cercetări în arhive și biblioteci din R.P. Polonă*, în „RdI”, XXXIII (1980), nr. 3, p. 563.

33. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 155.

34. Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 195, 198, nr. XCVII. La 22 iulie/1 august 1612 S. Żółkiewski, voievod de Kiev și hatman de câmp, scria arhiepiscopului de Gnezno că în lupta de la Cornul lui Sas cu Ștefan Tomșa II, Ștefan Potocki „*a suferit o asernerea înfrângere (cum nu a fost alta de la începutul Poloniei în vechile cronică)*” (I. Corfus, *Documente [...] Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, p. 191–192).

35. „*Îndățimile voastre știu bine – scria Ion vodă la 16 octombrie 1572 – și citesc în cronicile lor (wo kronice svéj czytacie) că nu este potrivit pentru poporul polon să acționeze împotriva legăturilor jurate și să se înfățișeze ca un călcător de angajamente*” (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 270–271, nr. CXL).

că era „*elocvent și învățat în cărți*”³⁶, expresie prin care trebuie să înțelegem cultura polonă a vremii.

Dacă marile cronică polone din veacul XVI și prima jumătate a celui următor au fost cunoscute și folosite de cronicarii moldoveni din secolul XVII, Grigore Ureche, Miron Costin și Nicolae Costin, nu e mai puțin adevărat că și unele letopisețe interne referitoare la istoria Moldovei³⁷, au fost, de-a lungul vremurilor, receptate peste hotare³⁸, în ciuda faptului că până în secolul XIX ele au circulat doar în manuscris³⁹. Unele dintre ele au fost traduse (și doar în mică măsură prelucrate) în diferite limbi europene⁴⁰, începând din vremea

---

36. *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu. București, 1959, p. 148.

37. Numărul cronicilor și izvoadelor boierești și domnești a fost destul de mare până în veacul XVIII (cf. G. Ștrempel, în prefața la Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1982, p. 47–48; C. Giurescu, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Derman*, în „BCIR”, I (1914), p. 165–214; C.A. Stoide, *Izvodul Costăchesc*, în „SAI”, VI (1964), p. 7–45; D. Velciu, *Noi considerații privind autorul Izvodului lui Tudosie Dubău*, în „RdI”, XXXIV (1981), nr. 9, p. 1669–1686.

38. Cf. I. Minea, *Cronici vechi muntene și moldovene*, în „CI”, X–XII (1934–1936), nr. 1, p. 344; și p. 343; V. Grecu, *Un letopiseț al Țării Moldovei la Muntele Athos*, în „CC”, X (1936–1939), p. 547–549; N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I, ed. II-a, București, 1925, p. 287, nota 2.

39. Secretarul lui Constantin Brâncoveanu, Anton Maria del Chiaro, dă o explicație interesantă acestui fenomen comun Țării Românești și Moldovei, păstrarea cronicilor în manuscris, arătând că deși o *Istorie a domnilor* se putea tipări cu ușurință, o astfel de lucrare nu se întreprindea, căci fiecare nobil avea câte un manuscris conținând viețile principilor din trecut, în care adevărul era modificat în funcție de atitudinea acestora față de familia respectivului nobil (*Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ed. N. Iorga, București, 1914, p. 53; *Căldători*, VIII, București, 1983, p. 381).

40. Cf. Dimitrie Ionescu, *Cum se înfățișează Istoria Universală în cronicile românești*, în „RI”, XVII (1931), nr. 4–6, p. 107, notele 2–3. Observ cu acest prilej că respectiva cronică a lui Miron Costin „tradusă la Smirna în limba franceză, în anul 1741”, microfilmată la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale din București (cf. Em. Poștărița, V. Șindelaru, *Colecția de microfilme Franța (II)*, în „RA”, LVI (1971), nr. 1, p. 33), reprezintă traducerea lui Nicolas Génier din 1741, cunoscută mai demult (Dimitrie Ionescu, *op. cit.*, p. 107, nota 2).

lui Ștefan cel Mare. Astfel, cronica slavonă a domniei marelui voievod a fost tradusă în limba germană în Moldova și trimisă foarte probabil la Nürnberg în 1502⁴¹.

În secolul următor, letopisețul alcătuit, se pare, în timpul lui Ștefan cel Tânăr a ajuns la Moscova, poate în vremea lui Petru Rareș, fiind tradus în rusește, dacă nu cumva o parte a lui a fost adusă la Suceava în legătură cu Elena, fiica lui Ștefan cel Mare, nora lui Ivan III⁴². Din veacul XVI datează și Cronica moldo-polonă (1352–1564), de fapt o traducere în polonă a unei cronici slavone a Moldovei („manuscris din versiunea zisă de la Putna”), „prelucrată” și completată cu date pentru perioada 1552–1564, precum și cu enumerarea ținuturilor, a organizării militare și a dregătonilor, de un anonim polon din Moldova⁴³, de la care, după 28

---

41. *Cronica moldo-germană*, în *Cronicile slavo-române*, p. 24–37 (istoriografia problemei la p. 24, nota 1), text german la Ion Const. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel)*, București, 1942, p. 35–55 + XXIII planșe. Cf. și idem, *Nürnberg 1502. Viața și faptele lui Ștefan cel Mare într-o primă cronică străină*, în „MI”, XIX (1985), nr. 10, p. 2–10 (în realitate, aceasta nu e propriu-zis o cronică străină, căci are la bază un manuscris al cronicii de curte a lui Ștefan cel Mare).

42. *Cronica moldo-rusă*, în *Cronicile slavo-române*, p. 152–161. Privind această cronică ca fiind alcătuită din trei părți, A.V. Boldur le-a atribuit origini diferite, socotind că partea principală a fost alcătuită la Suceava pe la 1480–1482 și apoi trimisă la Moscova, în legătură cu căsătoria Elenei, fiica lui Ștefan cel Mare, cu Ivan cel Tânăr, fiul lui Ivan III (*Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul Letopisei ruse Voskresenski*, în „Studii”, XVI (1963), nr. 5, p. 1099–1121). Cf. și Demir Dragnev, *Cu privire la apariția în Rusia Moscovită a unor opere publicistice provenite din spațiul românesc (sfârșitul secolului al XV-lea)*, în „RIM”, 2003, nr. 1–2 (53–54), p. 43–44. *Cronica sârbo-moldovenească*, în *Cronicile slavo-române*, p. 188–193, nu este de fapt o cronică a Moldovei, ci o culegere de știri de istorie balcanică și românească din letopisețele sârbești. La fel ca și alte cronici de la Muntele Athos (Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Un letopiseț inedit din epoca lui Ștefan cel Mare [după un codice de la mănăstirea Hilandar]*), în *Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine și fapte*, București, 2004, p. 204–218; idem, *O cronică universală necunoscută din secolul al XVI-lea [după codicele 171 de la mănăstirea Hilandar]*, în „Cugetul, Revistă de Istorie și Cultură”, Chișinău, 2004, nr. 4 (24), p. 11–20).

43. *Cronicile slavo-române*, p. 164–187. P.P. Panaitescu, *Cronica moldo-polonă*, în „RIR”, I (1931), nr. 2, p. 113–123. Cf. și I. Minea,

octombrie 1566, a obținut-o solul polon Nicolae Brzeski, care a dus-o în Polonia, pentru a sluji unor necesități de informare⁴⁴. Ea a cunoscut trei copii polone, ultima din secolul XVIII, fiind tipărită în șase ediții, două polone și patru românești, încă din 1844⁴⁵.

După aproape un veac și jumătate de la alcătuirea cronicii moldo-polone, „la sfârșitul secolului al XVII-lea, sau la începutul celui următor”, letopiseșul Moldovei al lui Miron Costin care continua pe cel al lui Grigore Ureche, a fost tradus în latinește de un anonim moldovean, pentru informarea unor persoane din Polonia⁴⁶, unde, dealtfel, această traducere se păstrează și astăzi⁴⁷.

Răspunzând unor necesități de informare imediată ale unor personalități diplomatice sau militare, izvoarele narrative moldovenești amintite au ajuns în Polonia sub forma unor

---

Letopiseșele moldovenești scrise slavonește, în „CI”, I (1925), nr. 1, p. 218–224; I. Bogdan, *Vechile cronică moldovenești până la Urechia*, București, 1891, p. 42–61; idem, *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, București, 1895, p. 105–118.

44. N. Brzeski, a îndeplinit mai multe solii la Poartă în 1562, 1565–1566, în ultimul an fiind reținut câteva luni la curtea lui Alexandru Lăpușeanu de la Iași, de unde a fost eliberat înainte de 1 decembrie 1566, tocmai în perioada de când datează manuscrisul de la Iași, 28 octombrie 1566. Ulterior a devenit staroste al Cameniței [I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 203–204, 258–261, 268–269, 272–283, 299–301, 332, 345. I. Corfus crede că „N. Brzeski a tradus poate din limba slavă în cea polonă, în tot cazul a luat cu el în Polonia letopiseșul Moldovei (așa-zisa cronică moldo-polonă)”, p. XIX]. Cf. și Lucia Dumitrescu, *Date noi despre solia lui Nicolae Brzeski în Imperiul otoman (1566–1567)*, în „Studii”, XXIII (1970), nr. 3, p. 609–612, cu îndreptări noi la Constantin Rezachevici, *Buczacki – un neam de magnafi dregători din vechea Podolie și rosturile sale în istoria Moldovei*, în *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, II, sub coordonarea lui Mihai Dim. Sturdza, București (în curs de apariție).

45. *Cronicele slavo-române*, p. 164, 167.

46. Cf. P.P. Panaitescu, la Miron Costin, *Opere*, p. 358–362; pentru traduceri ulterioare în greacă și franceză, cf. p. 362–363.

47. A fost publicat de Eugenius Barwinski, *Mironis Costini Chronicon Terrae Moldovicae ab Aarone Principe*, București, 1912.

traduceri, prin intermediul membrilor unor misiuni diplomatice polone trimise la Poartă⁴⁸. Ele n-au depășit orizontul de informare ocazională al persoanelor cărora le erau destinate, și asupra acestei literaturi cronicărești românești, din perspectivă istoriografică, s-a așternut uitarea până spre mijlocul veacului XIX când a început publicarea ei. În Polonia, în secolele XVI–XVIII, sub formă de manuscrise, copiate doar în cazul *Cronicii moldo-polone* în trei exemplare, și fără a intra sub nici un chip în atenția cronicarilor și istoricilor poloni ai vremii, ea s-a păstrat în arhivele-biblioteci ale unor nobili poloni, slujind doar pentru informarea restrânsă a acestora; nobilii de felul celor la care se referea Grigore Ureche – după M. Kromer⁴⁹, dar mai degrabă după propriile sale cunoștințe –, deprinși cu meșteșugul armelor și al învățaturii⁵⁰. În acele

---

48. Astfel, *Cronica moldo-polonă* a fost adusă în Polonia de solul N. Brzeski în 1566, cum aminteam mai sus; *Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei* a lui Miron Costin a fost trimisă în Polonia prin solul I. Gninski, chiar și copia unei variante a *Istoriei în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*, redactată de același cronicar în 1684 la Daszow în Polonia, a fost adusă în 1700 de la Iași de un membru al soliei lui Rafael Leszczyński (Miron Costin, *Opere*, p. 373–374, 381–382; *Călători*, VIII, p. 159; *Poselstwo Rafała Leszczyńskiego do Turcji w 1700 roku. Dzienniki i inne materiały* [Solia lui Rafael Leszczyński în Turcia în anul 1700. Jurnalul și alte materiale], ed. Ilona Czamańska, Danuta Zydorek, Leszno, 1998, dovadă că originalul aflat, desigur, cei puțin un timp, în arhiva lui Jan Sobieski, căruia îi era destinat, nu era cunoscut în Polonia. Și Baltasar Walther a obținut în 1597 de la Târgoviște cronica lui Mihai Viteazul (pe care, spre deosebire de cele moldovenești amintite, a și publicat-o), tot în calitate de membru al unei solii polone (D. Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther*, p. 59).

49. Cum crede I.C. Chițimia, *Opera umanistului polon Martin Kromer*, p. 191, referindu-se la lucrarea lui Kromer, *Polonia sive de situ populis, moribus, magistratibus et Republica regni Polonici libri duo*, Coloniae, 1577 (și alte ediții).

50. *Léșii sântu oameri războinici, oameri învățați de carte, că pentru învățatura și a cărții și a vitejii nu li-i preget, nici de trudă, nici de chieltuială, ce încurjură țările de învăță...* (Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 122–123). Cf. și An. Wyczański, *Polska-Rzeczpospolita szlachecka*, p. 278–304; Al. Wolowski, *La vie quotidienne en Pologne au XVIIe siècle*, Paris, 1972, p. 292 și urm.

deopotrivă arhive-biblioteci și cabinete de lucru, numite în vremea Renașterii polone „muzee”⁵¹, se păstrau. În numeroase miscelane, copiile și uneori chiar originalele unor documente și izvoare narrative medievale, grupate de obicei cronologic, a căror conservare parțială în arhivele polone actuale explică mulțimea izvoarelor privitoare la istoria Țărilor Române, care întâmpină astăzi în Polonia pe cercetătorul istoriei românești din veacurile de mijloc. Din aceste surse au plecat, de altfel, spre Occident și o seamă de „descrieri” ale Țărilor Române, incluse în lucrări de informare istorico-geografică, unele destinate tiparului, răspunzând unui interes mai larg al Apusului pentru Europa de Sud-Est⁵². Și tot într-o astfel de arhivă-bibliotecă nobiliară s-a păstrat mult timp și cronică de față.

II. DESCRIEREA MANUSCRISULUI. TITLUL IZVORULUI

Manuscrisul *Cronicii Moldovei* în secolul XIII–inceputul secolului XVII este cuprins într-un impozant miscelaneu (698 pag.), care a aparținut familiei Zamoyski⁵³, cunoscută pentru legăturile sale cu Țările Române, încă din vremea

---

51. La 7 decembrie 1600, într-o scrisoare adresată lui J. Zamoyski, în urma luptelor din Țara Românească, S. Bartholan își numea biblioteca-cabinet de lucru „muzeul meu” (*meo Museo*) (C. Rezachevici, *Luptele hatmanului Jan Zamoyski cu Mihai Viteazul*, p. 1349). În vremea noastră se conservă în forma din veacul XIX arhiva-bibliotecă a familiei Działyński din castelul de la Kórnik (lângă Poznań), care a aparținut contelui Tytus Działyński (1796–1861), inițiatorul editării cunoscutei colecții de documente *Acta Tomiciana*, arhivă-bibliotecă cercetată de A. Papiu Ilarianu, I. Bogdan și de alți cercetători ai relațiilor româno-polone, între care și autorul acestor rânduri (*idem*, în „RA”, LII (1975), nr. 4, p. 383).

52. Pentru lucrări din secolele XVI–XVII, care conțin știri despre Moldova și Țara Românească, provenind exclusiv din Polonia, cf. C. Rezachevici, *Știri*, p. 657, noy 21.

53. Aceste date le-am prezentat și în semnalarea din nota precedentă a cronicii (*ibidem*, p. 657–658).

principalului ei reprezentant, cancelarul și marele hatman Jan Zamoyski (1542–1605). Miscelaneul poartă *ex librisul* lui Stanisław Zamoyski (1775–1856) din anul 1804 („*Stanislaus C.O. Zamoyski Anno 1804*”), același *ex libris* din 1804 al acestui urmaș colateral al marelui hatman⁵⁴, care apare și pe coperta interioară a *Tetraevanghelului* moldovenesc dăruit de cneaghina Dragna-Theodora, nepoată de văr a lui Ștefan cel Mare, Mitropoliei din Suceava, alt manuscris prețios păstrat de-a lungul veacurilor în arhiva-biblioteca a familiei Zamoyski, pe care l-am semnalat în 1975⁵⁵.

Foarte probabil în secolul XIX miscelaneul a intrat în cunoscuta colecție a cneazului Władysław Czartoryski (1828–1894)⁵⁶, ulterior în Biblioteca Muzeului Czartoryski din Cracovia (azi Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryski⁵⁷, IV 1673), care adpostește în bogatele sale fonduri⁵⁸ și o copie din veacul XVIII a *Cronicii moldo-polone*.

Miscelaneul cuprinzând documente variate din secolele XIV–XVIII, în parte copii din veacul XVIII, a fost alcătuit mai întâi din originale din secolul XVII, începând din 1635, la care s-au adăugat copii și originale din secolele XIV și XVIII, cum rezultă și din inscripția de pe cotorul legăturii sale: „*Listy ori. od 1635 – do 1703. I Różney czasow*” (Scrisori originale de la

---

54. Cf. Włodzimierz Dworzaczek, *Genealogia, Tablice* (Genealogia, Tabele), Varșovia, 1959, pl. 135.

55. C. Rezachevici, *Un tetraevanghel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare*, în „SMIM”, VIII (1975), p. 161–183; pentru *ex librisul* lui S. Zamoyski din 1804, cf. p. 181.

56. Pentru această colecție cf. Zdzisław Żygulski (jun.), *Muzeum Narodowe w Krakowie. Zbiory Czartoryskich* (Muzeul Național din Cracovia. Colecțiile Czartoryski), Varșovia, 1978, p. 5 și urm. Muzeul a fost creat în 1876–1878 de W. Czartoryski (*Słownik historii Polski*, p. 65), personaj care a avut relații strânse și cu țara noastră (L. Boicu, *Raporturile româno-poloneze oglindite în memoriile lui Władysław Czartoryski*, în „AIIAI”, VIII (1971), p. 279–186).

57. Cf. Z. Żygulski, *op. cit.*, p. 40.

58. Vizitând la Cracovia Muzeul și biblioteca Czartoryski, N. Iorga observa că: „*Arhive pentru două veacuri sânt strânse în față, pline de știri despre noi*”, (*Note polone*, 1924, în *Căldătorii peste hotare*, I, București, 1980, p. 209).

1635 – la 1703. Și diferite «alte» perioade). O bună parte din documentele datate între mijlocul secolului al XVII-lea și sfârșitul celui de al XVIII-lea, privind relațiile cu Suedia, Imperiul romano-german, Rusia și Prusia, au fost redactate sau traduse în limba franceză, folosită frecvent în Polonia, din a doua jumătate a veacului XVII și mai cu seamă în cel următor, ca de altfel în mai toată Europa, restul actelor fiind în limba polonă.

Manuscrisul miscelaneu are, în mare, după primele 18 pagini libere, următorul cuprins:

- Acte diplomatice din 1635–1688 privind legăturile cu Suedia și Imperiul romano-german, în limba polonă, și unele în franceză (p. 19–226).
- Acte personale sau privind probleme interne polone din a doua jumătate a secolului XVII (p. 227–286).
- Manuscris privitor la Livonia (p. 287–356).
- Protocoalele discuțiilor regelui Stanisław August Poniatowski cu ambasadorul Rusiei în 1793, în limba franceză (p. 357–378).
- Prezentare pe scurt a discuțiilor cu trimisul Prusiei, din 16 august 1793, în limba franceză (p. 379–390).
- *Cronica Moldovei în secolul XIII – începutul secolului XVII*, copia unei traduceri în limba franceză (p. 391–427).
- Copii de la sfârșitul secolului XVIII ale unor documente din veacul XV (p. 429–448).
- Alte copii din secolul XVIII ale unor documente privitoare la Mazovia, din secolul XIV – începutul secolului XVI (p. 449–698).

Cronica Moldovei e cuprinsă între paginile 391–427 (numerotare modernă, înregistrând doar numerele fără soț), însumând deci 37 de pagini de format mare (38,5 x 24,5 cm). E scrisă pe hârtie groasă, de culoare albastruie, de felul celei folosite spre sfârșitul secolului XVII și în cursul celui următor. Cercetarea filigranului prin comparație cu cel al altor materiale datate din cuprinsul aceluiași miscelaneu, sau al altor manuscrise din Biblioteca Muzeului Czartoryski, datează

hârtia la sfârșitul secolului XVII sau începutul celui următor⁵⁹. Este vorba, așadar, foarte probabil, de copia unei traduceri în limba franceză a unei lucrări *redactată în limba polonă*, fără titlu și indicarea numelui autorului. Spre această părere se îndreaptă relativ puținătatea corecturilor și a cuvintelor neînțelese de traducător sau de copist, omisiunea evidentă în mai multe locuri a unor cuvinte, trei repetări neîndreptate, neînțelegerea unor nume maghiare de soli („*Etienne Telegde françois, Ballassa et Emeric Zcobor*”, în loc de „*Etienne Telegde, François Ballassa, Emeric Czobor*”), deși mai fuseseră scrise o dată la începutul manuscrisului, confundarea necorectată a unor date (1557 în loc de 1537, 3 fiind luat drept 5, în ciuda contextului care relevă eroarea, și 1556 în loc de 1546), redarea eronată și neîndreptată a numelor polone Wiśniowiecki („*Visniatovski*”, „*Visniaviski*”), Korecki („*Korekiki*”, deși doar câteva rânduri mai jos acesta e scris corect), ca și a topicului românesc Baia („*Barca*”) sau a celui latinesc Transalpina („*Transilpine*”) ⁶⁰, redarea uneori greșită a unor citate latinești după G. Reicherstorffer, de pildă, faptul că una din pagini a fost îndreptată chiar în timpul scrierii, fiind recopiată pe loc, la rândul convenit, ca și lipsa titlului, lăsat la o parte, care altfel nu putea lipsi. De altfel, foarte probabil, faptului că este o copie a unei traduceri în limba franceză (cu foarte multe particularități ortografice și gramaticale⁶¹), i se

---

59. Filigranul este asemănător celui al hârtiei folosite pentru lista de documente din anii 1681–1691, din manuscrisul IV 428 (Biblioteca Czartoryski), alcătuit la începutul secolului XVIII, și identic cu cel al hârtiei din mauscrisul IV 562 (*ibidem*), cuprinzând copii de documente din anii 1724–1727. Hârtia de format mare, de felul celei pe care a fost copiată traducerea cronicii de față, se întrebuinta doar cu prilejuri deosebite, astfel că era utilizată vreme îndelungată după producere (Gernot Nussbächer, *Datarea documentelor cu ajutorul filigranelor*, în *Din cronici și hrisoave*, București, 1987, p. 207).

60. Cf. semnalările din notele la TEXTUL CRONICII.

61. Întrucât nu știm în ce măsură particularitățile limbii folosite și erorile existente se datoresc traducătorului sau copistului, nu insist aici asupra acestor aspecte. Este, totodată, însă puțin probabil, deși nu exclus, ca lucrarea să fi fost alcătuită direct în franceză, de un autor polon, fiind apoi copiată; limba franceză fiind destul de mult folosită în

datorește intercalarea lucrării în cadrul miscelaneului amintit, după documentele franceze din 1793 și înaintea unui grup masiv de documente polone din secolele XIV–XVI, copiate însă la sfârșitul secolului XVIII.

Manuscrisul cronicii începe prin afirmarea apartenenței Moldovei și Țării Românești la vechea Dacie, concept umanist larg răspândit în scrierile europene din secolele XVI–XVII⁶², și se încheie cu menținerea pretențiilor Casei de Austria, sub Rudolf II, ca împărat romano-german și rege al Ungariei, asupra celor două Țări Române, deși în cuprinsul manuscrisului ultimul eveniment relatat este solia polonă la Constantinopol, condusă de ducele Kryzstof de Zbaraz în 1622–1623.

Izvorul *nu are titlu*, ca de altfel, cum vom vedea, nici indicația numelui autorului. Acesta își numește opera pe parcurs, în spiritul lucrărilor tematice polone din veacul XVII, fie „expunere” (*l'exposé*), sau pe limba cronicarilor români „deslușire”, fie „istorisire” (*le récit*), în ambele cazuri menționând că își propune să releve raporturile Moldovei față de Polonia și Ungaria, lucru pe care-l duce la bun sfârșit pentru perioada de până la capătul primului sfert al veacului XVII. Ca atare, am intitulat noul izvor *Cronica Moldovei de la Cracovia*, cu subtitlul, lămuritor pentru perioada cronologică tratată, – *Secolul XIII–începutul secolului XVII* –, în spiritul izvoarelor narrative din Țările Române extracarpătice, deoarece se referă la aproape toți domnii Moldovei, de la Bogdan I la Gaspar Gratiani, deși nu este vorba de o „cronică” în sensul analelor sau al letopisețelor interne din secolele XV–XVII, ci mai degrabă de o *istorie* după concepția polonă din veacul XVII⁶³.

Polonia din a doua jumătate a veacului XVII, la începutul secolului următor dobândind chiar, de la latină, monopolul de limbă diplomatică, ca în mai toată Europa. (L. Réau, *L'Europe française au Siècle des Lumières*, Paris, 1938, p. 12–13).

62. Cf. nota 1, la TRADUCEREA TEXTULUI.

63. În catalogul manuscriselor Muzeului Czartoryski, manuscrisul e înregistrat chiar ca „Istoria Moldovei”: *Historia Moldaviae lingua*

III. ORIGINALITATEA CRONICII, AUTORUL, METODA SA ȘI CONȚINUTUL IZVORULUI

Față de cronicile anonime ale Moldovei ajunse în Polonia (*Cronica moldo-polonă*) și în alte țări europene, amintite mai sus, care au, în ceea ce privește alcătuirea, ca *trăsătură esențială* faptul că toate, fără excepție, au la bază un letopiseț intern (în redacții și variante azi pierdute), tradus și adăugat, de obicei, în partea finală, cronica de la Cracovia de care mă ocup prezintă deosebiri esențiale. Ea a fost, subliniez încă o dată, redactată integral în Polonia, de un autor polon, fără utilizarea nici unui izvor narativ românesc, realizând astfel o viziune absolut externă asupra istoriei Moldovei între secolul XIII – începutul secolului XVII. Este, de altfel, un izvor narativ singular, nemaifiind cunoscută o cronică încheiată, de acest fel, a Moldovei, pentru perioada amintită, el încadrându-se, cum aminteam și mai sus, în curentul istoriografiei polone pe care l-am putea numi „tematic”, al veacului XVII; acest izvor fiind mult deosebit, cum am mai amintit, atât prin formă cât și prin conținutul de idei și finalitatea urmărită, de cronicile moldovenești⁶⁴ de tipul „analelor” din secolele XV–XVI, cât

---

Gallica scripta” (Stanislaw Kutrzeba, *Catalogus codicum manu scriptorum Musei principum Czartoryski Cracovienensis*, II, Cracovia, 1908–1913, *sub cota*).

64. Pentru acestea, cf. I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești până la Urechia*, București, 1899; idem, *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, București, 1895; idem *Letopisețul lui Azarie*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXXI, 1909; idem, *Scrieri alese*, București, 1968, p. 93–111, 416–467; A. V. Gâdeî, *Studiu asupra cronicarilor moldoveni din secolul XVII, din punct de vedere al limbii, metodei și cugetării*, București, 1898; Const. Giurescu, *Noul contribuțiune la studiul cronicilor moldovene*, București, 1908; I. Minea, *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, în „CI”, I (1925), nr. 1, p. 190–368; I. Vlădescu, *Izvoarele istoriei românilor: letopisețul de la Bistrița și letopisețele de la Putna*, București, 1926; N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I, ed. II-a, București, 1925, p. 125–131, 151–161, 285–309, 315–350; N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 48–71, 264–318; I. Șiadbei, *Cercetări asupra cronicelor moldovene*, I, Iași, 1939; P.P. Panaitescu, *Influența polonă*; idem *Cronicile slavo-române*; idem, *Contribuții la istoria culturii*

și de letopisețul lui Grigore Ureche, și, în parte, chiar de cronică, în bună măsură, „memorialistică”, a lui Miron Costin.

Pentru a înțelege mai bine, prin contrast, caracterul obiectiv, mereu evidențiat al izvorului polon, să-i dăm cuvântul tot unui străin, A.M. del Chiaro, fost secretar domnesc, care informează cititorul european cum se scriau, cel puțin până în vremea sa (1718), cronicile în Țara Românească și Moldova. „*Se va mira poate oricine [...] negăsind aici istoria domnilor acelei țări, care ar fi putut fi dată atât de ușor la lumină pe calea lesnicioasă a tiparului, dar trebuie știut că fiecare boier are un manuscris cu viețile domnilor din trecut, dar este atât de mult schimbat adevărul (care trebuie să fie singura temelie pe care să se sprijine o istorie exactă, sinceră și nealterată), încât fiecare boier român păstrează la sine și păzește cu grijă acel manuscris, în care viața domnilor e descrisă, atât în bine cât și în rău, după cum acel domn a fost cu bunăvoință sau cu dușmănie față de acel*

---

românești; p. 125–153, 477–572; I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV–XVIII. Privind istoria României*, București, 1963 (cu bibliografie); E. Turdeanu, *L'activité littéraire en Moldavie de 1604 à 1552*, în „Revue des études roumaines”, Paris, IX–X (1965), p. 99 și urm.; *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 267–275, 379–414; I. Lăudat, *Letopisețul lui Grigore Ureche*, în „AȘUI” (S.N.), S. III, Lit., XVII (1971), p. 1–36; I. C. Chițimia, *Probleme de bază*, p. 13–89, 197–297; G. Mihăilă, *Istoriografia românească veche (sec. al XV-lea – începutul sec. al XVII-lea în raport cu istoriografia bizantină și slavă)*, în *Contribuții la istoria culturii și literaturii românești vechi*, București, 1972, p. 123–163; L. Onu, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi. Cu aplicații la cronicarii moldoveni*, București, 1973; D. Velciu, *Miron Costin. Interpretări și comentarii*, București, 1973; idem, *Grigore Ureche*, București, 1979; E. Puiu, *Viața și opera lui Miron Costin*, București, 1975; Șt. Andreescu, *Les débuts de l'historiographie en Moldavie*, în „RRH”, XII (1973), nr. 6, p. 1017–1035 (în limba română, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCIII (1975), nr. 1–2, p. 232–243); Gh. Pungă, *Adevărată identitate a cronicarului Eftimie*, în „AIIAI”, XXV³ (1988), p. 275–280; C.I. Boldișor, *Literatura istorică din Moldova (sec. XVI). Reconstituită pornind de la cronică lui Gr. Ureche*, București, 1992; G. Mihăilă, *Cea mai veche scriere istoriografică românească*, în „Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei” – *Letopisețul lui Ștefan cel Mare* –, București, 2005, p. 5–30.

neam. Unii «boieri» pun cea mai mare silință pentru ca fiii lor să fie pătrunși de mici de asemenea istorii, astfel încât să li se întipărească în minte cât mai puternic și cu timpul ele devin o tradiție de netăgăduit” (Călători, VIII, p. 381).

Alcătuirea unei cronici „tematice” (urmărind analiza unui anume obiectiv) a Moldovei era socotită în veacul XVII o lucrare foarte anevoioasă, de vreme ce însuși învățatul Miron Costin mărturisea în 1677 comisului polon M. Matczyński, la cererea căruia redactase o scriere din această categorie, *Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei*, că în afara sa o treabă ca aceasta „nu o va putea cere nici un moldovean; ar trebui cineva să piardă multă vreme cercetând, pe lângă unele foarte mici observații și însemnări ale pământenilor, cele scrise despre ei de scriitori străini...”⁶⁵ Este tocmai ceea ce face contemporanul lui Miron Costin, autorul cronicii Moldovei de la Cracovia, folosind chiar și sursele „interne” (actele diplomatice ale domnilor moldoveni aflate în Polonia)⁶⁶.

---

65. Miron Costin, *Opere*, p. 202. Și Constantin stolnicul Cantacuzino, contemporan cronicarului moldoven, vorbea despre greutățile scrierii istoriei Țării Românești, căci n-a găsit vreun istoric care să scrie despre aceasta (*Istoria Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, I, ed. M. Gregorian, București, 1961, p. 4-5). Nici în veacul următor, la 1742, cum relatează Markos Antonios Katsaitis, la curtea lui Constantin Mavrocordat din Iași: „Compilația unei istorii atât de complicate cum era aceea a Valahiei și Moldovei, căci nu există nici un autor care să o trateze ex professo...”, „la care s-au supus probei mai mulți fără a putea reuși”, nu era realizată (*Saeculum*, Iași, 1977, p. 79. Katsaitis expune pe larg dificultățile alcătuirii unei astfel de istorii [p. 81-83, 91], la doar ceva mai mult de jumătate de secol după anonimul polonez, autorul cronicii Moldovei de la Cracovia). Dar chiar și la 1856 Edgar Quinet mărturisea greutatea scrierii unei istorii a nației române. „Cât despre istoria ei propriu-zisă, până acum numai dușmanii ei au scris-o. Se găsea în frânturi la istoricii polonezi, unguri, austrieci, moscoviți, musulmani, de la care trebuia extrasă cu mare caznă, desfigurată de părtinire, resentimente, ură, sentimente cu care fiecare națiune rămâne de pe urma luptei cu celelalte și le transmite scriitorilor ei. Era trupul levitului dar îmbucătățit și împărțit între toți vecinii” (*Opere alese*, II, București, 1983, p. 340-341).

66. Apropierea între cei doi cronicari, moldovean și polon, este în firea lucrurilor, de vreme ce Miron Costin, educat la colegiul din Bar,

Din nefericire, **autorul** amintit nu e cunoscut. Nu se face nicăieri în cuprinsul cronicii vreo aluzie la numele său⁶⁷. Putem însă afirma cu siguranță că era polon, un personaj cultivat, cunoscător al „*autorilor*” unguri și poloni, care l-au precedat, având o anumită poziție socială, de vreme ce avea acces la arhiva regală, de unde citează competent peste douăzeci de tratate și jurăminte de credință ale domnilor Moldovei. Deși nu rezultă că ar fi trecut vreodată prin Moldova, numirile de localități sunt redată corect (Siret – „Sereth”, Suceava – „Soczava”, Hotin – „Chothin”, Cernăuți – „Czarnaucz”, Neamț – „Nimiec”, „Niamecz”), destul de aproape de fonetismul românesc, cu o singură eroare („Banca” în loc de Baia), în vreme ce numele râului de hotar Nistru îl redă într-o formă apropiată de cea polonă („Niester”, „Dniester”). De asemenea, scrie uneori numele regelui Vladislav (Jagiello) „Wladislas”, sub influența grafiei polone.

Autorul cronicii urmărește în prim plan, ceea ce **astăzi** am putea numi **statutul internațional al Moldovei**, în funcție de **evoluția legăturilor de vasalitate**, în raport cu regatele ungar și polon, iar mai apoi și cu Imperiul otoman, din secolul XIII și până la începutul secolului XVII. Spre deosebire de alți cronicari poloni, el se arată dacă nu favorabil domnilor moldoveni, cel puțin obiectiv, sporind astfel valoarea izvorului. Încercând, de pildă, să justifice așa-zisa necredință a lui Alexandru cel Bun față de regele Vladislav Jagiello, susținută chiar de unii „*autori poloni*”, el arată: „*Dar trebuie să judecăm că Alexandru este pe nedrept acuzat, căci amintindu-și de ceea ce fusese negociat între cei doi regi (Sigismund de Luxemburg și Vladislav Jagiello – n.a.) la Lublau*”⁶⁸, confirmat

---

cunoștea modul de lucru al cronicarilor poloni, în frunte cu M. Kromer, pe care îl citează adesea (Miron Costin, *Opere*, p. 210, 236 etc.).

67. Motivele anonimării autorului polon nu sunt cunoscute, oricum, ele trebuie să fi fost altele decât cele care îndemnau la aceasta pe unii cronicari români (cf. J. Filstich, *Încercare de istorie românească*, București, 1979, p. 54–55).

68. E vorba de tratatul între Sigismund de Luxemburg și Vladislav Jagiello din 15 martie 1412, care prevedea împărțirea Moldovei între aceștia, dacă Alexandru cel Bun nu va ajuta pe regele Ungariei, Sigismund, împotriva turcilor (Hurmuzaki, *Ţ*, p. 483–387, nr. CCCC).

în 1415 și reînnoit în 1423, el nu putea să se supună orbește regelui Poloniei, fiind obligat a se teme de nemulțumirea regelui Ungariei”. De altfel, anonimul autor nu se plasează niciodată pe o poziție polonă fățișă, referirile la personaje, acțiuni sau topice polone făcându-le de obicei într-o formă impersonală. El nu se sfiște chiar să recunoască în final vechimea mai mare a suzeranității ungare asupra Moldovei, în raport cu cea polonă, arătând pe bună dreptate, că domnii Moldovei s-au îndreptat spre regii Poloniei, deoarece aceștia din urmă „erau de obicei mai capabili să-i protejeze și să-i ajute decât regii Ungariei”.

Metoda sa de lucru am putea-o numi „critică”, urmând desigur exemplul lui M. Kromer. El cercetează documente din arhiva regală, citând chiar acte după „văleat”, deci în formă slavonă – poate din acel „dulap plin de vechi privilegii, cu omagiul țării Moldovei”, amintit de Stanislav Gulski, castelanul de Halici, în 1597⁶⁹ –, compară spusele „autorilor unguri” cu cele ale celor „poloni”, arătând, de pildă, că ar fi anevoios pentru cei dintâi „să dovedească, cum unii au afirmat, că Țara Românească și Moldova au depins neîntrerupt de regatul Ungariei, până la ziua fatală de la Mohács din 1526, că Vladislav și fiul său Ludovic II, regi ai Ungariei, ar fi cuprins în tratatele încheiate în 1514 și 1519 cu împăratul turc și voievodatul Moldovei și pe cel al Țării Românești...”

Anonimul polon e mereu critic, astfel că întotdeauna pune pe primul plan informația documentară. Existența actului din 1421 prin care Alexandru cel Bun dă soției sale Ringala orașele Siret și Racovieț (la despărțirea de aceasta) o socotește o dovadă a încheierii căsătoriei între cei doi tocmai în anul amintit⁷⁰. Cu ajutorul izvoarelor documentare el verifică chiar și spusele lui Kromer, pe care îl urmează de

69. I. Corfus, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 533.

70. În realitate, actul din 13 decembrie 1421, se referă la divorțul Ringalei de Alexandru cel Bun (C. Rezachevici, *Ringala-Ana. Un episod dinastic în relațiile moldo-polone din vremea lui Alexandru cel Bun*, în „RdI”, XXXV (1982), nr. 8, p. 919, 920), dar la data scrierii cronicii constituia, desigur, singurul izvor pentru documentarea amintitei căsătorii.

obicei, despre tratatele lui Vladislav II Jagiello cu Ștefan II din 1433, confirmând că: „Se află într-adevăr în arhivă un original”, al cărui conținut îl expune⁷¹, ca și „scrisori date zisului voievod și urmașilor săi la Lancici în 1433”⁷², și toate „originalele se află în arhiva Republicii” (adică a Uniunii polono-lituane). Și cu prilejul menționării tratatului din 1499 încheiat de Ștefan cel Mare cu regele Ioan Albert și frații acestuia, Alexandru, marele cnez al Lituaniei și Sigismund⁷³, autorul cronicii de la Cracovia confirmă: „Acest tratat se află în arhivă, și Kromer dă o parte din el”. Când însă nu află în arhiva regală documentul la care se referă Kromer, de pildă, în cazul înțelegerii din 1506 între Bogdan III și regele Poloniei, trece la cercetarea cronicilor contemporane ale lui M. Miechowski și B. Wapowski, dar neaflând nici aici în ce fel s-a perfectat pacea, încheie fără a se angaja el însuși: „Kromer spune că s-a făcut un tratat, și că originalul se află în arhivă...”

Anonimul polon nu se îndoiește de **unitatea de neam a românilor**, de aceea referindu-se în cursul expunerii la Principatele Române de la sud și răsărit de Carpați, le cuprinde în **denumirea generică de Țara Românească (Valachie)**⁷⁴. El crede că numai după venirea lui Bogdan I,

71. Hurmuzaki, I², p. 841-842, nr. DCLXV.

72. *Ibidem*, p. 846-848, nr. DCLXVIII; I. Minea, *Informațiile*, p. 23-24.

73. Hurmuzaki, II², p. 439-445, nr. CCCLXXI; Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 417-441.

74. Această părere se încadrează, de altfel, într-o concepție europeană. Ph. Callimachus menționa, în a doua jumătate a secolului XV, „*altera Valachia Moldavie nomen est*” (*Historia de rege Vladislao seu clade Varnensi*, Varșovia, 1961, p. 20); J. Bielski crede că a existat o singură Valachie, ulterior împărțită în două state: Țara Muntenescă și Țara Moldovenească (G.I. Năstase, *Istoria moldovenească*, p. 114); pe la 1581 De la Popelinier nota că „*Valachia este astăzi împărțită în două, una numită Transalpină [...] cealaltă numită Moldova...*” (Scarlat Callimachi, *Pagine despre Ioan vodă, zis „cel Cumplit”, scrise în secolul XVI de istoricul francez De la Popelinier*, în „*Studii*”, V (1952), nr. 2, p. 178); aceeași părere, înainte de 1586 la Michael von Isselt (idem, *Un istoric olandez despre Ioan vodă „cel Cumplit”*, în „*Studii*”, III (1950), nr. 2, p. 163); „*Moldova care este o parte a Valachiei în hotare cu*

„această parte a Țării Românești fu numită Moldova, după micul râu ce poartă acest nume și care se află în această țară”⁷⁵, explicând chiar, într-un pasaj preluat în parte după Martin Kromer, că polonii numesc Valahia, adică Țara Românească (inversând aparent locul geografic al Țărilor Române după obiceiul cronicarilor de acest neam) „partea din această provincie situată dincolo de marginea Podoliei, către Răsărit și către Miazănoapte și Moldova partea situată de la hotarul Transilvaniei (se înțelege spre Miazăzi – n.a.), pe când alte neamuri (ungurii în primul rând – n.a.) numesc pe prima Țara Românească sau Transalpina, și pe cealaltă, de la marginea Prutului și a Nistrului, Moldova”⁷⁶.

Transilvania”, relatează o misiune iezuită la 1581 (*Călători*, III, p. 281); G. A. Magini despre cele două Valahii la sfârșitul secolului XVI (*ibidem*, IV, p. 586–587); „*Valaques et Moldaves: car encore qu'ils soyent quelques fois compris sous le premier nom...*”, nota între 1600–1612 un umanist francez (Fr. Pall, *Pages d'Agrippa d'Aubigné sur le voivode Jean de Moldavie*, în „RRH”, VIII (1969), nr. 3, p. 599); „*La Valachie et la Moldavie ne composoient autrefois qu'une seule Province des Daces, nommée simplement Valachie, mais ayant ensuite esté divisée en haute et basse...*” (*Histoire de l'état présent du Royaume de la Hongrie*, Cologne, 1686, p. 113, cf. și p. 116); relatări aproape identice la De la Croix (Valachia s-a împărțit în două, și cu timpul cea de Sus s-a numit Moldova, iar cea de Jos a păstrat vechiul nume de Valachica), și într-o relație olandeză din 1687 (*Călători*, VII, p. 255, 620); Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei româno-moldo-valahilor*, ed. Gr. Tocilescu, București, 1901, p. 304; J. Filstich, *Încercare de istorie românească*, București, 1979, p. 36–37. Cf. și E. Stănescu, *Unitatea teritoriului românesc în lumina mențiunilor externe. „Valahia” și sensurile ei*, în „Studii”, XXI (1968), nr. 6, p. 1114–1118; V. Maciu, *Semnificația denumirii statelor istorice române*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 9, p. 1317–1320; V. Spinei, *Terminologia politică a spațiului est-carpatic în perioada constituirii statului feudal de sine-stătător*, în *Stat societate națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 72–73.

75. Aceeași părere la L. Gorecki, *Descriptio belli luoniae, palatini Valachiae...*, în *Tesauru*, III, p. 210, și la alți cronicari poloni. Pentru cercetările privind originea numelui Moldovei, V. Spinei, *op. cit.*, p. 74–79. Cf. și nota 37 la TRADUCEREA TEXTULUI.

76. O formulare aproape identică, la secretarul regelui Poloniei, Henri de Valois, Blaise de Vigenère, *La Description Du Royaume de Pologne et pays adiacens...*, Paris, 1573 (*Călători*, II, p. 641), care o preia de la cronicarii poloni, îndeosebi de la M. Kromer, *De origine et rebus gestis poloniarum*, Basel, 1555, p. 313.

Este aici o veche tradiție polonă, transmisă prin cronicari, datând din perioada premergătoare întemeierii statului feudal Moldova și a apropierii hotarului regatului polon de acesta, în a doua jumătate a secolului XIV⁷⁷, conform căreia, polonii numeau Țara Românească" (*Valachia, Wołoska*), spațiul locuit de români, continuând apoi să folosească preponderent această denumire⁷⁸, mai stăruiitor decât alte popoare vecine, în baza unui tradiționalism specific⁷⁹, până chiar în veacul XVI, referitor, în sens mai restrâns, în primul rând la Moldova și numai apoi la Țara Românească de la sud de Carpați⁸⁰, însoțind-o uneori de precizări „geografice” („inferioară”-„superioară”, „mare”-„mică” etc.). După acest obicei, fiind vorba de același neam românesc, pe care-l cunoșteau ca atare⁸¹, polonii – fapt care n-a fost observat – au început să utilizeze, deși mult mai rar, numele de Moldova și pentru Țara Românească de la sud de Carpați, însoțit de aceleași precizări. De aceea nu e de mirare că autorul cronicii de la Cracovia, deși cunoaște și menționează numirile „oficiale” ale statelor feudale Moldova și Țara Românească din vremea sa, folosește pentru Moldova în mai multe rânduri numele de Țara Românească, iar pentru Țara Românească pe cel de Moldova Superioară [*Vlad (Țepeș) principele Moldovei Superioare*; *Radu (Cel Frumos) voievodul Moldovei Superioare*], sau, chiar simplu Moldova, în deplină cunoștință de cauză.

---

77. Cf. C. Rezachevici, *Polonia în vremea Jagiellonilor*, în „SAI”, XLI-XLII (1980), p. 62-63.

78. A. Veress, *Documente*, I, p. 23, nota 3. V. Spinei, *Moldova*, p. 40; idem, *Terminologia politică*, p. 70-71; E. Stănescu, *op. cit.*, p. 1110-1112; V. Maciu, *op. cit.*, p. 1319-1320; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 255.

79. Și azi polonii numesc pe italieni *włochi*, iar Italia *Włochia*.

80. Datorită faptului că au venit mai târziu în contact direct cu aceasta, numind-o până în perioada la care ne referim mai cu seamă Basarabia (de la numele lui Basarab I) și chiar „Muntenia” (*Montania*), cum apare la Długosz (I. Minea, *Informații*, p. 23, 54).

81. La 1712 se mai relatează că polonii obișnuiesc să dea același nume poporului din Țara Românească și Moldova, de aci confuzia de nume între cele două țări, ei dând uneori numele uneia celeilalte (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 417, 418, nr. DCXXI).

Conștient că turcii au răpit între 1484–1538 partea de sud-est a Moldovei, cu Chilia, Cetatea Albă și Tighina, anonimul polon numește această parte, cu deplin temei: „*Basarabia*”, „*Basarabia modernă*” (adică din vremea sa: „*turcii se înstăpâniră totuși asupra întregii Moldove orientale sau a Basarabiei, în a cărei stăpânire au rămas din acel timp*”, căci se referă la „*părțile tătarăști*” sau Bugeacul, de la nordul gurilor Dunării, stăpânite în secolul XIV de Basarab I și de către unii din urmașii săi imediați⁸², la care s-a adăugat ulterior teritoriul cuprins între Tighina și codrul Tigheciului, fapt pentru care îi spune și „*Moldova orientală*” sau „*răsăritană*”, „*Moldova răsăriteană sau Basarabia*”, „*partea de răsărit sau Basarabia din acest timp*”, „*partea răsăriteană sau Basarabia modernă, cu Cetatea Albă, Chilia etc.*”, sau „*Moldova răsăriteană*” cu Cetatea Albă și Chilia, în vreme ce pentru restul teritoriului Moldovei folosește formulări precum: „*Moldova modernă*” (din timpul său), „*Moldova modernă cu Suceava*”, „*Moldova prezentă*”.

Totodată autorul cronicii întrebuițează numele „*Basarabia*” de cele mai multe ori pentru a indica, în sensul vechi, original, al termenului, Țara Românească⁸³, adică țara

---

82. Pentru această accepțiune a topicului Basarabia, cf. V. Spinei, *Moldova*, p. 39; A. Arnbruster, *op. cit.*, p. 254–255; Ioan Chirtoagă, *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei*, Chișinău, 2004, p. 3; idem *Sudul Țării Moldovei în opera lui Dimitrie Cantemir. Unele reflecții istoriografice*, în „RIM”, 2003, nr. 1–2 (53–54), p. 72; Ion I. Nistor, *Localizarea numelui Basarabia în Moldova Transpruteană*, în „AAR” M.S.I., S. III, t. XXVI, 1944, p. 1–27 (cu bibliografie) + 1 hartă; N. Iorga, *Formes byzantines et réalités balkaniques*, București–Paris, 1922, p. 55. După o relatare din 1686: „*Moldova se împarte în două părți, din care cea mai întinsă care este în partea de Apus, păstrează acest nume, și cealaltă nu este decât pe sferă atât de mare ca aceasta, este numită Basarabia, unde sunt gurile Dunării; aceasta este în întregime sub stăpânirea Turcului, și aici se află câmpia Bugeacului locuită de tătarii dobrogeni...*” (*Histoire de l'état present du Royaume de la Hongrie*, Cologne, 1686, p. 117). O relatare olandeză asemănătoare din 1687, în *Căldtori*, VII, p. 521. Cf. și nota 5, la TRADUCERE.

83. Încă din 1372 și 1379 papalitatea folosește numirea țara „*Basarat*” (Hurmuzaki, *Ń*, p. 194, nr. CXLII, p. 268, nr. CCVII), la fel și cancelaria maghiară la 1377: „*terra Bazarabi*” (*ibidem*, p. 243, nr. CXC);

lui Basarab I și a urmașilor săi („*Vlad voievodul Basarabiei*”, „*Radu principele Basarabiei*”, „*Alexandru principele Basarabiei*” etc.)⁸⁴

Conținutul cronicii nu e divizat alcătuind formal o unitate. Cu toate acestea, în alcătuirea sa se pot deosebi trei părți. Cea dintâi, pe care am putea-o numi *introdactivă*, situează Moldova în cadrul vechii Dacii și apoi a teritoriului stăpânit de cumani, menționează năvălirile tătarilor și conflictele tătaro-cumano-ungare din a doua jumătate a secolului XIII pe teritoriul de la est de Carpați, refugiarea a 50 000 de cumani conduși de hanul Kuthen (Kotian) în Ungaria, sub protecția regelui Bela IV, acțiune plasată „în 1270”⁸⁵, în legătură cu care e amintită și luarea de către rege a titlului de rege al Cumaniei⁸⁶, răscoala cumanilor conduși de „*Oldomas*” (Oldania) împotriva regelui Ungariei, corect așezată în anul 1281, uciderea regelui Ladislau (Cumanul) în 1290, trecerea cumanilor la sud de Dunăre, în Bulgaria, după care se instaurează dependența ținutului de la est de Carpați de regatul maghiar.

Această primă parte se încheie prin consemnarea venirii lui „*Bogdan, o căpetenie sau un principe al românilor din*

în 1497 regele Ungariei Vladislav II menționa: „*Valachia, quam domini Polonie Bassarabiam vocant*” (*Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486–1516 (Kodeks Zagrzebski)* (Materiale pentru istoria diplomației polone în anii 1486–1516 (Codicele de la Zagreb), ed. J. Garbacił, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966, p. 29); la 1429 cneazul lituan Vitold numește „basarabeni” (*Bessarabitae*) pe munteni (*Codex epistolaris Vitoldi*, în *Monumenta Medii Aevi res gestas Poloniae illustrantis*, VI, Cracovia, 1882, p. 835–836; iar Sarnicki amintește în 1585 „*vadul basarabilor*”, adică al românilor („*CI*”, I (1925), p. 407–408), *CI* și K. Szajnocha. *Jadwiga i Jagiełło*, II, Varșovia, 1974, p. 573, nota 195; N. Stoicescu, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 164.

84. Unii domni din Țara Românească de la sfârșitul secolului XIV și începutul celui următor se numesc voievozi ai Basarabiei (cf. V. Maciu, *op. cit.*, p. 1312; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 256).

85. În realitate, această acțiune a avut loc între 1238–1240 (cf. notele 8 și 11, la TRADUCEREA textului).

86. Și acest titlu a fost în realitate adoptat de regele Ungariei, Andrei II, în 1233, nu de către Bela IV în 1270 (cf. *ibidem*, nota 12).

ținutul Maramureșului, *atras de frumusețea și rodnicia țării (care) trecu munții cu o colonie din neamul său, intră în această țară și se stabili aici*", construind „mai multe orașe”, astfel că în cele din urmă, „puțin câte puțin această țară își schimbă fața”. De atunci, „fu numită Moldova, după micul râu ce poartă acest nume și care se află în această țară”⁸⁷, dar, „Este numită de asemenea Bogdania, sau țara lui Bogdan, din pricină că acest principe îi fusese ctitor”⁸⁸.

Anonimul polon nu cunoaște „descălecatul” lui Dragoș din Maramureș (care nu apare nici la ceilalți cronicari poloni, începând cu J. Długosz), de fapt o acțiune militară împotriva tătarilor întreprinsă din însărcinarea regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou⁸⁹, pe care o înlocuiește cu colonizarea lui Bogdan I, personaj pe care însă nici o altă cronică polonă nu-l amintește, precizând chiar, foarte interesant, că Bogdan e tatăl aceluia, până atunci, misterios voievod Ștefan, din care se trage dinastia voievozilor moldoveni, amintit și de J. Długosz⁹⁰, fără a-i indica originea, ci doar pe cei doi urmași, Ștefan și Petru, al căror conflict pentru succesiune a atras cea dintâi intervenție a Poloniei în Moldova, evenimente care au suscitat atâtea discuții în istoriografia românească⁹¹.

Cea de-a doua parte a cronicii, cea mai întinsă și mai bogată în informații, înfățișează *perioada de la 1358 până la 1622–1623*, cuprinsă, adică, între moartea lui Ștefan voievod, fiul lui Bogdan I, urmată de luptele pentru domnie din

87. Cf. *ibidem*, nota 37.

88. Cf. *ibidem*, nota 38. Cf. și Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324–1881*, I, *Secolele XIV–XVI*, București, 2001, p. 427.

89. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 415, Cf. și V. Spinei, *Moldova*, p. 304–309; Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan Intermeietorii Moldovei*, București, 1973, p. 77–90.

90. Cf. I. Mînea, *Informațiile*, p. 13.

91. Pentru conflictul între nepoții lui Bogdan I, C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 432–442, cu bibliografia română și polonă a problemei; idem, *Cum a ajuns 1359 anul „descălecatului” Moldovei? Lămurirea unei vechi enigme după izvoare polone*, în „RIM”, 2003, nr. 1–2 (53–54), p. 17–26; idem, *La începutul relațiilor Coroanei polone cu Țara Moldovei. Unde s-a dat bătălia din „Codrii Plonini” (iulie 1368)?*, în *Romano-Polonica* (în pregătire pentru tipar).

1367–1368 între fiii celui din urmă Ștefan și Petru, și solla la Poartă condusă de cneazul Kryzstof de Zbaraz, în 1622–1623, cu misiunea de a confirma pacea turco-polonă încheiată la Hotin în octombrie 1621⁹². Anonimul polon urmărește conflictul dintre nepoții lui Bogdan I și cel dintâi amestec al oștii lui Cazimir cel Mare în Moldova, constituirea sistemului legăturilor cu Polonia în vremea lui Petru II, fiul Margaretei (Mușata) (1375–1391), și a urmașilor săi până la Alexandru cel Bun, relațiile acestuia din urmă cu regatul polon, cu marele cneaz al Lituaniei și cu Ungaria, relații complexe, în care față de regele polon domnul Moldovei joacă rolul de „*vasal și aliat*”, uneori chiar împotriva regelui Ungariei, ducând în ultimă instanță o politică externă de echilibru, căci: „*el nu putea să se supună orbește regelui Poloniei, fiind obligat a se teme de nemulțumirea regelui Ungariei*”.

Un spațiu însemnat a acordat luptelor pentru tron între numeroșii urmași ai lui Alexandru cel Bun din deceniile patru și cinci ale secolului XV, care au implicat relații strânse cu Polonia, de unde, rând pe rând, претенdenții încercau să obțină ajutoare, sau cu Ioan de Hunedoara, și la capătul cărora Petre Aron s-a văzut nevoit să răscumpere pacea de la turci cu 2000 de galbeni.

Domnia „*faimosului*” Ștefan cel Mare e prezentată cu vădit interes și relativă abundență de date, fără a fi ocolit nici conflictul cu regele polon Ioan Albert, din 1497, încheiat prin înfrângerea acestuia în Codrul Cosminului, autorul lăsând să se înțeleagă că dreptatea era de partea domnului român. Îi rețin în continuare atenția proiectele de alianță matrimonială ale lui Bogdan III și luptele cu polonii care le-au urmat, sau domniile lui Petru Rareș, fără a insista asupra conflictelor, acestuia cu regatul polon. Se perindă apoi, după datina cronicilor, comentari în acțiunile lor, sau abia pomeniți, Ștefan Lăcustă, Alexandru Cornea, Iacob Heraclid Despot, sau Ion vodă cel Viteaz.

Realitățile politice se complică la sfârșitul veacului XVI, și istoria celor trei Țări Române se împletește în vremea lui Sigismund Báthory, Aron vodă, Ștefan Răzvan, Ieremia

---

92. *Călători*, IV, p. 495–504; Miron Costin, *Opere*, p. 86–88, 91, 352.

Movilă și Mihai Viteazul, fără ca vreuna din cele trei puteri, Imperiul otoman, cel habsburg și Polonia, să-și poată impune strict suzeranitatea asupra acestora, după dispariția lui Mihai Viteazul. Abia la sfârșitul primului deceniu al secolului XVII, intervenția Porții împotriva lui Constantin Movilă și aducerea la domnie a lui Ștefan Tomșa înclină balanța în favoarea acesteia, iar ridicarea neizbutită a lui Gaspar Gratiani împotriva turcilor, alături de hatmanul S. Żółkiewski, în 1620, îndepărtează pentru multe decenii orice încercare a Poloniei de a-și asigura suzeranitatea asupra Moldovei. Evenimentele care urmează după 1623 sunt bine cunoscute autorului și contemporanilor săi, astfel încât el consideră „*zadarnic și de prisos*” să le mai amintească, socotind că după această dată „*stăpânirea turcească*”, prin care înțelege de fapt „*protecția Porții*”, era instaurată în Moldova în forme cunoscute.

Ca atare, în *partea a treia a cronicii*, mai scurtă, se prezintă, am putea spune, concluziile asupra raporturilor de vasalitate ale Moldovei față de Ungaria și Polonia, în lumina unor tratate și înțelegeri oficiale, cum vom vedea mai jos, arătând, în cele din urmă, că în vremea sa Habsburgii, ca regi ai Ungariei, au preluat pretențiile vechilor regi maghiari la suzeranitatea asupra Moldovei, fără a depăși cronologic epoca lui Rudolf II. Cu aceasta, manuscrisul cronicii se încheie oarecum *ex abrupto*, lăsând impresia că sfârșitul propriu-zis al concluziilor lipsește, sau n-a fost reprodus în traducerea-copie.

IV. IDEEA CENTRALĂ: ANALIZA RAPORTULUI DINTRE SUZERANITĂȚILE UNGARĂ, POLONĂ ȘI TURCĂ ASUPRA MOLDOVEI ÎN EVUL MEDIU. INFORMAȚII NOI

Problema statutului de vasalitate al Moldovei față de regatele ungar și polon, din secolul XIV până la începutul veacului XVII, și doar în mai mică măsură față de Poarta

otomană, constituie **ideea de bază** pe care o dezbate mărturisit autorul cronicii de la Cracovia (considerând chiar că uneori s-a dovedit „prolix” [diffus] în argumentare), idee în jurul căreia se axează fenomenul evenimential. Această problemă de însemnătate majoră în studiul statutului internațional al Țărilor Române în veacurile de mijloc, a preocupat, firește, literatura istorică românească⁹³. I-au fost dedicate lucrări speciale atât în vechea⁹⁴, cât și în noua istoriografie⁹⁵, subliniindu-se în repetate rânduri că acceptarea

---

93. O analiză a principalelor lucrări de până în 1944 privind statutul vasalității Moldovei față de Polonia la Veniamin Ciobanu, *Istoriografia românească despre relațiile româno-polone în epoca medie*, în „RdI”, XXVII (1974), nr. 5, p. 727-732, iar cea a istoriografiei de după 1944, la Ștefan Ștefănescu, *L'histoire de la Pologne et des relations roumano-polonaises dans l'historiographie roumaine d'après la 23 Août 1944*, în „RRH”, XII (1973), nr. 4, p. 647-656. Cf. și V. Ciobanu, *Contribuții documentare ale istoriografiei românești din secolul XX la cercetarea istoriei relațiilor româno-polone*, în *Relacje polsko-rumunskié. Relații polono-române*, Suceava, 2004, p. 140-153.

94. Cf. Grigore C. Conduratu, *Încercări istorice. Relațiunile Țerii Românești și Moldovei cu Ungaria – până la 1526 –*, București, 1898; Ion Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1901, p. 5, 8-9, 132; N. Iorga, *Sârbi, bulgari și români în Peninsula Balcanică în Evul Mediu*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXXVIII, 1915, p. 121-122; idem, *Originea și sensul direcțiilor politice în trecutul Țerilor noastre*, în idem, p. 929 și urm.; idem, *Relations entre Roumains et Polonais – pendant l'époque de l'hommage et après*, în „BSHAR”, IX (1921), nr. 1-2, p. 88-122; idem, *O școală nouă istorică*, Conferințe la „Liga Culturală”, București, 1936, p. 17-18; idem *Afirmarea vitalității românești*, Vălenii de Munte, 1940, p. 52-53; D. Condurachi, *Suzeranitatea ungaro-polonă și efectele ei asupra suveranității Principatelor Române până la 1500*, Cernăuți, 1923; P.P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noir au Moyen Âge*, în „RIR”, III (1933), p. 172-193 (și în *Interpretări românești*, București, 1947, p. 107-129); C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387-1432)*, în „RIR”, X (1940), p. 237-332.

95. F. Constantin, Ș. Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii”, XVII (1964), nr. 5, p. 1129-1140; Florentina Căzan, Cătălin Mustață, *Relațiile de vasalitate moldo-polone și implicațiile lor politice la sfârșitul secolului XV și în secolul XVI*, în „RdI”, XXXVI (1983), nr. 4, p. 363-371; Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice ale Moldovei cu*

de către domniile Moldovei a suzeranității ungare sau polone n-a dus, conform concepțiilor medievale, la pierderea neatârării țării, a fost în fapt, „formală”, un „drept de protecție și o alianță militară”, nicidecum ceva umilitor, cum se mai afirmă câteodată. „Independență – preciza P.P. Panaitescu – am avut în fapt în cele două principate, înainte de suzeranitatea turcească, căci suzeranitatea ungurească și cea polonă au fost mai mult forme feudale decât realități politice. Chiar sub turci s-a păstrat autonomia internă a Principatelor”⁹⁶. Încă

Polonia în secolele XVI–XVIII în lumina unor cercetări recente, în „RdI”, XXX (1977), p. 1103–1112; idem, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV–XVI*, București, 1985; idem, *Vasalitate–suzeranitate în raporturile româno-polone din deceniile șase și șapte ale secolului XVI: interpretare juridică și practică politică (I–III)*, în „AlIAI”, XXIF² (1985), p. 409–420; XXIII¹ (1986), p. 131–142; XXIII² (1986), p. 583–597; idem, *Cauze politice și implicații juridice ale stabilirii raporturilor româno-polone la sfârșitul secolului XIV (1387–1396)*, în „AlII” (1990), p. 103–119; idem, *La cumpăna de veacuri (Țările Române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea)*, Iași, 1991; idem, *Politică și diplomatie în secolul al XVII-lea. Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601–1634)*, București, 1994; idem, *Coroana Polonă și instituția domniei din Moldova (a doua jumătate a secolului XVI)*, în *W kręgu relacji polsko-rumuńskich. În lumea relațiilor polono-române*, Suceava, 2005, p. 115–124; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași 1997, p. 140–172 (tratează și legăturile cu Lituania); Gh. Pungă, Alexandru-Florin Platon, *Vasalitatea medievală: ipostaze europene și românești*, în „CI”, S.N. XVII² (1998), p. 31–45.

Pentru istoriografia polonă, cf. V. Ciobanu, *Relațiile internaționale ale Țărilor Române în Evul Mediu (secolele XIV–XVI), oglindite în istoriografia polonă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX. Puncte de reper*, în *Relații româno-polone. Studii și articole*. Supliment al „Analelor științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași”. Secțiunea literară, Iași, 1995, p. 5–12; Iona Czarnańska, *Moldawię i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku (Moldova și Țara Românească între Polonia, Ungaria și Turcia în secolele XIV și XV)*, Poznań, 1996.

96. P.P. Panaitescu, „«Perioada slavonă» la români și ruperea de cultura Apusului”, în *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p. 31 (ed. I-a, în „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 1, ianuarie 1944, p. 131).

și mai pragmatic explica N. Iorga realitatea vasalității românești medievale. „Am fost vasali atunci pentru a trăi, și atâția își acopăr fața în mâni la acest gând al degradării trecute. Istoricii însă judecă altfel: erau vasalități care asigurau. Banul dat turcilor an de an din prisosul de pace al țării n-a fost prea greu pentru cât a dat în schimb. Și, când închinarea s-a făcut chiar față de unguri și poloni, care cereau mult mai mult ca să dea prea puțin ori chiar nimica, era numai o trecătoare răscumpărare a primejdiei. Domnul lua asupra-și jertfa prin care se păstra țara lui. Și, pentru ca o țară să se păstreze, pentru ca un neam să-și aibă viitorul, nu e prea mult nici cel mai mândru Domn în genunchi înaintea fatalității, care stăpânește prea mult ca să poată umili vreodată”.⁹⁷ În fapt, cum observa Gh. I. Brătianu, datorită abilității diplomatice a domnilor Țărilor Române extracarpatică, vasalitatea acestora era mai mult formală: „Se uită situația voievodului față de statele vecine, politica iscusită care știa să scape de supunere prin închinare și să facă din vasalitate o vorbă goală...”.⁹⁸

În plus, dubla sau chiar tripla suzeranitate (ungaro-polonă-turcă) asupra Moldovei existentă în unele perioade, a dus de cele mai multe ori la anihilarea reciprocă a lor, în beneficiul principilor români și a libertății lor de acțiune⁹⁹.

---

97. N. Iorga, *Trei lecții de istorie despre însemnătatea românilor în istoria universală*, Vălenii de Munte, 1912, p. 27-28. Ulterior, referindu-se la legătura lui Mihai Viteazul cu imperiului de la Târgoviște, din iunie 1598, istoricul afirma: „Sunt vasalități cu libertate și este libertate unită cu cea mai păgubitoare robie” (idem, *Învățăturile ce le dă Mihai Viteazul*, în *Oameni care au fost*, I, București, 1967, p. 228).

98. Gh. I. Brătianu, *Câteva observații generale asupra istoriei românești a veacului de mijloc*, în „AllAI”, XXV¹ (1988), p. 459. La 1856 Edgar Quinet sublinia, la rândul său, că drepturile Ungariei și Poloniei asupra Moldovei și Țării Românești bazate pe tratatele cu acestea „nu valorează nimic”, fiind doar „o formă diplomatică” (Români, în *Opere alese*, II, București, 1983, p. 362).

99. „Când mai multe puteri – observa N. Iorga – își exercită însă influența asupra unui teritoriu, se ajunge întotdeauna la rezultatul că, în loc ca acela asupra cărui tabărăsc toți să fie zdrobit, el scapă tocmai prin echilibrul de forțe care se creează din aceste silinți neconținute. Știm

S-a observat, de asemenea, încă din secolul XVI că domnii români nu se considerau obligați să respecte jurământul de credință al predecesorilor lor. În discursul ținut la 24 februarie 1553 în fața seimului din Cracovia, Hieronim Ossoliński considera că „oricine lesne ar dovedi, dacă ar cerceta în **cronici** (s.a.) că nici unul din voievozi n-a ținut seama întru nimic de jurământul predecesorului său” (*każdy się łatwo dowie, kto chce w kroniki wejrzeć, że żaden wojewoda na przeszłego swego przodka przysięgi nic ni dbał*)¹⁰⁰. Aceasta explică, de altfel, faptul că acest act, ca de altfel și cel al omagiului, a trebuit să fie de atâtea ori reînnoit, păstrându-se în arhiva Coroanei, cum am văzut, un dulap plin cu astfel de documente, dintre care unele, *amintite în cronică inedită de la Cracovia, nici nu mai sunt astăzi cunoscute altfel*.

Ossoliński considera că dacă la acea dată regele ar accepta să ia sub „*protecția sa*” pe domnii Moldovei, în ciuda

---

și noi ceva despre aceasta, noi care trăim de pe urma echilibrului ce s-a stabilit din dorința de a ne cuceri a vecinilor noștri în toate timpurile, rivalitatea lor continuă însemnând permanența vieții noastre naționale”. (Cinci conferințe despre Veneția, ed. a II-a. Vălenii de Munte, 1926, p. 45; ed. I-a, 1914). Cf. și Idem, *Un vilie „romane” devenu slave: Raguse*, în „BSHAR”, XVIII (1931), p. 67; Ion Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia*, p. 132. Cu mai bine de jumătate de veac în urmă, la 1856, și Edgar Quinet observase că „În timp ce istoricii polonezi pretind că Moldova și Valahia erau provincii vasale ale Poloniei, invocând în sprijin unsprezece tratate, între 1387 și 1569, lucru extraordinar, istoricii unguri pretind același lucru în folosul Ungariei în timpul aceluiași an și în virtutea unor tratate întru totul asemănătoare. Ce dovadă mai bună că drepturile acestea nu valorează nimic? Un popor pe care alte două popoare pretind că-l posedă cu titlul de feudă și asupra căruia nu controversează niciodată, ce frumoasă farsă diplomatică!” (*Opere alese*, II, p. 362). Mai nou, Floretina Căzan, Cătălin Mustăța, *Relațiile de vasalitate moldo-polone și implicațiile lor politice la sfârșitul secolului XV și în secolul XVI*, în „RdI”, XXXVI (1983), nr. 4, p. 369. Cf. și nota 312 la NOTE EXPLICATIVE. Și în Apus, în cazul existenței mai multor suzerani, deși exista „omagiul devotat” (*hommage lige*), care punea pe primul plan pe unul dintre aceștia, în realitate și acest tip de omagiu putea fi prestat mai multor suzerani (Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, București, 1970, p. 642).

100. Hurmuzaki, *Suppliment*, II¹, p. 195, nr. XCVII.

riscurilor unui conflict cu Poarta, aceștia trebuiau să depună omagiu și jurământul de credință în forma în care le-a prestat Ștefan cel Mare înaintea lui Cazimir IV la Colomeea, prezentându-se înaintea regelui „cu toți dregătorii, nobilii și boierii săi” (*ze wszystkierni swerni urzędniki, pany a bojary*)¹⁰¹. Totodată, el arăta că o astfel de protecție nu va aduce *nici un avantaj material Poloniei*, confirmând astfel indirect faptul că legăturile de tip feudal (în sens ierarhic) ale domnilor Moldovei cu Coroana polonă n-au fost însoțite niciodată de plata unui tribut, creând, de fapt, după părerea părții polone, obligații și pericole (din partea turcilor) mai mult pentru aceasta din urmă¹⁰².

O șansă mai bună de obținere a suzeranității asupra Moldovei a avut regatul polon în 1572, în vremea luptelor diplomatice pentru alegerea ca rege a lui Henric de Anjou, Franța încercând să determine pe aliatul său, Imperiul otoman, să îngăduie aceasta, sub rezerva ca tributul să fie plătit tot la Poartă¹⁰³.

Dacă suzeranitatea otomană asupra Moldovei era în general recunoscută de regatul polon în veacul XVI, în schimb pretențiile la aceasta ale Casei de Austria erau combătute energic de pe poziții „documentate”. Însuși conducătorul grupării filoimperiale din seim, arhiepiscopul Stanislav Karnkowski, scria regelui la 7/17 ianuarie 1596, după intervenția hatmanului J. Zamoyski în Moldova, care a înscăunat pe Ieremia Movilă, „*Unde-i titlul de drept, unde-i buna credință, unde-i stăpânirea legitimă? Aceste titluri au slujit și slujesc mereu de demult regilor poloni și Coroanei. Să le enumerăm din cronică (s.a.), nu ureau, că totdeauna «domnii Moldovei» au fost vasali ai regilor Poloniei. Iar măriia sa împăratul sau transilvâneanul (Sigismund Báthory – n.a.)*

101. *Ibidem*, p. 194.

102. De aceea, H. Ossoliński propune măsuri pentru remedierea acestei situații (ceea ce constituie un element nou), „*căci ar fi o nebulie să ridicăm împotriva noastră pe turci și să nu obținem de aici nici un avantaj*”; în ultimă instanță însă nu sfătulește pe rege să acorde protecția sa Moldovei.

103. El. Lința, *Materiale inedite*, p. 288.

ce drept pretind? Cine nu știe? [...] Așadar, rezultatul fericit (instalarea lui Ieremia Movilă sub protecția polonă – n.a.) confirmă sfatul d. hatman. Să stărn decî ferm lângă el, după dictonul ut-i> posidetis ita possideatis”¹⁰⁴.

Argumentarea „documentată” a continuat în anul următor, 1597, când solul polon la Poartă, Stanislav Gulski, care a trecut și pe la curtea lui Mihai Viteazul, trebuia să arate sultanului: „Într-adevăr sunt la noi și scrisori și un dulap plin de vechi privilegii, cu omagiul țării Moldovei. La început regele Cazimir (al IV-lea, 1447–1492 – n.a.), fiind ocupat cu aceste războaie, a fost îngăduit voievodului Moldovei să dea sultanului drept omagiu 2000 de zloți roșii, ca să aibă pace. Pe urmă însă au fost puși acolo voievozi din partea Poloniei...”¹⁰⁵ Solicitățile polone pentru a obține recunoașterea din partea Porții a suzeranității asupra Moldovei, s-au făcut auzite și în anii următori, până în 1601, urmărindu-se extinderea acesteia și asupra Țării Românești (unde a fost instalat chiar, un timp, Simion Movilă), cu rezultate, în privința acesteia din urmă, modeste și în cele din urmă nule¹⁰⁶. Între argumentele invocate de trimișii poloni se menționează stăruitor, cum am văzut și mai sus, *relatările cronicilor și ale tratatelor moldo-polone*. În discursul din 1601

---

104. I. Corfus, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 532. Karnkowski afirmă că „moldovenii de frunte” au cerut lui J. Zamoyski în 1595, „să fie primiți în starea de vasali și în supunerea de mai înainte”. Pentru atitudinea marelui hatman și cancelar Jan Zamoyski față de Moldova, între Habsburgii al căror adversar era și Înalta Poartă, pe care nu o agreea, dar cu care era dispus să se înțeleagă în ultima instanță, cf. C. Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV–XVI – Evoluția unui concept în contextul vremii* –, București, 2001, p. 353–356.

105. I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1983, p. 379, 382; idem, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 533.

106. Idem, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 535 și urm.; R. Heidenstein, *Rerum polonicarum*, p. 317 și urm.; Cristina Rotman-Bulgaru, *Relațiile Moldovei cu Imperiul otoman la începutul secolului al XVII-lea*, în „RdI”, XXIX (1976), nr. 5, p. 677–696; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 401–402.

ținut de fostul sol de la 1598 la Poartă, starostele J.F. Herburth, din gruparea radicală a partizanilor lui Zamoyski, în prima jumătate a anului 1601 în dietina de la Wisninsk, se subliniază: „Faptul că țara Moldovei este demult a noastră o dovedesc și cronicile noastre și statutele și tratatele, cu care avem lăzi pline” (*Wołoska ziemia iz iest dawno nasza, y kroniki nasze y statuta y pacta, ktorych są pełne skrzynie, pokazują*)¹⁰⁷.

La sfârșitul veacului XVI, odată cu izbucnirea Războiului de 13 ani (1593–1606), în fruntea Ligii Creștine s-a impus împăratul romano-german, socotit în chip firesc conducătorul luptei antiotomane¹⁰⁸. Amestecul Poloniei în conducerea Moldovei la 1595, dublată de refuzul de a participa la ligă au adâncit disensiunile polono-imperiale, așa cum se reflectă și în cronică de la Cracovia; Rudolf II, în calitate de rege al Ungariei, pretinzând „dreptul străvechi” (*antiquo iure*) măcar asupra Țării Românești¹⁰⁹, dacă nu și asupra Moldovei. Pretenții reluate de imperiali periodic¹¹⁰, până spre sfârșitul secolului XVII¹¹¹, când se repetă, în condiții în parte

---

107. Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 492, nr. CCCLXVI. Comentarii la acest discurs și data reală când a fost rostit de starostele Jan Felix Herburth, la C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 403–404.

108. Teama de turci reinvia periodic ideea Europei creștine, în frunte cu împăratul romano-german (Fl. Căzan, *Ideea unității europene la umaniștii din Germania în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în „AUB”, *Istorie*, XIX (1970), nr. 1, p. 41–42.

109. Hurmuzaki, III², p. 466–467, nr. DXVI.

110. Cf. relatarea din august 1627 a palatinului Ungariei, N. Eszterházy, despre pretențiile împăratului asupra celor trei Țări Române și asupra celorlalte „țări laterale de odinioară ale Ungariei” (Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, București, 1900, p. 108–109. În 1616 sau ceva mai târziu, chiar Radu Mihnea, domn în Moldova (1616–1619), vrând să intre în legătură cu Habsburgii, arată că cele trei Țări Române „au depins întotdeauna de Coroana Ungariei și cu toate întâmplările și schimbările făcute, n-au fost retrase niciodată din drepturile lor” (Elena Eftimescu, *O relație a lui Radu Mihnea, către Consiliul Secret al regelui Ungariei din 1618*, în „AO”, VII [1928], nr. 39–40, p. 413–414).

111. Într-o *Histoire de l'état present du Royaume de la Hongrie*, Colonia, 1686, p. 3, se afirmă: „Atunci când regatul (ungar – n.a.) era

asemănătoare, situația conflictuală de la sfârșitul secolului precedent, și împăratul Habsburg, de data aceasta în fruntea Ligii Sfinte, își dispută din nou cu Polonia suzeranitatea asupra Țărilor Române, din care sperau să alunge pe turci.

Cum cronică de care ne ocupăm a fost redactată în veacul XVII, era firesc ca aceasta să caute răspunsul la disputa asupra suzeranității asupra Țărilor Române în analiza situației asemănătoare de la sfârșitul secolului trecut. Atenția acordată tratatului polono-ungar de la Lublău (1412), care prevedea în anumite circumstanțe eventualitatea împărțirii Moldovei între cele două puteri vecine, dovedește că autorul cronicii a înțeles deplin însemnătatea acestui act, chiar dacă, desigur, n-a știut despre misiunea trimisului papei Enrico Caetani, sosit a 1596 în Polonia, cu o copie a tratatului amintit din 1412, pentru a media neînțelegerile polono-imperiale, datorate intervenției polone pentru instalarea lui Ieremia Movilă în anul trecut, la nevoie prin împărțirea Moldovei între cele două părți, pe baza prevederilor actului de la Lublău¹¹².

Polonii au continuat însă să respingă pretențiile împăratului Habsburg asupra Moldovei și Țării Românești: *...Împăratul creștin n-are nici un drept asupra lor – rostea J.F. Herburth în 1601 – Stăpânii acestor provincii erau domni liberi (pany wolnymi), numai din pricina puterii regilor Ungariei ei au recunoscut, ca vecini mai slabi, autoritatea lor, apoi împărații Turciei i-au ținut în dependență timp de peste două sute de ani; apoi Mihai «Viteazul» se liberă de turci; noi (polonii – n.a.) i-am luat aceste provincii «jure belli», ca inamic al nostru, ceea ce a fost aprobat de suzeran, împăratul Turciei. În consecință, măria sa împăratul n-are nici un drept»¹¹³.*

În toată splendoarea sa el a cuprins Transilvania, Țara Românească și Moldova; de unde rezultă că împăratul ca rege al Ungariei are dreptul de a pretinde că principii din aceste țări trebuie să fie acceptați de el.

112. Șt. Andreescu, *O reactualizare a tratatului de la Lublău în 1596*, în „AllAI”, XX (1983), p. 107–119; și idem, *La Pologne, la Moldavie et la «Saint Ligue» en 1596: une nouvelle source*, în „RRH”, XXII (1983), nr. 3, p. 239–255. Cf. și nota 80 la NOTE EXPLICATIVE.

113. Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 504, nr. CCLXVI.

Pentru o mai bună „deslușire” a raportului între suzeranitățile ungară și polonă asupra Moldovei, scopul mărturisit al cronicii de la Cracovia, autorul acesteia analizează amănunțit întreaga evoluție a acestei probleme, punând-o „*Intr-o lumină de cea mai puternică*”. El recunoaște că Țara Românească și Moldova „*au depins în vechime (în vremea întemeierii lor – n.a.) de Ungaria*”, dar socotește că „*ar fi anevoios pentru istoricii unguri să dovedească, cum unii au afirmat, că Țara Românească și Moldova au depins neîntrerupt de regatul Ungariei, până la ziua fatală de la Mohács*”.

Ca atare, autorul cronicii analizează cu atenție raporturile Moldovei cu Polonia, începând cu primul contact între cele două state (după recenta întemeiere în 1363 a Moldovei neatâmate față de regatul maghiar, și extinderea stăpânirii lui Cazimir III cel Mare până la hotarele ei în 1366¹¹⁴), așadar, o dată cu intervenția oștilor regelui polon în conflictul pentru domnie dintre nepoții de fiu ai lui Bogdan I (1363–1367), Ștefan și Petru I (1367–1368), în favoarea celui dintâi, rezolvat prin înfrângerea polonilor în codrii „Plonini” (la nord de Prut, între Sniatyń și Cernăuți) în iulie 1368¹¹⁵. Se arată apoi că Moldova a rupt legăturile cu Ungaria după moartea în 1382 a lui Ludovic I de Anjou, rege al Ungariei și Poloniei, iar în 1386 voievodul Petru II, fiul Margaretei (Mușata) (1375–1391) s-a supus regelui Poloniei Vladislav II Jagiello și soției acestuia Hedviga, fiica lui Ludovic I, depunând omagiu la 14 septembrie 1387, la Liov, sub originala motivare că domnul Moldovei ar fi crezut că regele Vladislav, „*sau mai degrabă soția sa Hedviga, fiica lui Ludovic*” s-ar face rege al Ungariei prin dreptul de moștenire”.

Odată cu Roman I (1392–1394), fiul lui Petru al Margaretei (Mușata), anonimul polon înregistrează cu atenție fiecare act de legătură al domnilor Moldovei cu Coroana polonă, mai cu seamă până în vremea lui Ștefan cel Mare. Ca atare, sunt

---

114. C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 72–74.

115. Cf. nota 91.

menționate atât *ornagiile și jurămintele de credință* de tip vasalic, obișnuit în întreaga Europă, precum și actele de *alianță*, vizând scopuri politice mai largi decât cele care decurgeau din legăturile de vasalitate, cât și *înțelegerile bilaterale* scrise privitoare la probleme teritoriale sau *tranzacțiile*, așternute de asemenea în scris, privitoare la datorile regilor poloni față de domnii Moldovei și zăloagele lăsate acestora.

Autorul polon nu scapă nici o schimbare în orientarea domnilor Moldovei față de regii Poloniei sau Ungariei, dar consemnează cu aceeași atenție și încercările acestora, mai cu seamă ale celor din urmă, în frunte cu Sigismund de Luxemburg, de a-l aduce pe voievozii moldoveni sub *suzeranitatea*, respectiv, sub „*stăpânirea*” lor. Cum în această lungă expunere utilizează izvoare narrative și numeroase documente din arhiva „Republicii”, care i-au stat la dispoziție în secolul XVII, din care unele nu se mai păstrează astăzi, în chip firesc în cronică apar destule *informații noi*, referitoare în general la istoria Moldovei.

Aceste **informații noi** asupra cărora atrag atenția în paginile care urmează, încep chiar cu referirile la Bogdan I (1363–1365), la fiul său cel mare și la cei doi urmași ai acestuia. Este, de altfel, *unicul izvor narativ polon care îl amintește pe întemeietorul dinastiei Bogdăneștilor*, ce nu a avut nici un fel de relații cu Polonia, și astfel nu a fost menționat nici măcar de J. Długosz, care vorbește doar de Ștefan, tatăl voievozilor rivali Ștefan și Petru I ce s-au înfruntat în codrii Plonini cu implicarea de partea celui dintâi a oștilor Coroanei polone. Aceștia trei din urmă însă nu sunt pomeniți în cronicile moldovenești, care în afară de nume, nu știu nimic nici despre Bogdan I. Deci anonimul polon cât și Długosz sau M. Kromer (care plasează evenimentele în 1358) au folosit, foarte probabil, un izvor comun, poate acea cronică a familiei Oleśnicki (un membru de seamă a acesteia participând la bătălia din codrii „Plonini”) la care se referă și S. Sarnicki în 1587, astăzi pierdută, care i-a furnizat anonimului polon și alte

informații noi și prețioase pentru această perioadă de început a statului moldovenesc¹¹⁶.

Cronica Moldovei de la Cracovia arată că Ștefan, fiul, desigur cel mare, al lui Bogdan I, a murit pe la 1358, deci înainte ca tatăl său să treacă din Maramureș în Moldova¹¹⁷, iar fiul său cel mare, Ștefan, care ar fi trebuit să moștenească scaunul Moldovei la moartea bunicului său, a fost înlăturat de fratele său mai mic, Petru. Ștefan se refugiază la curtea lui Cazimir cel Mare, promițând să i se supună (se înțelege, după reinstalarea în scaun), el și urmașii lui, plătind și un tribut anual, în schimbul acordării de ajutoare militare pentru redobândirea domniei. Este cel mai vechi aranjament de acest fel din istoria Moldovei neatârnat, despre care nu s-a știut nimic până acum, și numai prin existența lui se explică ajutorul militar pe care i l-a acordat într-adevăr regele Cazimir pretendentului Ștefan. După înfrângerea acestuia și a polonilor în codrii „Plonini”, *cronica de la Cracovia* aduce și o altă știre necunoscută: împăcându-se cei doi frați și-au împărțit stăpânirea Moldovei, Ștefan luând partea de sud-est, Basarabia, cum era numită în vremea când autorul polon își redată *cronica*, adică Bugeacul, iar Petru I restul Moldovei. Nu e vorba aici de o „reticluire cronicărească târzie”, de o „ipoteză rezultată dintr-o altă ipoteză”, cum s-a opinat din totală necunoaștere și ignorare vădită a izvoarelor polone care se referă la aceste probleme¹¹⁸. Căci însuși Długosz plasează evenimentele în 1359 (când, în realitate s-a desfășurat expediția maghiară condusă de Dragoș din Giulești pentru potolirea răzvrătiților moldoveni împotriva lui Sas¹¹⁹), desigur

---

116. Constantin Rezachevici, *Cum a ajuns 1359 anul „descălecatului” Moldovei? Lămurirea unei vechi enigme după izvoare polone*, în „RIM”, 2003, nr. 1-2, p. 22-23.

117. J. Długosz îi spune „voievod al Moldovei”, necunoscând domnia lui Bogdan I și faptul că acesta era tatăl lui Ștefan.

118. Pavel Parasca, în *Domniile Țării Moldovei. Studii*, ed. Demir Dagnev, Chișinău, 2005, p. 26, 32; idem, *Primii voievozi ai Țării Moldovei*, în „Cugetul – Revistă de Istorie și Cultură”, Chișinău, 2003, nr. 4 (20), p. 29.

119. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 18; idem, *Cronologia critică*, I, p. 413, 419.

logic, după moartea pe la 1358 a lui Ștefan, pe care îl credea voievodul Moldovei (folosind, fără îndoială, aceeași sursă și făcând un raționament asemănător, M. Kromer plasează și bătălia de la „Plonini” în 1358)¹²⁰. Iar în finalul relatării sale Długosz vorbește de trecerea moldovenilor lui Ștefan de partea lui Petru, favorizând sigur victoria acestuia, dar foarte probabil și împăcarea dintre cei doi frați, care putea duce ușor la împărțirea între ei a stăpânirii Moldovei, cum s-a întâmplat în 1436–1442 între Ilia și Ștefan II, fiii lui Alexandru cel Bun.

Dincolo de confuzia între Petru I, amintit mai sus, și Petru II, fiul Margaretei (Mușata), frecventă și la istorici până în zilele noastre, cronica de la Cracovia este singurul izvor care menționează *data exactă* a depunerii de către Petru II a omagiului către Vladislav II Jagiello și soția sa Hedviga, la Liov „în ziua de Înălțarea Sfintei Cruci” (14 septembrie 1387). Până când am semnalat această dată¹²¹, ceremonia era plasată douăsprezece zile mai târziu, „în ajunul strămutării fericitului martir și portifice, Stanislau” (26 septembrie), care este de fapt data la care a fost „făcut” (redactat) actul omagiului și adevărarea sa de către boierii moldoveni¹²², atunci când, după itinerarul regelui Vladislav, perechea regală nu mai era demult la Liov!¹²³

Dar anonimul polon ne încredințează că tot atunci s-a redactat și o altă „convenție”, al cărui „original” l-a văzut în arhiva Republicii, dar care nu a ajuns până la noi, prin care Petru „promise regelui un tribut anual de 306 ruble”, promisiune despre care însă nu știm să fi fost îndeplinită vreodată.

Nouă și prețioasă, în penuria de informații asupra epocii, este și informația privitoare la deplasarea lui Ștefan I

---

120. Idem. *Cum a ajuns 1359 anul „descălecatului” Moldovei?*, p. 23; Idem, *Cronologia critică*, I, p. 436.

121. Idem, *Mircea cel Bătrân și Moldova*, în „RdI”, XXXIX (1986), nr. 8, p. 748.

122. Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 599–602, ambele documente sub data greșită 1387 mai 6.

123. C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 453.

(1394–1399) în Polonia pentru depunerea omagiului către regele Vladislav II Jagietto în cursul anului 1395, desigur în a doua jumătate a acestuia. „Originalul” actului redactat cu acest prilej (care nu trebuie confundat cu jurământul de credință către rege al domnului și al boierilor săi, scris la Suceava la 6 ianuarie 1395)¹²⁴ văzut de autorul cronicii de la Cracovia în „*archiva Republicii*”, dar care astăzi nu mai este cunoscut, a fost alcătuit, se pare, în 1396, de vreme ce sub acest an e menționat și în inventarul de documente regale din 1682 de la castelul regal din Cracovia¹²⁵.

Dar anonimul polon a văzut în „*archiva Republicii*” și alte două documente „*originale*”, care nu au ajuns până la noi. Primul este o „*alianță*” a unui „*principe Petru, fiul sau fratele lui Roman*”, personaj altfel necunoscut, rezultat al unei confuzii între Petru II, fiul Margaretei (Mușata), (fratele lui Roman I, care murise la 1391) și Ștefan I, fiul lui Roman, care domnea la 1398, cu regele Poloniei, încheiată în 1398 la Rădom împotriva regelui Ungariei Sigismund de Luxemburg, care ridică însă semne de întrebare¹²⁶. Dar cel de-al doilea este cu adevărat interesant, căci se referă la împrumutul de 1000 de ruble, *sumă foarte mare*, solicitat de regele Vladislav II lui Alexandru cel Bun (1400–1432), chiar în anul 1400, când acesta a urcat pe tronul Moldovei, oferindu-i drept zălog Pocuția cu localitățile Sniatyń și Colomeea. Documentul a existat fără îndoială, căci e rezumat atât în inventarul

124. M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 611–615.

125. Archiwum Głównie Akt Dawnich [Arhiva Centrală de Acte Vechi] din Varșovia] (AGAD), *Nabytki...*, 143, f. 112 v. Inventarul a fost publicat de Erazm Rykaczewski, *Inventarium omnium et singularum privilegiorum, literarum, diplomatum quaecumque in Archivio regni in arce Cracoviensi continentur*, Paris, 1862, iar partea care interesează istoria românească, după această lucrare, și de B.P. Hasdeu, *Inventarul oficial de documente depuse în castelul de la Cracovia și referitoare la români*, în „*Archiva istorică a României*”, II, București, 1865, p. 49–65; ambele publicații având însă deosebiri față de textul original, pe care l-am cercetat direct după manuscrisul de la Varșovia. Cf. și nota 68 la NOTE EXPLICATIVE.

126. Pentru acest document cf. nota 69 la NOTE EXPLICATIVE.

documentelor regale din Cracovia de la 1682¹²⁷, cât și în lista din 1701 a tratatelor dintre Polonia și Turcia (Moldova), din anii 1387–1640, necesare pentru delimitarea hotarelor după pacea de la Carlovăț¹²⁸. Dealtfel, pe celelalte circa 20 de tratate moldo-polone de tot felul, din secolele XIV–XV, pe care le amintește autorul cronicii de la Cracovia din „arhiva Republicii”, și sunt menționate de asemenea în inventarul din 1682 și în lista tratatelor din 1701 le-am putut chiar identifica, textele lor ajungând până în zilele noastre¹²⁹. Însă împrumutul din 1400, când, să nu uităm, Alexandru cel Bun abia urcase în scaun, dovedește considerabila putere economică a domnilor Moldovei la sfârșitul secolului XIV, dar și condițiile în care a debutat relația lui Alexandru cu regele Poloniei, la solicitarea acestuia din urmă. De altfel, după unsprezece ani, același Vladislav II Jagiello, care, desigur, nu-și achitase în întregime nici datoria din 1388, pe lângă cea din 1400, făgăduiește domnului să-i plătească cele „o mie de ruble de argint frâncesc”, pe care, chipurile, „ni le-au împrumutat înaintașii lui”, „fără nici o amânare, [...] peste doi ani”(!), zălogindu-i din nou, lui și urmașilor săi, „cetatea Sniatyń și Colomeia și Țara Pocuției”¹³⁰. Neplata acestei mari datorii, despre care mărturisește și cronică de la Cracovia, a stat la baza pretențiilor tuturor urmașilor lui Alexandru, îndeosebi a lui Ștefan cel Mare, asupra Pocuției, până la 1538, când prin tratatul de la Hotin, pe care l-am descoperit și publicat mai demult, Petru Rareș, în condițiile dramatice ale invaziei în Moldova a lui Suleiman Magnificul, coordonată cu cea a

---

127. AGAD, Varșovia, *Nabytki...*, 143, f. 112v, sub anul 1400. Pentru contextul politic în care a fost solicitat acest împrumut domnului Moldovei, cf. C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 473.

128. Hurmuzaki, *Supliment*, II³, p. 283, nr. CIX, cu data greșită „1411”, în loc de 1400, fiind însă inserat în dreptul acestui din urmă an, între documente din 1396 și 1400. Eroarea provine din faptul că există și un act din 1411, păstrat, prin care Vladislav Jagiello recunoaște datoria de 1000 de ruble (cf. mai jos în text și note 130).

129. Cf. NOTELE EXPLICATIVE care însoțesc traducerea cronicii de față.

130. M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 640–641.

marelui hatman Jan Tarnowski, renunță definitiv la Pocuția, în nădejdea, care s-a dovedit zadarnică, obținerii sprijinului polonilor împotriva sultanului¹³¹.

Cronica de la Cracovia aduce știrea nouă și interesantă, că, de fapt, Alexandru cel Bun a depus pentru prima dată omagiu lui Vladislav Jagiełło la Sniatyń în 1404 (în prima jumătate a anului), autorul ei menționând chiar că a văzut actul scris cu acest prilej, care însă nu s-a păstrat, și indică pentru prima dată motivul care l-a făcut pe Alexandru să repete omagiul la scurt timp, deplasându-se cu boierii săi de data aceasta la Camenița (unde actul e redactat la 1 august 1404)¹³², pentru a obține sprijinul regelui, având o „*neînțelegere cu Roman* (pretendentul, fiul lui Petru II – *n.a.*), care după întoarcerea sa din captivitate (din Polonia – *n.a.*), voia să redobândească țara”, altfel spus, provocase tulburări interne destul de puternice pentru a-l face pe Alexandru cel Bun să ceară sprijinul lui Vladislav II Jagiełło, ducându-se în Polonia și întărind omagiul din 1404.

Tot cronica de la Cracovia vine să precizeze anul – 1470 – în care a fost prins și executat Petru Aron de către Ștefan cel Mare¹³³, confirmând astfel părerea despre aceasta a lui C. Cihodaru¹³⁴. Interesantă este și informația, necunoscută din alte izvoare, conform căreia sultanul ar fi vrut să instaureze în Moldova la 1475–1476 „*pe un anume Alexandru, care își zicea fratele lui Ștefan, și care promisese tribut Porții*”, fiind, de altfel, firesc ca sultanul să propună în vremea campaniilor din acei ani un înlocuitor al lui Ștefan cel Mare. Numai că

---

131. Constantin Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28–31 august 1538) din vremea campaniei lui Suleiman Magnificul în Moldova*, în „CI”, S.N., IX–X (1978–1979), p. 305–326.

132. M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 625–626.

133. Plasează evenimentul, după campania lui Ștefan cel Mare în Transilvania din 1469, și încercarea de capturare a lui Petru Aron, chipurile chemat în Moldova de unii boieri, din însărcinarea lui Ștefan, așadar, în cursul anului 1470.

134. C. Cihodaru, *Observații pe margine izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467–1474*, în „SCȘI”, VIII (1957), nr. 1, p. 12–15.

acest Alexandru de la Poartă, foarte probabil același care a fost trimis în Moldova cu steag de investitură în iunie 1504, în preajma morții lui Ștefan¹³⁵, era, în fapt, un fiu nelegitim al acestuia din urmă, trimis ostatic la Constantinopol, foarte probabil tatăl lui Ștefan Lăcustă¹³⁶.

În legătură cu evenimentele din 1497 anonimul polon recunoaște deschis că regele Ioan Albert urmărea „să devină stăpânul Moldovei”, să-l alunge pe Ștefan cel Mare, și pentru a-l înșela pe acesta „se lansă zvonul că se pregătea războiul împotriva turcilor”. Nu noutatea știrii, ci obiectivitatea vădită a autorului polon e remarcabilă în acest caz. Acesta menționează, de asemenea, dedesubturile atitudinii favorabile ale regelui Ungariei față de Ștefan cel Mare, la 1497 și 1499, în dauna intereselor fratelui său, regele Poloniei, explicând totul prin rivalitatea ungaro-polonă pentru suzeranitatea asupra Moldovei. De altfel, în lumina aceleiași rivalități e tratat și conflictul lui Bogdan III cu regele Poloniei Sigismund I de la începutul secolului XVI.

Autorul polon crede că Ștefan (Lăcustă) (1538–1540) e frate cu Petru Rareș, cu toate că îi era de fapt nepot de frate vitreg, dar, mai prudent, afirmă că Alexandru (Cornea) (1540–1541) „cobora din vechii principii” ai Moldovei, ceea ce era adevărat. Chiar dacă acesta din urmă n-a fost „introdus” în Moldova de „marele hatman al Coroanei Sieniawski” (la 1540 N. Sieniawski era hatman de câmp), „făcându-l să depună jurământul regelui stăpânul său”, este probabil că N. Sieniawski a jucat un anumit rol în stabilirea rapidă a legăturilor diplomatice între regele Poloniei și Alexandru Cornea¹³⁷, de unde, poate, și afirmația autorului cronicii. Acesta crede că Iliș Rareș (1546–1551) a fost ucis la Constantinopol îndată după „turcirea” sa, fiind „bănuț de turci, din

---

135. P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în „AAR”, M.S.L., S. III, t. XV, 1934, p. 74–76.

136. C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 568–569, cu bibliografia problemei.

137. Idem, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea (c. 21 decembrie 1540–9 sau 16 februarie 1541) – după documente inedite din Polonia*, în „Rdl”, S.N. III (1992), nr. 7–8, p. 812–814.

pricina religiei", altfel spus, socotind că trecerea sa la islam nu ar fi fost sinceră, părere originală, însă neconfirmată de cunoașterea astăzi a împrejurărilor reale în care a murit la Alep în 1555 Iliș Rareș; la vremea respectivă circulând însă bănuiala că ar fi fost otrăvit prin uneltirile lui Alexandru Lăpușneanu¹³⁸. Anonimul polon completează știrile despre fiicele acestuia din urmă, arătând că una din ele, nenumită¹³⁹, a fost căsătorită de Bogdan Lăpușneanu cu Gaspar Padniewski, staroste de Zydaczew, înregistrează apoi acuzația lui Alexandru II Mircea, domnul Țării Românești (1568–1574, 1574–1577), altfel necunoscută, că Ion vodă cel Viteaz (1572–1574) „se făcuse musulman”, menționează, ceea ce nu s-a știut până acum, că Aron vodă (1591–1592; 1592–1595) a fost „încurajat de poloni” să se împotrivescă lui Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, afirmă, în chip cu totul neașteptat, că Ieremia Movilă (1595–1600; 1600–1606), „temându-se de amenințările pașii de Cetatea Albă, oferi provincia (Moldova – n.a.) lui Sigismund Báthory, dar acesta fiind ocupat nu-și înfățișă hotărârea”, și se referă la așa-zisa ocupare a Țării Românești de către Simion Movilă (în 1599), zvon persistent, cunoscut și după jumătate de veac de Miron Costin, bazat pe o amenințare reală a trupelor lui Ieremia Movilă, susținut de poloni, masate la hotar, în iulie și octombrie 1599¹⁴⁰.

În sfârșit, anonimul polon din veacul XVII relevă foarte corect statutul Țărilor Române extracarpătice în raport cu puterea otomană, vorbind de „protecția Porții” asupra acestora, protecție (turc. *dhimma*) despre care s-a mai pomenit abia în istoriografia contemporană¹⁴¹. Ba arată că deși se vorbește de „stăpânirea turcă”, „aceste provincii care într-adevăr nu sunt decât sub protecția Porții, plătindu-i un tribut anual, sunt tratate cu mai multă cruțare decât celelalte

138. Idem, *Cronologia critică*, I, p. 597–598.

139. Pentru acestea cf. *ibidem*, *Anexe*, planșa III³.

140. *Ibidem*, p. 331, Cf. și nota 279 la NOTE EXPLICATIVE.

141. Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, București, 1993, p. 240 și urm. Cf. și nota 303, la NOTE EXPLICATIVE.

state ale Porții din Europa. Este încă un semn de privilegiu al acestor provincii, că după tratate Poarta este obligată să numească întotdeauna un creștin drept principe și să nu lase să fie conduse de un guvernator turc sau pașă”. Iar mai jos afirmă chiar că cele două Țări Românești „n-au fost niciodată în chip solemn supuse Porții”.

La fel de sugestivă și, în fond corectă, este și explicația autorului cronicii privitoare la atitudinea Moldovei și a Țării Românești față de suzeranitățile ungară și polonă. „Popoarele din aceste provincii [...] oscilară astfel mereu față de cine trebuiau să se închine, ținând când cu regii Ungariei, când cu regii Poloniei, după împrejurări, fiind obligate să ia această atitudine din pricina turcilor, care deveneau foarte puternici în Europa, pentru a nu fi zdrobiți de ei. Ele se îndreaptă astfel întotdeauna spre acela care era cel mai puternic și mai în stare să-i apere. Cum regii Poloniei erau de obicei mai capabili să-i protejeze și să-i ajute decât regii Ungariei, din pricina tulburărilor care au sfâșiat acest regat mai multe secole, principii Moldovei și ai Țării Românești erau desigur obligați să țină cu regii Poloniei, ceea ce n-ar fi făcut cu siguranță dacă regii Ungariei ar fi fost întotdeauna în stare a-i ajuta să pună capăt tulburărilor interne, care se ridicau adesea între acești principii, și a-i apăra împotriva atacurilor turcilor și tătarilor, și dacă, în sfârșit, succesiunea ar fi fost tot atât de bine statornică în Ungaria ca și în Polonia”.

V. DATAREA ȘI CONDIȚIILE REDACTĂRII ȘI TRADUCERII CRONICII MOLDOVEI

Ținând seama că ultimul eveniment cronologic amintit în cronică este solia la Constantinopol condusă de „ducele” (cneazul) Cristofor Wiśniowiecki de Zbaraz (Krzysztof Zbaraski), comis al Coroanei, din 1622–1623, cu menirea de a întări pacea turco-polonă de la Hotin de la 9 octombrie 1621¹⁴², după care autorul cronicii afirmă că „ar fi zadarnic

142. *Căldători*, IV, p. 498–505. Descrierea lui Samuel Twardowski, secretarul solului. Despre această solie vorbește și Miron Costin,

și de prisos să vorbim despre tulburările următoare care au sfâșiat această provincie sub stăpânirea turcă”, rezultă că textul polon al cronicii a fost redactat după 1623. Însă nu prea mult după această dată, de vreme ce autorul consideră de prisos să mai amintească evenimentele următoare din istoria Moldovei, lăsând să se înțeleagă că ele erau bine cunoscute contemporanilor săi. Mai mult, începând cu anul 1612 folosește uneori exprimarea la timpul prezent („acum” [à present] Ștefan Potocki „merge” în ajutorul lui Constantin Movilă), fiind, se poate astfel presupune, contemporan acestor evenimente, chiar dacă scrie după 1623. În cronică nu apare nici o referire la vreun eveniment petrecut după amintitul an și nici la vreun autor care ar fi scris după acesta. Este astfel foarte probabil că anonimul polon și-a alcătuit lucrarea la începutul epocii re izbucnirii conflictelor militare deschise ale Poloniei cu Înalta Poartă (1617–1699), când Coroana polonă spera să dobândească singură suzeranitatea asupra Moldovei, fiind necesare argumente istorice pentru înlăturarea opoziției la aceasta a Casei de Austria.

Traducerea în franceză a cronicii aparține însă unei alte epoci și, desigur, unui alt personaj decât autorul textului polon. În toate timpurile și în diverse țări, îndeosebi cronicile, dar și „descrrierile” de țări, de felul celei a Moldovei de G. Reicherstorffer, citat chiar în cronica de față, „poemele” istorice și alte izvoare narrative au slujit unor argumentări politice și diplomatice¹⁴³. Am amintit deja scrisoarea din 7/17 ianuarie 1596 a arhiepiscopului S. Karnkowski către rege, în care arată că renunță să mai „*enurnere din cronici*” (!) titlurile

---

Letopisețul Țării Moldovei, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 86, 88. Cf. și Hurmuzaki, IV², p. 87, 398–399, nr. CCCCXLIV–CCCCXIV; și nota 302, la NOTE EXPLICATIVE.

143. P.P. Panaitescu, *Cronica, instrument al diplomației domnești*, în *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p. 164–166. „Letopisețele noastre (rusești – n.a.) – observa M.D. Priselkov – n-au fost opere literare în sens strict al cuvântului ci documente politice. Cronica servea de dovadă istorică în certurile principilor în fața hanului despre titlurile de «mare principe»; cronicarii însoțeau pe principii în vizitele lor la hoarda tătarască...” (la A.V. Boldur, *Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul Letopisei ruse Voskresenski*, în „Studii”, XVI (1963), nr. 5, p. 1109).

de drept ale Poloniei asupra Moldovei împotriva pretențiilor Casei de Austria¹⁴⁴. Autorul polon de după 1623 era, așadar, interesat de rivalitatea polono-ungară (împăratul Habsburg din vremea sa, fiind moștenitorul regilor maghiari) pentru suzeranitatea asupra Moldovei și chiar a Țării Românești, în condițiile în care, cum am amintit, Polonia reîncepuse războaiele cu Poarta, încheiate un timp după pacea din 1533, mascat de la 1612 și deschis din 1617¹⁴⁵, vizând însă încă din 1595 impunerea suzeranității sale asupra Țărilor Române extracarpătice¹⁴⁶.

O situație politică asemănătoare a apărut însă și după despresurarea Vienei în septembrie 1683 și ofensiva Poloniei și Imperiului romano-german, în cadrul Ligii Sfinte (1684–1699) pentru alungarea turcilor din Țările Române și din Balcani. Față de începutul secolului XVII, când Casa de Austria se retrăsese din competiție prin pacea de la Zsitvatorok (1606), lăsând mână liberă intereselor Poloniei, după 1684 rivalitatea între cei doi aliați creștini, fiecare acționând însă pe cont propriu, s-a vădit cu mult mai acerbă, iar imperialii au obținut succese mai mari în spațiul românesc, însușindu-și pretențiile de suzeranitate ale regatului ungar, a cărui coroană o deținea împăratul Habsburg¹⁴⁷. Polonii neputând riposta prin succese militare de același calibru, măcar în Moldova, s-au angajat într-un intens joc politico-diplomatic pentru a-și susține pretențiile teritoriale. Imperialii, încă mai dinamici în tot acest proces¹⁴⁸, nu s-au

144. I. Corfus, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 532.

145. C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 169–178.

146. *Ibidem*, p. 150–162.

147. Pentru desfășurările militare și politico-diplomatice după 1683 în sud-estul Europei și bogata bibliografie referitoare la acestea, cf. idem, *Constantin Brâncoveanu – Zărnești 1690* –, București, 1989, p. 10–26.

148. Referindu-se la sfârșitul secolului XVII și începutul celui următor, N. Iorga observa că „în acest timp, când polonii cereau Moldova și Țara Românească, linia Dunării de Jos întreagă [...] În acest timp, funcțiune de ofensivă imperialistă face Austria, și numai Austria. Cât e liberă la Rin, din partea Franței, și în Italia, ea anexează în Balcani, pe temeiul dubioaselor drepturi ale Ungariei” (*Imperialismul austriac și cel rus în dezvoltare paralelă*, în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXXVII, 1914, p. 225).

lăsat mai prejos, și Europa a fost inundată de tot felul de „descreri” ale Țărilor Române, din care se va trage și *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir ce răspundea curiozității germane, și de „relatări” argumentate istoric de tot felul în care se aminteau mai mult sau mai puțin deschis și pretențiile polone și imperiale asupra Moldovei și Țării Românești¹⁴⁹, care, în perspectiva succeselor militare anti-otomane de după 1683, abia dacă mai aminteau stăpânirea turcească. Între acestea din urmă se înscrie și traducerea în limba franceză a „deslușirii” (*l'exposé*) sau „istorisirii” (*le récit*), pe care am numit-o *Cronica Moldovei de la Cracovia*, realizată tocmai în vremea lui Jan Sobieski (1674–1696), când rivalitatea polono-imperială pentru stăpânirea spațiului românesc, în nădejdea alungării turcilor, atinge apogeul, fapt remarcat de numeroși observatori străini. Unii dintre aceștia s-au situat de partea împăratului, care era și rege al Ungariei, susținându-i pretențiile în această ultimă calitate¹⁵⁰. Împăratul Leopold I însuși, ca rege al Ungariei (1657–1705) cerea lui Șerban Cantacuzino jurământ de credință, pentru că „Țara Românească este o parte a Crâiei ungurești”¹⁵¹. Iar în proiectul de răspuns al împăratului la propunerile de pace ale Porții din 5/15 februarie 1689, se stipula categoric: „*Transilvania, Muntenia și Moldova, care în vechime erau provincii ce se țineau de regatul Ungariei și care parte s-au supus armelor împăratului din propriul lor îndemn, parte sunt considerate ca fiind recucerite și reîncorporate în regatul ungar, sunt câștigate de Maiestatea Sa Cezaree și Regală cu cel mai*

149. Cf. D. Ciurea, *Preocupări despre români în literatura istorică europeană*, în *România în istoria universală*, I, Iași, 1986, p. 16; Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, Cluj, 1933, p. 108–109, 176–177. Cf. și I.C. Filitti, *Cărți vechi străine privitoare și la români*, București, 1935, p. 4; Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, București, 1900, p. 421.

150. Englezul italianizat Giovanni Battista de Burgo afirma după 1681 că întotdeauna Moldova și Țara Românească „*au fost unite cu regatul ungar (!) până când, drept pedeapsă pentru păcatele locuitorilor, a venit puterea otomană să-i supună la tribut*” (*Calători*, VII, p. 569).

151. *Ibidem*, p. 447; cf. și VIII, p. 33.

*deplin drept de proprietate și nu au să mai fie supărate...*¹⁵². În ciuda unor aparent bune relații cu regele polon Jan Sobieski în 1688–1689, dar sătul de jafurile oștilor polone și otomane, care au făcut ca Moldova „fără să fi purtat război cu cineva”, să fie „țara cea mai devastată din toate țările Europei”¹⁵³, și, foarte probabil, cunoscând insistențele lui Sobieski la Viena și la Poartă ca să i se dea Moldova și Țara Românească¹⁵⁴, unde voia să-l instaleze pe fiul său Iacob Sobieski, chiar și Constantin Cantemir (1685–1693) a încheiat la 5/15 februarie 1690 la Sibiu un tratat de alianță secret cu imperialii¹⁵⁵, iar în toamna 1691 s-a împotrivit campaniei în Moldova condusă chiar de regele polon¹⁵⁶.

Jan Sobieski n-a rămas impasibil, și în 1690 a cerut imperialilor să-i recunoască „în scris și fără de înconjur legitimitatea pretențiunilor Poloniei în ceea ce privește Moldova și drepturile ei de proprietate asupra acestei țări. În chestiunea aceasta el pornește din afirmarea, că supremația Poloniei asupra ambelor principate române dovedită pentru cele din urmă 200 de ani prin documente vechi luate din arhive și din alte izvoare istorice, recunoscută prin supunerea sărbătorească (festivă – n.a.), și prin jurămintele de vasalitate ale domnilor și magnaților (marilor boieri – n.a.) din aceste țări și astfel aceste țări rupte cu puterea de la trupul Poloniei să-i fie restituite conform cu dreptatea”¹⁵⁷. Așadar, Sobieski își baza pretențiile asupra Moldovei în primul rând pe „documente vechi luate din arhive” și „din alte izvoare istorice”, firește *cronici*, între care, poate, și cea de care ne

152. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 412.

153. Philippe Avril (*Căldători*, VIII, p. 107).

154. Gh. Duzinchevici, *Ceva nou asupra legăturilor lui Sobieski cu Moldova*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XIX, 1937, p. 283–300.

155. C. Giurescu, *Tratatul lui Cantemir cu austriecii*, în „CL”, 1910, p. 277–280; cf. și *Căldători*, VIII, p. 106–107.

156. C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 208–209; idem, *Asediul Cetății Neamțului de către Jan Sobieski (1691); de la Dimitrie Cantemir și Costache Negruzzi la realitatea istorică*, în *Relații culturale româno-polone*, București, 1982, p. 23–35; și în „RIM”, V (1994), nr. 3–4, p. 17–25.

157. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 422–423.

ocupăm acum, scrisă parcă pentru a sluji tocmai acestui scop, și, ca atare, tradusă acum în franceză, limbă ce tindea să devină cea diplomatică în Europa vremii. Ca atare, foarte probabil, solii poloni au folosit-o în negocierile lor. Cert este că împăratul, ca rege al Ungariei, chiar condiționând aceasta de consultarea dietei maghiare, s-a arătat dispus să recunoască „dreptul” Poloniei asupra Moldovei¹⁵⁸.

Jan Sobieski, care cunoștea bine situația politică a Moldovei și avea legături cu Miron Costin și alți boieri filo-poloni încă înainte de a fi ales rege (1674)¹⁵⁹, era interesat de istoria Moldovei și a Țării Românești, piese importante în politica sa antiotomană. Marele logofăt Miron Costin răspunde tocmai acestui interes, închinându-i în 1684 o *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească (Poema polonă)*, în a cărei dedicație subliniază că Sobieski vrea să afle nu numai despre țările mari ci și despre cele mici („cauți să afli despre toate țările mari și întinse, cât și despre țările mai mici”)¹⁶⁰. Era firesc, repet, ca în vremea acestuia, când între 1684 și 1691 expedițiile polone se succedau anual în Moldova, cele din 1686 și 1691 chiar sub conducerea regelui¹⁶¹, și adversitatea pentru stăpânirea Țărilor Române cu regele Ungariei, împăratul Habsburg, era la ordinea zilei, să fie readusă în actualitate cronica Moldovei de după 1623, tradusă în franceză, limbă mult folosită la curtea lui Sobieski, care discuta, subliniez din nou, tocmai raportul dintre suzeranitățile ungară și polonă asupra Moldovei¹⁶². Să nu

---

158. *Ibidem*, p. 430. Pe de altă parte, referitor la „drepturile” Coroanei ungare, austriecii au avut discuții și cu turcii (Virgil Zaborovschi, *Importanța arhivelor vieneze pentru istoria românească*, în „RA”, I (1925), nr. 2, p. 169–170, notele 52–53.

159. P.P. Panaitescu, *Miron Costin*, în *Miron Costin, Opere*, p. 10–12.

160. Miron Costin, *op. cit.*, p. 219.

161. Bibliografia referitoare la aceste campanii la C. Rezachevici, *Constantin Brâncoveanu – Zărnești 1690 –*, p. 13, nota 25.

162. De altfel, până la pacea de la Carlovăț (1699) polonii au sperat să obțină stăpânirea Moldovei și a Țării Românești; la 24 ianuarie/3 februarie 1698 August II cel Puternic scriind lui Carol Rudziwiłł să determine seimul „*încă să lărgească hotarele patriei chiar până la*

uităm că tot acum, la sfârșitul secolului XVII, și tot un anonim polon, a tradus în latină letopisețul Moldovei al lui Miron Costin¹⁶³, care continua în fapt istoria Moldovei în veacul XVII.

VI. IZVOARELE CRONICII

Fiind vorba de o lucrare scrisă în Polonia de un autor polon *fără utilizarea nici unei surse românești*, cronica de față se bazează numai pe izvoare polone, realizând astfel, cu bune și rele, subliniez încă o dată, o viziune exclusiv polonă asupra istoriei Moldovei și a relațiilor politice ale acesteia cu Polonia și Ungaria, și în parte cu Turcia. Autorul anonim nu indică separat izvoarele folosite, cum obișnuiau autorii poloni încă din veacul XVI, ci le menționează (atunci când o face) chiar în cuprinsul textului. Acestea sunt de două feluri, documente politice (omagii, jurăminte de credință, tratate) și izvoare narrative: cronici polone, ungare și chiar o relatare transilvăneană apărută la Viena, care se referă la legăturile moldo-polone în Evul Mediu.

Anonimul citează conținutul a peste 20 de documente politice, mărturisind pentru fiecare în parte că „*originalul se găsește în arhiva Republicii*”, adică în arhiva castelului regal de la Cracovia. El a văzut aici, desigur, „*scrisori*” și mai ales acel „*dulap plin de vechi privilegii, cu omagiul țării Moldovei*”, despre care amintea la 1597 solul polon la Poartă, Stanislav Gulski¹⁶⁴, dintre care unele nu s-au păstrat nici măcar până la 1682 când a fost alcătuit inventarul Arhivei Regale din

---

Dundre” (Hurmuzaki, *Supliment*, II°, p. 234–235, nr. CVI). După pacea amintită însă situația s-a schimbat, astfel că la 1712 o relatare despre numirea în Moldova a unui episcop catolic de către regele Poloniei, ales însă de domnul țării, era socotită „*singura urmă care a rămas din vechea dominație a Poloniei asupra acestei provincii*” (*ibidem*, I^o, p. 220).

163. P.P. Panaitescu, în Miron Costin, *Opere*, p. 358–362, cu istoriografia problemei.

164. I. Corfus, *Documente [...] Secolul al XVI-lea*, p. 379, 382; *idem*, *Intervenția polonă în Moldova*, p. 533; cf. și mai sus nota 105.

castelul de la Cracovia. În acest fel în cronica sa, subliniez, apar unele documente cu știri extrem de interesante, care nu se găsesc decât aici, după cum menționam mai sus, precum acea „convenție” din 1387, prin care Petru II, fiul Margaretei (Mușata) promitea regelui Vladislav Jagiello „un tribut anual de 306 ruble”, în cadrul obligațiilor vasalice, niciodată însă plătit, căci în anul următor regele i-a cerut un împrumut cu mult mai mare, „împrumutul” solicitat în 1400 de regele Poloniei lui Alexandru cel Bun, chiar la începutul domniei acestuia din urmă, răspunsul acuzator dat de regele Cazimir IV la 8 aprilie 1468 episcopului de Olomoc, trimisul regelui Ungariei Matiaș Corvin, în legătură cu campania ultimului din toamna trecută împotriva Moldovei, vasală a regatului polon, din care citează chiar un pasaj în limba latină, sau instrucțiunile înmânate la 16 octombrie 1503 de regele Ungariei Vladislav II Jagiello solilor săi trimiși la Ștefan cel Mare pentru a media diferendul moldo-polon pentru Pocușia.

Așadar, autorul cronicii a văzut și citat documentele referitoare la relațiile Coroanei polone cu Moldova din „*archiva Republicii*” (adică a Uniunii polono-lituane) de la Cracovia, cum era numită pe vremea sa, mai precis, de obicei, formele părții moldovene ale respectivelor acte diplomatice¹⁶⁵, chiar după originale, de vreme ce inventarul documentelor diplomatice din „Arhiva Regatului păstrate în castelul Cracoviei” (*Archivo Regni in Arce Cracoviensi continentur*)¹⁶⁶ a fost alcătuit, cum am mai amintit, de abia în 1682¹⁶⁷, iar

---

165. În cazul tratatelor bilaterale forma părții polone trimisă în Moldova s-a pierdut o dată cu celelalte acte ale cancelariilor domnești, fiecare domn având propria sa arhivă, în lipsa unei arhive de stat. Astfel că, dacă partea străină nu a păstrat o copie a formei sale de tratat în arhiva proprie, avem de-a face, de fapt, cu jumătăți de tratate, păstrându-se doar versiunea românească în arhiva străină, ceea ce istoricii români sau cei din afară nu iau niciodată în seamă!

166. Cf. mai sus, nota 125.

167. În vremea alcătuirii *Inventarului* documentelor din castelul de la Cracovia (1682), numele oficial al acestui depozit era cel de „Arhiva Regatului” (*Archivo Regni*), cum apare atât în titlul inventarului cât și în documentele timpului (cf. actul seimului din 7/17 aprilie 1683, în *Acta historica res gestas Poloniae illustrantia*, III, ed. Fr. Kluczycki, Cracovia, 1883, p. 81).

„comisarii” care l-au realizat nu aveau întotdeauna cunoștințele și nici „scrupulele științifice” necesare, în ceea ce privește istoria românească, făcând greșeli¹⁶⁸, care nu se regăsesc în cronica de la Cracovia.

Majoritatea documentelor folosite de autorul cronicii ca izvoare istorice s-au păstrat și le-am putut identifica, în frunte cu omagiul depus la 14 septembrie 1387 la Liov de Petru II, fiul Margaretei (Mușata), regelui Vladislav Jagielto, reginei Hedviga și Coroanei polone, redactat la 26 a lunii, o dată cu adevărarea boierilor moldoveni¹⁶⁹. Prin utilizarea acestei categorii de izvoare *Cronica Moldovei de la Cracovia* se dovedește bine informată și adaptată scopului propus, acela de a legitima pretenția Poloniei la suzeranitatea asupra Moldovei. Parcă la ea (și nu este exclus să fie chiar așa) se referea regele polon Jan Sobieski în instrucțiunile adresate solului său Prosky în vederea tratatelor cu reprezentanții imperiali din 30 iunie 1690, amintite și mai sus, în care afirma că „supremația Poloniei asupra acestor principate române (extracarpatică – n.a.) e dovedită pentru cele din urmă 200 de ani prin documente vechi luate din archive și din alte izvoare istorice...”¹⁷⁰.

Este interesant de observat că, în ceea ce privește Moldova, atât cronica de după 1623, cât și inventarul din 1682 al documentelor din castelul regal de la Cracovia se opresc în 1623, o dată cu revenirea de la Poartă a soliei cneazului de Zbaraz, care negociase recunoașterea păcii polono-turce de

---

168. Erori frecvente privesc transformarea anilor de la „facerea lumii” (era bizantină), cu care comisarii poloni nu erau obișnuiți. În anii erei de la Hristos, dar confundă și „Basarabia” (Țara Românească) cu Transilvania. („*Littere Bassarabiae Alias Transylvaniae*”), iar în titlul lui Mircea cel Bătrân din 1390 Transalpina e redată prin Transilvania („*Miracius (sic) Walwoda Transylvanus*”) (AGAD, Varșovia, 143, f. 111) etc.

169. M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 599–602. Cf. și Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României 1354–1920*, I, București, 1975, p. 10–11. Pentru identificarea celorlalte izvoare diplomatice din corpul cronicii, cf. NOTELE EXPLICATIVE de la sfârșitul acesteia.

170. E. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 423.

la Hotin din 1621¹⁷¹. Aceasta însă nu atât pentru că între cele două izvoare ar fi fost vreo legătură directă, poate cel mult una mijlocită de cronicarul Martin Kromer, cum vom vedea mai jos, ci pentru că până spre 1623 se păstrasera în Polonia cele mai multe documente privitoare la raporturile politice ale Moldovei cu Polonia și Ungaria. Mai mult, rivalitatea polono-ungară (Habsburgică) pentru suzeranitatea asupra Moldovei, urmărită de autorul cronicii de la Cracovia, nici nu mai avea obiect după pacea turco-imperială de la Zsitvatorok (1606), ulterior Casa de Austria, implicată din 1618 în Războiul de 30 de ani din Europa Centrală renunțând în fapt, pentru mai multe decenii, la pretențiile sale asupra Moldovei. În chip firesc, așadar, autorul cronicii a căutat să folosească și cealaltă categorie de izvoare ale vremii, cronicile.

Analiza atentă a textului *Cronicii Moldovei de la Cracovia* arată că autorul acesteia a utilizat pentru răstimpul de până spre mijlocul secolului XVI, când datele prezentate sunt foarte coerente, marile cronică polone în limba latină din veacul XVI, în primul rând pe cea a lui Martin Kromer, citată chiar nominal de șase ori¹⁷², urmată de cea a lui Bernard Wapowski, menționată de două ori¹⁷³, și de cronică lui Matei Miechowski, amintită o dată¹⁷⁴. Această ordine, bazată în primul rând pe utilizarea cronicii lui Kromer, se înscrie pe făgașul firesc al obișnuinței folosirii izvoarelor narrative de către autorii poloni din veacul XVII. Cum marea cronică a lui Jan Długosz (1415–1480), cu multe știri despre români și alte neamuri din Europa Centrală de Răsărit¹⁷⁵, a început să fie tipărită

---

171. *Inventarul oficial de documentele depuse în castelul din Cracovia*, ed. B.P. Hasdeu, p. 62–63.

172. În manuscris la p. 6, 8, 19, 21 (de două ori), 22. La p. 8 citează chiar, după una din cele șapte ediții și traduceri publicate între 1555 și 1611, „Kromer spune încă: Lib. 20, p. 311”, referire pe care am identificat-o în ediția a III-a, Basel, 1568, la p. 306.

173. În manuscris la p. 22.

174. În manuscris la p. 22.

175. Marian Biskup, *Jan Długosz (1415–1480) jak historyk polski i krajów Europy środkowowschodniej* (Jan Długosz [1415–1480] ca istoric al Poloniei și al țărilor Europei Centrale de Răsărit), la Marian Biskup, Karol Górski, Kazimierz Jagiełłończyk, *Zbiór studiów o Polsce drugiej*

fragmentar abia pe la 1614-1615¹⁷⁶, iar partea care privește istoria Moldovei, de după mijlocul veacului XIV, abia la 1711-1712¹⁷⁷, autorul cronicii de la Cracovia nu a folosit, se pare, direct acest izvor, ci prin intermediul, în primul rând, a cronicii tipărită încă din 1555 a lui Martin Kromer, care alături de M. Miechowski și B. Wapowski, a utilizat după manuscris cronica lui Długosz¹⁷⁸, în acest fel explicându-se numeroasele informații din cronica Moldovei a anonimului polon care mai ales pentru epoca lui Ștefan cel Mare par luate din cea a lui Jan Długosz, și nu este exclusă posibilitatea consultării directe a manuscrisului lui Długosz.

De origine burgheză, înnobilit doar ulterior, Martin Kromer (1512-1589) a avut o solidă cultură clasică, cu studii la Cracovia și Bologna, fiind unul din învățații de seamă ai Renașterii polone, influențând chiar și la români nu doar pe Grigore Ureche și Dimitrie Cantemir¹⁷⁹, ci, cum am observat mai demult, și pe Nicolae Costin sau pe stolnicul Constantin Cantacuzino¹⁸⁰. Cleric, canonic de Cracovia, secretar al episcopului de Przemyśl și Płock, J. Chojeński (1535), apoi, între 1540 și 1545, al episcopului de Cracovia și arhiepiscop de Gniezno, Piotr Gamrat, cel mai influent sfetnic al regelui, răstimp în care Kromer și-a expus cu mult curaj părerile sale antiotomane în seimul general din 1542¹⁸¹, în sfârșit, din 1548

---

polowy XV wieku (Cazimir Jagiellończyk, Culegere de studii despre Polonia în a doua jumătate a secolului XV), Varșovia, 1987, p. 316-336.

176. Karol Piotrowicz, în *Polski słownik biograficzny* (Dicționarul biografic polon), V, Cracovia, 1935-1946, p. 180.

177. Jan Długosz, *Historiae polonicae*, I-II, Leipzig, 1711-1712.

178. Stanisław Cynarski, *Uwagi nad problemem recepcji „Historii” Jana Długosza w Polsce XVI i XVII wieku* (Observații la problema receptării „Istoriei” lui Jan Długosz în Polonia în secolele XVI și XVII), în *Długossiana...*, Varșovia, 1980, p. 281-292.

179. I.C. Chițimia, *Opera umanistului polon Martin Kromer și importanța ei pentru istoria și cultura poporului român*, în „RS”, XVIII (1972), p. 189, 191-194.

180. Cf. nota următoare.

181. Constantin Rezachevici, *Atitudinea lui Martin Kromer în seim la 1542, față de relațiile Poloniei cu Poarta otomană, Imperiul habsburgic și Moldova*, în *Caietele Laboratorului de studii otomane*, nr. 1, București, 1990, p. 76-110.

secretar al principelui asociat la tron, Sigismund II August, apoi diplomat la Viena și Roma, în cele din urmă intrat în slujba episcopului de Chełm și Warmia, Stanisław Hozjusz, Martin Kromer și-a sfârșit viața ca episcop de Warmia (din 1579) și senator (sfetnic) de frunte al regelui Poloniei Ștefan Báthory¹⁸².

În cadrul operei sale, relativ întinse și variate, cronica lui Martin Kromer, *De origine et rebus gestis polonorum libri XXX*, Basel, 1555, redactată într-o latină clară și elegantă, s-a bucurat de o adevărată recunoaștere europeană, fiind retipărită până la începutul secolului XVII în alte șase ediții (la Basel în 1558, 1568, 1582 și o traducere germană în 1562; la Köln în 1589; la Cracovia o traducere polonă în 1611)¹⁸³. Datorită tiparului acestea au avut o mare răspândire, aducându-i autorului renumele de „Tit-Liviu al nației sale”¹⁸⁴, între cronicarii poloni din secolul XVI fiind „cel mai vestit, acel care s-a bucurat de o faimă nemaiauzită și a cărei scriere a slujit drept carte de școală prin care polonii și-au cunoscut trecutul lor până la sfârșitul veacului XVII”¹⁸⁵. Dacă pentru Grigore Ureche, care îi citează cronica sub numele de „*Ietopiseșul leșesc*”, „Kromer apărea ca o ultimă expresie a știrilor”¹⁸⁶, același lucru a reprezentat, desigur, și pentru anonimul autor al cronicii de la Cracovia.

Chiar dacă lucrarea lui Martin Kromer, care ajungea până la 1506, nu se ridică la valoarea celei a lui Jan Długosz, fiind în realitate o compilație după cele ale lui Długosz, Miechowski și Wapowski¹⁸⁷, chiar dacă avea unele erori cronologice și a

---

182. *Ibidem*, p. 72–73. Cf. și Henryk Barycz, în *Polski słownik biograficzny*, XV, Wrocław ș.a., 1970, p. 319–325; *Słownik historii Polski* (Dicționar de Istorie a Poloniei), ed. a VI-a Varșovia, 1973, p. 198–199; I.C. Chițimia, *op. cit.*, p. 187.

183. I.C. Chițimia, *op. cit.*, p. 188. (Indică însă eronat la nota 5 ed. a III-a în „1558”, în loc de 1568).

184. Charles Forster, *Pologne*, Paris, 1840, p. 259.

185. P.P. Panaitescu, *Influența polonă*, p. 154.

186. I.C. Chițimia, *op. cit.*, p. 191.

187. P.P. Panaitescu, *Izvoarele slave externe ale Istoriei Românilor*, Facultatea de litere și filozofie din București, Curs 1933–1934, București, 1934, p. 68.

încurcat uneori documente din Moldova, cronicarul neștiind să folosească era bizantină (de la facerea lumii), nu e mai puțin adevărat că el întrebuițează pentru prima dată „în chip sistematic” documentele din arhiva regală de la Cracovia¹⁸⁸, fiind sub acest aspect un model pentru autorul *Cronicii Moldovei de la Cracovia*. Dealtfel, ceea ce s-a știut mai puțin până acum, tocmai Kromer este autorul primului inventar de documente din castelul regal de la Cracovia, întocmit în 1551 la porunca regelui Sigismund II August, reprodus apoi în cel alcătuit la 1682 din ordinul lui Jan Sobieski¹⁸⁹. Nu e de mirare astfel, că atunci când nu găsește un act în „arhiva Republicii”, respectiv tratatul care în 1506 pune capăt conflictului lui Bogdan III cu regele Alexandru Jagiello pentru Pocuția, și nici date despre acesta la Miechowski și Wapowski, anonimul polon acordă credit lui Kromer, care „spune că s-a făcut un tratat și că originalul se află în arhivă”¹⁹⁰. Tot după Kromer, cum am văzut mai sus, preia și localizarea geografică a Moldovei și Țării Românești față de Polonia¹⁹¹.

Chronica polonorum a medicului de curte Matei Miechowski (c. 1453–1523), prima cronică tipărită în Polonia, la Cracovia, în două ediții, la 1519 și 1521 (cenzurată)¹⁹², nu a fost utilizată de anonimul polon decât pentru cazul amintit mai sus din vremea lui Bogdan III¹⁹³. În rest, a preferat pentru perioada 1480–1506 cronica lui Kromer, chiar dacă acesta a preluat cu unele erori textul lui Miechowski¹⁹⁴. N-a cunoscut

---

188. *Ibidem*, p. 70; C. Racoviță, *Începuturile*, p. 248.

189. I.C. Chițimia, *op. cit.*, p. 194.

190. În manuscrisul cronicii de la Cracovia, p. 22. Textul respectiv al lui M. Kromer, *De origine et rebus gestis polonorum libri XXX*, ed. a III-a, Basel, 1568, p. 443.

191. Cf. nota 76.

192. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 54–58; *Słownik historii Polski*, p. 250.

193. Desigur, anonimul polon a folosit ediția întâia (1519) a cronicii lui Miechowski, cea cunoscută și lui M. Kromer, în care se manifestă o atitudine critică față de expediția din 1497 a lui Ioan Albert împotriva lui Ștefan cel Mare, așa cum apare și în cronica de la Cracovia, atitudine cenzurată în ediția a doua (1521) a cronicii lui Miechowski.

194. Cf. și I.C. Chițimia, *op. cit.*, p. 191.

însă lucrarea lui Ludovic Dietz (Decius) (c. 1485–1545), *De Sigismundi regis temporibus*, dedicată primei decade din domnia lui Sigismund I, anilor 1506–1516¹⁹⁵, unde tratativele și conflictele polonilor cu Bogdan III ocupă un loc însemnat. Nici *Chronica* lui Bernard Wapowski (c. 1450–1535), umanist, istoric și primul cartograf al Poloniei, din 1515 secretar regal și canonic de Wislica, și din 1523 canonic de Cracovia, care se încheie o dată cu moartea autorului¹⁹⁶, nu a fost utilizată mărturisit de autorul cronicii de la Cracovia decât în legătură cu episodul amintit mai sus al conflictului lui Bogdan III cu regele Alexandru Jagiello pentru Pocuția. Aceasta, desigur, pentru că până la 1506 anonimul polon urmează pe Kromer, care a preluat știrile lui Wapowski, iar în legătură cu anii următori¹⁹⁷, pe lângă faptul că manuscrisul original al lui Wapowski a suferit pierderi importante, tocmai perioada conflictelor lui Petru Rareș cu polonii¹⁹⁸, autorul *Cronicii Moldovei de la Cracovia* devine mai sintetic în relatările sale, o dată cu estomparea obiectivului urmărit de el, rivalitatea polono-maghiară pentru suzeranitatea asupra Moldovei, legată de slăbirea și apoi de căderea regatului ungar sub stăpânire otomană.

Totuși, și pentru veacul XVI, atunci când relațiile Moldovei cu Polonia au înregistrat momente de vârf, ca în timpul lui Bogdan Lăpușneanu și Ion vodă cel Viteaz, anonimul polon,

---

195. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 58–60.

196. *Ibidem*, p. 60–62; *Stownik historii Polski*, p. 517.

197. Dacă în trecut se socotea că anii 1516–1535 din cronică lui Wapowski reprezentau „partea originală pentru țările noastre, privitoare la domnia lui Ștefan cel Tânăr și Petru Rareș” (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 62), ulterior s-a dovedit că pentru anii 1516–1528 Wapowski a dezvoltat doar însemnările cronologice rămase în manuscris ale lui Emeric Ungurul (Emeric de Prona), un contemporan al său de la Cracovia (Barbara Bieńkowska, *Nad Kroniką Bernarda Wapowskiego. Opis lat 1516–1528 i jego źródło – kronika Emeryka Węgry* [Cu privire la Cronică lui Bernard Wapowski. Partea privitoare la anii 1516–1528 și izvorul său – cronică lui Emeric Ungurul], în „*Studia źródłoznawcze*”, Varșovia, XI (1966), p. 111–126.

198. A fost distrus chiar de cronicarii care i-au preluat știrile, pentru a-și însuși dreptul de autor (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 62).

chiar dacă nu amintește aceasta în mod expres, a folosit, după obiceiul vremii, broșurile („monografice”) ale unor autori poloni. Astfel, a utilizat scrierea lui Jan Lasicki, *Historia de ingressu polonorum in Valachiam cum Bogdano voiuoda (qui successit luoniae) et caede turcarum ducibus Nicolao Mielecio et Nicolao Sieniawscio*, 1572, din care a luat informațiile despre conducerea expediției de către „Mileski voievodul Podoliei” (Mielecki), despre faptul că Ion vodă era fiul nelegitim al lui Ștefan (cel Tânăr) și fusese în slujba lui Jan Firley voievodul de Lublin și mareșal al Poloniei, că Ion a intrat în Moldova cu 20 000 de oameni, în vreme ce Bogdan a trecut în Polonia, unde și-a căsătorit o soră cu Gaspar Paniewski, staroste (Lasicki spune fiul starostelui) de Zydaczow, că a vrut să-și ia de soție pe fiica lui Jan Tarlo, stegarul de Liov și a pătruns cu ajutorul polonilor în Moldova, în sfârșit, că a trimis ca sol pe „Radeski” (Radecki, un slujitor nobil al lui N. Mielecki) la Ion vodă, care l-a expedit la Constantinopol, în vreme ce Bogdan (Lăpușneanu) a luat calea exilului¹⁹⁹.

Pentru cauzele și începutul războiului antiotoman al lui Ion vodă cel Viteaz din 1574, autorul cronicii de la Cracovia a luat unele știri din broșura lui Leonard Gorecki, *Descriptio belli luoniae voiuodae Valachiae quod anno MDLXXIII cum Selymo II turcarum imperatore gessit*, Frankfurt, 1578: anume că Ion vodă s-ar fi făcut în tinerețe musulman, că domnul Țării Românești ar fi cerut sultanului Selim să dea domnia Moldovei fratelui său (Petru Șchiopul), promițând dublarea tributului, vorbind de credința religioasă suspectă a lui Ion vodă, și arătând că acesta putea trece de partea polonilor ca și Bogdan (Lăpușneanu). Tot din aceeași sursă a luat și știrile despre cererea turcilor pentru dublarea tributului, refuzul lui Ion vodă și solicitarea de ajutor adresată de el regelui Poloniei Henric de Valois, respinsă de acesta prin invocarea tratatelor cu Poarta, apoi, după înfrângerea lui Ion vodă, ocuparea

---

199. Broșura în limba latină a lui Jan Lasicki, din 1572, a fost reeditată de A. Papiu Ilarianu în *Tesauru de monumente istorice pentru România*, III, București, 1864, p. 251–270. Informațiile preluate din aceasta de autorul *Cronicii Moldovei de la Cracovia* la p. 255–259, 267.

Moldovei, aducerea de coloniști turci și așezarea de garnizoane turcești prin cetăți²⁰⁰.

A folosit însă și lucrarea latinească a episcopului de Camenița Paul Piasecki, *Chronica gestorum in Europa singularium*, Cracovia, 1648, p. 187, de unde a luat informația, de fapt doar un zvon, bazat însă pe o amenințare reală, despre campania lui Simion Movilă în Țara Românească în vremea când Mihai Viteazul trecuse în Transilvania, în toamna 1599, urmată de revenirea lui Mihai, alungarea lui Simion și urmărirea lui în Moldova (în manuscris, p. 31), informație pe care a utilizat-o, din aceeași sursă, și Miron Costin²⁰¹.

Autorul cronicii de la Cracovia a întrebuințat și informații din surse maghiare referitoare la relațiile Moldovei cu Ungaria, în câteva rânduri vorbind chiar de „istoricii” sau de „autorii unguri” (în manuscris p. 2, 15 și 36), pe care însă nu-i citează nominal. Dealtfel, era în spiritul cronicarilor poloni (J. Długosz, J. Bielski ș.a.) de a folosi izvoarele regatului catolic vecin, cu care Polonia avea atâtea relații politice și dinastice. Însuși M. Kromer, cel citat, cum am văzut, de autorul cronicii de la Cracovia, a întrebuințat marea cronică a Ungariei (de la origini până la 1495) a umanistului italian, istoric de curte al regelui Matiaș Corvin, Antonio Bonfini (1434–1502), intitulată *Rerum Ungaricarum decades quator cum dimidia*, care a fost tipărită numai în secolul XVI în mai multe ediții (Basel, 1543 și 1568, Cluj, 1568²⁰², Frankfurt, 1581). Din cronică lui Bonfini a putut prelua anonimul polon mențiunea despre

---

200. Și această broșură din 1578 a fost republicată de A. Papiu Ilarianu în *Tesauru*, III, p. 205–252. Informațiile luate din ediția originală de autorul cronicii de la Cracovia la p. 215, 217, 219–221, 250.

201. Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 50. Cf. și nota 280 la NOTE EXPLICATIVE.

202. D. Ciurea, *Opera istorică a lui Antonio Bonfini*, în „AIIAI”, XXI (1984), p. 328.

203. *Ibidem*, în secolele XVI–XVIII s-au publicat douăzeci de ediții ale acestei cronică. Cf. și George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 267; Giulio Amati, *La vita e l'opera di Antonio Bonfini primo storico della nazione ungherese in generale e di Mattia Corvino in particolare*, Montalto Marche, 1930; *Călători*, I, p. 480–481. Exegeza operei lui Bonfini îndeosebi la D. Ciurea, *op. cit.*, p. 322–328.

năvălirea „tătărăscă” de la 1236 (decada 2, cartea 7), și unele informații despre relațiile moldo-ungare mai cu seamă în vremea lui Ștefan cel Mare.

Desigur însă că a cunoscut cronica lui Ioan de Târnave (Küküllö) referitoare la domnia lui Ludovic I de Anjou (1342–1382), din care a preluat știrile despre Bogdan I din Maramureș, trecerea cu oamenii săi peste munți și transformarea suferită de Moldova în vremea acestuia, ceea ce l-a determinat pe Ludovic I să ceară lui Bogdan depunerea omagiului și plata unui tribut. Aceasta, subliniez din nou, deoarece nici un cronicar polon până la autorul cronicii de la Cracovia nu-l amintește pe Bogdan I, care nu a avut relații cu Polonia. Simpla comparare a textului anonimului polon cu cel respectiv al lui Ioan de Târnave, cuprins întocmai în cronica lui Ioan de Thuróczi²⁰⁴ (primul izvor narativ maghiar tipărit la Buda încă din 1473, apoi la 1488 cu ilustrații etc.)²⁰⁵, ulterior și în *Cronica de la Buda (Chronicon Budense)* încheiată în 1473, și în cea de la Dubnic (*Chronicon Dubnicense*) terminată după 1479, este revelatoare.

În sfârșit, autorul *Cronicii Moldovei de la Cracovia* citează părerea lui Georg Reicherstorffer, despre care știe că era originar din Transilvania și „om de stat” (a fost secretar al reginei Ungariei, Maria de Habsburg, și al fratelui ei, regele Ferdinand I de Habsburg²⁰⁶) din dedicația către acestea din urmă la *Chorografia Moldovei*, tipărită la Viena în 1541, prin care îi închina această lucrare, tocmai pentru a-i aminti „că trebuie lucrat din toate puterile pentru a recâștiga Moldova”, smulsă nu de mult de sultan de sub ascultarea regatului ungar²⁰⁷.

---

204. Iohann de Thwrocław, *Chronica hungarorum ab origine gentis, inserta simul chronica Iohannis archidiaconi de Kikullew*, în *Scriptores rerum hungaricarum veteres et genuini*, ed. Ioann Georg Schwandtner, Viena, 1746, p. 196.

205. Cf. P.P. Panaitescu, în „SCȘI”, XI (1960), nr. 2, p. 213.

206. *Călători*, I, p. 181–184.

207. G. Reicherstorffer, *Moldaviae quae olim Daciae pars chorographia*, Viena, 1541, în *Tesauru*, III, p. 128. Pentru Reicherstorffer cf. I. Totoiu, *Cu privire la cea mai veche „Descriere a Moldovei”*, în „Studii”, XII (1959), nr. 3, p. 127–131; *Călători*, I, p. 181–186.

Așadar, în cronică sa anonimul polon folosește izvoare polone, documentare și narative, care constituie sursele de bază ale lucrării sale, cronici ungurești și o *chorografie* a Moldovei datorată unui autor sas, slujitor imperial, izvoare care, în manuscris sau tipărite inițial, nu depășesc începutul secolului XVII, dar nici un izvor românesc, realizând astfel, subliniez încă o dată, o **viziune polonă** asupra istoriei Moldovei, dinainte de întemeierea statului și până la începutul secolului XVII.

VII. LIMBA TRADUCERII

Așa cum se prezintă singurul exemplar manuscris al izvorului narativ pe care l-am numit *Cronica Moldovei de la Cracovia*, este, cum aminteam mai sus, opera unui autor polon anonim, care a scris în limba polonă nu mult după 1623, lucrare tradusă de un alt polon în limba franceză în a doua jumătate a veacului XVII, foarte probabil la curtea regelui Jan III Sobieski, traducere copiată, la rândul ei, în secolul XVIII. Exemplarul astfel rezultat a fost cuprins într-un miscelaneu purtând *ex librisul* lui Stanisław Zamoyski (1775–1856), dintr-o familie cunoscută pentru interesul acordat istoriei Țărilor Române, de la care a trecut în marea colecție istorică a cneazului Władysław Czartoryski (1828–1894) de la Cracovia, în care s-a conservat până în zilele noastre²⁰⁸.

Dat fiind forma în care s-a păstrat manuscrisul cronicii nu pot decât să mă refer la limba franceză a traducerii, cu precizarea că în mod sigur o seamă de erori se datoresc copistului, cunoscător de franceză, nu însă suficient și de latină, dovadă greșelile din citatele latinești cuprinse în cronică, mai cu seamă în cel preluat din dedicația lui G. Reicherstorffer la *Chorografia Moldovei* din 1541 care s-a păstrat. În ciuda faptului că redă într-un loc, desigur din

---

208. Cf. mai sus, capitolul II al acestei *Introduceri*.

neglijență incorect numele unor cunoscute familii de magnafi („*Wisniawski*”, „*Korekiki*”), căci mai jos le ortografiază corect (e vorba de *Wiśniowiecki* și *Korecki*), și copistul era polon. El păstrează aproape neschimbate unele topice, precum românescul „*Chothin*” (p. 11)²⁰⁹ în grafia polonă cu *Ch* (care se citește *h*), adică *Hotin*²¹⁰, deși grupul *ch* în franceză are valoare de *ș*, iar *th* reprezintă doar în polonă un *t* înmuiat; polonul „*Kaminiec*” (p. 11) (*Kamieniec Podolski*, *Cămenia*), „*Leopol*” (*Lwów*, în rom. *Liov*) (p. 5, 8), „*Bialogrod*” (*Cetatea Albă*) (p. 19), sintagma din latină „palatinatul Moldovei” (p. 3), onomasticul „*Wladislas*” (p. 3), sau numele monedelor „*ruble*” (p. 5, 7), toate așa cum apar în limba polonă. Chiar și numele polone ale unor obscure localități din *Pocuția*, *Tismienița* și *Ceșibieși* (*Yezupil*), le redă, relativ, destul de apropiat în textul francez „*Thimerik*”, respectiv „*Cissebeslos*” (p. 22).

Însă cel mai tipic polon este felul în care autorul anonim se referă la numele Țării Moldovei, în care vede o „*Valachie*”, o „*parte a Țării Românești (Valahiei) (care) fu numită Moldova*” (p. 2), deși vorbește și de „*Moldova prezentă*” (p. 4) sau „*Moldova modernă*” (p. 9), prin care înțelegea teritoriul țării fără „*Moldova orientală*”, altfel spus „*răsăriteană sau Basarabia*”, „*Basarabia prezentă*” (prin care înțelegea în acest caz *Bugeacul cu Chilia și Cetatea Albă*) (p. 4, 9, 10, 13, 15, 16, 19, 29). Fiind știut, cum am mai amintit²¹¹, că polonii numiseră teritoriul viitoarei Moldove *Valachia* înainte de întemeierea statului moldovean, în vreme ce cealaltă *Valachie* (*Țara Românească*), pentru a evita confuziile au numit-o *Basarabia* (după întemeietorul statului *Basarab I*) din vremea lui *Mircea cel Bătrân*²¹², când au început legăturile politice cu aceasta, așa cum folosește acest nume pentru

209. Aici și mai departe, paginația este cea a manuscrisului.

210. Forma polonă a topicului este *Chocim*.

211. Cf. mai sus notele 74–81.

212. C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 41–42. Cf. și nota 5 la NOTE EXPLICATIVE.

secolul XV și autorul cronicii de la Cracovia (p. 10, 15, 16, 18, 19). Numai că acesta din urmă utilizează tot pentru același veac, invers, numele de „*Moldova Superioară*” pentru Țara Românească (p. 14, 16), urmare a convingerii polonilor că românii din ambele țări extracarpătice formau un singur neam.

Cât despre numirile „*Moldova modernă*” și „*Basarabia modernă*” (p. 1, 9) sau „*Basarabia din acest timp*” (p. 4), secolul XVII, când scrie anonimul polon, folosind ultimele două sintagme pentru a deosebi Basarabia = Bugeacul din vremea sa, de Basarabia = Țara Românească din veacul XV, termenul francez, „*moderne*”, care pare foarte actual, este în realitate preluat din latina medievală, fiind utilizat ca atare, chiar și în Țările Române. Astfel, în tratatul încheiat la 4 aprilie 1459 la Overcăuți (Overchelăuți) pe malul Nistrului, de către Ștefan cel Mare cu voievozii Rusiei, Haliciului și Podoliei, împuterniciții regelui Poloniei, se menționează încetarea „războiului actual” (*bello moderno*)²¹³, care dura de doi ani, împotriva pribeagului Petru Aron, refugiat la nord de Nistru²¹⁴.

---

213. Ioan Bogdan, *Documentele*, II, p. 267. Pentru folosirea termenului de „*modern*” cu același sens în secolele XVI și XVII, menționez că la 1530–1531 i se spunea regelui Ioan Zápolya, cu referire la situația lui din 1526, „wayuode Transilvano qui tunc modernus rex erat” (*Studii de istorie a naționalității maghiare...* I, București, 1986, p. 76); la 25 septembrie 1552 generalul Castaldo numea pe domnul Țării Românești din vremea sa „vaivoda Transalpinensis modernus” (A. Veress, *Documente*, I, p. 104); la 21 decembrie 1561 în Polonia era înregistrat un sol de la „Despot voievodul actual (*moderno*) al Moldovei” (Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în „AIIAI”, XIII (1976), p. 307); iar în tratatul din 15 februarie 1690 încheiat la Sibiu de Constantin Cantemir cu imperialii, domnul e numit „Constantinus modernus Principes Moldaviae” (A. Veress, *op. cit.*, XI, p. 400).

214. C. Rezachevici, *La hotarul polono-român în secolul XV. Ștefan cel Mare între „regișorii Odrowąż” din Rusia Haliciului și magnații Buczacki din Podolia*, în *Rumuni i Polacy w Europie. Historia i dzień dzisiejszy. Români și polonezi în Europa. Istorie și prezent*, Suceava, 2006, p. 232.

Interesant este că deși nu cunosc porecele domnilor români decât în cazul lui „Țepeluș” (*Cypalissa*) (p. 18), autorul și traducătorul le reproduc corect numele, chiar atunci când nu au un echivalent francez: „Bogdan”, „Roman”, „Vlad Dracula”, „Radule” (p. 2–5, 10, 12, 14, 16, 18).

Limba franceză utilizată de traducător nu are subtilitățile francezei din veacul XVII. Evident, traducătorul a urmat îndeaproape textul polon, dar redă verbele de obicei la perfectul simplu, mai mult ca perfectul, imperfectul și trecutul apropiat, care nu se foloseau atât de des, ultimul timp nici nu există în vechea limbă polonă. O analiză amănunțită sub aspect filologic nu-și are însă rostul aici, deoarece pe lângă intervenția vizibilă a unei alte mâini decât cea a copistului în executarea unei corecturi suprascrise după textul traduceri²¹⁵, nu știm cum arăta inițial acesta din urmă, înainte de executarea copiei care s-a păstrat. Cert este că folosirea limbii franceze pentru traducerea din polonă a unei cronici „tematice” a Moldovei în a doua jumătate a secolului XVII se înscria în procesul european de afirmare a limbii franceze în plan diplomatic și literar. S-a observat, de altfel, că de la Renaștere și până la începutul secolului XVII „monopolul” limbii latine în plan diplomatic s-a erodat mereu, în competiția cu limba franceză, latina păstrându-și pozițiile ceva mai mult doar ca limbă „științifică”²¹⁶.

Dacă în spațiul literar românesc franceza a pătruns după 1770²¹⁷, în Polonia ea era frecvent utilizată cu un secol mai

---

215. Aceste corecturi sunt semnalate prin notele infrapaginale din **TEXTUL CRONICII**. Pentru particularitățile ortografice și gramaticale ale textului cf. și **NOTA ASUPRA EDIȚIEI**.

216. D. Ciurea, *Diplomatica latină în Țările Române. Noi contribuții*, în „*Allat*”, VIII (1971), p. 3.

217. Prin traduceri de după 1770 din Voltaire (Adriana Mitu, *Din vechile cărți de înțelepciune la români. Cugetările lui Oxenstiern (sec. XVIII)*, București, 1996, p. 73; cf. și 88–89. Ca o curiozitate menționez că sigiliul de după 1587 al marelui spătar din Moldova, Zotu Țigara, ginerele lui Petru Șchiopul, originar din lanina, avea inscripția cu litere latine în franceză (E. Vântosu, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, în

devreme, la curtea de la Varșovia a regelui Jan III Sobieski (1674–1696). Încă mai dinainte conducător de seamă al grupării nobiliare francofile, Sobieski, admiratorul lui Ludovic XIV, cu care a încheiat alianța secretă de la Jaworów în 1675²¹⁸, a cultivat stăruitor exprimarea în limba franceză în mediul său. Era socotit extrem de amabil față de străini²¹⁹, se căsătorise cu o nobilă franțuzoaică, Marie-Casimira d'Arquien, celebra „Marisienka”, care exercita o însemnată influență la curte, unde se vorbea și se scria franțuzește (s-a păstrat chiar corespondența în franceză a regelui cu soția sa), atmosfera franțuzească fiind mereu prezentă în familia regală și în cercurile curții²²⁰. Nu e de mirare că după 1685, când Sobieski a început campaniile antiotomane anuale în Moldova, în cadrul Ligii Sfinte (1684–1699), în nădejdea de a-și asigura aici tronul fiului său cel mare, Iacob Sobieski, intrând însă astfel în conflict de interese cu regele Ungariei, împăratul Leopold I de Habsburg²²¹, și s-a ivit, desigur, necesitatea utilizării pe plan politic și diplomatic extern a cronicii polone care urmărise tocmai raportul între suzeranitățile polonă și maghiară asupra Moldovei până la începutul secolului XVII, limba aleasă pentru traducerea acesteia a fost cea franceză.

Numai în contextul evenimentelor din vremea campaniilor lui Sobieski în Moldova, când armata polonă a ocupat

---

Documente privind istoria României. Introducere, II, București, 1956, p. 525–527 și fig. 48–50; cf. și D. Russo, *Studii istorice greco-române*, I, București, 1939, pl. X).

218. C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 198–200.

219. După 1683, Johan Thuresson conte de Oxenstiern, autorul celebrelor *Cugetări* redactate în franceză, mărturisea cu multă admirație despre întâlnirea sa cu eliberatorul Vienei: „Când am fost în Polonia, tronul era ocupat de marele Sobieski, cel mai frumos bărbat al națiunii și Prințul cel mai amabil față de străini pe care l-am întâlnit în Europa” (Adriana Mitu, *op. cit.*, p. 25).

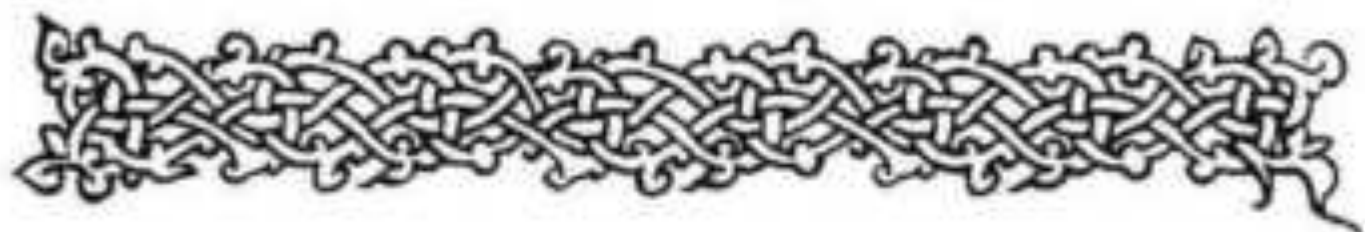
220. Elvira Sorohan, *Miron Costin. Contextul și textul „Poemei polone”*, în *Relații româno-polone. Studii și articole*, Supliment al „Analelor științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași” – Secțiunea literară –, XLJ (1995), p. 64.

221. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 207–210.

principalele cetăți din nordul Moldovei, traducătorul cronicii a introdus în textul referitor la evenimentele petrecute cu aproape două veacuri în urmă, legate de campania din 1509 a lui Bogdan III în Polonia, scurta, dar semnificativa precizare, potrivită doar în vremea sa, referitoare la Suceava, Hotin, Cernăuți și Neamț, „pe care polonii le aveau în Moldova” (p. 23).

---

222. *Ibidem*, p. 119.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Am reprodus întocmai textul francez din manuscrisul miscelaneu IV 1673, p. 391–427, aflat în Biblioteca Czartoryski a Muzeului Național din Cracovia, text inedit, cu excepția părții privitoare la Ștefan cel Mare pe care am publicat-o, neînsoțită de traducere, în „Revista de istorie”, XXXV (1982), nr. 5–6, p. 661–670.

Nu am intervenit în transcrierea textului, cu excepția unor puține modificări de punctuație, necesare înțelegerii acestuia, mutarea unor virgule, înlăturarea acestora dintre subiect și predicat, înainte de și într-o înșiruire etc., păstrând astfel toate particularitățile sale stilistice și gramaticale, oglindă a folosirii limbii franceze în Polonia spre sfârșitul secolului XVII.

Am păstrat astfel accentul grav (`) utilizat, caracteristic, aproape peste tot în text, chiar acolo unde se folosește de regulă accentul ascuțit (´), dar și lipsa frecventă a accentului (*frere*, în loc de *frère*, *siecle*, în loc de *siècle*, *l'ainé*, în loc de *l'aîné*, *mere*, în loc de *mère*, *pere*, în loc de *père*, *heritage*, în loc de *héritage*, *resultat*, în loc de *résultat*, *priere*, în loc de *prière*) sau, dimpotrivă adăugarea fără temei a unor accente (*réssentiment*, *rémarquant*, *espoirs*, *retire*).

Am menținut ca particularități specifice acestui text redarea lui *a* prin *o* (*etoit*, în loc de *était*, *avoit*, în loc de *avait*) forma *de la*, în locul lui *de* sau *dès*, lipsa unor consoane în cuvinte precum: *come*, în loc de *comme*, *tems*, în loc de *temps*, *enfans*, în loc de *enfants*, *parens*, în loc de *parents*), schimbarea unor consoane în alte cuvinte: *solemnités*, în loc

de *solennités*, *posision*, în loc de *position*, *cheș*, în loc de *chez* etc.

Alte particularități ale textului sunt scrierea de obicei cu literă mică a numelor de țări (*hongrie*, cam peste tot, *pologne*, mai rar, *porte* [Poarta otomană]), uneori de râuri (*pruth*) sau de case domnitoare (*maison d'autriche*), și dimpotrivă, întotdeauna cu literă mare a pronumelor *ce* și *cette*, sau utilizarea nu totdeauna corectă a apostrofului (*d'Hongrie*, în loc de *de Hongrie*). Am unificat, redând toate onomasticele și topicele cu literă mare.

Am respectat grafia numelor proprii, inclusiv a celor nepolone (*Sigismond*, *Battori*, *Battore*, în loc de *Báthory*).

Am indicat în note infrapaginale toate corecturile operate în text de cel care l-a colaționat (de obicei o altă mână decât cea a traducătorului), ca și repetarea necorectată a aceluiași cuvinte.

Am început firesc orice propoziție cu literă mare, chiar dacă în text apărea literă mică.

Nu am mai trecut punctul după cifre și am continuat următorul cuvânt cu literă mică în cazul când fraza curgea normal, chiar dacă acesta începerea cu literă mare, pentru a nu afecta înțelesul.

Modificările, strict necesare, operate în textul francez plin de particularități, sunt deci minime. Modificându-l după regulile și grafia actuală a limbii franceze ar fi însemnat o ingerință prea mare. Să nu uităm că limba franceză, foarte dificilă pentru poloni, a fost până în secolul XX, și chiar până în zilele noastre, limba nobilimii și cea a culturii.

În textul traducerii românești am utilizat normele gramaticale actuale, restabilind grafic numele și toponimicele corecte pentru înțelegerea cititorului de astăzi. Acolo unde existau nume sau topice cunoscute sau intrate în limba română mai demult, le-am întrebuițat pe acestea, iar nu forma polonă, de pildă *Vladislav*, nu *Władysław*, *Liov*, nu *Lwów*, însă am respectat întocmai numele de familie (*Jagiello* ș.a.).

În traducere am restabilit, când a fost cazul, înțelesul real al unor cuvinte asemănătoare grafic în limba franceză, dar cu

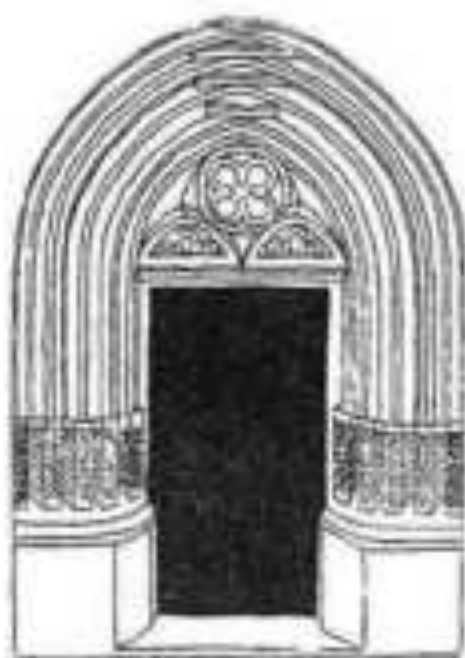
sensuri total deosebite (de pildă *different* [corect *différent* = deosebit], în loc de *different* [corect *différend* = neînțelegere]).

Numai la traducere am introdus titluri îngropate în text, plasate între paranteze ascuțite, pentru a ușura înțelegerea conținutului, care în manuscris nu e divizat în nici un fel. Cu același scop am trecut aceste titluri și în cuprinsul lucrării, care a devenit astfel analitic.

Pe marginea fiecărei pagini am trecut paginația originală a manuscrisului, iar între paranteze unghiulare pe cea a editorului.

În sfârșit, traducerea e însoțită de note explicative, ceva mai bogate pentru prima parte a cronicii, în care evenimentele sunt mai puțin cunoscute și o bibliografie esențială.

C. R.

TEXTUL CRONICII

CRONICA MOLDOVEI DE LA CRACOVIA – Sec. XIII – începutul sec. XVII –

La Moldavie, est également comme la Vallachie, un rest 391<1>
de l'ancienne Dacie, sur tout de la Cumanie. Ce pays avoit
encore dans le 12 et 13 siecle, ses propres Princes, qui
souvent étoient ennemis des hongrois. Les Tartares ayant
ensuite fait des frequentes invasions dans ce pays, sur tout
en 1233 et 1236. Les pouvres habitans étant dans la plus
grande necessité, furent à la fin obligés de se soumettre en
partie au Vainqueur, sur tout ceux du Côté de la Bessarabie
moderne, en partie ou¹ ceux de l'Occident, où la Moldavie
moderne est sous la protection du Roi d'Hongrie. Le Prince
Kuthen Successeur d'Alpra, qui en 1260, avoit deja assisté le
Roi Bela contre Ottocar Roi de Boheme, ayant aussi éprouvé
les invasions des Tartares, et ne se croyant plus en état de leur
faire tête, le pays étant deja beacoup ruiné, se mit avec ⁵⁰~~100~~
hommes sous la protection du Roi Bela, le quel en 1270
introduisit en Hongrie, avec une quantité inombrable de betail
et de ses trésors.

Le Roi Bela charmé de l'aquisition de la Cumanie, en prit
aussi le titre en 1270, que les autres Rois come Charles I,
Louis I, Sigismond, Mathias et. et. ont tous porté. Les Roi
d'Hongrie <ont nommé>² ensuite leurs Jugès dans Ce pays,
mais comme cela causa dela jalousie aux autres de ce peuple
qui s'étoient soumis aux Tartares, ceux ci voulurent en 1282
sous leur Prince Oldomas faire la Guerre à l'Hongrie, mais

¹ In loc de *et*.

² Omis in text.

ayant été défaits, le reste se sauva chès les Tartares, les quels encouragès par les vaincus, entrerent dans la Cumanie ou la Moldavie qui étoit sous la dépendance des Rois d'Hongrie, et les déroberent entierement. Le Roi Ladislas négligent qu'il étoit, et gouvernè par // des maîtresses de cette nation, fut massacré en 1290 et les Cumaniens se retirerent <en parties>³ de la Bulgarie.

Le pay's resta ainsi à l'Hongrie, mais il étoit désert sans habitans; et cela plus de cent ans, chacun craignant le retour des Tartares.

Sous le Roi Louis I à la fin Bogdan un Chef ou un Prince des Vallaques du district de Maramorose, attirè par la beauté et la fertilité du pays, passa les montagnes avec [la]⁴ une Colonie de sa Nation, entre dans ce pays et s'y établit.

Les habitans s'étant bientôt augmentè par la confluence des divers peuples, Bogdan battit plusieurs villes, les autres peuples suivirent son exemple, et peu à peu ce pays reprit une autre face.

Louis Roi d'Hongrie, voyant le bon état de ce pays, et sechant qu'auparavant il avoit appartenu à son Royaume obligea le Prince et les nouveaux habitans à lui prêter hommage, et à lui payer un tribut annuel.

Dépuis ce tems là, cette partie de la Vallachie fut appelée Moldavie, de la petite riviere, qui porte ce nom et qui se trouve dans Ce pays.

On l'appella aussi Bogdania, ou terre de Bogdan, à cause que Ce Prince en avoit été le Restaurateur, mais comme les Successeurs de Bogdan ne payerent pas régulièrement le tribut imposè, les Rois d'Hongrie étoient de l'exiger de force.

Personne ainsi qui connoit tant soit peu l'histoire de ce pays, ne niera pas que la Vallachie et la Moldavie n'ayent anciennement dépendu de l'Hongrie.

Les Auteurs polonois en conviennent aussi, mais il seroit difficile aux historiens hongrois de prouver Comme quelques uns ont avancè, que la Vallachie et la Moldavie ayent

³ *Ibidem.*

⁴ Eronat in text.

continuellement dépendu du Royaume d'Hongrie, jusqu'à la fatale journée de Mohaq arrivée 1526, que Vladislas et son fils Louis II Rois d'Hongrie avoient dans les traitès conclus en 1514 et 1519 avec l'Empereur turc y compris le palatinat de Moldavie et de Vallachie, et que c'étoit flatter Les Rois de la Pologne que de Vouloir dire qu'une // partie dela Vallachie ou même toutes les deux ayent etè tributaires aux Rois de Pologne, étant connu que Wladislas roi d'Hongrie avoit en 1503, envoyè dans la Moldavie Etienn Telegdi, François Balassa et Emeric Czobor pour composer les disputes touchant un district que le Roi de Pologne disoit lui appartenir de cette Province, car dans les Lettres donnees à Ces Ministres, le jour de St. Gal à Bude, le Roi Wladislas avoit appellè le Prince de Moldavie son Palatin, et que depuis ce ans là les Princes de Vallachie et de Moldavie avoient toujours etè tributaires à la Porte.

L'Exposè present mettra cette Afaire à un plus grand jour, sans déroger aus droits du Royaume d'Hongrie sur ces deux Provinces. On pardonnera si on est un peu diffus, quand les Circonstances l'exigent.

On a deja parlè dela Vallachie, proprement ainsi nommée. Mais avant que de parler des Changemens arrivés dans la Moldavie, il faut avant que de commencer remarquer, que les Polonois, et par consequent aussi les Auteurs de cette nation, appellent Vallachie la partie de cette Province située de la du côté de la Podolie vers l'Orient et vers le Septentrion, et Moldavie la partie située du côté dela Transilvanie, au lieu que les autres nations appellent la premiere Vallachie ou Transilpine⁵, et l'autre du Côtè du Pruth et du Niester, Moldavie.

Bogdan le premier Prince dans la Moldavie, laissa un fils nomè Etienne. Celui ci étant mort vers l'an 1358 avoit laissè deux fils Etienne et Pierre. Ces deux freres eurent une dispute touchant la Succession⁶. Pierre le cadèt favorisè par la Nation,

⁵ Astfel în text (probabil sub influența numelui Transilvania), în loc de Transalpina.

⁶ Începutul cuvântului șters și rescris.

chassa son frère Etienne. Celui ci eut recours à Kasimir le Grand Roi de Pologne, promettant de Vouloir se soumettre à la Pologne Lui et ses Successeurs avec la terre dela Moldavie et cela à perpetuité, en payant un tribut annuel, à condition que le Roi l'assistât de pouvoir se rétablir dans son pays. Kasimir charmé de pouvoir faire une si belle acquisition à si bon prix, fit ramasser des troupes, les envoya avec le prince Etienne dans la Moldavie, Comme aussi des Députés pour arranger mieux cette affaire. Mais cette Expedition fut malheureuse. Pierre sut // faire perir les polonais, et resta prince de Moldavie, [et] s'étant ensuite reconcilié avec son frere. Celui ci gouverna la partie Orientale ou la Bessarabie presente, et Pierre Garda pour soi sa partie occidentale ou la Moldavie presente. Ce coups n'ayant pas reussi à Kasimir, la Moldavie et la Vallachie resterent sous la domination des Rois d'Hongrie jusqu'à la mort de Kasimir le Grand et Louis son successeur.

Dans l'interegne après la Mort de Louis décedé en 1382 La Moldavie se separe del'Hongrie car Pierre croyant que Wladislas Jagello Roi de Pologne ou plutôt sa femme Hedvige fille de Louis, feroit Roi d'Hongrie par droit de succession, se soumit ent 1386 à Wladislas et à la Reine Hedvige et à leurs Succeseurs du Royaume de Pologne et prêta l'hommage à Leopold en 1387 le jour de l'Exaltation de la Ste. Croix.

Cela est prouvé par un document original, qui se trouve dans les Archives dela Republique. Les Conseillers de Ce Prince firent le même, et on promit au Roi un tribut annuel de 306 Rubles. On trouve pareillement l'original de cette Convention dans l'archive dela Couronne.

Pierre étant mort dans ce tems là, Roman son fils lui succeda, et prêta l'hommage au Roi et à la Republique en 1393. L'Original de Cette action existe encore dans l'archive dela Republique.

Ayant été ensuite fait prisonnier par Svitrigello, il n'obtint sa Liberté que par intercession du Roi Jagello, et à Condition de prêter l'hommage, ce qu'il a aussi fait en 1403 avec son frere Alexandre.

Etienne frere de Pierre dont nous avons parlé plus haut, ayant pris possession du pays de Roman durant sa Captivité, envoya une Ambassade au Roi Wladislas Jagello, pour l'informer qu'il étoit ennemi de Sigismond qui devait être couronné Roi d'Hongrie, qu'il viendrait avec ses Conseillers prêter l'hommage au Roi, et que ceux qui ne viendroient pas, prêteront le Serment de fidélité dans leur pays en presence // des Ambassadeurs que Le Roi y enverroit, et qu'il ne réclamerait pas ni Sniatin, ni Colomin, ni la Pocutie, et qu'à son arrivée chès le Roi, on ferait un arrangement touchant les Châteaux de Kreczin et Chmilov, comme le Roi le trouveroit bon. Cet arrangement s'est fait en 1395, et l'Original se trouve dans l'Archive de la République.

395<5>

Etienne arriva encore la même année et prêta l'hommage, dont l'Original se trouve dans l'Archive.

Sigismond jaloux de ce procédé, et ayant été couronné Roi d'Hongrie <en> 1397 tâcha d'obliger les princes de Moldavie de rentrer sous la domination de Royaume d'Hongrie. Ce qui engagea le prince Pierre fils ou frere de Roman, de faire en 1398 une alliance avec le Roi de Pologne, contre le Roi d'Hongrie. Cette Alliance fut faite à Radom en 1398. L'Original se trouve dans l'archive de la République. Il faut que le Prince Etienne soit mort bientôt après, car on trouve que le Roi Wladislas a engagé en 1400 à Alexandre prince de Moldavie, la Pocutie, Sniatin et Colomin pour 1000 Rubles, Comme l'Original de cette transaction, qui exista dans l'Archive de la République, le prouve.

En 1402 le Prince Alexandre promit de Vouloir rendre l'hommage au Roi de Pologne, et s'engagea de ne plus vouloir reconnoître aucun autre Maître que lui, Comme l'Original qui se trouve dans l'Archive fait voir, et ayant appris que la Vallachie avoit été occupée par les Turcs, il vint à Sniatin, demanda du Secours au Roi, et la protection, et prêta l'hommage en 1404. L'original de cet acte se trouve dans l'archive. Et ayant ensuite eu une dispute avec Roman, qui après son retour de sa Captivité, vouloit reprendre le pays, il arriva quelque tems après à Camieniec, et repeta son hommage avec les premiers Seigneurs du pays.

Après la Guerre avec les Chevaliers teutoniques, le Roi de Pologne alla dans la Russie et y fit une nouvelle alliance avec Alexandre prince de Moldavie qui étoit déjà Son Vâsal et Alliè, et cela contre le Roi d'Hongrie qu'il régardoit comme son plus grand ennemi et lui engagea de nouveau Sniatin, Columin // et toute la Pocutie pour 1000 Rubles, le Ruble dans ce tems là valoit plus de 6 ducats.

Le Roi d'Hongrie Sigismond voyant l'intention du Roi Wladislas Jagello, fut profiter dela foiblesse de ce Prince, et par le traité conclu à Liblou en Hongrie en 1412. il fut tellement tourner les affaires à son avantage, que le Roi de Pologne lui accorda un droit sur la Russie Rouge ou Halitz et Wlodimir, sur la Podolie et sur la Vallachie et Moldavie.

Article qui dans ce traité regarde la Moldavie merite d'être inserè. En vigueur de ce traité Alexandre resta comme auparavant sous la protection de la Pologne. La Guerre de Turquie s'étant allumée, et la Vallachie et la Moldavie désolées par Ces troupes, Alexandre arriva en 1415 à Sniatin avec sa femme, et répéta encore par Serment Son hommage, de vouloir rester toujours Sous la protection du Roi de Pologne. Il donne ensuite ses troupes au Roi Jagello contre les Chevaliers teutoniques, et le Roi ordonna aussi aux Vallaques, les quels, comme Cromer dit: (et ipssi exfeodare [...] ⁷ regio presto fuerunt) Savoir, en vigueur du traité de Lublov entre L'Empereur et le Roi de Pologne d'aller contre les turcs.

Comme dans les Campagnes Suivantes, les Vallaques ou les Moldaves ne se trouverent pas comme ils devoient, l'Empereur Sigismond se plaignit, et demanda qu'en vigueur du traité de Lublov, le Roi de Pologne le devoit aider à lui Soumettre la Moldavie, par ce que cette nation n'étoit fidele à personne. Vladislas refusa de le faire, ne voulant pas même permettre que Sigismond devoit y penser. Pour ce qui les troupes auxiliaires de cette nation contre les turcs, il disoit qu'elles étoient bien venues, mais qu'on les avoit laissé attendre inutilement.

⁷ Cuvânt ilizibil la capătul rândului.

Et Cette Conduite del'Empereur Sigismond donna occasion au mariage conclu en 1421 entre le Prince de Moldavie Alexandre et Ringale Soeur du Roi, car on trouve dans l'Archive, une transaction de 1421 par la quelle Alexandre palatin et heretier de Moldavie, et Elie son frere comme aussi les Seigneur de cette Province: s'engagent de donner à Ringale femme d'Alexandre // Soeur de Vladislas et de Witolde pour sa vie durant, les villes de Sereth et Racoviec avec ses dépendances, et outre cela 6⁸⁰⁰ #⁹ par an, et cet arrangement fut confirmé en 1429. Les Originaux s'en trouvent dans l'archive de la Republique. Alexandre ayant ensuite fait une alliance avec Svitrigail entra avec les troupes en faveur de ce Prince dans la Podolie et dans la Russie, mais il fut défait et mourut en 1433. Les Auteurs polonois se plaignent de ce prince, disant qu'il a été ingrat envers le Roi de Pologne Jagello, qu'il avait comblé de tant de bienfaits, qu'il avoit donné du Secours à son ennemi et aux ennemis de son Royaume, ayant violé la foi jurée au Roi et au Royaume. Mais il faut faire reflexion qu'Alexandre est injustement accusé, car se souvenant de ce qui avoit été traité entre les deux Rois à Lublov, confirmé en 1415 et renouvelé en 1423, il ne pouvoit pas obeir aveuglement au Roi de Pologne, étant obligé de craindre le réssentiment du Roi d'Hongrie.

Alexandre mourut en 1433, et laissa deux fils, Elie l'ainé et Etienne ou Aletzko, mais ils étoient de deux meres differentes.

Les deux freres eurent une dispute touchant la Succession chacun voulant gouverner. Elie l'ainé avoit été désigné Successeur par son pere, il chassa ensuite son frere Etienne, et fit noyer sa mere. Celui ci alla chez les Turcs, et implora leur Secours, il rétourna avec une grande armée. Le peuple se vengea a son côté, et Etienne chassa à son tour son frere Elie, qui se retira en Pologne, avec sa femme et ses enfants, étant marié avec la Soeur dela Reine Sophie. Il arriva à Nipomolice où le roi vouloit tenir une diette, promettant de

⁸ Cifra 6 scrisă peste alta corectată.

⁹ Sernul arată că e vorba de galbeni.

vouloir être fidele au Roi et à la Republique. Etienne en ayant eu du vent, envoya aussi une Ambassade au Roi, que le Suivit jusqu'à Lenczik. Les Ambassadeurs prièrent que le Roi devoit pardonner ce que son pere avoit fait avant sa mort, et les dommages causés en Pologne et en Pocutie, que le Roi ne devoit pas // le tenir pour son ennemi ni¹⁰ donner du secours à son frere Elie, qu'il vouloit prêter l'hommage à l'Exemple de ses prédecesseurs, et donner le tribut comme aussi les troupes auxiliaires. Après un Conseil tenu sur ces affaires, on conclut de donner à Elie des Possession dans le Royaume, et Etienne devoit prêter l'hommage pour s'attacher tous les deux princes.

Elie n'étant pas trop Content de Cet Arrangement se sauva, mais ayant été attrappé, il fut mis dans le Chateau à Siradie, où il a été long-tems avec sa femme et ses enfants. Par se procedé le Roi s'attacha encore plus le Prince Etienne, qui rendit plusieurs services au Roi, en chassant les Tartares de la Podolie.

Cromer dit encore: Lib. 20 p. 311, que le Roi a fait des Pactes avec Etienne, qu'il devoit rester en possession de la Moldavie, et que le Roi lui ait encore cedé à perpetuité le district de Sepin, Tractum Sepenensim avec Chothin, Czerum, et Chmilov. On trouvé effectivement dans l'Archive un Original, selon le quel le Roi a confirmé le Prince Etienne de vouloir défendre, Czershov, Chrzecilov, le territoire entre Sniatin et Szepin, qui etendent la frontiere depuis la riviere de Polozna jusqu'au grand fleuve de Dniester, selon la description des frontieres contenues dans ces lettres données au dit Palatin et à la posterité à Lencz en 1433. Etienne confirma aussi l'hommage des ses Predécesseurs, promit la fidelité et prêta l'hommage en 1433. On en trouve les Originaux dans l'Archive de la Republique.

Le Roi Wladislas Jagello étant mort, Vladislas son fils¹¹ et Succeseur tint en 1435. une diette à Svradi. Les amis du Prince Elie solliciterent sa Liberté, mais le parti d'Etienne s'y

¹⁰ Scris de două ori și corectat în text.

¹¹ Scris după *Fils*, șters în text.

opposa, on tint un Conseil mais le Resultat ne fut pas en faveur du Prince Elie, il se sauva ainsi, peu après, et Commenca des troubles dans le Moldavie, appellant le Roi d'Hongrie à son secours. //

Le Roi de Pologne pour finir la dispute entre les deux Princes de Moldavie, y envoya des Ministres et fit partager le pays en deux parties. Etienne devoit avoir la partie orientale ou la Bessarabie moderne, avec Bialgrod, Killa et et., et Elie le reste ou la Moldavie moderne avec Soczava. Après cet arrangement Elie arriva en 1436 à Leopold avec les principaux Seigneurs du pays, y prêta publiquement l'hommage avec des Grandes Solemnités, et promit un tribut considerable au Roi.

399<9>

Elie devoit en outre vendre au Roi le district de Szepin avec les chateaux et ville de Chothin de Czenin, de Chmilov que son pere Jagello avoit donné à Alexandre son pere, et pour sa propre sureté devoit posseder sa vie durant le chateau à Halicz, et y garder ses tresors et y remettre au Roi le diplome de son pere Jagello, par le quel le district de Szepin avoit été donné à Etienne, et cela pour dédommager le Roi des pertes qu'Alexandre avoit causé dans les Starosties de Colomin et de Sniatin. L'Original de cet acte se trouve dans l'Archive.

Etienne de son côté devoit payer 5000 # par an, et entretenir 400 Cavaliers pour le service du Roi.

Tout cela fut executé en 1437, comme l'Original qui existe dans l'Archive de la Republique le prouve. Elie rendit au Roi le district de Szepin, Chothin, Czerum, Chmilov, pour le dommage causé par son pere à Sniatin et à Colomin et s'oblige de restituer les diplomes demandés.

Etienne ayant eu quelque difficulté, prêta l'hommage aussi quelques tems après. On en trouve les documents dans l'archive <datés> en 6942 et 6943, selon les Grecs.

Les Troubles qui dans ce tems là déchirerent l'Hongrie, ne permirent pas aux Rois de Pologne de <se mêlent>¹² aux affaires de la Moldavie. On trouve pourtant que sous le Regne du malheureux Vladislav qui perit en 1444 à la journée de

¹² Lipsa unui cuvânt în text, după înțelese: *se mêlent*.

Warna, Etienne palatin de Moldavie s'étoit de nouveau soumis à ce Royaume.

<10>

Elie et Etienne palatins de Moldavie étant morts l'un après l'autre, ils eurent pour Successeurs // leurs fils, le premier Roman et le second Pierre. Pierre s'adressa à Jean Huniade, qui après la bataille de Varna étoit Gouverneur du Royaume d'Hongrie et étant sûr de son assistance il chassa Roman. Celui ci étant proche parent du Roi de Pologne, se sauva dans la Podolie. Jean Huniade voulant profiter de ces troubles, fit semblant de vouloir faire la Guerre aux Turcs. Mais il entra dans la Moldavie orientale ou la Bessarabie, y fit palatin Stanislas au lieu de Vladislas ou Vlad, disant que celui ci tenoit le parti des Turcs, il fit ainsi le massacrer avec son fils, et crever les yeux à Stancula, au quel il avoit promis le pays, dans l'intention de le garder pour lui. Pour mieux réussir dans cette entreprise, il donna pour femme à Pierre palatin de Moldavie, sa Soeur agée déjà de plus de 50 ans. Ce Pierre avoit été ennemi déclaré de Vlad palatin de Bessarabie par ce qu'il avoit disputé la Moldavie à Roman, fils d'Elie, avec la Soeur de quel Vlad étoit marié. Huniade promit à Pierre de vouloir l'établir dans la Moldavie, il lui donna même des troupes pour chasser Roman.

401<11>

Roman ayant appris que son cousin Germain Pierre venoit avec des troupes de Jean Huniade et que Vlad le mari de Soeur qui lui avoit donné toujours de grands Secours avoit été tué, et Sachant que la Nation ne lui étoit trop attaché, se sauva dans la Podolie. Il écrivit ensuite au Roi Casimir, et lui envoya des députés, le priant comme son proche parent (car ils étoient cousins Germains nés de deux Soeurs) de lui donner du Secours. Pierre se croyant dans une possession tranquille de la Moldavie, se vit trompé. Car Jean Huniade insista, qu'il devoit prêter l'hommage à l'Hongrie son ancien Souverain, et lui proposa même une alliance avec le Royaume de Hongrie. Mais Pierre le refusa et envoya // des Deputés au Roi de Pologne le priant de ne pas l'aba[aba]ndonner, mais de la défendre Comme son Vassal. Casimir craignant pour la Moldavie et voulant faire la paix entre les deux Princes, et rétablir Roman, il alla dans la Russie,

et ayant appris en chemin que le Prince avoit été Empoisonné, il hâta son Voyage pour rétablir la paix et le bon ordre dans la Moldavie. Étant arrivé à Leopold, il reçut la nouvelle que Pierre encouragé par Huniade qui lui avoit promis son assistance, vouloit s'opposer à ses desseins, il ordonna ainsi, de ramasser des troupes, et s'arrêta à Leopold. Peu après y arriva Marie, Veuve d'Elie mere de Roman, avec 200. nobles dela Moldavie qui avoient tenu avec son fils. Casimir donna à Marie sa Tante la Starostie de Colomin pour y demeurer.

En 1448 Casimir se rendit à Kaminiéc, et envoya le palatin de Russie et le Castellan de Sendomir à Pierre, qui devoient insinuer de venir chés le Roi, lui prêter l'hommage, et remettre au Roi le prince Michel, fils de Sigismond Grand Duc de Lithuanie, qui s'étoit sauvé ches lui.

Pierre promit le premier, voulant, quant à l'autre point, ordonner au Prince Michel de sortir de son pays. Mais Pierre ne se fiant pas trop au Roi, traina son arrivée en langueur. Le Roi lui promit ainsi toute la sureté, et lui envoya un sauf conduit. Celui ci se mit à la fin en chemin, mais étant à Chothin, Le Roi ne pouvant attendre plus long tems, partit de Kaminiéc, et envoya quatre Seigneurs à Pierre pour conclurre un traité avec lui, et Pierre promit de vouloir prêter l'hommage¹³ au terme que le Roi fixeroit.

L'Hongrie, étant en 1450 occupé de la Guerre contre les turcs, et Pierre étant mort la même année, de nouveaux troubles s'éleverent dans la Moldavie.

Un nommé Bogdan, qui se disoit fils naturel du prince Alexandre, prétendoit que la Moldavie lui appartenoit par droit d'heritage, les enfans légitimes d'Alexandre étant tous morts, il avoit même occupé Cette Province.

Le Roi en étant informé prit Conseil avec le // jeune Prince Alexandre et ceux de son parti, il y envoya des troupes qui batirent Bogdan, occuperent Nimiec, Soczava et Chothin, et donnerent ces Chateaux à Alexandre fils d'Elie, qui s'étoit sauvé en Pologne avec sa mere. Le Roi ayant appris ces

<12>

¹³ Urmează cuvântul *que*, şters în text.

nouvelles tint conseil si l'on devoit occuper la Moldavie, en faire une province de Pologne, et l'incorporer à perpetuité à ce Royaume, en donnant au Prince Alexandre des biens dans la Russie. Mais Cette Affaire ayant paru trop délicate à plusieurs Senateurs, à cause des traités avec l'Hongrie qui y prétendoit aussi, d'autant plus que Bogdan avoit promis de Vouloir prêter l'hommage au Roi. On Convoqua un autre Conseil, dont le resultat étoit de donner du secours au Prince Alexandre, et de Chasser Bogdan.

Les Polonois entrèrent ainsi dans la Moldavie avec trois Corps. Bogdan se voyant trop faible fit des pactes, l'essentiel en étoit que Bogdan devoit gouverner la Moldavie, jusqu'à ce que le jeune Prince Alexandre auroit 15. ans, et payer un tribut annuel au Roi.

La paix conclue, les Polonois voulant retourner, furent attaqués de tous côtés, et ca fut à la fin après une grande perte et la plus grande peine, qu'ils eurent le dessus, et Bogdan se retira à Barlath. Pendant l'absence des Polonois dans la Moldavie, les Tartares désolèrent la Russie et la Podolie. Les Polonois ainsi à leur retour, furent obligés de défendre ces provinces.

Bogdan profita de l'Occasion, et pilla les biens d'Alexandre dans la Moldavie. Marie mere d'Alexandre, veuve d'Elie et tante du Roi Casimir arriva à Sainbor en 1451 avec les Moldaves qui tenoient avec son fils, priant le Roi de donner du Secours contre Bogdan qui ruinoit la paix.

On délibéra ensuite à la diette à Parczew sur les affaires dela Moldavie, le resultat étoit d'envoyer quatre Senateurs pour composer les troubles de ce pays, et cela dela sorte, que Bogdan devoit être // pardonné, et venir ensuite se justifier à Cracovie, après cela il devoit continuer de gouverner la Moldavie, et payer chaque année au Roi, pour Alexandre fils d'Elie, le heritier legitime 50000 # et ceder la province à Alexandre, lorsqu'il seroit Majeur. Ces Députés étant arrivés à Caminieci, y reçurent la nouvelle que Bogdan avoit été tué, par Pierre fils naturel d'Alexandre l'Ainé, que s'arrogéoit aussi le droit sur la Moldavie, et qui avoit fait une Alliance avec le Prince Alexandre.

Alexandre croyant que Pierre agissoit de bonne foi, se rendit avec sa Mere à Suczava, Mais Pierre oublia bientôt l'Alliance conclue, se déclara contre Alexandre, et l'auroit pareillement massacré s'il¹⁴ ne s'étoit sauvé à tems, mais étant secourû par les Polonois il retourna chercher son ennemi. Pierre se retira dans les Montagnes, et les Polonois furent obligés de retourner sans rien faire. Après la mort de Bogdan, un Grec s'étoit assuré de Bialgorod et de Kilia dans la Moldavie orientale en faveur du Prince Alexandre, le Chateau de Nimiec fut conservé pour lui, il resta ainsi Prince dans la Moldavie, et donna en 1452, secours contre les Tartares. Ayant ains récouvent son pays par l'assistance des Polonois et ayant appris la prise de Constantinople par les Turcs, donna des assurances par écrit de Vouloir assister le Roi contre les Tartares et tous les autres ennemis, et prêta l'hommage entre les mains des Délegués du Roi, mais peu après il fut empoisonné par ceux aux quels il avoit enlevé les femmes et les filles.

Pierre frere d'Alexandre vint à sa place. Casimir voulut établir un Prince de Lithuanie dans la Moldavie. Mais la Guerre de Prusse l'empecha, et Pierre fut confirmé sur sa priere, et prêta le serment de fidelité en 1456. promettant du secours Contre les Ennemis du Roi, de vouloir assister Marie la veuve d'Elie auprès de la possession du district de Sereth et de Targovicz, Otcoviz et autres places, et comme sa mere avoit reçu en dote Chothin et Cercum, il voulut aussi // traiter <14> avec le Roi là dessus, l'Original se trouve dans l'Archive. Ce même Pierre voulant vivre tranquillement dans son pays, et craignant les Turcs, qui après la prise de Constantinople ravagerent la Vallachie, et voyant que les Polonois ne lui pouvoient pas donner du secours à cause de la Guerre avec les Chevaliers teutoniques, il envoya des Députès, et fit offrir un tribut de deux mille #¹⁵ pour rester en paix.

Mathias étant devenu Roi d'Hongrie en 1457, il soupçonna Vlad prince dela Moldavie superieure de tenir le parti des

¹⁴ Urmează începutul unui cuvânt şters în text.

¹⁵ Galbeni (florini).

Turcs, en les assistant clandestinement contre les hongrois, le fit ainsi prisonnier en 1465. Radule frere de Vlad se rendit ainsi chès les Turcs, promettant de lui être tributaire, et soumit cette partie de la Moldavie aux Turcs, avec Kilia et Bialogrod. Etienne Palatin dela Moldavie craignant le Voisinage des Turcs, quoique Vasal du Roi de Pologne, s'étoit aussi soumis aux Turcs, et lui paya un tribut contre la Volonté du Roi. Mais remarquant ques les esprits à Kilia étoient tous pour le Roi Casimir, il prit cette place.

L'Empereur turc ayant appris cette nouvelle, encouragé par Radule, fit la Guerre à Etienne qui [la] sut la finir bientôt, en payant le tribut et en excusant la prise de Kilia.

Il y avoit dans ces tems là trois Princes qui se disputerent la Moldavie, Etienne, Pierre et Berenden, tous les trois soutenoient qu'ils dessendoient des Anciens Princes de Moldavie et sur tout d'Alexandre. Etienne le plus sage fut confirmé par le Roi de Pologne, Pierre et Berenden renvoies, le dernier alla en Hongrie, et le Roi Mathias voulut le restituer, étant mécontent qu'Etienne qui premierement avoit été sous sa protection, étoit allé chès Casimir et la méprisoit. Ayant ainsi ramassé des troupes, il voulut chasser Etienne, y rétablir Berenden, et soumettre de nouveau cette province à l'Hongrie.

Etienne qui selon les auteurs hongrois s'étoit en 1463, soumis à l'Hongrie, avoit révolté sous le // Roi Mathias, il avoit aussi ramassé des troupes, mais voyant que l'armée du Roi d'Hongrie étoit de plus de $\frac{40}{m}$ hommes, il n'osa pas l'attaquer, mais il le surprit près dela Ville de Banca et le défit.

Les Auteurs hongrois disent que Mathias défait Etienne, et obligé à lui payer un tribut, mais qu'ensuite il s'étoit adressé au Roi de Pologne.

Lorsqu'ensuite Mathias voulut encore attaquer la Moldavie, Etienne implora l'assistance du Roi Casimir.

Casimir envoya deux Seigneurs de distinction à Etienne pour l'assurer de son assistance, mais qu'il devoit prêter l'hommage. On renouvalla l'alliance, mais commes on ne se fioit pas à lettre, les États donnerent leur parole de le retenir dans la fidelité du Roi de Pologne.

On n'a qu'à lire le réponce que le Roi de Pologne Casimir donna à l'Evêque d'Olmuts en 1468 le 8 avril, envoyè du Roi de Hongrie: *illum id est regem hung. comuna foedere regnorum primum neglecto, deinde temerato pluribus damna et hostilitate Regnum Poloniae affecisse ad recenter in feodalem regionem Regni Poloniae et [...]*¹⁶ *panum Moldaviae Principem diffedatione non promessa bello et incendio affecisse.*

Casimir étant allé à Leópol, Etienne y devoit venir prêter l'hommage. Il fut s'excuser que dans son absence les hongrois ou les Turcs pourroient s'emparer de la Bessarabie ou dela Vallachie, mais la vraye raison étoit par ce qu'il étoit informè qu'à son arrivée il sera arretè.

Le Palatin Pierre ayant tuè le pere d'Etienne s'étoit rétiré chès le Roi d'Hongrie. Etienne qui en 1469 avoit désolé la Transilvanie, envoya au nom des Seigneurs de la Moldavie des lettres et des presens à Pierre, de retourner et de prendre possession de la principauté, mais l'ayant entre ses mains, il lui fit couper la tête. //

Lorsqu'en 1469. les Tartares envahirent la Vallachie, Etienne les défit deux fois, et fit prisonier le fils de Cham. Le Roi arriva encore à Leopold au mois de juillet. Etienne ayant promis de prêter l'hommage à Caminieci, mais le terme étant venu il s'excusa de nouveau à cause de la Guerre qu'il avoit avec Radule Palatin dela Moldavie Superieure. La Roi fâché de pareilles excuses lui fit dire de prêter l'hommage ou qu'il le tiendroit pour ennemi. Là dessus il donna des nouvelles assurances par écrit de vouloir le prêter au mois de mai l'année prochaine, le priant de vouloir tenir la Guerre entre lui et Radule Prince de Bessarabie.

En 1474 Etienne fit avertir le Roi Casimir, qu'il avoit battu Radule, et (qu)¹⁷ les Turcs qui l'avoient assisté, qu'il avoit pris ses tresors, sa femme et ses deux filles, mais peu après un autre exprès apporta la Nouvelle, que Radule avoit repris son pays, et désolé la Vallachie. Etienne demanda du Secours. Le

¹⁶ Neclar inceputul cuvântului: H (?); probabil *Stepanum*.

¹⁷ Șters în text.

Roi envoya quelques personnes qui dévoient faire la paix entre les deux Princes. Mais Radule n'étant pas content de propositions, se soumit aux Turcs, qui prirent possession de la Bessarabie, faisant dire à Etienne, qu'il devoit leurs remettre Kilia et Bialgrad, et payer le tribut pour le passé et pour l'avenir, Car autrement on le traiteroit comme ennemi.

Mathias Roi d'Hongrie et Casimir Roi de Pologne firent cette même année la paix, les anciens pactes furent confirmés, touchant la Moldavie, on stipula une trêve pour deux ans.

Tous les deux Rois devoient l'observer, et qu'à un tems plus commode examineroient¹⁸ à qui la Moldavie appartiendroit.

En 1475 les Turcs attaquèrent la Vallachie, Mais Etienne les défit, et pria le Roi de Pologne de lui donner du Secours, promettant de Vouloir prêter l'hommage. Etienne qui tenoit sous main avec l'Hongrie, avoit aussi envoyé des trophées de cette Victoire à Mathias Huniade voulant aussi avoir du Secours de lui, et Ce Roi publia par toute l'Europe que Cette Victoire avoit été remportée par lui, qu'Etienne avoit été // le General de ses troupes, et l'appella *suum et suarum Gentium Ducem*¹⁹.

Etienne envoya aussi des presents à l'Empereur turc, lui faisant dire qu'ayant battu une bande de Vagabonds, mais celui ci en étoit fâché, et lui déclara la Guerre. Etienne en étant informé par ses emissaires, demanda du secours au Roi Casimir. Celui ci traitant l'affaire en longueur, envoya à la fin une Ambassade à l'Empereur turc, pour finir la dispute entre les Turcs et Etienne par une négociation plutôt que par une Guerre.

Le Turc s'en mocqua, et prit Caffa, entra dans la Bessarabie, ce que le Roi de Pologne auroit pu empêcher, s'il avoit envoyé le secours demandé. Le Roi d'Hongrie envoya ensuite trois personnes de distinction à Etienne avec des presens, voulant le détacher de la Pologne on fit des pactes ensemble. Mais Etienne ne pouvoit pas être persuadé à

¹⁸ Grupul oi adăugat deasupra cuvântului.

¹⁹ Subliniat în text.

rompre avec la Pologne, et de se déclarer son Ennemi, comme le Roi d'Hongrie demanda.

Le Roi Casimir ayant eu avis de cea pactes voulu s'attacher le prince Etienne, lui envoya des Députés pour le porter de prêter l'hommage, et un nouvel serment de fidélité, craignant que le Roi d'Hongrie ne le tirât entièrement dans ses interêts. Etienne refuse l'hommage, et Casimir en [crag]²⁰ craignit des suites, et vouloit avoir fini la dispute entre la Pologne et l'Hongrie touchant la possession de la Moldavie, à la diette qui devoit se tenir en Hongrie, il y envoya ses ministres. Mais le Roi d'Hongrie sut remettre cette affaire, disant d'être occupé de la Guerre contre les Turcs. Ceux ci firent des Grands progrès, ils étoient déjà à Varna, et vouloient entrer dans le Moldavie. L'Empereur Ottoman fâché contre Etienne, qui n'avoit pas payé le tribut, et qui au contraire avoit pris Kilia, et défait ses troupes, voulut donner la Moldavie à un nommé Alexandre qui se disoit frere d'Etienne, et qui avoit promis un tribut à la Porte. Casimir ainsi Roi de Pologne craignant des suites facheuses pour la Moldavie, // envoya encore à l'Empereur turc pour le détourner de la Guerre. Celui ci lui fit dire, s'il avoit envoyé plutôt il n'auroit pas commencé la Guerre, à present²¹ il étoit trop tard, ayant déjà donné sa parole à Alexandre d'être prince de Moldavie, qu'il vouloit pourtant faire cesser les hostilités, si Etienne payoit le tribut et rendoit Kilia et les prisonniers. Les Ambassadeurs de Casimir retournerent sans avoir rien fait. Les Turcs entrerent dans la Moldavie, Etienne les défit et attaqua à son tour les Turcs, par les quels il fut à la fin défait et s'étant battu vaillamment, il demanda du Secours au Roi de Pologne, [et] promettant de chasser les Turcs de la Moldavie.

<18>

La peste s'étant manifestée parmi les Turcs, Alexandre palatin de Bessarabie sauva le reste, en lui envoyant des vaires²². Mais les troupes de ce Prince firent plus de dommage au pays que les Turcs, et entrerent dans la Podolie,

²⁰ Șters în text.

²¹ Scris într-un cuvânt.

²² Cuvânt scris neclar.

on assiegea Chothin et Suczava. Mais ils furent chassés par Etienne, et toute l'armée auroit été ruinée, si le Roi de Pologne avoit envoyé le secours promis. Un accident sauva la Pologne et Etienne, la flotte turque étoit perie par un tempête et là dessus les turcs abandonnerent la Podolie et la Moldavie.

Le Roi d'Hongrie donna en 1476 la liberté à Vlad Dracula Palatin de Bessarabie, qu'il avoit tenu en arrêt plus de 12 ans, et lui ordonna de faire la Guerre avec Etienne à la Bessarabie et aux Turcs. Au commencement cela alla très bien, mais la Campagne suivante Dracula fut massacré par un de ses domestiques.

Là dessus Etienne entra en 1477 dans la Bessarabie, fit prisonniers le fils de Dracula, que les Turcs y avoient établi, et se soumis toute la province, il attaqua même les états dela Porte, et fit pallatin en Bessarabie un Seigneur de la Moldavie nommé Cypalissa.

La paix ayant été renouvelée entre l'Hongrie et la Pologne selon les anciens traités en 1480. Les Turcs entrerent la même année // dans la Bessarabie et dans la Moldavie, ils prirent aussi Kilia et Bialogrod.

Le Roi Casimir tint conseil sur ce qu'on devoit faire avec la Moldavie et la Vallachie. Le resultat étoit, qu'on devoit s'attacher de plus en plus le Prince Etienne par un hommage solennel. Le Roi se rendit pour ce²³ sujet à Leopold en 1485 et delà à Colomin où Etienne devoit se rendre. Ce prince y arriva aussi et la ceremonie se fit dans la tente du Roi. Etienne jura de Vouloir être à perpetuité avec toute la Moldavie, sous la protection de Roi Casimir et ses Successeurs les Rois de Pologne, de ne vouloir reconnoître aucun autre maître que lui, de vouloir l'assister contre tous les ennemis, de toutes ses forces, de ne pas vouloir faire aucune Alliance avec qui que ce soit contre lui, et de ne machiner ou faire quelque hostilité contre lui et les polonois, qu'il vouloit au contraire l'avertir, s'il apprendroit, que quelcun²⁴ machinoit quelque dessein

²³ Scris Intr-un cuvânt *pource*.

²⁴ Cuvânt corectat în această formă (corect ar fi fost: *quelqu'un*).

contre la Pologne, et qu'à la fin il ne vouloit pas faire ni la paix ni la Guerre avec qui que ce soit, sans l'aveu et sans la permission du Roi de Pologne. L'Originel de cet acte solennel se trouve encore dans l'Archive dela Republique; signè par Etienne et 14 Seigneurs dela Moldavie.

Mais il y a ici une question, si selon les pactes qui existoient avec l'Hongrie, Casimir a pu faire cette démarche, d'autant plus qu'on ne cherchoit par là que de S'attacher encore plus la Moldavie au préjudice du Roi d'Hongrie. Cromer dit, que les derniers points du Serment ne régardoient que Mathias, Le Roi d'Hongrie qui s'approprioit également la domination ou le droit dela Moldavie.

Après Cette Ceremonie le Roi de Pologne donna à Etienne un Secours de trois mille²⁵ hommes. Celui ci battit les Turcs, Mais il ne pouvoit pas enpecher que ceux ci ne s'emparassent de Kilia et de Bialogrod, et quoiqu'Etienne tint la Moldavie en respèct, les Turcs se rendirent pourtant maîtres de toute la Moldavie orientale ou dela Bessarabie, dont ils sont restè en possession depuis ce temps là. //

Les Turcs s'étant établis dans cette contrée, engagerent souvent les Tartares de faire des Courses dans la Russie et dans la Podolie, Casimir envoya en 1485, son fils Jean Albert contre eux, cette expedition étoit asses heureuse.

<20>

Mais Jean Albert étant ensuite devenu Roi, voulut se rendre maître dela Moldavie.

Le projet pour cela avoit été forgè à Lublov dans l'Hongrie, dans le Congrès que Vladislav son frere Roi de Boheme et l'Hongrie eut avec lui. On voulut chasser Etienne dela Moldavie et donner cette province à leur frere Sigismond, pour mieux tromper Etienne, on fit courir le bruit qu'on fairoit la Guerre aux Turcs.

Etienne devoit donner secours, et on lui promit Bessarabie, mais celui ci sachant bien ce qui se tramoit, en étant même informès par les hongrois, qui craignoient que la Moldavie ne fut à jamais arrachée à Ce Royaume et unie

²⁵ Corectat din milles.

à la Pologne contre les pactes, animèrent ce prince contre les polonois.

Etienne voyant que la Marche de polonois alla par Pocutie, fit²⁶ demander au Roi, s'il venoit comme ami ou Comme Ennemi, le Roi sans répondre fit Continuer la marche, mais cette expedition fut malheureuse. Les Hongrois et le Roi même firent prier le Roi de Pologne de laisser en repos la Moldavie, afin que les habitans portés à l'extremite, n'appelâssent au secours les Turcs. Cela porta le Roi de Pologne à une treve, et l'armée polonoise retourna, mais celle ci ayant pillé dans sa marche quelques villages, fut poursuivie par Etienne qui la défit entierement dans la Bucovine, étant aidé par les Turcs et les Tartares, qui désolèrent tout. C'étoit les faites de Cette entreprise des polonois contre les pactes qui existoient avec l'Hongrie.

<21> Vladislas Roi de Hongrie, Jean Albert Roi de Pologne et Alexandre Grand Duc de Lithuanie firent là dessus en 1499. une alliance contre // les Turcs. Selon les points de cette Alliance, la Moldavie devoit rester à l'Hongrie, et on devoit donner du Secours pour recouvrir²⁷ la Vallachie ou la province transalpine. Mais la jalousie s'en mela bientôt, par ce que le Roi d'Hongrie étoit trop portée pour la Moldavie. Cromer dit que ce traité avoit été rompu, par ce qu'on trouvoit dans l'archive un plein pouvoir, par le quel le Roi d'Hongrie donnoit l'autorité à ses ministres de recommencer en son nom les conferances et les traités avec le Roi Jean Albert. Mais la vraie raison étoit que le Roi d'Hongrie réclama la Moldavie, en vigueur des anciens pactes, comme un appartinage à ce Royaume. Les polonois ne voulurent pas le faire, et craignant que le Roi d'Hongrie ne S'attachât à Ce palatin, on fit un traité avec lui, et son fils Bogdan au nom du Roi de Pologne Jean Albert, du Grand Duc de Lithuanie Alexandre et du prin<ce> Sigismond, dont les points étoient qu'on pardonneroit à Etienne, qu'il devoit rester dans la possession dela Moldavie, et qu'on l'assisteroit contre tous

²⁶ Scris „fiit”.

²⁷ Eronat în loc de *recovrer*.

les ennemis. Ce traité se trouve dans l'Archive, et Cromer on donne un extrait.

Les polonois n'ayant pas rempli le traité qu'on venoit de conclurre avec Etienne, Celui ci envoya en 1501 des Députés à la diette de Petricov, demandant que selon les traités on devoit lui remettre Pierre fils d'Elie qui a été Palatin avant lui, qui se trouvoit en Pologne, et du quel on disoit que le Polonois vouloient le mettre à la place d'Etienne. On délibéra quelque tems, mais lorsqu'Etienne fit menacer dela Guerre, on fit couper [couper]²⁸ la tête au Prince Pierre, en presence des Députés d'Etienne, disant qu'il avoit falsifié les patentes du Roi.

Il y avoit dans ce tems là une dispute entre le Palatin Etienne et le Roi, touchant un district, que // le Roi de Pologne disoit lui appartenir. Vladislas Roi d'Hongrie devint mediateur, et envoya d'un consentement du Roi de Pologne et du Senat en Moldavie Etienne Telegde françois, Ballassa²⁹ et Emeric Zcobor pour faire des propositions pour composer cette dispute. Dans l'instruction donnée à ces Ministres, Le Roi Vladislas d'Hongrie apelle Etienne son Palatin. Peu après Ce fameux Etienne mourut, et son fils Bogdan qui n'avoit qu'un Oeil lui Succeda.

<22>

Celui³⁰ ci voulant S'allier plus étroitement, et gouverner cette Province en Souverain, envoya peu après une Ambassade en Pologne, faisant demander en mariage Elisabeth Soeur du Roi, et pour mieux reussir, il rendit à la Pologne les Districts Thimenik et Cissabeslos. Vapovski dit que ce Prince les avoit pris aux Polonois et qu'il les a retenu.

La Princesse Elisabeth ne vouloit pas Bogdan pour mari, par ce qu'il n'étoit pas Catholique mais Grec, on le remercia pourtant pour les districts qu'il avoit rendu.

Bogdan dissimula son ressentiment, mais la mere dela Princesse étant morte en 1505 il demnda encore la princesse

²⁸ Scris de două ori și necorectat în text.

²⁹ Greșit în loc de „Etienne Telegde, François Ballassa”.

³⁰ Scris de două ori și corectat în text.

Elisabeth, et sur le refus qu'il eut de nouveau, il attaqua en 1506 la Pocutie et s'en rendit maître.

Les Polonois réprirent bien la Pocutie; mais on ne trouve pas, ni dans Michovius ni dans Vapovski de quelle maniere on a fait la paix. Cromer dit, qu'on a fait un traité, et que l'Original se trouve dans l'Archive, que Bogdan a encore envoyè trois Ambassadeurs, qu'il a rendu les districts à la Pologne, et qu'on lui a accordè la Princesse, à condition qu'il devoit se faire Catholique, qu'ensuite on le régarderoit Comme allié dela Pologne, et qu'il devoit faire le Guerre aux Tartares. Bogdan n'étant pas content de ces propositions, n'attendoit qu'une bonne occasion pour se venger.

413<23> Le Roi Alexandre étant mort, et Sigismond lui étant Succedè, Bogdan animè par les // Turcs, entra en 1509 dans la Podolie et dans la Russie, prit Suczava, Chothin, Czarnaucz, Niamecz et quelques autres places, que les Polonois avoient dans la Moldavie, il entra même en Pologne assiegea Caminieç, Halicz et Leopold. Le Roi de Pologne obligea bientôt le prince Bogdan à retourner, et desola même à son tour la Moldavie, ne faisant aucune attention aux instance du Roi d'Hongrie, au quel il avoit promis de ne pas occuper Cette province, mais de Chatier un peu le Prince de Moldavie.

Le Roi d'Hongrie travailla toujours à faire la paix entre son frere Sigismond et Etienne Prince de Moldavie, il envoya ainsi en 1509 Osvald, Cartale et Bornimissa pour la conclurre, ce qui se fit au désavantage du prince Bogdan, il fut obligè de promettre au Roi Sigismond de Vouloir rendre tout ce qu'il avoit pris en Pologne, sur tout des Eglises, et de donner un Secours contre les Turcs et les Tartares, et le Roi de Pologne lui promit aussi son assistance. Il est étonnant que cet accommodament s'étant fait par la mediation du Roi d'Hongrie. Celui ci n'a pas réclamé son droit sur cette province, mais qu'elle a été laissée sous la Vassalage du Roi de Pologne.

Au fameux congrès tenu en 1515 à Vienna, le Roi d'Hongrie a soutenu ses droits sur la Moldavie. Etienne ayant été attaqué la même année par les Tartares, envoya son tresorier Jean au Roi Sigismond, pour demander du secours,

et dans la Guerre contre les Turcs et les Tartares, Etienne rendit de Grands Services à la Pologne et à la Hongrie.

Ce prince étant mort pendant la Guerre avec les Turcs et les Tartares, son successeur Etienne envoya des Députés au Roi de Pologne pour renouveler les anciens Angagemens. Dans la Guerre d'Hongrie avec les Turcs, Etienne avoit occupé la Pocutia, il en fut chassé et mourut peu après.

Jean Pierre, qui lui succeda, Voulut de reprendre // cette province, mais il fut battu près d'Obertyn, et les polonois entrerent dans la Moldavia. Ce prince ayant rendu des grands Services au Jean Roi d'Hongrie, il s'en ploya pour mettre fin à la désolation de cette province, il envoya l'évêque d'Alba au prince de Moldavie pour l'exhorter de faire la paix avec le Roi Sigismond. Pierre envoya là dessus au Roi de Pologne, demandant une treve pour une année pour pouvoir travailler à une paix solide. Le Roi d'Hongrie envoya aussi des ministres pour acclereler la paix.

<24>

En attendant, les polonois³¹ avoient ravagé la Moldavie, mais ayant été battus en 1532. celui ci ravagea à son tour la Podolie. Paliniski envoyé à Constantinople, tracta en chemin avec Pierre, de ne plus désoler la Pologne. Celui ci fit offrir au Roi une Alliance contre les Turcs qui étoient sur le point de Commencer le Guerre.

Après la malheureuse expédition que les Polonois entreprirent contre la Moldavie, en 1557³² et leur défaite près de Sereth, Les Turcs occuperent la Moldavie et la retinrent. Etienne frere de Pierre palatin de la Vallachie soupçonné de Vouloir se rendre Souverain, fut chassé, ce qui rendit son frere Pierre encore plus odieu aux Turcs, de sorte que Ceux ci étant entrés peu après dans la Moldavie. Pierre éffrayé de leur arrivée, et se voyant abandonné de tous se retira dans la Transilvanie. Solyman ayant appris la fuite de Pierre, fit prêter l'hommage des habitans dela Moldavie et leur donna pour prince Etienne frere de Pierre.

³¹ Scris de două ori și corectat.

³² Eronat în loc de 1537 (3 fiind confundat cu 5).

Jean Roi d'Hongrie ayant appris tout cela, va avec une armée dans la Transilvanie, et se rendit par là suspect aux Turcs, pour redresser sa faute, il assiegea Pierre a Suczava, qui fut obligé de se rendre.

415<25>

Etienne ayant appris que Pierre est entre les mains du Roi Jean, prie l'Empereur Turc d'ordonner à Jean de le lui remettre par ce // [ce]³³ qu'autant qu'il vivroit, la Moldavie ne seroit pas tranquille. Pierre fut envoyé à Constantinople, et sut si bien se justifier, qu'il fut seulement rélegué à Pera.

Pendant les Guerres d'Hongrie après la mort de Jean, Etienne prince de Moldavie fut tué par ses propres gens. Le peuple étoit pour Pierre, mais la noblesse craignant des suites, voulut avoir un autre prince, on jetta les yeux sur Alexandre qui avoit été si long tems en Pologne. On le rappela et on le fit prince.

La mort d'Etienne étant connue à Constantinople, Pierre eut l'esperance de rétourner dans la Moldavie, peu après des Députés arriverent avec la nouvelle qu'Alexandre avoit été élu prince de Moldavie, et que le Grand General dela Courrone Siniavski l'avoit introduit dans le pays, ayant fait prêter l'hommage au Roi son maître.

Cet Alexandre dessendoit des anciens Princes et les Députés prièrent Solyman de le Confirmer. Pierre declara qu'Alexandre ne dessendoit pas du sang Ducal, et qu'il n'étoit élu que par la malice des Grands, pour l'exclurre della principauté, Les Députés récurent des reproches, de n'avoir premierent demandé l'avis de Solyman sur l'[éle]³⁴ élection du nouveau prince. Ces Députés étant de rétour, publierent le credit que Pierre avoit³⁵ à Constantinople. Les habitans dela Moldavie envoyent ainsi des Députés à l'Empereur Charles et à Ferdinand Roi de Hongrie³⁶, pour leur exposer leur état et dela province, et pour demander du secours, promettant de Vouloir toujours être sous la protection de l'Hongrie, et leurs allies, et ennemis des // Turcs, mais ceux ci étant occupés

<26>

³³ Repetare necorectată în text.

³⁴ Șters în text.

³⁵ În loc de *était*.

³⁶ Scris deasupra cuvântului *Boherne*, șters în text.

dela diette, négligerent cette occasion, et depuis ce tems là Cette province a restè sous la domination turque.

Les Turcs qui eurent avis de sette députation se déclarent pour Pierre, qui déclara de vouloir rester vassal dela Porte, et fut rétabli par les Turcs. Les pauvres habitans craignant le ressentiment de Pierre firent couper la tête au prince Alexandre, et l'envoyerent à Pierre, qui en étoit content, et fit peu après signifier son rétablissement à Sigismond August Roi de Pologne.

Pierre mourut en 1556²⁷, son fils Elie lui succeda. Celui ci ayant Commis tant de crimes, qu'il ne se croyant plus en suretè, ramassa les tresors, et alla à Constantinople ou il se fit turc, laissant le pays, en atteindant, à son frere cadèt Etienne. Étant de retour, et suspèct aux Turcs, à cause de la religion, il fut massacré.

Etienne son frere qui lui succeda, fut tuè par ses propres Gens. Alexandre qui le suivit, étoit cruel. Alber<t> Laski palatin de Siradie le chassa, encouragè à ce qu'on soupconne, par Ferdinand Roi d'Hongrie, et il mit à sa place Jean Henriade le Déspote en 1564.

Le Roi de Pologne s'opposa à cette entreprise de Laski, croyant que le pere de Iacob ayant menè les Turcs en Hongrie, ne l'attirât en Pologne. Il envoya ainsi des Députès à Laski, pour le detourner de Cette entreprise; on traita à Kasimark en Hongrie, mais sans succès, les troupes d'Alexandre furent défaites et se retira à Kilia, et ensuite à Constantinople. Jean s'adressant aux Turcs, fut Confirmè.

Les Moldaves ne pouvant pas [s'accomoder]²⁸ accutumer au Gouvernement turc, Iacob se fit couronner en 1562, et voulut se marier avec Cristine fille de Zborovski palatin de Cracovie, // mais sa Conduite le rendit odieu, ils voulurent prendre pour Prince Demetri prince Visniatovski, mais il fut pris et envoyè à Constantinople, par un certain Etienne, qu'un parti avoit²⁹ aussi appellè pour être prince.

²⁷ Greșit în loc de 1546.

²⁸ Șters în text.

²⁹ Scris greșit apoi.

Etienne assiegea ensuite Suczava, où Jean étoit, il fut obligé de se rendre, et fut massacré par ordre d'Etienne en 1563.

Les Moldaves prirent ensuite pour Prince, Bogdan fils d'Alexandre, qui avoit été obligé par les Turcs de se retirer en Pologne. Mileski palatin de Podolie le ramena en 1572 mais il fut haï, par ce qu'il avoit tant des polonois, ils delibererent ensuite pour se faire un autre prince.

Jean ou Juonius fils naturel d'Etienne qui autre fois avoit été en service chès le Comte de Firley Palatin de Lublin et Grand Marechal, se trouva alors à la Porte, on lui écrivit, que s'il venoit avec quelques troupes turques, ils on lui livreroit entre les mains les polonois, Bogdan et son frere Pierre.

Juonius ramassa un Corps de $\frac{20}{11}$ hommes et entra dans la Moldavie. Bogdan quitta la Moldavie et vint en Pologne. Il donna sa soeur à Gaspar Padniavski Staroste de Zydaczev, et voulut se marier avec la fille de Jean Tarlo Porte étendart⁴⁰ de Leopold.

Bogdan implora l'assistance de Polonois et entra avec eux dans la Moldavie après plusieurs escarmouches, on venoit⁴¹ à traiter. Bogdan envoya Radeski à Junius, qui le fit arrêter et l'envoya à Constantinople. Bogdan perdit à la fin son pays, et mourut en exile en Pologne. Ce qui donna occasion à la Guerre d'Juonia.

<28> Le palatin de Vallachie avoit un frere qui étoit pauvre, pour le pousser, il prit le // dessein de chasser Juonius dela Moldavie, comme celui ci avoit fait à Bogdan, et de l'y établir avec l'assistance des Turcs, promettant que son frere payroit un double tribut, que la religion d'Juonius étoit suspècte (car il S'étoit fait musulman), qu'il pouvoit comme Bogdan S'attacher aux polonois pour se défaire dela protection dela Porte.

Les Turcs firent là dessus demander un duble tribut à Junius. Celui ci le refusa, voyant ainsi que la Guerre étoit inevitable, il en avertit Henri Roi de Pologne, et lui exposa la

⁴⁰ Scris deasupra cuvântului *enseigne*, șters printr-o linie.

⁴¹ Înainte, șters printr-o linie, începutul greșit al cuvântului: *vo*.

triste situation de la Moldavie, et combien il importait à la Pologne, que cette province ne restât entre les mains des Turcs. Henri s'excusa de ne pouvoir rien faire à cause des traités de la Porte.

Junius ainsi se voyant abandonné, se prépara à la guerre, qu'il continua avec succès. Étant à la fin obligé de se rendre, il fut tué contre le foi donnée.

Les Turcs occupèrent toute la Moldavie, y menèrent des nouvelles colonies et mirent des fortes garnisons dans les forteresses.

Janicula étant ensuite Palatin de Moldavie, le Roi de Pologne Étienne Battore demanda de le démettre, et de prendre, à sa place Pierre, on le refusa, Janicula étant tombé entre les mains du Roi, on lui fit couper la tête à Leopold, et ses biens furent confisqués.

En 1594 Sigismond Battoni prince de Transylvanie qui avait été sous la Porte, <se> revolta et se soumit au Roi d'Hongrie, il voulut occuper la Moldavie et la Vallachie, et les soumettre pareillement à la Maison d'Autriche, l'occasion étoit favorable, Alexandre prince de Vallachie // étoit devenu turc en 1590.

419<29>

Étienne étoit administrateur en 1592, Michel lui succéda, celui-ci abandonna les Turcs, et se soumit à Sigismond prince de Transylvanie, celui-ci prit là-dessus le titre *Sigismundus Dei Gratiae Transilvaniae et Romani Imperii Princeps, partium Regni Hungariae Dominus et Sicolorum Comes*⁴².

L'Autriche joua tout ce jeu, Sigismond nomma pour palatin de Moldavie un certain Aaron, attaqua ensuite les Turcs et les Tartares, qui possédoient la Bessarabie. Michel qu'avoit confirmé dans la Vallachie, après sa soumission, attaqua aussi les Turcs et les Tartares, et le dessein doit avoir été de réunir toutes ces provinces, et de les soumettre ensuite au Royaume d'Hongrie.

Aaron palatin de Moldavie n'étant pas content de ce que Sigismond Battoni lui donna, et animé par les Polonois, qui étoient jaloux, que ces provinces dévoient être réunies à

⁴² Subliniat in text.

l'Hongrie, il se montra plus porté pour les Turcs que pour Sigismond.

Les troupes hongroises qu'on avoit mis dans les places fortes de cette province le rémarquerent à tems, et en donnerent avis à Sigismond qu'il avoit envoyé deux hom<m>es⁴³ de Confiance avec des troupes, on le prit facilement. Car le General d'Aaron, Etienne Radule ayant été Corompu, le prit, et ce même Etienne fut mis à sa place, Comme palatin de Moldavie, un hom(m)e⁴⁴ de basse naissance, mais de Coeur, et on lui donne une forte escorte des troupes hongroises.

<30>

Jean Zamoyski Grand Chancelier et grand // General de Pologne, qui sans cela avoit eu quelque affaire avec Sigismond Battori, à cause dela dotte de sa femme Griseld Battori, voyant bien à quoi toutes les démarches aboutissoient voulut y mettre des obstacles.

Les polonois ainsi firent entrer des troupes dans la Moldavie. Zamoyski commanda, il prit Suczava et Chotin, et ayant occupé toute la province, il y établit palatin Jeremie Mohila, au nom de Roi de Pologne, qui en 1593 avoit obtenu l'jndigenat en Pologne, à la place d'Etienne qui étoit absent, et le fait prêter l'hommage au Roi de Pologne. Là dessus les Tartares entrèrent dans la province ne voulant pas sortir, jusqu'à ce que cette province se soumettroit de nouveau aux Turcs. Zamoyski ayant fait la paix avec les Tartares, et étant sorti dela Moldavie, il apprit bientôt après que Sigismond prince de Transilvanie avoit envoyé Etienne avec $\frac{12}{m}$ hommes hongrois pour chasser Jeremie Mohila, et pour occuper la province.

Etienne ayant été vaincu par les polonois et pris fut empalé au mois de decembre 1595. Rien ne fâcha plus les Hongrois, et même l'Empereur Rudolph qui étoit le Chef de ce jeu, que la mort indigne qu'on avoit fait souffrir à Etienne le palatin, on reprocha aux polonois, qu'ils empecherent de pouvoir arracher ce pays des maines des Turcs.

⁴³ Cuvântul scris cu *un* singur *m* are deasupra semnul prescurtării.

⁴⁴ *Idem*.

L'Empereur et le Pape Clement firent là dessus des reproches au Roi de Pologne et à Zamoyski et le Roi envoya Laurens Gembiski à Rome pour se faire excuser.

Au Commencement de Cette année, l'Empereur Rudolph avoit fait des pactes avec Sigismond prince de Transilvanie touchant la Transilvanie et par consequent aussi la Moldavie et la Valachie, que Ce prince devoit occuper pour reunir tout au Royaume d'Hongrie. On lui donna en mariage Marie Chretiene fille del'Archiduc Charles et Soeur dela Reine de Pologne.//

Jeremie palatin de Moldavie craignant les menaces du Bassa de Bialgrod, offrit la province à Sigismond Battori, mais celui ci étant occupé, ne donna sa resolution.

Aaron mourut en attendant dans la prison en 1597 [et] Michel palatin de Vallachie prit sa place, étant soumis à l'Empereur Rudolph.

Mais Sigismond Battori n'étant pas trop content del'Empereur, ceda la Principauté de Transilvanie à son frere le Cardinal, qui en fut dépossédé par Michel Palatin de Vallachie. En attendant Simeon frere de Jeremie palatin de Moldavie qui avoit été General du palatin de Vallachie, avoit occupé cette province avec l'assistance de son frere, Mais Michel en retournant de la Vallachie, en chassa de nouveau Simeon, et le poursuivit jusque dans la Moldavie. Voulant aussi occuper et en chasser Jeremie, il se rendit maître de toute la Province, prit Suczava, et Jeremie fut obligé de se retirer à Chothin.

Le Roi de Pologne ordonna à Zamoyski de défendre la Moldavie contre Michel, et de retablir Jeremie, et son frere Simeon dans la Vallachie, qui avoit aussi promis l'hommage à la Pologne. Michel continua ses operations; il assiegea Chotin, et voulut même attaquer la Pologne, où il avoit un grand parti sur tout dans la Russie à cause dela Religion grecque pour la quelle ils souffroient beaucoup. Zamoysky entra ainsi dans la Moldavie, et défit Michel près dela riviere Zelesin, et retablit le Prince Jeremie, le quel voulant rentrer dans la Vallachie, en fut chasser par Simeon, qui en avoit pris dénouveau possession à la diette // de 1601. On rendit

421 <31>

<32>

publiquement grace à Zamoyski d'avoir répris la Moldavie et la Vallachie.

Les Transilvaniens voyant tout cela, s'opposèrent aussi à l'Empereur. Michel fut tué de George Basta, et les Transilvaniens animés par les polonois, rappellerent Sigismond Battoni.

Jeremia Mohila étant mort en 1609, son fils ainé voulut lui Succeder, l'Empereur turc avoit confirmé cette succession. Mais en 1612 Etienne Tomza, à qui la Porte avoit donné cette province y entra, et obligea Constantin de se retirer a Chotin. Jean Potoski General de Podolie dans ce tems là, l'avoit une fois rétablit, ayant défait l'armée des Turcs et des Tartares, et à present Etienne Potoski son Gendre marche à son secours. Mais étant environné par les Tartares, il fut fait prisonnier et envoyé à Constantinople. Constantin fut ainsi prisonnier et perit miserablement dans la Tartarie.

En 1616 le prince Samuel Koreki[kj]⁴⁵ et le prince Michel Visniaviski parens de Constantin, voulant venger sa mort, entrerent dans la Moldavie, après quelques avantages, ils furent défaits, le prince Visniaviski mourut d'une maladie, et le prince Korecki fut fait prisonnier, et envoyé à Constantinople.

Le Roi Sigismond III envoya un Ministre à la Porte, pour obtenir que les Affaires de la Moldavie fussent remises en premier état, et que Tomza devoit être déposé. Les Turcs le promirent à la place de Tomza Gaspar Gratiani étranger, mais ami⁴⁶ des Chretiens.

423<33> Le Prince Bethlem Gabor ayant en 1620 // encouragé les Turcs contre les Polonois, Gratiani intercepta les lettres et les comuniquea à la Pologne. Les Turcs en furent si fâchés, qu'ils voulurent le chasser dela Moldavie, et mettre à sa place Radul. Les Polonois assisterent Gratiani, et y envoyèrent le Grand General Zolkievski. À l'Entrée de Zolkievski dans la Moldavie se rendit dans son Camps. La Campagne fut malheureuse pour les Polonois, Gratiani fut tué par les

⁴⁵ Necorectat în text: *Korekiki*.

⁴⁶ Scris după o primă formă a cuvântului, ștearsă în text.

Moldaves, et après plusieurs échecs Zolkiewski fit avec Skender Bassa Adpussan la honteuse convention touchant la Moldavie sans être autorisé ni du Roi ni du Senat, savoir que les Polonois ne dévoient plus se mêler des Affaires de la Moldavie, et laisser cette province à la disposition de la Porte, il rendit aussi Chothin aux Turcs, que jusqu'alors les Polonois possédoient pour les héritiers du prince Constantin Mohila. On tâcha bien par la paix de Chothin conclue avec les Turcs le 9 Octobre 1621 d'en dresser la faute de Zolkiewski, mais tout étoit en vain. Cette paix fut confirmée 1623 par le Duc de Zbaras envoyé à Constantinople.

Il seroit inutile et superflu de Vouloir parler des troubles Suivants qui ont déchiré Cette province sous la domination turque. Avec tout cela Ces provinces qui proprement ne sont que sous la protection de la Porte en lui payant un tribut annuel, sont traités avec plus de ménagement que les autres états de la Porte en Europe. C'est aussi une marque de prérogative de ces provinces, que selon les traités la Porte est obligée de nommer toujours // [toujours]⁴⁷ un Chrétien pour Prince, et de ne laisser pas gouverner par des Gouverneurs turcs ou Bassa.

<34>

On voit par Cet récit qu'au commencement la Vallachie et la Moldavie ont été sous la Domination du Royaume d'Hongrie, au quel les Princes de Ces provinces ont prêté l'hommage et pay<aient> un tribut annuel, que les troubles qui ont déchiré l'Hongrie, et les jalousies entre les Rois d'Hongrie et les Rois de Pologne, comme aussi les Guerres survenues avec les Turcs, ont été la véritable cause, que le Prince de Modavie et de Vallachie ont reconnu pour Souverain tantôt les Rois d'Hongrie, tantôt les Rois de Pologne selon les Circonstances. Avec tout cela les Rois d'Hongrie n'ont pas négligé de réclamer leurs droits sur ces provinces, et ils n'ont pas laissé passer d'occasion de les réunir à leur Royaume. Comme on peut voir par les traités conclus avec la Pologne, sur tout par Celui de Lublov conclu entre Sigismond Roi d'Hongrie, et Vladislas Jagello Roi[s] de

⁴⁷ Repetare necorectată în text.

Pologne le 15 mars 1412 dans le quel l'article de Moldavie a été si bien détaillé, confirmé ensuite le 20 avril 1415 et renouvelé 1423 à Kasemark.

Et lorsque sous le Regne du Roi Kasimir, fils de Jagello, et Marhias Roi d'Hongrie s'éleverent de nouveaux troubles touchant la Moldavie, il fut stipulé dans le traité conclu 1414 que ni le Roi d'Hongrie ni le Roi de Pologne, ni leur Successeurs ne dévoient // occuper ou prendre quelques Châteaux, terres, ou provinces. Mais si quelque différent⁴⁸ s'éleveroit sur les droits de quelque province on devoit à l'exemple de leur prédécesseurs tenir un Congrès, et traiter l'Affaire amiablement.

Les pactes furent confirmés le 23 avril 1474 et Comme après la mort du Roi Louis qui perit en 1526 près de Mohacz, sa soeur Anne se maria avec Ferdinand de la Maison d'Autriche, et lui apporta la Royaume d'Hongrie en dote, Cette Maison a par là aussi obtenu le droit de révéndiquer la Moldavie et la Vallachie, Comme elle a su profiter del'Occasion, et de revendiquer le Royaume de Halicz et Vlodimir.

On trouve aussi que les Rois d'Hongrie ont porte le titre de Roi de Cumanie, sous le quel ont proprement compris la Moldavie et la Vallachie, et cela depuis le Roi Bele IV jusqu'au 16 siecle, et cela même en traitant avec la Pologne, comme en 1412 et 1415 au fameux Congrès de Vienne.

Les peuples de ces provinces ne sachant qui faire, sur tout après la mort du Roi Louis et de sa fille ainée Marie mariée avec Sigismond Roi d'Hongrie, avec le quel elle n'avoit laissè de la posterité, et croyant que le Royaume d'Hongrie tomberoit à Hedevig fille cadète de Louis, mariée à Jagello Roi de Pologne, ils balancerent ainsi toujours à qui ils dévoient se rendre, tenant tantôt avec les Rois d'Hongrie, // tantôt avec les Rois de Pologne selon les circonstances étant obligés de prendre ce parti à causes des Turcs, qui devenoient trop puissans en Europe pour ne pas être écrasés par eux. Ils s'adressent ainsi toujours à Celui qui étoit le plus puissant et le plus en état de les défendre. Comme les Rois de Pologne étoient ordinairement plus en état de les défendre et de les

⁴⁸ Corect ar fi différend.

assister que les Rois d'Hongrie, à cause des troubles que ont déchiré ce Royaume plusieurs Siecles, Les Princes de Moldavie et de Vallachie étoient naturellement obligés de tenir avec les Rois de Pologne, Ce qui n'auroient pas surement fait, si les Rois de d'Hongrie avoient toujours été en état de les assister d'accomoder les troubles domestiques, qui s'éleverent souvent parmi⁴⁹ ces Princes, et les défendre contre les Attaques des Turcs et des Tartares, et si à la fin la Succession avoit été si bien établi en Hongrie qu'en Pologne. Les Auteurs hongrois savent bien les droits de Ce Royaume sur ces deux provinces. Les Auteurs polonois ne pouvent par le nier sur tout lorsqu'on considere le traité de 1412.

Comme donc L'Hongrie a pu faire valoir ses droits sur Halicz et sur Vlodimer ou sur la Russie Rouge, en Vigueur dans même traité, pour quel ne devoit on pas faire revivre ses droits sur ces deux provinces qui n'ont pas été jamais solennement cedées à la Porte. //

Un temoignage des plus sûrs des droits dela Maisson d'Autriche sur la Moldavie, est encore, ce qu'un homme d'état, savoir George Reycherdorf natif de Transilvanie qui naturellement doit le mieux connaître les droits dela Maison d'Autriche sur ces provinces voisines, et qui a été employé par Ferdinand Roi d'Hongrie dans plusieurs legations, et a été même envoyé dans la Moldavie pour en faire une description exacte, dit, dans la dedicace dela Chronographie dela Moldavie dédiée au dit Roi Ferdinand. [...ni]⁵⁰ *descriptionem S.M. tua offerendam Duxi, ut admnonerem, Moldaviam minime contennendam Regni Hungariae, quasi romum non infirmum insidus Callidissimi Atrocissimi Tyranni nuper a Totius Christianae Republicae et Regni Veluti corpore avulsam omnibus viribus conatibus⁵¹ esse Vindicandum⁵². Et*

427<37>

⁴⁹ Scris *par mi*.

⁵⁰ Cuvânt indescifrabil în text, care nu apare în citatul din *Chorografia* lui G. Reicherstorffer la care se referă (cf. nota 52).

⁵¹ Scris deasupra cuvântului *Corpore*, șters în text.

⁵² Textul este greșit redat, desigur de copist. Originalul lui Reicherstorffer sună astfel: „*Quod sacrae Maiestati tuae denuo*

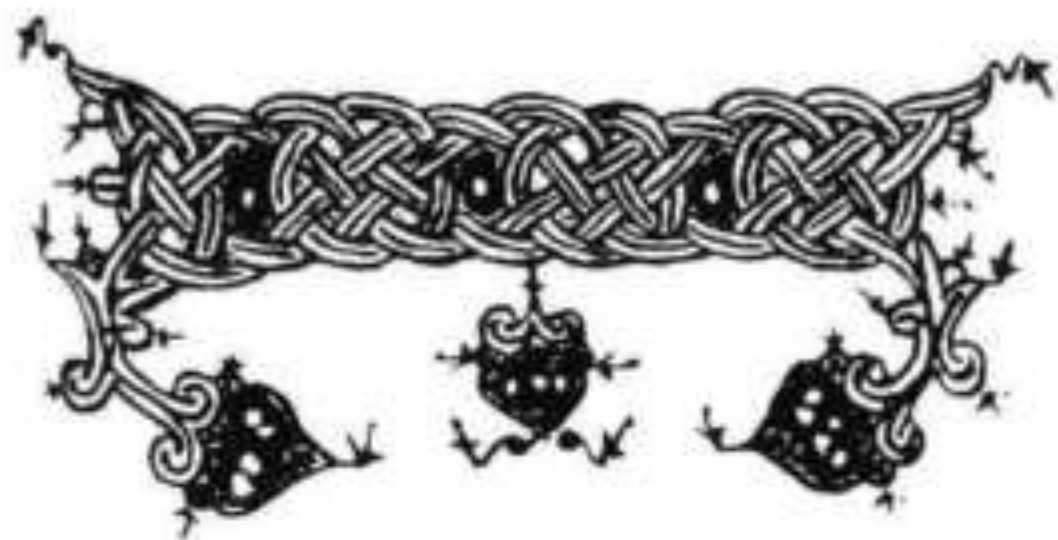
on croit aussi que la Maison d'Autriche a encore tâché peu après⁵³ sous l'Empereur et Roi d'Hongrie Rudolph, de se rendre maître de Ces deux Provinces.

---

offerendum ac dedicandum duxi, ut admonerem Moldaviam minime contemnendam Regni Hungariae quasi Ramum non infirmum, Insidijs callidissimi atrocissimique Tyranni nuper a totius Christianae Reipu. et regni veluti corpore auulsam, omnibus viribus conatibusque esse vindicandam... (Tesauru, III, p. 128).

⁵³ Urmărit de același cuvânt, șters în text.

TRADUCERE

CRONICA MOLDOVEI DE LA CRACOVIA – Sec. XIII – începutul sec. XVII

Moldova deopotrivă ca Țara Românească este un rest al vechii Dacii¹, indeosebi a Cumaniei². Această țară avea încă

391 <1>

<Moldova, parte a Daciei și apoi a Cumaniei>

în secolele XII și XIII proprii săi principii, care adesea erau dușmanii ungarilor³. Tătarii făcând apoi numeroase năvăliri în această țară indeosebi în 1233 și 1236⁴, bieții locuitori aflați în cea mai mare nevoie, fură în cele din urmă nevoiți să se supună în parte învingătorului, indeosebi cei din partea Basarabiei moderne⁵, în parte și⁶ cei din Apus, unde Moldova modernă⁷ este sub protecția regelui

<Conflicte tătaro-cumano-ungare în secolul XIII>

Ungariei. Principele Kuthen, urmașul lui Alpra⁸, care în 1260 ajutase deja pe regele Bela⁹ împotriva lui Ottocar regele Boemiei¹⁰, suportând de asemenea năvălirile tătarilor și nemaicrezându-se în stare a le face față, țara fiind deja foarte mult ruinată, se puse cu 50 000 de oameni sub protecția regelui Bela, care în 1270 îl aduse în Ungaria împreună cu o parte nenumărată din vitele și averile sale¹¹.

Regele Bela bucuros de dobândirea Cumaniei, luă de asemenea în 1270 titlul¹² pe care alți regi precum Carol I¹³, Ludovic I¹⁴, Sigismund¹⁵, Matiaș¹⁶ etc. l-au purtat cu toții¹⁷. Regii Ungariei au numit apoi judecătorii lor în această țară dar cum aceasta a provocat pizma altora din acest popor¹⁸, care erau supuși tătarilor, aceștia voră în 1282 sub principele lor Oldomas să facă război Ungariei, dar fiind înfrânți¹⁹, restul se salvă la tătari, care încurajați de către cei învinși, intrară în

Cumania sau Moldova care era sub dependența regilor Ungariei și îi prădară în întregime²⁰. Regele Ladislau²¹ lipsit de grijă cum era și condus de // favorite de acest neam²², fu ucis în 1290²³ și cumanii se retraseră în părțile Bulgariei²⁴.

Țara rămase astfel Ungariei²⁵, dar era pustie, fără locuitori²⁶; și aceasta mai bine de o sută de ani²⁷, fiecare temându-se de întoarcerea tătarilor²⁸.

Sub regele Ludovic I²⁹, în cele din urmă, Bogdan o căpetenie sau un principe al românilor din ținutul Maramureșului³⁰, atras de frumusețea și rodnicia țării, trecu munții cu o colonie din neamul său³¹, intră în această țară și se stabili aici³².

Locuitorii sporind în curând prin venirea de diferite popoare³³, Bogdan construi mai multe orașe³⁴, alte neamuri urmară exemplul său³⁵, și puțin câte puțin această țară își schimbă fața.

Ludovic regele Ungariei văzând bunăstarea acestei țări, și știind că înainte ea aparținuse regatului său, sili pe principe și pe noii locuitori să-l depună omagiu, și să-l plătească un tribut anual³⁶.

Din acest timp, această parte a Țării Românești fu numită Moldova, după micul râu ce poartă acest nume și care se află în această țară³⁷.

Este numită de asemenea Bogdania, sau țara lui Bogdan, din pricină că acest principe îi fusese ctitor³⁸, dar cum urmașii lui Bogdan nu plătiră cu regularitate tributul impus, regii Ungariei aveau să-l ceară cu forța³⁹.

Astfel nimeni care cunoaște cât de puțin istoria acestei țări, nu va nega că Țara Românească și Moldova n-au depins în vechime de Ungaria.

Autorii poloni o recunosc de asemenea, dar ar fi anevoios pentru istoricii unguri să dovedească, cum unii au afirmat, că Țara Românească și Moldova au depins neîntreput de regatul Ungariei, până la ziua fatală de la Mohács din 1526⁴⁰, că

Vladislav și fiul său Ludovic II, regi ai Ungariei⁴¹, ar fi cuprins în tratatele încheiate în 1514 și 1519 cu împăratul turc voievodatul Moldovei și al Țării Românești⁴², și că s-ar lăuda regii Poloniei voind să zică că o // parte a Țării Românești sau chiar amândouă ar fi fost tributare regilor Poloniei, fiind cunoscut că Vladislav regele Ungariei trimisese în 1503 în Moldova pe Ștefan Telegdi, Francisc Balassi și Emeric Csobor pentru a trata neînțelegerile privind un ținut despre care regele Poloniei spunea că i-ar aparține din această țară⁴³, pentru că în scrisorile înmânate trimișilor săi, în ziua de Sfântul Gal la Buda⁴⁴, regele Vladislav îl numise pe principele Moldovei palatinul (voievodul) său, și că din acel an principii Țării Românești și ai Moldovei fuseseră mereu tributari Porții⁴⁵.

Expunerea de față va pune această problemă într-o lumină din cea mai puternică, fără a se abate de la drepturile regatului Ungariei asupra celor două țări. Se va ierta dacă este un pic difuză, când împrejurările o cer.

S-a vorbit de acum de Țara Românească, numită într-adevăr astfel. Dar înainte de a vorbi de schimbările petrecute în Moldova, trebuie mai înainte de a începe să se observe că polonii, și prin urmare, de asemenea, autorii de acest neam, numesc Țara Românească partea din această provincie situată dincolo de marginea Podoliei către Răsărit și către Miazănoapte, și Moldova partea situată de la hotarul Transilvaniei, pe când alte neamuri numesc pe prima Țara Românească sau Transalpina și pe cealaltă de la marginea Prutului și a Nistrului, Moldova⁴⁶.

Bogdan primul principe în Moldova, lăsă un fiu numit Ștefan⁴⁷. Acesta murind către anul 1358 lăsase doi fii, Ștefan

<Conflictul între Ștefan și Petru I, nepoții lui Bogdan I și prima intervenție a lui Cazimir cel Mare în Moldova>

și Petru. Acești doi frați avură o ceartă asupra moștenirii. Petru cel mic, ajutat de popor, alungă pe fratele său Ștefan. Acesta

ceruse ajutor lui Cazimir cel Mare⁴⁸, regele Poloniei, promițând să se supună Poloniei el și urmașii săi împreună cu țara Moldovei și aceasta pentru totdeauna, plătind un tribut

anual, cu condiția ca regele să-l ajute pentru a putea să se reinstaleze în țara sa⁴⁹. Cazimir bucuros de a putea face o astfel de frumoasă dobândă cu un preț atât de bun, adunând trupele, le trimise cu principele Ștefan în Moldova, precum și însărcinați pentru a orândui mai bine această treabă. Dar această expediție fu nefericită. Petru știu // să nimicească pe poloni⁵⁰, și rămase principe al Moldovei⁵¹, [și] împăcându-se apoi cu fratele său. Acesta cărmui partea de răsărit sau Basarabia din acest timp, și Petru păstră pentru sine partea apuseană sau Moldova prezentă⁵². Această lovitură nereușind lui Cazimir, Moldova și Țara Românească rămaseră sub stăpânirea regelui Ungariei până la moartea lui Cazimir cel Mare și a lui Ludovic⁵³ urmașul său.

În vremea interregnului după moartea lui Ludovic, răposat în 1382⁵⁴, Moldova se despărți de Ungaria, căci Petru⁵⁵

<Petru II și urmașii săi până la Alexandru cel Bun și stabilirea legăturilor cu Polonia>

crezând că Vladislav Jagiello rege al Poloniei⁵⁶ sau mai degrabă soția sa Hedviga, fiica lui Ludovic,

<s>-ar face rege al Ungariei prin dreptul de moștenire⁵⁷, se supuse în 1386 lui Vladislav și reginei Hedviga și urmașilor lor din regatul Poloniei și depuse omagiu la Liov în 1387 în ziua de Înălțarea Sfintei Cruci⁵⁸.

Aceasta e dovedit printr-un document original, care se află în Arhivele Republicii⁵⁹. Sfetnicii acestui principe făcură la fel⁶⁰ și se promise regelui un tribut anual de 306 ruble. Originalul acestei convenții se află de asemenea în arhiva Coroanei⁶¹.

Petru murind în acest timp, Roman fiul său îi urmă⁶², și depuse omagiu regelui și Republicii în 1393. Originalul acestei acțiuni există încă în arhiva Republicii⁶³.

Fiind apoi făcut prizonier de Șwidrigiello, el nu-și dobândi libertatea decât prin mijlocirea regelui Jagiello, și cu condiția de a depune omagiu, ceea ce a făcut de asemenea în 1403 împreună cu fratele său Alexandru⁶⁴.

Ștefan, fratele lui Petru, despre care am vorbit mai sus, luând stăpânirea țării lui Roman în timpul captivității sale⁶⁵, trimise o solie la regele Vladislav Jagiello, pentru a-l înștiința

că era inamic al lui Sigismund care trebuia să fie încoronat rege al Ungariei⁶⁶, că va veni împreună cu sfetnicii săi să depună omagiu regelui, și că cei care nu ar veni, ar depune jurământ de credință în țara lor, în prezența // ambasadurilor pe care regele i-ar trimite și că el nu ar cere nici Sniatyńul, nici Colomeea, nici Pocuția, și că la sosirea sa la rege s-ar face o înțelegere privind castelele Țețina și Hmelov, cum ar găsi regele mai bine. Această înțelegere s-a făcut în 1395 și originalul se află în arhiva Republicii⁶⁷.

Ștefan sosi încă în același an și depuse omagiu, al cărui original se află în arhivă⁶⁸.

Sigismund pizmuind această lucrare și fiind încoronat rege al Ungariei <în> 1397, caută să silească pe principii Moldovei să reintre sub stăpânirea regatului Ungariei. Ceea ce hotărî pe principele Petru, fiul sau fratele lui Roman, să facă în 1398 o alianță cu regele Poloniei împotriva regelui Ungariei. Această alianță fu făcută la Radom în 1398. Originalul se află în arhiva Republicii⁶⁹. Trebuie ca principele Ștefan să fi murit curând după aceea⁷⁰, căci se știe că regele Vladislav a zălogit în 1400 lui Alexandru principe al Moldovei Pocuția, Sniatyńul și Colomeea pentru 1000 de ruble, cum o dovedește originalul acestei tranzacții care se află în arhiva Republicii⁷¹.

În 1402 principele Alexandru⁷² promise să accepte depunerea omagiului către regele Poloniei și făgădui să nu

<Relațiile lui Alexandru cel Bun cu regatul polon și cnezatul lituan >

mai recunoască nici un alt domn decât pe el, după cum arată originalul care se află în arhivă⁷³, și înțelegând că Țara Românească fusese ocupată de turci⁷⁴, veni la Sniatyń, ceru ajutorul regelui și protecția, și depuse omagiu în 1404. Originalul acestui act se află în arhivă⁷⁵. Și având apoi o neînțelegere cu Roman, care după întoarcerea sa din captivitate voia să redobândească țara⁷⁶, el sosi câțva timp după aceea la Camenița, și repetă omagiul împreună cu boierii de frunte ai țării⁷⁷.

După războiul cu cavalerii teutoni, regele Poloniei merse în Rusia⁷⁸ și aici făcu o nouă alianță cu Alexandru principele

Moldovei, care era deja vasalul și aliatul său, și aceasta împotriva regelui Ungariei pe care-l privea ca pe cel mai mare inamic al său, și-i zălogi din nou Sniatyriul, Colomeea // și toată Pocuția pentru 1000 de ruble; rubla în acest timp valora acolo mai mult de 6 ducați⁷⁹.

Regele Ungariei Sigismund văzând intenția regelui Vladislav Jagiello, profită de slăbiciunea acestui principe și prin tratatul încheiat la Lublau în Ungaria în 1412, făcu să se schimbe astfel treburile în profitul său, încât regele Poloniei îi acordă un drept asupra Rusiei Roșii sau Haliciului și Vladimirului, asupra Podoliei și asupra Țării Românești și Moldovei.

Articolul care în acest tratat privește Moldova merită de-a fi amintit. În virtutea acestui tratat Alexandru rămase ca înainte vreme sub protecția Poloniei⁸⁰. Războiul cu Turcia aprinzându-se, și Țara Românească și Moldova <fiind> pustiite de aceste trupe, Alexandru sosi în 1415 la Sniatyń cu soția sa și repetă încă o dată prin jurământ omagiul său, acceptând să rămână întotdeauna sub protecția regelui Poloniei⁸¹. El trimite apoi oștile sale regelui Jagiello împotriva cavalerilor teutoni⁸², și regele de asemenea ordonă românilor, care, cum spune Kromer (et ipssi exfeodare [...] regio presto fuerunt) să știe, în virtutea tratatului de la Lublau între împărat⁸³ și regele Poloniei, să meargă împotriva turcilor.

Cum în campaniile următoare, muntenii sau moldovenii nu se aflaseră cum trebuiau, împăratul Sigismund se plânse, și pretinse că în numele tratatului de la Lublau, regele Poloniei trebuia să-l ajute să-și supună Moldova, pentru că acest neam nu era credincios nimănui. Vladislav refuză să o facă, nevoind chiar să îngăduie ca Sigismund să gândească la aceasta. Cât despre trupele de ajutor de acest neam <în lupta> împotriva turcilor, el spunea că ele erau bine venite, dar că au fost lăsate să aștepte fără folos⁸⁴.

Și această atitudine a împăratului Sigismund dădu ocazia căsătoriei încheiate în 1421 între principele Moldovei Alexandru și Ringala sora regelui, căci se află în arhivă o înțelegere din 1421 prin care Alexandru voievod și moștenitor al Moldovei, și Ilie fratele său, ca și nobilii acestei țări: se

angajează să dea Ringalei, soția lui Alexandru // sora lui Vladislav și a lui Vitold pentru întreaga sa viață, orașele Siret și Racovăț cu cele ce depind de ele, și în afară de aceasta 600 de galbeni pe an, și această înțelegere fu întărită în 1429. Originalele se află în arhiva Republicii⁸⁵. Alexandru făcând apoi o alianță cu Șwidrigiello, intră cu oștile <sale> în Podolia și în Rusia, în sprijinul acestui principe, dar el fu înfrânt și murî în 1433⁸⁶. Autorii poloni se plâng de acest principe, spunând că el a fost nerecunoscător față de regele Poloniei, Jagiello, care îl umpluse de atâtea binefaceri, că el dăduse ajutor dușmanului său și dușmanilor regatului său, încălcând credința jurată regelui și regatului. Dar trebuie să judecăm că Alexandru este pe nedrept acuzat, căci amintindu-și de ceea ce fusese negociat între cei doi regi la Lublau, confirmat în 1415 și reînnoit în 1423, el nu putea să se supună orbește regelui Poloniei, fiind obligat a se teme de nemulțumirea regelui Ungariei.

Alexandru murî în 1433⁸⁷ și lăsă doi fii, Iliia, cel mare, și Ștefan sau Alețco, dar ei proveneau din două mame deosebite⁸⁸.

<Luptele pentru tron dintre fiii lui Alexandru cel Bun>

Cei doi frați avură o neînțelegere privind moștenirea, fiecare voind să domnească. Iliia cel mare⁸⁹ fusese numit urmaș de tatăl său, el alungă apoi pe fratele său Ștefan⁹⁰, și-i înecă mama. Acesta merse la turci și imploră ajutorul lor, el reveni cu o mare oaste. Poporul se răzbună din partea sa, și Ștefan alungă la rândul său pe fratele său Iliia, care se retrase în Polonia, cu soția și copiii săi, fiind căsătorit cu sora reginei Sofia⁹¹. El sosi la Niepołomice unde regele voia să țină o dietă, promițând să fie credincios regelui și Republicii⁹². Ștefan având știre despre aceasta, trimise de asemenea o solie la rege, care-l urmă până la Lancici (Łęczyca). Solii rugară ca regele să ierte ceea ce tatăl său făcuse înaintea morții, și pagubele provocate în Podolia și în Pocuția, că regele nu trebuia // să-l socotească drept dușmanul său, nici să dea ajutor fratelui său Iliia căci el voia să depună omagiu după pilda înaintașilor săi, și să dea tribut, tot astfel și trupe în ajutor. După un consiliu ținut asupra acestor probleme, s-a hotărât

să i se dea lui Ilia domeniul în regat, și Ștefan să presteze omagiu, pentru a atrage pe ambii principii.

Ilia nefiind prea mulțumit de această rânduială, se salvă, dar fiind prins, fu dus în castelul de la Sieradz, unde a rămas mult timp cu soția sa și copiii săi. Prin acest mijloc regele și-a atras încă mai mult pe principele Ștefan, care făcu mai multe servicii regelui, alungând pe tătari din Podolia⁹³.

Kromer spune încă: Lib. 20, p. 311, că regele a făcut învoielă cu Ștefan⁹⁴, care trebuia să rămână în stăpânirea Moldovei, și că regele îi mai cedase pentru totdeauna ținutul Șepeniț, Tractum Sepenensim cu Hotin, Țețina și Hmelov. Se află într-adevăr în arhivă un original, după care regele a întărit principelui Ștefan <dreptul> de a păstra Țețina, Hmelov, teritoriul între Sniatyń și Șepeniț, care întind hotarul începând de la marginea râului Polozna până la marele râu Nistru, după descrierea hotarelor cuprinse în aceste scrisori date zisului voievod și urmașilor săi la Lancici în 1433⁹⁵. Ștefan confirmă de asemenea omagiul înaintașilor săi, promise credință și prestă omagiu în 1433. Originalele se află în arhiva Republicii⁹⁶.

Regele Vladislav Jagiełło murind⁹⁷, Vladislav fiul și urmașul său⁹⁸ ținu în 1435 o dietă la Svradił⁹⁹. Prietenii principelui Ilia cerură eliberarea sa, dar gruparea (partizanilor) lui Ștefan se opuse la aceasta, se ținu un consiliu, dar rezultatul nu fu în favoarea principelui Ilia. El se salvă astfel, puțin după aceea, și începu tulburări în Moldova, chemând în ajutor pe regele Ungariei. //

399<9> Regele Poloniei pentru a pune capăt certeii dintre cei doi principii ai Moldovei, trimise acolo împuterniciți și făcu să fie împărțită țara în două părți. Ștefan trebuia să aibă partea răsăriteană sau Basarabia modernă¹⁰⁰, cu Cetatea Albă, Chilia etc., și Ilia restul sau Moldova modernă cu Suceava. După această înțelegere Ilia sosi în 1436 la Liov cu principalii nobili ai țării și depuse în public omagiu, cu mari ceremonii și promise regelui un tribut însemnat.¹⁰¹

Ilia trebuia în afară de aceasta să vândă regelui ținutul Șepenițului cu castelele și orașul Hotin, Țețina, Hmelov, pe care tatăl său Jagiełło le dăduse lui Alexandru tatăl său, și

pentru propria sa siguranță trebuia să păstreze în cursul întregii sale vieți castelul de la Halici și să adăpostească aici averile sale, și să înapoieze regelui diploma tatălui său Jagiello, prin care ținutul Șepeniț fusese dat lui Ștefan, și aceasta pentru a despăgubi pe rege de pierderile pe care Alexandru le pricinuisese în stărostiile Colomeea și Sniatyń. Originalul acestui act se află în arhivă¹⁰².

Din partea sa, Ștefan trebuia să plătească 5000 de galbeni pe an, și să întrețină 400 de călăreți pentru slujba regelui.

Toată aceasta fu îndeplinită în 1437, cum o dovedește originalul care se află în arhiva Republicii¹⁰³. Iliia înapoie regelui ținutul Șepeniț, Hotin, Țețina, Hmelov, pentru pagubele provocate de tatăl său la Sniatyń și la Colomeea și se obligă să înapoieze documentele cerute.

Ștefan având oarecare dificultate, depuse de asemenea omagiu câtva timp după aceea. Documentele despre aceasta se află în arhivă, datate în 6942 și 6943 după greci¹⁰⁴.

Tulburările care în acest timp sfâșiară Ungaria, nu îngăduiră regilor Poloniei să <se amestece> în treburile Moldovei. Se știe totuși că sub domnia nefericitului Vladislav care pieri în 1444 în ziua bătăliei de la Varna, Ștefan voievodul Moldovei era din nou supus regatului¹⁰⁵.

Iliia și Ștefan voievozii Moldovei murind unul după celălalt¹⁰⁶, ei avură drept urmași // pe fii lor, primul pe Roman¹⁰⁷ și al doilea pe Petru¹⁰⁸. Petru se îndreptă spre Ioan Huniade, care după bătălia de la Varna era guvernator al regatului Ungariei și fiind sigur de sprijinul său alungă pe Roman. Acesta fiind rudă apropiată a regelui Poloniei se salvă în Podolia¹⁰⁹. Ioan Huniade voind să profite de aceste tulburări, se prefăcu că vrea să declare război turcilor. Dar el pătrunse în Moldova răsăriteană sau Basarabia¹¹⁰, și făcu voievod pe Stanislav¹¹¹ în locul lui Vladislav sau Vlad; spunând că acesta ținea partea turcilor, făcu astfel să fie ucis împreună cu fiul său¹¹², și scoase ochii lui Stancul¹¹³, căruia îi promisese țara, în scopul de a o păstra pentru el. Pentru a reuși mai bine în această acțiune, el dădu de soție lui Petru voievodul Moldovei pe sora sa în vârstă deja de peste 50 de ani. Acest Petru fusese dușman declarat al lui Vlad voievodul

Basarabiei pentru că el disputase Moldova lui Roman, fiul lui Iliă, cu a cărei soră era căsătorit Vlad¹¹⁴. Huniade promise lui Petru a-l așeza în Moldova, dându-i chiar oști pentru a alunga pe Roman¹¹⁵.

Roman înțelegând că vărul său primar Petru¹¹⁶ venea cu oști de la Ioan Huniade și că Vlad soțul surorii sale care îi dăduse întotdeauna mari ajutoare fusese ucis, și știind că poporul nu-i era prea credincios, se salvă în Podolia. El scrisese apoi regelui Cazimir și îi trimise soli, rugându-l ca rudă a sa apropiată (căci ei erau veri primari născuți din două surori)¹¹⁷, să-i dea ajutor. Petru crezând într-o stăpânire liniștită a Moldovei, se văzu înșelat. Căci Ioan Huniade stăruia să presteze omagiu Ungariei fostul său suveran, propunându-i chiar o alianță cu regatul Ungariei. Dar Petru îl refuză și trimise // soli la regele Poloniei rugându-l să nu-l părăsească, ci să-l apere ca pe vasalul său. Cazimir temându-se pentru Moldova și vrând să facă pace între cei doi principii, și să restabilească pe Roman, merse în Rusia, și aflând în drum că principele fusese otrăvit, zori călătoria pentru a restabili pacea și buna rânduială în Moldova. Sosit la Liiov el primi știrea că Petru încurajat de Huniade, care îi promisese ajutorul, voia să se împotrivescă planurilor sale, el ordonă astfel să se adune oști și se opri la Liiov. Puțin după aceea aici sosi văduva lui Iliă, mama lui Roman, cu 200 de nobili din Moldova, care susținuseră pe fiul său. Cazimir dădu Mariei, mătușa sa, stărostia Colomeei pentru a locui aici¹¹⁸.

În 1448 Cazimir se duse la Camenița și trimise la Petru pe voievodul Rusiei și pe castelanul de Sandomir, care trebuiau să-l înduplece a veni la rege, să-i presteze omagiu, și să-l predea regelui pe principele Mihai, fiul lui Sigismund marele cneaz al Lituaniei, care se refugiase la el.

Petru promise <îndeplinirea> primului (punct), acceptând în privința celui alt punct să poruncească principelui Mihai să iasă din țara sa. Dar Petru neîncrezându-se prea mult în rege, întârzia la nesfârșit sosirea sa. Regele îi promise astfel siguranță deplină, și-i trimise un salv-conduct. Acesta porni în sfârșit la drum, dar fiind la Hotin, regele neputând să aștepte prea mult timp, plecă din Camenița și

trimise patru nobili la Petru pentru a încheia un tratat cu el, și Petru promise a accepta să depună omagiu în termenul pe care îl va stabili regele¹¹⁹.

Ungaria fiind în 1450 ocupată cu războiul împotriva turcilor, și Petru murind în același an, noi tulburări se iscară în Moldova¹²⁰.

Un anume Bogdan care își zicea fiu natural al principelui Alexandru, pretindea că Moldova îi aparținea prin dreptul de moștenire, toți fii legitimi ai lui Alexandru fiind morți, el ocupase chiar această țară¹²¹.

Regele fiind informat ținu sfat cu // tânărul principe Alexandru¹²² și cei din gruparea sa, trimise oști care bătură pe Bogdan, ocupară Neamțul, Suceava și Hotinul și dădu aceste castele lui Alexandru, fiul lui Ilia, care se salvase în Polonia cu mama sa¹²³. Regele primind aceste știri, ținu sfat dacă trebuie să ocupe Moldova transformându-o într-o provincie a Poloniei și încorporând-o pentru totdeauna în acest regat, dând principelui Alexandru bunuri în Rusia. Dar această treabă a părut prea delicată mai multor senatori, din pricina tratatelor cu Ungaria care pretindea de asemenea (Moldova), cu atât mai mult cu cât Bogdan promisese să accepte a depune omagiu regelui¹²⁴. Se convocă un alt sfat, al cărui rezultat era de a da ajutor principelui Alexandru și de a alunga pe Bogdan.

<12>

Polonii intrară astfel în Moldova cu trei corpuri (de oaste). Bogdan văzându-se prea slab încheie înțelegeri, principalul era că Bogdan trebuia să guverneze Moldova până când tânărul principe Alexandru va avea 15 ani, și să plătească regelui un tribut anual.

Pacea odată încheiată¹²⁵, polonii vrând să se întorcă, fură atacați din toate părțile, și aceasta fu în cele din urmă după o mare pierdere și cea mai mare suferință, pe care o avură de mai sus¹²⁶, și Bogdan se retrase la Bârlad. În timpul lipsei polonilor (aflați) în Moldova, tătarii pustiiră Rusia și Podolia. Astfel, la întoarcerea lor polonii fură obligați să apere aceste provincii.

**<Bătălia de la Crasna,
6 septembrie 1450>**

Bogdan profită de ocazie și prădă bunurile lui Alexandru din Moldova. Maria mama lui Alexandru, văduva lui Ilia și mătușa regelui Cazimir, sosi la Szambor în 1451 cu moldovenii care țineau cu fiul său, rugând pe rege să dea ajutor împotriva lui Bogdan care strica pacea.

103<13>

S-a discutat apoi la dieta de la Parczow asupra problemelor Moldovei, rezultatul fiind <hotărârea> de a trimite patru senatori pentru a înlătura tulburările din această țară, și aceasta în așa fel, că Bogdan trebuia să fie // iertat, și să vină apoi pentru a se justifica la Cracovia, după aceasta el trebuia să continue a conduce Moldova și a plăti în fiecare an regelui 50 000 de galbeni, pentru Alexandru fiul lui Ilia, moștenitorul legitim, și să cedeze țara lui Alexandru când acesta va fi major. Acești împuterniciți sosind la Camenița, primiră știrea că Bogdan fusese ucis¹²⁷ de Petru, fiul natural al lui Alexandru cel mai în vârstă¹²⁸, care de asemenea își lua fără cuviință dreptul asupra Moldovei¹²⁹, și care făcuse o alianță cu principele Alexandru.

Alexandru, crezând că Petru lucra de bună credință, se întâlnește cu mama sa la Suceava¹³⁰, dar Petru uită în curând de alianța încheiată, se declară împotriva lui Alexandru, și l-ar fi ucis de asemenea, dacă nu s-ar fi salvat la timp, dar fiind apărat de poloni, se întoarce să afle pe dușmanul său. Petru se retrase în munți, și polonii fură obligați să se reîntoarcă fără nici o ispravă. După moartea lui Bogdan, un grec¹³¹ se asigurase de Cetatea Albă și de Chilia în Moldova răsăriteană în interesul principelui Alexandru, castelul Neamț fu păstrat pentru el, rămase astfel principe în Moldova, și dădu în 1452 ajutor împotriva tătarilor. Redobândind astfel țara sa cu ajutorul polonilor, și aflând despre luarea Constantinopolului de către turci, dădu asigurări în scris că vrea să ajute pe rege împotriva tătarilor și a tuturor celorlalți dușmani, și depuse omagiu între mâinile delegaților regelui¹³², dar puțin după aceea fu otrăvit de cei cărora le răpise soțiile și fiicele¹³³.

Petru fratele lui Alexandru¹³⁴ veni în locul său. Cazimir voi să așeze în Moldova un principe din Lituania. Dar războiul din Prusia îl împiedică, și Petru fu întărit (în domnie) la ruga sa, și făcu jurământ de credință în 1456, promițând ajutor

împotriva dușmanilor regelui, acceptând să ajute pe Maria văduva lui Ilia în privința stăpânirii ținutului Siret și a Târgului (Siret), Volhovăț și alte locuri, și cum mama sa¹³⁵ primise ca zestre Hotinul și Țețina, el voi de asemenea // să negocieze cu regele în privința aceasta, originalul se află în arhivă¹³⁶. Același Petru voind să trăiască liniștit în țara sa, și

<Petru Aron răscumpără pacea de la turci cu 2000 de galbeni>

temându-se de turci, care după luarea Constantinopolului pustiiră Țara Românească, și văzând că polonii nu puteau să-i dea ajutor din pricina războiului cu cavalerii teutoni¹³⁷, trimise soli și oferi un tribut de două mii de galbeni pentru a rămâne în pace¹³⁸.

Matiaș devenind rege al Ungariei în 1457¹³⁹, bănuie pe Vlad principele Moldovei Superioare¹⁴⁰ că ține partea turcilor, ajutându-i pe ascuns împotriva ungarilor, îl făcu astfel prizonier în 1465¹⁴¹. Radu fratele lui Vlad se dădu astfel de partea turcilor, promițând să le fie tributar, și închină turcilor această parte a Moldovei, cu Chilia și Cetatea Albă¹⁴².

Ștefan voievodul Moldovei¹⁴³ temându-se de vecinătatea turcilor, deși vasal al regelui Poloniei, se supuse de asemenea turcilor, și plăti un tribut împotriva voinței regelui. Dar observând că la Chilia toată suflarea era pentru regele Cazimir, luă acest loc¹⁴⁴.

Împăratul turc aflând această știre, încurajat de Radu, declară război lui Ștefan, care știu să-l oprească în curând, plătind tributul și justificând luarea Chilieii.

Erau în acest timp acolo trei principii care se luptau pentru Moldova, Ștefan, Petru și Berindei¹⁴⁵, toți trei susțineau că ar coborî din vechii principii ai Moldovei și mai cu seamă din Alexandru. Ștefan cel mai înțelept fu confirmat de regele Poloniei, Petru și Berindei (fiind) refuzați, ultimul merse în Ungaria, și regele Matiaș voi să-l readucă, fiind nemulțumit că Ștefan, care mai întâi fusese sub protecția sa, trecuse de partea lui Cazimir și-l disprețuia. Adunând astfel trupe, el voi să-l alunge pe Ștefan, să-l restabilească pe Berindei, și să supună din nou această provincie Ungariei.

Ștefan, care după autorii unguri era în 1463 supus
 <Lupta de la Bala, 15/16 // regelui Matiaș, el adunase de
 decembrie 1467> Ungariei, se revoltase împotriva
 // regelui Matiaș, el adunase de
 asemenea trupe, dar văzând că
 armata regelui Ungariei era de peste 40 000 de oameni, nu
 îndrăzni să-l atace, ci îl surprinse lângă orașul Baia și-l
 învinse¹⁴⁶.

Autorii unguri spun că Matiaș înfrânge pe Ștefan, și-l
 obligă să-i plătească un tribut, dar că apoi el s-a adresat
 regelui Poloniei.

Când pe urmă Matiaș voi să mai atace Moldova, Ștefan
 ceru stăruitor ajutorul regelui Cazimir.

Cazimir trimise doi nobili de vază la Ștefan pentru a-l
 încredința de sprijinul său, dar el trebuia să depună omagiu.
 Se reînnoi alianța, dar cum nu s-a făcut după rânduiială¹⁴⁷,
 stările își dădură cuvântul să-l păstreze în credința față de
 regele Poloniei.

N-are decât să se citească răspunsul pe care regele
 Poloniei Cazimir îl dădu episcopului de Olomoc, trimisul
 regelui Ungariei, în 1468 la 8 aprilie: *illum id est regem hung.*
comuna foedere regnorum primum neglecto, deinde temerato
pluribus damna et hostilitate Regnum Poloniae affecisse ad
recenter in feudalem regionem Regni Poloniae et (...)panum
Moldaviae Principem diffedatione non promessa bello et
*incendio affecisse*¹⁴⁸.

Cazimir sosind la Liov, Ștefan trebuia să vină să presteze
 omagiul. El se scuză că în absența sa ungurii sau turcii ar
 putea să pună mâna pe Basarabia sau pe Țara Românească,
 dar adevăratul motiv era acela, că el era informat că la sosirea
 sa va fi arestat.

Voievodul Petru ucigând pe tatăl lui Ștefan se retrăsese
 la regele Ungariei. Ștefan, care în 1469 pustiiise Transilvania¹⁴⁹,
 trimise lui Petru în numele nobililor din Moldova scrisori și
 daruri, ca să se întoarcă și să reia stăpânirea principatului, dar
 avându-l în mâinile sale îi tăie capul¹⁵⁰. //

Când în 1469 tătarii invadară Țara Românească¹⁵¹,
 Ștefan îi învinse de două ori, și făcu prizonier pe fiul hanului.
 Regele sosi iar la Liov în luna iulie, Ștefan promise să depună

omagiu la Camenița, dar termenul venind, se scuză din nou din pricina războiului pe care-l avea cu Radu voievodul Moldovei Superioare¹⁵². Regele supărat de asemenea scuze îi ceru să presteze omagiu sau îl va socoti drept dușman. După aceasta el dădu noi asigurări în scris că ar vrea să-l depună în luna mai anul următor, rugându-l să oprească războiul între el și Radu principele Basarabiei¹⁵³.

În 1474 Ștefan înștiință pe regele Cazimir că-l bătuse pe Radu și pe turcii care-l ajutaseră, că dobândise averile sale, soția și cele două fiice¹⁵⁴, dar îndată după aceea o altă informare aduse știrea că Radu își redobândise țara și pustia Țara Românească. Ștefan ceru ajutor. Regele trimise câteva persoane care trebuiau să facă pace între cei doi principii. Dar Radu nefiind mulțumit de propuneri se supuse turcilor care pretinseră stăpânirea Basarabiei, spunând lui Ștefan că trebuia să le predea Chilia și Cetatea Albă, și să plătească tribut pentru trecut și pentru viitor, căci altfel va fi tratat ca dușman¹⁵⁵.

Matiaș regele Ungariei și Cazimir regele Poloniei făcură pace în același an¹⁵⁶, vechile tratate fură confirmate, privitor la Moldova s-a prevăzut un armistițiu timp de doi ani.

Amândoi regii trebuiau să-l păzească, și la timpul cel mai potrivit să cerceteze cui îi va aparține Moldova.

În 1475 turcii atacară Țara Românească¹⁵⁷, dar Ștefan îi învinse¹⁵⁸, și ceru regelui Poloniei să-i dea ajutor, făgăduind că va accepta să presteze omagiul.

Ștefan, care ținea legătură secretă cu Ungaria, trimise de asemenea trofee ale acestei biruințe la Matiaș Huniade, voind totodată să aibă ajutorul lui, și acest rege vesti în toată Europa că această victorie fusese dobândită de el, că Ștefan fusese // comandantul oștilor sale, și-l numi *suum et suarum Gentium Ducem*.

Ștefan trimise de asemenea daruri împăratului turc, spunându-i că bătuse o ceată de hoinari, dar acesta era supărat, și-i declară război. Ștefan fiind înștiințat de trimișii săi, ceru ajutor regelui Cazimir. Acesta tratând treaba cu încetineală, trimise în cele din urmă o solie la împăratul turc,

<Conflictele cu Imperiul Otoman, 1475-1476>

Învinse¹⁵⁸, și ceru regelui Poloniei să-i dea ajutor, făgăduind că va accepta să presteze omagiul.

pentru a pune capăt neînțelegerii dintre turci și Ștefan printr-o mijlocire mai degrabă decât printr-un război.

Turcul nu se sinchisi și luă Caffa¹⁵⁹, intră în Basarabia¹⁶⁰, ceea ce regele Poloniei ar fi putut să împiedice dacă ar fi trimis ajutorul cerut. Regele Ungariei trimise apoi trei persoane de vază la Ștefan cu daruri; voind să-l despartă de Polonia se făcu<ră> înțelegeri între cele două părți¹⁶¹. Dar Ștefan nu putea fi convins să rupă cu Polonia, și să se declare dușmanul său, cum ceru regele Ungariei.

Regele Cazimir având știre despre aceste înțelegeri voi să atragă pe principele Ștefan, trimițându-i reprezentanți pentru a-l face să presteze omagiul și un nou jurământ de credință, temându-se ca regele Ungariei să nu-l atragă cu totul în interesele sale. Ștefan refuză omagiul, iar Cazimir temându-se de urmări, și voind să pună capăt neînțelegerii dintre Polonia și Ungaria privind stăpânirea Moldovei, trimise ambasadorii săi la dieta care trebuia să se țină în Ungaria. Dar regele Ungariei știu să rezolve această treabă, spunând că este ocupat cu războiul împotriva turcilor¹⁶². Aceștia făcură mari progrese, ei erau de acum la Varna, și voiau să intre în Moldova. Împăratul otoman supărat împotriva lui Ștefan, care nu plătise tributul, și care, dimpotrivă, dobândise Chilia, și înfrângea trupele sale, voi să dea Moldova unui anume Alexandru¹⁶³, care își zicea fratele lui Ștefan, și care promise tribut Porții. Cazimir regele Poloniei temându-se de urmări neplăcute pentru Moldova, // trimise iar la împăratul turc pentru a-l abate de la război. Acesta îi spuse, dacă ar fi trimis mai degrabă n-ar fi început războiul, acum era prea târziu, având deja cuvântul dat lui Alexandru că va fi principe al Moldovei¹⁶⁴, el voia totuși să înceteze ostilitățile, dacă Ștefan ar plăti tribut și ar înapoi Chilia și prizonierii. Ambasadorii lui Cazimir se reîntoarseră fără a fi făcut nimic. Turcii intrară în Moldova, Ștefan îi înfrânse și atacă la rândul său pe turci, de care fu în cele din urmă învins¹⁶⁵ și luptându-se vitejește ceru ajutorul regelui Poloniei, [și] promițând să alunge pe turci din Moldova.

Ciurma ivindu-se printre turci, Alexandru voievodul Basarabiei¹⁶⁶ salvă restul, trimițându-i-se blănuri de preț. Dar

trupele acestui principe făcură mai multe pagube țării decât turcii, și intrară în Podolia, asediind Hotinul și Suceava¹⁶⁷. Dar ele fură alungate de Ștefan, și întreaga oaste ar fi fost nimicită, dacă regele Poloniei ar fi trimis ajutorul promis. O întâmplare salvă Polonia și pe Ștefan, flota turcă pierise din pricina unei furtuni, și după aceasta turcii părăsiră Podolia și Moldova.

Regele Ungariei dădu în 1476 libertate lui Vlad Dracula voievodul Basarabiei, pe care-l ținuse în închisoare mai bine de 12 ani și-i porunci să facă (împreună) cu Ștefan război Basarabiei și turcilor. La început acesta merse foarte bine, dar în campania următoare Dracula fu ucis de unul din slujitorii săi¹⁶⁸.

După aceasta, Ștefan intră în 1477 în Basarabia, făcu prizonier pe fiul lui Dracula, pe care-l așezaseră turcii¹⁶⁹, și își supuse întreaga provincie, el atacă chiar țările aparținând Porții, și făcu voievod în Basarabia un nobil din Moldova numit Țepeluș¹⁷⁰.

Pacea fiind reinnoită între Ungaria și Polonia, după vechile tratate, în 1480¹⁷¹, turcii intrară în același an // în Basarabia și în Moldova, ei luară de asemenea Chilia și Cetatea Albă¹⁷². Regele Cazimir ținu sfat asupra a ceea ce trebuia să facă cu

**<Jurământul de la Colomeea,
12 septembrie 1485>**

Moldova și Țara Românească. Rezultatul era, că trebuia să fie legat din ce

în ce mai mult principele Ștefan printr-un omagiu solemn. Regele se înapoie pentru această treabă la Liov în 1485 și de aici la Colomeea unde trebuia să se ducă Ștefan. Acest principe sosi de asemenea aici, și ceremonia se făcu în cortul regelui¹⁷³. Ștefan jură să admită a fi pentru totdeauna, cu toată Moldova, sub protecția regelui Cazimir și a urmașilor săi, regii Poloniei, de a nu primi să recunoască nici un alt suzeran decât pe el, de a accepta să-l ajute împotriva tuturor dușmanilor, din toate puterile sale, de a nu consimți să facă nici o alianță cu oricine ar fi împotriva lui, de a nu unelti sau a face vreo faptă dușmănoasă împotriva lui și a polonilor, dimpotrivă, să-l avertizeze, dacă ar afla că cineva uneltea vreun plan împotriva Poloniei, și că, în sfârșit, nu primea să facă nici pace nici război cu oricine ar fi, fără recunoașterea

și învoirea regelui Poloniei. Originalul acestui act solemn se află încă în arhiva Republicii; semnat de Ștefan și de 14 nobili din Moldova¹⁷⁴.

Dar este aici o întrebare, dacă după tratatele care existau cu Ungaria, Cazimir a putut face această încercare, cu atât mai mult cu cât nu se căuta prin aceasta decât ca Moldova să fie atrasă încă mai mult în dauna regelui Ungariei. Kromer spune că ultimile puncte ale jurământului n-ar privi decât pe Matiaș, regele Ungariei, care-și însușea în aceeași măsură stăpânirea sau dreptul asupra Moldovei.

După această ceremonie regele Poloniei dădu lui Ștefan un ajutor de trei mii de oameni. Acesta bătu pe turci, dar nu putea să împiedice ca aceștia să nu pună mâna pe Chilia și Cetatea Albă, și cu toate că Ștefan ținu Moldova în frâu, turcii se instăpâniră totuși asupra întregii Moldove orientale sau a Basarabiei, în a cărei stăpânire au rămas din acel timp. //

<20>

Turcii fiind așezați în acest ținut, tocmiră adesea pe tătari să facă năvăliri în Rusia și în Podolia. Cazimir trimise în 1489 pe fiul său Ioan Albert împotriva lor, această expediție a fost destul de norocoasă.

Dar Ioan Albert devenind mai apoi rege, voi să ajungă stăpânul Moldovei¹⁷⁵.

<Campania regelui Ioan Albert în Moldova și înfrângerea sa în Codrul Cosminului, 26 octombrie 1497> Planul pentru aceasta fusese făurit la Lublau (Levoča)¹⁷⁶

în Ungaria, la Congresul pe care Vladislav, fratele său, regele Boemiei și al Ungariei, îl avu cu el. S-a hotărât să fie alungat Ștefan din Moldova și să fie dată această provincie fratelui lor Sigismund, pentru a înșela mai bine pe Ștefan, se lansă zvonul că se pregătea războiul împotriva turcilor.

Ștefan trebuia să dea ajutor, și i se promise Basarabia¹⁷⁷, dar acesta știa bine ce se urzea, fiind de asemenea informat de către unguri, care temându-se ca Moldova să nu fie pentru totdeauna smulsă de la acest regat și unită Poloniei împotriva tratatelor, ațâțau pe acest principe împotriva polonilor.

Ștefan văzând că marșul polonilor trecu prin Pocuția, întrebă pe rege dacă venea ca prieten sau ca dușman, regele fără să răspundă continuă marșul, dar această campanie fu

nefericită. Ungurii și regele însuși rugară pe regele Poloniei să lase în pace Moldova, pentru ca locuitorii ajunși la capătul răbdării să nu cheme în ajutor pe turci. Asta îndemnă pe regele Poloniei la un armistițiu, și armata polonă se reîntoarse, dar aceasta jefuind în drumul său niște sate, fu urmărită de Ștefan, care o învinse în întregime în Bucovina, fiind ajutat de turci și de tătari, care pustiiră totul. Acestea au fost faptele din această campanie a polonilor împotriva tratatelor care existau cu Ungaria¹⁷⁸.

Vladislav regele Ungariei, Ioan Albert regele Poloniei și Alexandru marele cneaz al Lituaniei făcură după aceea în 1499 o alianță împotriva // turcilor¹⁷⁹.

<Moldova în cadrul alianței ungaro-polone din 1499. Moartea „saimosului” Ștefan cel Mare>

După prevederile acestei alianțe, Moldova trebuia să rămână Ungariei, și trebuia să se acorde ajutor pentru a redobândi Țara Românească sau provincia transalpină. Dar pizma se amestecă îndată, deoarece regele Ungariei era prea interesat de Moldova. Kromer spune că acest tratat fusese rupt pentru că s-a găsit în arhivă o împuternicire, prin care regele Ungariei dădea putere reprezentanților săi să reînceapă în numele său convorbirile și tratatele cu regele Ioan Albert. Dar adevăratul motiv era că regele Ungariei pretinse Moldova, în numele vechilor tratate, ca o parte aparținătoare a acestui regat. Polonii nu voriră s-o facă, și temându-se ca regele Ungariei să nu se fi legat de acest voievod, se încheie un tratat cu el și cu fiul său Bogdan în numele regelui Poloniei Ioan Albert, a marelui cneaz al Lituaniei Alexandru și a principelui Sigismund, ale cărui puncte prevedeau că va fi iertat Ștefan, care trebuia să rămână în stăpânirea Moldovei, și că va fi ajutat împotriva tuturor dușmanilor. Acest tratat se află în arhivă și Kromer dă o parte din el¹⁸⁰.

Polonii neîndeplinind tratatul care se încheiase cu Ștefan, acesta trimise în 1501 reprezentanți în dieta de la Petrikov, pretinzând că după tratate trebuia să-i fie predat Petru fiul lui Ilie¹⁸¹, care a fost voievod înaintea lui, ce se afla în Polonia, și despre care se spunea că polonii voiau să-l pună în locul lui Ștefan. Se discută câtva timp, dar când Ștefan

amenință cu războiul, capul principelui Petru fu tăiat înaintea reprezentanților lui Ștefan, spunând că măsluise diplomele regelui.

<22>

Era în acest timp o neînțelegere între voievodul Ștefan și rege, privind un ținut, despre care // regele Poloniei spunea că îi aparține¹⁸². Vladislav regele Ungariei deveni mijlocitor și trimise în Moldova cu aprobarea regelui Poloniei și a senatului pe Ștefan Telegdi, Francisc Balassi și Emeric Csobor spre a face propuneri pentru liniștea acestei neînțelegeri. În instrucțiunea dată trimișilor său, regele Vladislav al Ungariei numește pe Ștefan voievodul său¹⁸³. Puțin după aceea, acest faimos Ștefan muri¹⁸⁴ și-i urmă fiul său Bogdan, care n-avea decât un ochi¹⁸⁵.

Acesta vrând să se alieze mai strâns, și să conducă această provincie ca suveran, trimise puțin după aceea o solie în Polonia cerând în căsătorie pe Elisabeta sora regelui, și pentru a izbuti mai bine, înapoie Poloniei ținuturile Tismenița și Ceșibieși¹⁸⁶. Wapowski spune că acest principe le luase polonilor și că le-a păstrat.

Prințesa Elisabeta nu voia pe Bogdan drept soț, pentru că nu era catolic ci ortodox, i s-a mulțumit totuși pentru ținuturile pe care le înapoiase¹⁸⁷.

Bogdan își ascunse nemulțumirea, dar mama prințesei murind în 1505, el ceru încă o dată pe prințesa Elisabeta, și după refuzul pe care-l suferi din nou, atacă în 1506 Pocuția și se proclamă stăpânul ei¹⁸⁸.

Polonii reluară ușor Pocuția, dar nu se află nici la Miechovius nici la Wapowski în ce fel s-a încheiat pacea. Kromer spune că s-a făcut un tratat, și că originalul se află în arhivă¹⁸⁹, că Bogdan a trimis iar trei soli, că a înapoiat ținuturile Poloniei, și că i s-a acordat (mâna) prințesei, cu condiția să devină catolic, apoi va fi privit ca aliat al Poloniei, și trebuia să declare război tătarilor. Bogdan nefiind mulțumit de aceste propuneri n-aștepta decât un prilej favorabil pentru a se răzbuna.

Regele Alexandru murind¹⁹⁰, și Sigismund¹⁹¹ urmându-i, Bogdan încurajat de // turci, intră în 1509 în Podolia și în Rusia, luă Suceava, Hotin, Cernăuți, Neamț și alte câteva locuri pe care polonii le aveau în Moldova, intră chiar în Polonia, asedie Camenița, Halici și Liov. Regele Poloniei obligă îndată pe principele Bogdan să se retragă, și pustii chiar la rândul său Moldova¹⁹², nedând nici o atenție stăruințelor regelui Ungariei, căruia îi promisese să nu ocupe această provincie, ci să pedepsească puțin pe principele Moldovei.

Regele Ungariei stăruie mereu să facă pace între fratele său Sigismund și Ștefan¹⁹³ principele Moldovei, el trimise astfel în 1509 pe Osvald de Korlathkew și Bornimisza pentru a o încheia¹⁹⁴, ceea ce se făcu în defavoarea principelui Bogdan, el fu obligat să promită regelui Sigismund că va accepta să restituie tot ceea ce luase în Polonia, îndeosebi din biserici, și de a da un ajutor împotriva turcilor și tătarilor, și regele Poloniei îi promise de asemenea sprijinul său¹⁹⁵. Este uimitor că această înțelegere s-a făcut prin mijlocirea regelui Ungariei. Acesta n-a pretins dreptul său asupra acestei provincii, ci a fost lăsată în vasalitate față de regele Poloniei.

La vestitul congres ținut în 1515 la Viena¹⁹⁶, regele Ungariei a susținut drepturile sale asupra Moldovei. Ștefan¹⁹⁷ fiind atacat în același an de tătari, trimise pe vistiierul său Ioan la regele Sigismund, pentru a cere ajutor, și în războiul împotriva turcilor și a tătarilor Ștefan¹⁹⁸ aduse mari servicii Poloniei și Ungariei.

Acest principe murind în timpul războiului cu turcii și tătarii¹⁹⁹, urmașul său Ștefan trimise reprezentanți la regele Poloniei pentru a reînnoi vechile înțelegeri²⁰⁰. În vremea războiului Ungariei cu turcii, Ștefan ocupase Pocuția, fu alungat și muri puțin după aceea²⁰¹.

Ioan Petru²⁰², care i-a urmat, voi să redobândească // această provincie, dar fu bătut lângă Obertyn²⁰³, și polonii intrară în Moldova. Acest principe aducând mari servicii lui Ioan regele Ungariei²⁰⁴, el s-a străduit pentru a pune capăt pustiirii acestei provincii, trimise pe episcopul

<Prima domnie a lui Petru Rareș. Bătălia de la Obertyn. Instaurarea lui Ștefan Lăcustă>

de Alba la principele Moldovei pentru a-l îndemna să facă pace cu regele Sigismund. Petru trimise apoi la regele Poloniei cerând un armistițiu de un an spre a putea să se străduiască pentru o pace trainică. Regele Ungariei trimise de asemenea reprezentanți pentru a grăbi pacea²⁰⁵.

Așteptând, polonii pustiiseră Moldova, dar fiind bătuti în 1532, acesta²⁰⁶ pustii la rândul său Podolia. Opaliński²⁰⁷ trimis la Constantinopol trată în drum cu Petru, pentru a nu mai prăpădi Polonia. Acesta oferi regelui o alianță împotriva turcilor care erau gata de a începe războiul.

După nefericita campanie pe care polonii o întreprinseră împotriva Moldovei în 1537²⁰⁸ și înfrângerea lor lângă Siret²⁰⁹, turcii ocupară Moldova și o păstrară. Ștefan fratele lui Petru voievod al Țării Românești²¹⁰, bănuit că vrea să devină suveran, fu alungat, ceea ce făcu pe fratele său Petru încă mai urât turcilor, așa că aceștia intrară puțin după aceea în Moldova²¹¹. Petru speriat de sosirea lor, și văzându-se părăsit de toți se retrase în Transilvania²¹². Soliman aflând de fuga lui Petru, obținu prestarea omagiului de către locuitorii Moldovei și le dădu drept principe pe Ștefan fratele lui Petru²¹³.

Ioan regele Ungariei aflând toată aceasta, merge cu o armată în Transilvania, și se dovedi prin aceea suspect turcilor, pentru a-și îndrepta greșeala, asedie pe Petru la Suceava²¹⁴, care fu silit să se predea.

Ștefan aflând că Petru este în mâinile regelui Ioan, rugă pe împăratul turc să poruncească lui Ioan să i-l predea, pentru că // atât timp cât va trăi, Moldova nu va fi liniștită. Petru fu trimis la Constantinopol, și știu atât de bine să se dezvoltă, încât fu doar surghiunit la Pera²¹⁵.

În timpul războaielor din Ungaria după moartea lui Ioan, Ștefan principele Moldovei fu ucis de proprii săi oameni²¹⁶. Poporul era pentru Petru²¹⁷, dar nobilimea temându-se de

<Alexandru Cornea și a doua domnie a lui Petru Rareș> urmări, vru să aibă un alt principe, puse ochii pe Alexandru care fusese atât de mult timp în Polonia. A fost rechemat și făcut principe²¹⁸.

Moartea lui Ștefan fiind cunoscută la Constantinopol, Petru nădăjdui să se reîntoarcă în Moldova. Puțin după aceea

sosiră reprezentanți cu știrea că Alexandru fusese ales principe al Moldovei, și că marele hatman al Coroanei Siniavski îl introduse în țară, făcându-l să depună jurământul regelui stăpânul său²¹⁹.

Acest Alexandru cobora din vechii principii²²⁰ și reprezentanții²²¹ rugară pe Soliman să-l întărească (în domnie). Petru²²² declară că Alexandru nu se trăgea din sânge ducal, și că nu era ales decât prin răutatea celor mari, pentru a-l înlătura de la conducerea principatului, reprezentanții primind dojeni că n-au cerut mai întâi aprobarea lui Soliman pentru alegerea noului principe. Acești reprezentanți, fiind gata de reîntoarcere, confirmară că Petru era la Constantinopol. Locuitorii Moldovei trimit astfel soli la împăratul Carol și la Ferdinand regele Ungariei, pentru a le înfățișa starea lor și a provinciei, și pentru a cere ajutor, făgăduind să accepte întotdeauna a fi sub protecția Ungariei, și aliați ai lor, și dușmani ai // turcilor, dar aceștia fiind ocupați cu dieta, neglijară acest prilej²²³, și din acest timp această provincie a rămas sub stăpânirea turcească²²⁴.

<26>

Turcii care aflară de această solie se declarară pentru Petru, care făgădui să primească a rămâne vasal Porții, și fu restabilit de turci²²⁵. Bieții locuitori, temându-se de ura lui Petru, tăiară capul principelui Alexandru, și îl trimiseră lui Petru, care era mulțumit²²⁶, și puțin după aceea făcu cunoscută restabilirea sa (în domnie) lui Sigismund August regele Poloniei.

Petru murind în 1546²²⁷ îi urmă fiul său Ilie. Acesta făcând atâtea crime, încât nu se mai credea în siguranță, adună averile și merse la Constantinopol, unde se făcu turc, lăsând țara, în așteptare, fratelui său mai mic Ștefan. Fiind gata de întoarcere, și bănuț de turci, din pricina religiei, fu ucis²²⁸.

Ștefan fratele său care-i urmă, fu omorât de proprii săi oameni²²⁹. Alexandru care-l urmă, era crud. Albert Łaski palatin de Sieradz îl alungă, încurajat, cum se presupune, de Ferdinand regele Ungariei, și puse în locul său pe Ioan Henriad Despotul în 1564²³⁰.

Regele Poloniei se opuse la această acțiune a lui Łaski, **<Iacob Heraclid Despot>** crezând că tatăl lui Iacob²³¹ aducând pe turci în Ungaria, să nu-i atragă în Polonia. El trimise astfel soli la Łaski, pentru a-l întoarce de la această expediție; se trată la Kešmark în Ungaria²³², dar fără rezultat, trupele lui Alexandru fură înfrânte²³³ și se retrase la Chilia și apoi la Constantinopol. Ioan adresându-se turcilor, fu confirmat²³⁴.

Moldovenii neputându-se obișnui cu conducerea turcească, Iacob se încoronă în 1562²³⁵, și vru să se căsătorească cu Cristina fiica lui Zborowski voievodul Cracoviei²³⁶, // dar purtarea sa l-a făcut odios, ei voiră să înalțe principe pe Demetri prinț Wisniowiecki²³⁷, dar el fu prins și trimis la Constantinopol de un oarecare Ștefan, pe care o grupare îl chemase pentru a fi prinț²³⁸.

Ștefan asedie apoi Suceava, unde era Ioan, el fu obligat să se predea, și fu omorât din ordinul lui Ștefan în 1563²³⁹.

Moldovenii cerură apoi drept principe pe Bogdan, fiul lui Alexandru²⁴⁰, care fusese silit de turci să se retragă în Polonia. Mieski voievodul Podoliei îl readuse în 1572²⁴¹, dar el fu urât pentru că avea <în jurul său> atât de mulți poloni, ei chibzuiră apoi să facă un alt principe.

Ioan sau Juonius, fiu nelegitim al lui Ștefan²⁴², care altă dată fusese în slujbă la contele de Firley, voievod de Lublin și mare mareșal, se afla atunci la Poartă, i se scrise, că dacă ar veni cu niște trupe turcești ei i-ar preda în mâini pe poloni, pe Bogdan și pe fratele său Petru²⁴³.

Juonius adună un corp de 20 000 de oameni și intră în Moldova²⁴⁴. Bogdan părăsi Moldova și veni în Polonia. El dădu pe sora sa lui Gaspar Paniewski staroste de Zydaczov, și vru să se căsătorească cu fiica lui Ioan Tarlo stegar de Liov.

Bogdan imploră ajutorul polonilor și intră cu ei în Moldova²⁴⁵, după mai multe hărțuieli se ajungea la tratative. Bogdan trimise pe Radecki la Junius, care-l arestă și-l trimise la Constantinopol. Bogdan își pierdu în cele din urmă țara, și muri în exil în Polonia²⁴⁶. Ceea ce dădu prilej războiului lui Juonia.

Voievodul Țării Românești avea un frate care era sărac²⁴⁷, pentru a-l înălța el alcătui // planul de-a alunga pe Junius din Moldova, cum acesta făcuse lui Bogdan, și de a-l stabili acolo cu ajutorul turcilor, promițând că fratele său va plăti un tribut dublu, <arătând> că credința religioasă a lui Junius era suspectă (căci el se făcuse musulman)²⁴⁸, că el putea ca Bogdan să se alipească polonilor pentru a se desface de protecția Porții.

Turcii cerură după aceea un tribut dublu lui Junius. Acesta li refuză²⁴⁹, văzând astfel că războiul era de neînălțurat, el înștiință pe Henri regele Poloniei²⁵⁰, și-i înfățișă starea tristă a Moldovei, și cum ar interesa Polonia ca această provincie să nu rămână în mâinile turcilor. Henri se scuză că nu putea face nimic din pricina tratatelor cu Poarta.

Junius văzându-se astfel părăsit, se pregăti de război, pe care-l urmă cu succes. Fiind în cele din urmă silit să se predea, fu ucis împotriva încredințării date²⁵¹.

Turcii ocupară întreaga Moldovă, unde aduseser noi colonii și așezară garnizoane puternice în cetăți.

Janicula fiind apoi voievod al Moldovei²⁵², regele Poloniei Ștefan Báthory²⁵³ ceru să-l înălțure, și să pună în locul său pe Petru²⁵⁴, ceea ce fu refuzat. Janicula căzând în mâinile regelui, i se tăie capul la Liov, și bunurile sale fură confiscate²⁵⁵.

În 1594 Sigismund Báthory principele Transilvaniei care fusese sub (stăpânirea) Porții, <se> revoltă și se supuse regelui Ungariei, el voi să ocupe Moldova și Țara Românească, și să le supună totodată Casei de Austria²⁵⁶, ocazia era prielnică, Alexandru principele Țării Românești // devenise tunc în 1590²⁵⁷.

Ștefan era administrator în 1592²⁵⁸. Mihai îi urmă²⁵⁹, acesta părăsi pe turci, și se supuse lui Sigismund principele Transilvaniei²⁶⁰, acesta luă după aceea titlul *Sigismundus Dei Gratia Transilvaniae et Romani Imperii Princeps, partium Regni Hungariae Dominus et Sicolorum Comes*.

<28>

419<29>

Austria jucă (acceptă) tot acest joc, Sigismund numi voievod al Moldovei pe un oarecare Aaron²⁶¹, atacă apoi pe turcii și tătarii care stăpâneau Basarabia²⁶². Mihai care fusese întărit în Țara Românească, după supunerea sa, atacă de asemenea pe turci și pe tătari, și planul trebuia să fi fost de a reuni toate aceste provincii și de a le supune apoi regatului Ungariei²⁶³.

Aaron voievodul Moldovei nefiind mulțumit de ceea ce-i dădu Sigismund Báthory, și încurajat de poloni, care erau geloși că aceste provincii trebuiau să fie unite Ungariei, se arată mai înclinat către turci decât către Sigismund²⁶⁴.

Trupele ungare trimise în locurile întărite ale acestei provincii observară la timp, și dăduseră de știre lui Sigismund care trimise doi oameni de încredere cu trupe²⁶⁵, l-au prins cu ușurință.

Căci comandantul lui Aaron, Ștefan Radul, fiind corupt, îl prinse, și chiar acest Ștefan fu pus în locul său, ca voievod al Moldovei, un om de rând, dar inimos, și i se dă o puternică escortă de trupe ungare²⁶⁶.

<Înlocuirea lui Aron vodă cu Ștefan Răzvan, 1595>

<30>

Ioan Zamoyski mare cancelar și mare // hatman al Poloniei, care fără aceasta avusese oarecare necaz cu Sigismund Báthory din pricina zestrei soției sale Griselda Báthory, văzând bine la ce duceau toate stăruințele vru să-i pună piedici²⁶⁷.

Astfel polonii trimiseră trupe în Moldova. Zamoyski conducea, el luă Suceava și Hotinul, și ocupând întreaga provincie, înscăună voievod, în numele regelui Poloniei, pe Ieremia Movilă care în 1593 primise indigenatul în Polonia, în locul lui Ștefan care lipsea, și-l face să depună omagiu regelui Poloniei²⁶⁸. După aceea tătarii intrară în provincie nevrând să iasă până ce această provincie s-ar supune din nou turcilor. Zamoyski făcând pace cu tătarii²⁶⁹ și fiind plecat din Moldova, află curând după aceea că Sigismund principele Transilvaniei trimise pe Ștefan cu 12 000 de bărbați unguri pentru a-l alunga pe Ieremia Movilă și pentru a ocupa provincia.

<Înscăunarea lui Ieremia Movilă, 1595>

Ștefan fiind învins de poloni și prins, fu tras în țeapă în luna decembrie 1595²⁷⁰. Nimic nu supără mai mult pe unguri, și <pe> însuși împăratul Rudolf care era conducătorul acestui joc, ca moartea nedemnă pe care voievodul făcuse să o îndure Ștefan²⁷¹, se impută polonilor că împiedicarea smulgerii acestei țări din mâinile turcilor.

Împăratul și papa Clement²⁷² făcură după aceea reproșuri regelui Poloniei²⁷³ și lui Zamoyski și regele trimise pe Laurențiu Gembiński la Roma pentru a se dezvinovăți.

La începutul acestui an, împăratul Rudolf încheia înțelegeri cu Sigismund, principele Transilvaniei, privind Transilvania și în consecință de asemenea Moldova și Țara Românească, pe care acest principe trebuia să le ocupe pentru a le uni cu regatul Ungariei. I se dădu în căsătorie pe Maria Cristina, fiica arhiducelui Carol și sora reginei Poloniei²⁷⁴. //

Ieremia voievodul Moldovei temându-se de amenințările pașii de Cetatea Albă, oferă provincia lui Sigismund Báthory, dar acesta fiind ocupat nu-și înfățișă hotărârea.

Aaron muri așteptând în închisoare la 1597²⁷⁵ <și> Mihai voievodul Țării Românești îi luă locul, fiind supus împăratului Rudolf²⁷⁶.

Dar Sigismund Báthory nefiind mulțumit de împărat, lăsă principatul Transilvaniei fratelui său cardinalului²⁷⁷, care fu scos din stăpânire de Mihai voievodul Țării Românești²⁷⁸. Așteptând, Simion fratele lui Ieremia voievodul Moldovei, care fusese comandant al voievodului Țării Românești, ocupase această provincie cu ajutorul fratelui său²⁷⁹.

Dar Mihai revenind în Țara Românească, alungă din nou pe Simion, și-l urmări până în Moldova²⁸⁰, voind de asemenea s-o ocupe și să alunge pe Ieremia, el se declară stăpânul întregii provincii, luă Suceava, și Ieremia fu obligat să se retragă la Hotin²⁸¹.

Regele Poloniei ordonă lui Zamoyski să apere Moldova împotriva lui Mihai, și să reînscăuneze pe Ieremia și pe fratele său Simion în Țara Românească, care de asemenea

<Mihai Viteazul în Moldova. Campania lui J. Zamoyski în Moldova și Țara Românească>

pe Simion, și-l urmări până în Moldova²⁸⁰, voind de asemenea s-o ocupe și să alunge pe Ieremia, el se

promisese omagiu Poloniei. Mihai continuă acțiunile sale, asedie Hotinul, și voi de asemenea să atace Polonia, unde el avea o mare grupare (de susținători), mai cu seamă în Rusia, din pricina religiei ortodoxe pentru care ei²⁸² sufereau foarte mult. Zamoyski intră astfel în Moldova, și înfrânse pe Mihai lângă râul Teleajen²⁸³, și reînscăună pe principele Ieremia, care²⁸⁴ voind să reintre în Țara Românească, fu alungat de Simion, care o luase din nou în stăpânire în dieta // din 1601²⁸⁵. Se făcu public mulțumire lui Zamoyski de a fi reluat Moldova și Țara Românească.

<32>

Transilvănenii văzând toată aceasta, se împotrivară de asemenea împăratului. Mihai fu ucis de George Basta²⁸⁶, și transilvănenii, încurajați de poloni, recheamă pe Sigismund Báthory.

Ieremia Movilă fiind mort în 1609²⁸⁷, fiul său mai mare vru să-i urmeze, împăratul turc confirmase această succesiune²⁸⁸.

Dar în 1612 Ștefan Tomșa, căruia Poarta îi dăduse această provincie²⁸⁹, intră și obligă pe Constantin să se retragă la Hotin.

Ioan Potocki general al Podoliei în acel timp, îl restabilise o dată, învingând oastea turcilor și tătarilor, și acum Ștefan Potocki ginerele său²⁹⁰ merge în ajutorul său. Dar fiind înconjurat de tătari, fu făcut prizonier și trimis la Constantinopol. Constantin fu astfel (făcut) prizonier și pieri în chip jalnic în Tartaria²⁹¹.

În 1616 principele Samuel Korecki și principele Mihai Wiśniowiecki, rudele lui Constantin, vrând să răzbune moartea sa, intrară în Moldova, după unele succese ei fură înfrânți, principele Wiśniowiecki muri de o boală, și principele Korecki fu făcut prizonier și trimis la Constantinopol²⁹².

Regele Sigismund III trimise un sol la Poartă, pentru a face ca treburile Moldovei să fie repuse în starea dintâi, și Tomșa trebuia să fie înlăturat²⁹³. Turcii promiseră în locul lui Tomșa pe Gaspar Gratiani străin, dar prieten al creștinilor²⁹⁴.

423<33>

Principele Betlen Gabor²⁹⁵ îndemnând în 1620 // pe turci împotriva polonilor, Gratiani puse mâna pe scrisori

<Gaspar Gratiani și înfrângerea hatmanului S. Żółkiewski în Moldova, 1620>

și le trimise în Polonia. Turcii fură atât de supărați, că voră să-l alunge din Moldova, și să pună în locul său pe Radul²⁹⁶. Polonii sprijiniră pe Gratiani, și trimiseră acolo pe marele hatman Żółkiewski. La intrarea lui Żółkiewski în Moldova se duse în tabăra sa²⁹⁷. Campania fu nefericită pentru poloni²⁹⁸, Gratiani fu ucis de moldoveni²⁹⁹, și după mai multe înfrângeri Żółkiewski făcu cu Skender pașa ad Bussa rușinoasa convenție privind Moldova³⁰⁰, fără a fi împuternicit nici de rege, nici de senat, știind că polonii nu trebuiau să se mai amestece în treburile Moldovei, și să lase această provincie la dispoziția Porții, el predă de asemenea Hotinul turcilor, pe care până atunci polonii îl țineau pentru moștenitorii principelui Constantin Movilă. Se căută mult prin pacea de la Hotin încheiată cu turcii la 9 octombrie 1621³⁰¹ să se îndrepte greșeala lui Żółkiewski, dar totul era în zadar. Această pace fu confirmată în 1623 prin ducele de Zbaraz trimis la Constantinopol³⁰².

Ar fi zadarnic și de prisos a încerca să vorbim despre tulburările următoare care au sfâșiat această provincie sub stăpânirea turcă. Cu toată aceasta, aceste provincii care într-adevăr nu sunt decât sub protecția Porții³⁰³, plătindu-i un tribut anual, sunt tratate cu mai multă cruțare decât celelalte state ale Porții din Europa. Este încă un semn de privilegiu al acestor provincii, că după tratate³⁰⁴ Poarta este obligată să numească întotdeauna // un creștin drept principe³⁰⁵ și să nu lase să fie conduse de un guvernator turc sau pașă.

Se vede prin această istorisire că la început Țara Românească și Moldova au fost sub stăpânirea regatului Ungariei, căruia principii acestor provincii i-au prestat omagiu și-i plăteau un tribut anual, că tulburările care au sfâșiat Ungaria, și gelozii între regii Ungariei și regii Poloniei, ca și războaiele intervenite cu turcii au fost adevărata cauză că principii Moldovei și ai Țării

<Caracterul regimului otoman: „protecția Porții” asupra Țărilor Române>

<Raportul dintre suzeranitatea ungară și cea polonă asupra Moldovei în Evul Mediu. Nevoia de ajutor a Țărilor Române înaintea amenințării turcești>

<34>

Românești au recunoscut drept suveran atât pe regii Ungariei cât și pe regii Poloniei după împrejurări. Cu toată aceasta, regii Ungariei n-au uitat să ceară drepturile lor asupra acestor provincii și n-au lăsat să treacă ocazia de a le alipi regatului lor, cum se poate vedea din tratatele încheiate cu Polonia, îndeosebi prin cel de la Lublau încheiat între Sigismund regele Ungariei și Vladislav Jagiello regele Poloniei, la 15 martie 1412³⁰⁶, în care articolul despre Moldova a fost atât de bine amănunțit, confirmat apoi la 20 aprilie 1415 și reînnoit în 1423 la Kešmark³⁰⁷.

<35> Și în vreme ce sub domnia regelui Cazimir, fiul lui Jagiello, și Matiaș regele Ungariei se ridicară noi neînțelegeri privind Moldova, în tratatul încheiat în 1414 fu prevăzut că nici regele Ungariei, nici regele Poloniei, nici urmașii lor nu trebuiau // să ocupe sau să dobândească (acolo) unele castele, pământuri sau ținuturi. Dar dacă s-ar ridica vreun diferend asupra drepturilor vreunei provincii, trebuia, după pilda înaintașilor lor, să țină un congres și să trateze treaba în bună înțelegere.

Învoielile fură confirmate la 23 aprilie 1474 și cum după moartea regelui Ludovic, care pieri în 1526 lângă Mohács, sora sa Ana se mărită cu Ferdinand din Casa de Austria, și-i aduse regatul Ungariei ca zestre, această casă obținu prin aceasta de asemenea dreptul de a revendica Moldova și Țara Românească, după cum a știut să profite de prilej, și să revendice regatul de Halici și Vladimir.

Se socotește de asemenea că regii Ungariei au purtat titlul de rege al Cumaniei, prin care au înțeles propriu-zis Moldova și Țara Românească, și aceasta de la regele Bela IV³⁰⁸ până în secolul XVI, și asta chiar negociind cu Polonia, precum în 1412 și 1515³⁰⁹ la vestitul Congres de la Viena.

<36> Popoarele din aceste provincii neștiind ce să facă, îndeosebi după moartea regelui Ludovic și a fiicei sale mai mari Maria, căsătorită cu Sigismund regele Ungariei³¹⁰, cu care nu lăsase urmași, și crezând că regatul Ungariei ar reveni Hedvigăi, fiica mai mică a lui Ludovic, căsătorită cu Jagiello regele Poloniei³¹¹, oscilară astfel mereu față de cine trebuiau să se închine, ținând când cu regii Ungariei, // când cu regii Poloniei după împrejurări, fiind obligate să ia această

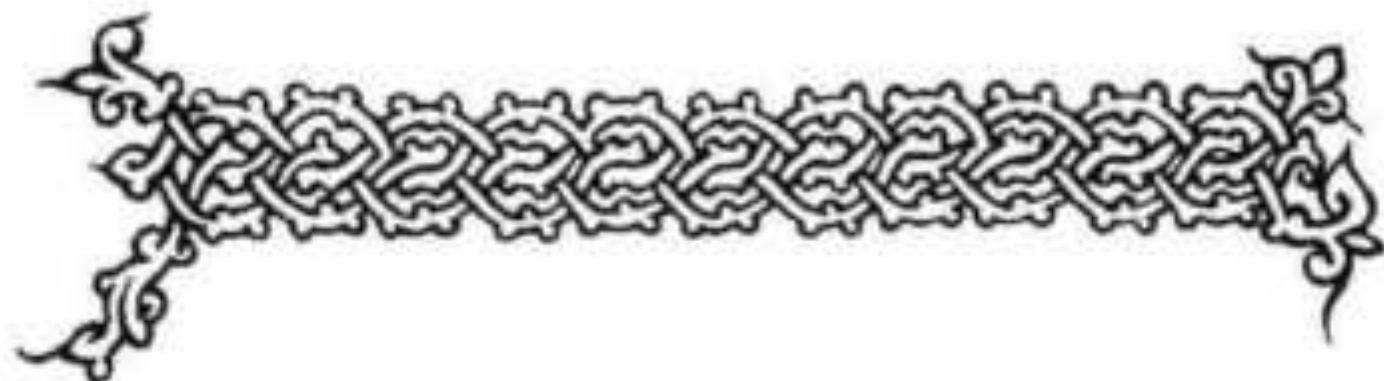
atitudine din pricina turcilor, care deveneau foarte puternici în Europa, pentru a nu fi zdrobiți de ei. Ele se îndreptară astfel întotdeauna spre acela care era cel mai puternic și mai în stare să-i apere³¹². Cum regii Poloniei erau de obicei mai capabili să-i protejeze și să-i ajute decât regii Ungariei, din pricina tulburărilor care au sfâșiat acest regat mai multe secole, principii Moldovei și ai Țării Românești erau desigur obligați să țină cu regii Poloniei, ceea ce n-ar fi făcut cu siguranță dacă regii Ungariei ar fi fost întotdeauna în stare a-i ajuta să pună capăt tulburărilor interne, care se ridicau adesea între acești principii, și a-i apăra împotriva atacurilor turcilor și tătarilor, și dacă, în sfârșit, succesiunea ar fi fost tot atât de bine statornicită în Ungaria ca în Polonia. Autorii unguri știu bine drepturile acestui regat asupra celor două provincii. Autorii poloni nu pot să o nege mai cu seamă când se la în seamă tratatul din 1412³¹³.

Cum, deci, Ungaria a putut să-și valorifice drepturile sale asupra Haliciului și asupra Vladimirului sau asupra Rusiei Roșii, în vigoare în același tratat, pentru ce nu ar trebui să reinvie drepturile sale asupra acestor două provincii care n-au fost niciodată în chip solemn supuse Porții. //

O mărturie din cele mai sigure asupra drepturilor Casei de Austria asupra Moldovei, este încă, ceea ce un om de stat, anume Reycherdorf (Reicherstorffer), originar din Transilvania, care firește trebuia să cunoască mai bine drepturile Casei de Austria asupra acestor două provincii vecine, și care a fost întrebuințat de Ferdinand regele Ungariei în mai multe solii, și a fost chiar trimis în Moldova pentru a-i face o descriere întocmai, spune, în dedicația Cronografiei Moldovei, închinată zisului rege Ferdinand. [...ni] *descriptionem S. M. tua offerendam Duxi, ut admnonerem, Moldaviam minime contennendam Regni Hungariae, quasi romum non infirmum insidus Callidissimi Atrocissimi Tyranni nuper a Totius Christianae Republicae et Regni Veluti corpore avulsam omnibus viribus conatibus esse Vindicandum.*³¹⁴ Și se crede de asemenea că puțin după aceea Casa de Austria a căutat iar sub împăratul și regele Ungariei Rudolf să se facă stăpână asupra acestor două provincii³¹⁵.

427 <37>

NOTE EXPLICATIVE

1. Păreră larg răspândită, de esență umanistă, un adevărat loc comun în scrierile învățaților de diferite neamuri și a călătorilor străini din secolele XVI–XVII. Astfel, la 1523, în *Viața lui Maxim Brancovici* se vorbea de „voievozii celor două Dacii” Radu cel Mare și Bogdan III (G. Mihăilă, *Introducere la „Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei” – Letopisețul lui Ștefan cel Mare* –, București, 2005, p. 29). Relatând știri culese în Polonia, nunțul papal G. Ruggiero scria în 1568 că: „Moldovenii (*Li Vallacchi*) locuiesc între fluviul Nistru [...] și Dunărea spre Marea Neagră, și această țară este o parte din Dacia din vechime, care mai cuprinde pe lângă ea și țara pe care o locuiesc muntenii numiți de poloni «multani» și Transilvania” (*Călători*, II, p. 630). Cam în același timp cronicarul polon M. Bielski scria (în ediția cronicii sale din 1564) că a existat un singur stat al românilor, în vremea sa împărțit în trei (P.P. Panaitescu, *Influența polonă*, p. 158). Într-o mai nouă semnalată *Histoire de l'etat present du Royaume de la Hongrie*, Cologne, 1686, p. 116, se amintește că: „Moldova, principat din Europa [...] a făcut odinioară parte din Dacia ...” (cf. și C. Rezachevici, *Știri*, p. 659, nota 32). De la Croix menționează la 1676 că: „Moldova și Valachia nu formau în vechime decât o singură provincie a dacilor, numită Valahia...” (*Călători*, VII, p. 255). Alte relatări de acest fel din secolele XVII și XVIII, în *idem*, VII, p. 520; VIII, p. 632; *Saeculum*, Iași, 1977, p. 94. În 1643 Udriște Năsturel numește pe Matei Basarab: „voievod al țărilor dacice” (I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, București, 1903, p. 133–134). Și Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 203, 254; Constantin stolnicul Cantacuzino în *Cronicari munteni*, I, ed. M. Gregorian, București, 1961, p. 5, iar apoi Dimitrie Cantemir socotea cele trei Țări Române ca părți componente ale

Daciei (*Hronicul vechimei romano-moldo-ulahilor*, ed. G. Tocilescu, București, 1901, p. 57, 62, 304). Ferdinand de Marsigli, *Description du Danube*, II, La Haye, 1744: „Dans la Moldavie qui faisoit autrefois partie de la Dacie d'en deçà des Monts...”. Târziu, la 12 decembrie 1815 „Journal de Francfort” încă mai consemna părerea că în privința Moldovei și Țării Românești, regii Poloniei „ont toujours conservé leurs pretentions sur ces pays et porté constamment le titre de rois de Dacie, qui comprennent les deux provinces” (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachii*, I, București, 1902, p. 363). Cf. și A. Armbruster, *Evoluția sensului denumirii de „Dacia”...*, în „Studii”, XXII (1969), nr. 3, p. 437–444; A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 96–103; C. Rezachevici, *Mihai Viteazul și „Dacia” lui Sigismund Báthory de la 1595*, în „Argesis”, Seria Istorie, Pitești, XII (2003), p. 155–163; Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, București, 1983, p. 140–147. Pentru prestigiul numelui Dacia, atribuit în Evul Mediu și Danemarcei, cf. Al. Bărcăcilă, *Dacia și Dania în istoriografia și cartografia medievală*, în „SMIM”, III (1959), p. 341–357.

2. Pentru întinderea și denumirea „Cumaniei” în secolele XII–XIII, care îngloba și teritoriul Moldovei, teritoriu care în veacurile XIII–XV apare în izvoarele diplomatice și sub numele de „Cumania Neagră”, cf. discutarea izvoarelor la V. Spinei, *Moldova*, p. 35–38, 230, 264; idem, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X–XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 139, 147–161; idem, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX–XIII*, Iași, 1999, p. 224; Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001, p. 291 și urm.; Kurt Horedt, *Blökumanaland și blakumen*, în „A.M.”, VI (1969), p. 179–185; C. Cihodaru, *Observații cu privire la procesul de formare și consolidare a statului feudal Moldova în sec. XI–XIV*, în „AllAI”, XVI (1979), p. 183. Cf. și A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les roumains au milieu du XIII-e siècle*, Paris, 1930, p. 62–83; D. Onciul, *Scrieri istorice*, I, București, 1968, p. 104, II, p. 335; I. Minea, în „CI”, V–VII (1929–1931), p. 337; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, ed. a III-a, București, f.a., p. 214, nota 37; *Istoria României*, II, București, 1962, p. 109–110; Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident...*, București, 1974, p. 168–169. Petre Diaconu, *Les coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București, 1978, p. 91 și urm. Amintesc și tradiția consemnată încă la 1563 (!) din surse maghiare, de Anton

Verancsics: „Comania est pars Valachiae a Comanis nigris dicta, quae est sita inter fluvium Olth, Alpes et Danubium versus Tartariam; hodie est pars Transalpinis et Moldaviae” (*Monumenta Hungariae Historica, Scriptores, XXXII*, Budapesta, 1875, p. 63–64; Hurmuzaki, II⁵, 1897, p. 522).

3. Este interesantă recunoașterea existenței formațiunilor politice înaintea întemeierii statului feudal Moldova, fapt confirmat și de numeroase cercetări, cf. Ștefan Olteanu, *Evoluția procesului de organizare statală la est și sud de Carpați în secolele IX–XIV*, în „Studii”, XXIV (1971), nr. 4, p. 757–776; idem, *Structuri teritorial-politice românești în spațiul carpato-danubiano-pontic în secolele VIII–XI*, în „RdI”, XXXII (1979), nr. 2, p. 299–301, 306–307; N. Grigoraș, *Românii de la est de Carpați și organizarea lor până la întemeierea statului românesc al Moldovei*, în „CI”, S.N., VIII (1977), p. 269–285; V. Spinei, *Informațiile istorice despre populația românească de la est de Carpați în secolele XI–XIV*, în „AllAI”, XIV (1977), p. 1–21; idem, *Moldova*, p. 225–232; C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 61–68; Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și imperiul mongol*, București, 1993, p. 57–83; Al. A. Boșacov-Ghîmpu, *Cronica țării Moldovei până la întemeiere (Contribuții la istoria Moldovei în secolele IV–XIV)*, București, 1979, p. 31 și urm., crede că a existat chiar un voievodat român înainte de „întemeiere”; Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, p. 172–186; P. Cernovodeanu, C. Rezachevici, *Medievistica*, p. 1301, nota 167.

4. Plasarea unor expediții tătarăști în 1233 și 1236 pe teritoriul viltoarelor state feudale Moldova și Țara Românească, în Transilvania și chiar în Ungaria se întâlnește și în vechea istoriografie maghiară și chiar în cea săsească din Transilvania (cf. izvoarele citate de G. Șincai, *Cronica*, I, p. 409, 413; Dimitrie Cantemir, *Istoria moldo-ulahică*, în *Opere complete*, IX¹, București, 1983, p. 405); relatând în fapt evenimentele legate de marea invazie mongolă pomică la 1236 asupra Europei Răsăritene. Pentru înaintarea tătarilor spre Europa în 1223 (înfrângerea cnezilor ruși în bătălia de pe râul Kalka, la 16 iunie 1223) și prima lor mare expediție din 1236–1238, care n-a depășit cnezatul de Vladimir și orașul Cozelsc în sud-est, sub conducerea lui Batu, nepotul lui Ghinghis han, și Subutai, cf. B. Spuler, *Die Golden Horde. Die Mongolen in Russland. 1223–1502*, ed. a II-a, Wiesbaden, 1965,

p. 16–26; idem, *Geschichte der Mongolen*, Zürich, Stuttgart, 1968, p. 63 și urm.; B. D. Grecov, A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953, p. 189–200; M. Prawdin, *L'empire mongol et Tamerlan*, Paris, 1937, p. 23–29; R. Grousset, *L'empire des steppes. Attila, Gengis-khan, Tamerlan*, Paris, 1948, p. 308, 328–330; L. Halphen, *L'Essor de l'Europe (XI–XIIIe siècle)*, Paris, 1932, p. 406–407, 410; Al. Gonța, *România și Hoarda de Aur 1241–1502*, München, 1983, p. 34 și urm.; Al. A. Boșacov-Ghîmpu, *op. cit.*, p. 77; V. Spinei, *Moldova*, p. 157–158, 179, nota 7; idem, *Marile migrații*, p. 383–386; A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul Europei*, București, 1933, p. 17 și urm.; Virgil Ciocâltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII–XIV*, București, 1998; Ovidiu Pecican, *Între cruciați și tătari*, Cluj Napoca, 2006, p. 128–129.

5. *Bessarabie moderne* este în concepția autorului cronicii, care era loc comun la autorii străini din secolele XVII–XVIII, partea de sud-est a Moldovei (cu cetățile Chilia și Cetatea Albă, cum o arată de altfel textul de față în chip explicit, și cu Bugeacul), ocupată de turci începând din 1484, ruptă ca atare de voievodatul Moldovei. Numele de *Basarabia* provine de la faptul că înaintea întemeierii statului moldovenesc partea de sud a acestui teritoriu a fost stăpânit de domnul muntean Basarab I (observ că este de altfel singura amintire, cu excepția unei simple mențiuni în pomelnicul bisericii domnești din Curtea de Argeș, a acestui domn, redescoperit cu adevărat abia de istoricii din secolul XX, cf. C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 70; idem, *Istoria popoarelor vecine*, p. 41–42. Însă, atât în cronică de față, cât și în alte izvoare străine, *Basarabia* ca atare mai însemna și Țara Românească sau Țara Basarabească (după cum *Bogdania* > Bogdan I, însemna Moldova), iar basarabi erau numiți muntenii. Pentru aceste accepțiuni medievale ale termenului *Basarabia*, cf. V. Spinei, *Moldova*, p. 39; A. Armbruster, *Terminologia politico-geografică și etnică a Țărilor Române în epoca constituțiilor statale*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 254–255; Doru Mihăescu, *Bucovina și Basarabia (pornind de la numele lor)*, Iași, 2000, p. 96–127; V. Maciu, *Semnificația denumirii statelor istorice române*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 9, p. 1312. Cf. și G. I. Brătianu, *La Bessarabie*, București, 1943; Ion I. Nistor, *Localizarea numelui Basarabia în Moldova Transpruteană*, în „AAR”, M.S.I., S III, t. XXVI, 1944, p. 1–27 + 1 hartă (cu bibliografia documentară a problemei); C. C. Giurescu, «Oltenii» și *Basarabia*,

în „RIR”, X (1940), p. 137–139; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1974, p. 274; II, 1976, p. 16, 68; D. Onciul, *Istoria românilor dela întemeierea principatelor până la epoca lui Ștefan cel Mare*, Curs, București, 1905–1906, p. 170–171; idem, *Scrieri istorice*, II, p. 32–33; B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, București, 1976, p. 248; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe*, București, 1899, p. 6–9; Dimitrie Cantemir, *Hronicul*, ed. cit., p. 585 (indice); G. Șincai, *Cronica*, I, p. 409, 413; Ph. Le Masson du Pont (*Călători străini*, VII, p. 299); Ferdinand de Marsigli, *Description du Danube*, II, La Haye, 1744 („...la Bessarabie, aujourd'hui le Budgiack...”). Nu poate fi însă acceptată părerea lui Al. A. Bolșacov-Ghimpu, *Cronica Țării Moldovei*, p. 113: „Bugeacul este numit mai târziu și Basarabia, probabil nu după numele domnitorului Basarab, care a stăpânit Chilia, ci fiindcă a fost locuit în parte de cumani, ce erau denumiți și „basarabi”, între altele deoarece numele, într-adevăr de origine cumană, Basarab, era doar nume propriu.

6. În text *ou* = sau, în loc de *et*.

7. *Moldavie moderne*, adică din vremea când scrie autorul textului, care numește astfel statul Moldova, fără părțile de sud-est ocupate treptat de Imperiul otoman după 1484. Pentru *modern* = actual, adică din vremea când scrie autorul cronicii de la Cracovia (secolul XVII), cf. și nota 213 la INTRODUCERE.

8. *Alpra*, conducător al cumanilor din Ungaria, care luptă în sprijinul lui Bela IV în bătălia de la Kreussenbrunn (12 iulie 1260), împotriva regelui boem Přemysl II Otakar (*Cronica pictată dela Viena*, ed. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, XI, București, 1937, p. 219–220). Cf. mai jos nota 10. „Principele Kuthen urmașul lui Alpra” care ar fi trecut „în 1270” în Ungaria, personal altfel necunoscut, este în realitate confundat cu Kuthen (Kotian), hanul cumanilor din Stepa Cumană (*Deșt-i Kâpciak*), a cărui trecere în Ungaria a avut loc între 1238–1240 (cf. mai jos nota 11). *Kotian* era și numele unuia din cele 11 triburi cumane din Deșt-i Kâpciak (B. D. Grecov, A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur*, p. 279), fiind deci răspândit la cumani.

9. Bela IV, rege al Ungariei (1235–1270).

10. Přemysl II Otakar, rege al Boemiei (1253–1278), duce al Austriei (Ottokar II, 1251–1276). La 12 iulie 1260, în bătălia de la Kreussenbrunn, înfrânge pe Bela IV, alături de care se aflau și cumani conduși de Alpra, români ș.a. (Hurmuzaki, I¹, p. 287–288, nr. CCXI; G. Șincai, *Cronica*, I, p. 438–439). Cf. și M. P. Dan, *Ceți*,

slovaci și români în veacurile XIII–XVI, Sibiu, 1944, p. 17–22; Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică*, p. 173; Al. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur*, p. 87–101; I. I. Nistor, *Participarea românilor la lupta de la Kreisenbrunn*, în „Junimea literară”, II (1905), nr. 3, p. 38–40; idem, *Cehoslovacii și românii*, în „CC”, VI (1929–1930), p. 273.

11. În realitate, Kuthen (Kotian) care trece în Ungaria de teama tătarilor nu este „urmașul lui Alpra”, cel de la 1260, ci hanul omonim al cumanilor din Deșt-i Kâpciak, ginerele cneazului de Halici, Mstislav cel Îndrăzneț, care, înfrânt de tătarii conduși de Batu și Subutai, în cadrul campaniei din 1236–1238 (cf. și nota 4), s-a refugiat în țara lui Bela IV, cu 40 000 de luptători cu familiile lor, trecând la catolicism și fiind ucis în 1241 (Rogerius, *Cântecul de jale*, ed. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, V, București, 1935, p. 61–62, 64–65, 67–69, 74–76). Cf. și M. Prawdin, *L'empire mongol*, p. 21–22; B. D. Grecov, A. I. Iacubovschi, *op. cit.*, p. 189, 199. Trecerea sa în Ungaria e plasată în 1238 (Al. Gonța, *op. cit.*, p. 23–24, 40), 1239 (V. Spinei, *Moldova*, p. 158) sau 1240 (A. Sacerdoțeanu, *Mare invazie tătară*, p. 19, nota 4; idem, *Guillaume de Rubrouck et les roumains*, p. 69–70).

12. Titlul de rege al „Cumaniei” (*rex Cumanie*) a fost adoptat de fapt de Andrei II, în 1233, Cumania reprezentând atunci doar o regiune din dreapta Oltului, ulterior referindu-se însă și la regiunile din stânga Oltului și din Moldova (V. Spinei, *Moldova*, p. 36; D. Onciul, *Scrieri istorice*, I, p. 698; II, p. 53; Iosif Șchiopul, *Diploma Andreiană din 1224*, Cluj, 1934, p. 68–71). În cronică de față (p. 425 <35>) se precizează că: „regii Ungariei au purtat titlul de rege al Cumaniei, prin care au înțeles propriu-zis Moldova și Țara Românească, și aceasta de la regele Bela IV până în secolul XVI...”.

13. Carol Robert de Anjou, rege al Ungariei (1308–1342).

14. Ludovic I de Anjou, rege al Ungariei (1342–1382) și al Poloniei (1370–1382).

15. Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei (1387–1437), împărat romano-german (1433–1437).

16. Matiaș Corvin, rege al Ungariei (1458–1490).

17. Cf. titlurile acestor regi în actele reproduse în anexă la A. Bonfini, *Historia Pannonica*, Colonia Agrippina, 1690, p. 30, 47.

18. Se referă la cumani.

19. Lângă localitatea Hodmezövásárhely din Ungaria.

20. Pentru războiul din 1282 între Oldamir, ducele cumanilor răsculați din Ungaria împotriva lui Ladislau IV, care, învingător,

urmărește pe cumanii refugiați la est de Carpați, sub protecția tătarilor (Hurmuzaki, I¹, p. 484-485, nr. CCCXC), urmat de cea de-a doua năvălire a tătarilor în Ungaria, în 1285, sub conducerea lui Nogai și Tölä Buga, instigați de cumanii învinși, cf. *Cronica pictată de la Viena*, ed. cit., p. 221; V. Spinei, *Moldova*, p. 166, 169, 170-171; Al. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur*, p. 97-98; P. Iambor, *Atacurile cumano-tătare asupra Transilvaniei în a doua jumătate a veacului al XIII-lea*, în „AllACN”, XVII (1974), p. 213-220; P. Georgian, *Invaziile tătărăști până la întemeierea principatelor*, în „CL”, LVII (1925), nr. 5, p. 363. După cronicile vremii oastea cumano-tătară ar fi ajuns până dincolo de Pesta, străbătând deci și teritoriile Moldovei și Transilvaniei.

²¹ Ladislau IV Cumanul, rege al Ungariei (1272-1290). Mama sa era cumână.

²² De neam cuman. Numele acestor favorite în *Cronica pictată de la Viena*, ed. cit., p. 221. Pentru politica internă dezastruoasă a lui Ladislau IV, care adoptase moravurile cumane, inclusiv poligamia, și care a aruncat Ungaria în criza și anarhia feudală, care a caracterizat sfârșitul dinastiei arpadiene, cf. P. Iambor, *op. cit.*, p. 221-222; Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, ed. II-a, Cluj, 1972, p. 188-189; *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, Budapesta, 1974, p. 90 și urm.

23. La 10 iulie 1290, în fortăreața Cheresig, lângă Oradea, de către căpeteniile cumane (*Cronica pictată de la Viena*, ed. cit., p. 222; cf. și Al. Gonța, *Românii și Hoarda de Aur*, p. 100-101; P. Iambor, *op. cit.*, p. 221 (după *Cronica de la Ipatiev* la omorârea lui Ladislau IV ar fi participat și români).

24. Pentru pendulările cumanilor între Ungaria și Bulgaria, cf. A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les roumains*, p. 70.

25. O stăpânire propriu-zisă a regatului ungar asupra teritoriului de la est de Carpați, după expediția din 1282 (Hurmuzaki, I¹, p. 484-485, nr. CCCXC) nu poate fi acceptată în realitate, tocmai în vremea întăririi autorității Hoardei de Aur în sud-estul Europei, sub conducerea atotputernicului emir Nogai (1258-1299) (B. D. Grecov, A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur*, p. 81-82; Al. Gonța, *op. cit.*, p. 86-87; V. Spinei, *Moldova*, p. 230-232).

26. Această situație se potrivește mai degrabă Ungariei, în timpul crizei care începe în vremea lui Ladislau IV Cumanul (cf. *Histoire de la Hongrie*, ed. cit., p. 91-93), cronicile maghiare descriind „evenimentele demne de plâns”: războaie interne,

nimicirea orașelor și satelor, sărăcirea generală, care încep în perioada amintită (*Cronica pictată de la Viena*, p. 222).

27. Exagerare evidentă, contrazisă chiar de datele următoare ale cronicii. Pentru investigarea izvoarelor scrise și arheologice care atestă existența populației românești pe teritoriul Moldovei în a doua jumătate a secolului XIII și prima jumătate a secolului XIV, cf. V. Spinei, *Moldova*, p. 188–232.

28. Această idee se află și în cronica lui Ioan de Târnave, care, referindu-se la venirea lui Bogdan II în Moldova, afirmă că aceasta „de mult timp din cauza vecinătății tătarilor, <era> părăsită de locuitori” (*Scriptores rerum hungaricarum veteres et genuini*, ed. I. G. Schwandtner, Viena, 1746, p. 196).

29. Pentru Ludovic I de Anjou, cf. Hóman Balint, Szekfű Gyula, *Magyar történet* (Istoria Ungariei), III, Budapesta, f.a., p. 58–112.

30. Pentru voievodatul lui Bogdan în Maramureș până pe la 1343, și reședința sa feudală de la Cuhea, datând din prima jumătate a secolului al XIV-lea, dinainte de 1360, cf. R. Popa, M. Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din veacul al XIV-lea*, Baia Mare, 1966, 58 p.; Radu Popa, *Recherches d'archéologie médiévale au Maramureș*, în „RRH”, V (1966), nr. 5, p. 770; idem, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ed. a II-a, București, 1997; p. 76–77, 144–148; C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 427–428; Al. A. Boșacov-Ghimpu, *Cronica Țării Moldovei*, p. 104; V. Spinei, *Moldova*, p. 309–312; cf. și I. Filipașcu, *Voievodatul Maramureșului*, în „Transilvania”, LXXVI (1945), nr. 34, p. 7, 16–21 (extras).

31. Interesant este că „tradiția” românească a „descălecatului” se referă la Dragoș din Maramureș și la vânătoarea sa (rituală) a bourului (Șt. S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p. 45–68; idem, *Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei*, București, 1973, p. 78–83; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 411–413 (cu bibliografia problemei); V. Spinei, *op. cit.*, p. 297–300), necunoscută autorului cronicii de la Cracovia, care a preluat știrea despre „colonizarea” cu maramureșeni a Moldovei de către Bogdan I din cronica maghiară a lui Ioan de Târnave (Küküllő) cuprinsă întocmai în cea a lui Ioan de Thuróc, și cele de la Buda și Dubnic (cf. nota 204 la INTRODUCERE). După cum s-a mai subliniat (P. Popa, Șt. S. Gorovei, C. Rezachevici), trecerea lui Bogdan I în Moldova a reprezentat un act politic, nu demografic, însoțitorii săi fiind doar câteva sute de oameni.

32. Pentru istoriografia „întemeierii” Moldovei, cf. P. Cernovodeanu, C. Rezachevici, *Medievistica*, p. 1302, nota 168; la care se adaugă Mircea D. Matei, *Formarea statelor feudale românești de sine stătătoare*, în „RdI”, XXXVI (1983), nr. 2, p. 194–196; Sergiu Iosipescu, *Schiță a constituirii statelor naționale românești*, în *Idem*, nr. 3, p. 267–269; Șerban Papacostea, *Triumful luptei pentru neatarnare: Întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 179–181 etc. Părerile mai vechi asupra datei trecerii lui Bogdan I în Moldova, între 1359 (data din cronică) și 2 februarie 1365 (cea a documentului maghiar care înregistrează izbânda sa), la V. Spinei, *Moldova*, p. 315, 337, notele 142–145; cf. și C.C. Giurescu, *Târguri*, p. 66–68. O explicație la C. Rezachevici, *Cum a ajuns 1359 anul „Descălecatului” Moldovei? Lămurirea unei vechi enigme după izvoare polone*, în „RIM”, 2003, nr. 1–2, p. 17–26. Evenimentul a avut loc, cel mai probabil, în 1363 (Șt. S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 89–93, 99–103; C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 429–430).

33. Și această afirmație e preluată din cronică la Ioan de Târnave (cf. mai sus nota 31, și nota 204 la INTRODUCERE). O „tradiție” în acest sens apare și la Miron Costin, *Opere*, p. 233. În realitate, așezarea la est de Carpați, pe lângă români din Transilvania, a unor „mici grupuri de sași, unguri și, eventual, secui” a avut loc înaintea întemeierii statului Moldova (V. Spinei, *op. cit.*, p. 198–200).

34. Afirmația, de asemenea, preluată de la Ioan de Târnave, cronicarul regelui Ludovic I (cf. nota anterioară). În realitate, formarea târgurilor și orașelor moldovene începuse înainte de venirea lui Bogdan I din Maramureș (N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în „SCȘI”, XI (1960), nr. 1, p. 83–95; C.C. Giurescu, *Târguri*, p. 68–79; Ștefan Olteanu, *Premisele majore ale procesului de constituire a orașelor medievale la est și sud de Carpați*, în „Studii”, XXV (1972), nr. 5, p. 933–949; M.D. Matei, *Premisele formării orașului medieval Suceava și rolul așezării până la mijlocul secolului al XIV-lea*, în „SCIVA”, XXVIII (1977), nr. 1, p. 71–87; *idem*, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989; *idem*, *Studii de istorie orășenească medievală (Moldova, sec. XIV–XVI)*, Suceava, 1970; C. Cihodaru, *Începuturile vieții orășenești în Iași*, în „AȘUI”, XVII (1971), nr. 1, p. 31–45; *idem*, *Istoria orașului Iași*, I, Iași, 1980,

p. 41–52; V. Spinei, *Începuturile vieții urbane la Bârlad și problema bârladnicilor*, în „AIIAI”, XVII (1979), p. 271–293; Vasile Neamțu, Eugenia Neamțu, Stela Cheptea, *Contribuții la problema urbanizării așezării de la Bala în secolul al XIV-lea*, în idem, p. 295–304; idem, *Orașul medieval Baia în secolele XIV–XVI*, I, Iași, 1980; V. Neamțu, *Istoria orașului medieval Baia, Civitas Moldaviensis*, Iași, 1997; Traian Valentin Poncea, *Geneza orașului medieval românesc în spațiul extracarpatic (secolele X–XIV)*, București, 1999.

35. După pasajul referitor la Bogdan I din cronica lui Ioan de Târnave (cf. anterior nota 31, și nota 204 la INTRODUCERE). Afirmatia acoperă însă un fapt real, coloniștii străini s-au așezat întotdeauna în localitățile cu caracter urban constituite mai demult de localnici, precum Baia, Siret, Suceava etc. (M. D. Matei, *Unele probleme în legătură cu începuturile vieții orășenești la Suceava*, în „SCIV”, XI (1960), nr. 1, p. 109–110; N. Grigoraș, *Românii de la est de Carpați*, p. 279–284; C.C. Glurescu, *Compoziția etnică a târgurilor moldovene*, în *Târguri*, p. 79–96; V. Neamțu, E. Neamțu, *Contribuții*, p. 303; cf. și Hugo Weczerka, *Das mittelalterliche und frühneuzeitliche Deutschum im Fürstentum Moldau vom seinen Anfagen bis zu seinem Untergang (13–18 Jahrhundert)*, München, 1960.

36. Tot după o mențiune a cronicarului Ioan de Târnave (cf. mai sus nota 31, și nota 204 la INTRODUCERE), contrazisă însă de luptele victorioase purtate de Bogdan I cu Ludovic I de Anjou, amintite în actul acestuia din urmă de la 2 februarie 1365 (*DRH*, D, I, p. 80–82). Cf. și Șt. S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, p. 121–125; C. Cihodaru, *Constituirea statului feudal moldovenesc și lupta pentru realizarea independenței lui*, în „SCȘI”, XI (1960), nr. 1, p. 78; idem *Observații cu privire la procesul de formare și de consolidare a statului feudal Moldova în sec. XI–XIV (II)*, în „AIIAI”, XVII (1980), p. 131; C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 430. Pentru discuțiile asupra momentului acceptării unei suzeranități a regelui Ungariei asupra Moldovei, în perioada 1367–1387, cf. V. Spinei, *Moldova*, p. 319; Șt. S. Gorovei, *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, în „AIIAI”, XVI (1979), p. 183–191.

37. Această explicație pentru numele Moldova (de la râul cu acest nume), ca parte a unei Valahii ce cuprindea și Țara Românească – tot o Valahie, apare și la alți cronicari poloni din veacul XVI (L. Gorecki, în *Tesauru*, III, p. 210; J. Bielski, în „CI”, I (1925), p. 114), dar și la unii autori care i-au urmat (De la

Popelinier, la 1581: „Valahia este astăzi împărțită în două, una numită Transalpină, [...] cealaltă numită Moldova, din pricina fluviului Moldova care trece prin această țară...”, în „Studii”, V (1952), nr. 2, p. 178). Miron Costin înregistrează *legenda autohtonă* a vânătorii lui Dragoș cu căteaua Molda, de la care s-ar trage numele râului Molda – Moldova, iar de la acesta cel al poporului moldovenesc (*Opere*, p. 209, 269). Alte izvoare care derivă numele țării de la apa Moldovei, la V. Spinei, *Moldova*, p. 53, nota 156. Prima mențiune păstrată a „Țării Moldovei” (*terra Moldauana*) e în actul lui Ludovic I din 20 martie 1360 (*DRH*, D, I, p. 75–78).

Istoriografia ipotezelor asupra originii numelui Moldova la E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *DIR, Introducere*, II, București, 1956, p. 466–474; Teodor Bălan, *Numele Moldovei. O istoriografie a problemei*, în „Studii și materiale”, Istorie, Suceava, III (1973), p. 77–112; V. Spinei, *op. cit.*, p. 42–46; idem, *Terminologia politică a spațiului est-carpatic în perioada constituirii statului feudal de sine stătător*, în *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 75–79 [combate păreri mai vechi ale lui B.P. Hasdeu și Iorgu Iordan, dar și pe cele ale lui V. Maciu, *Semnificația denumirii statelor istorice românești*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 9, p. 1315–1316 (care crede că numele râului Moldova vine de la orașul Moldava-Baia și nu invers), A. Armbruster, *Terminologia politico-geografică și etnografică a Țărilor Române*, p. 253 (care vede topicul Moldova derivat dintr-un onomastic mongol, fără legătură cu spațiul est-carpatic) și amintește ipoteza traco-dacică a lui A.V. Boldur, *Originea numelui Moldova (o ipoteză nouă)*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 6, p. 935–940]; „AIIAI”, XVI (1979), p. 296, nota 9; Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor*, p. 130–140.

Originea numelui Țării Moldovei a fost bine sintetizată de P.P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 103: „Deci, întâi a fost râul, numele său l-a luat târgul, apoi toată țara”, la care trebuie adăugată între ultimele două noțiuni veriga voievodatului local cu reședința la Baia – Moldova, nucleul viitorului stat.

38. Acesta este, subliniez, cea mai corectă și pertinentă explicație a originii numelui *Bogdania* pentru Moldova întâlnită într-un izvor narativ. Apelativul *Bogdania* a fost păstrat un timp de tradiția populară autohtonă consemnată de Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa*, Veneția, 1605, p. 105), fiind înlocuită abia în cursul veacului XVII de legenda „descălecatului” lui Dragoș, din care dispare Bogdan I și numele

țării derivat de la el. Turcii otomani, care au numit Țara Românească *flak* (Valahia), întâlnind în secolul XV cea de-a doua Valahie nord-dunăreană, au denumit-o *Bogda-III* (*vilaieti*), de la numele fondatorului statului și a dinastiei, după un obicei care se întâlnește și la vechii germani sau la ruși (V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Seria III, Cluj, 1925, p. 16–17), și Bogdania a rămas pentru ei numele Moldovei până în secolul XIX, întrebuințat astfel și de ambasadorii europeni la Poartă. La 1559 un călugăr bulgar de la mănăstirea Zografu (Muntele Athos) vorbea încă într-o cronică universală de „Țara lui Bogdan” (Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *O cronică universală necunoscută din secolul al XVI-lea (după codicele 171 de la mănăstirea Hilandar)*, în „Cugetul, Revistă de Istorie și Cultură”, Chișinău, 2004, nr. 4 (24), p. 19–20). Cf. și Doru Mihăescu, *Bucovina și Basarabia (povind de la numele lor)*, Iași, 2000, p. 96–97.

Turcii mai numeau Moldova și *Kara Bogdan*, însă nu după numele lui Bogdan III sau Bogdan II, cum au crezut Miron Costin și Dimitrie Cantemir, respectiv Axinte Uricarul (la Emil Vîrtosu, *Bogdania, alt nume dat Moldovei*, în „AllAI”, I (1964), p. 155–156), ci tot după cel al lui Bogdan I (cf. și V. Spinei, *Moldova*, p. 317–318 [*Kara Bogdan* apare prima oară în cronică lui Yazicioğlu Ali, dar acesta, observ la rândul meu, își încheie cronică în 1424, care s-a păstrat într-un rezumat al lui Seyyid Lokmân din 1599–1600 (Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 169, 172 și nota I, p. 177, 180–181), astfel că nu putea fi un izvor de la începutul secolului XIV, chiar dacă se referă la această epocă]. De la turci numele Bogdania și Kara Bogdania a trecut la greci, armeni ș.a., adjectivul „bogdănesc” circula la 1592 și în ucraineană, iar numele țării a ajuns să denumească pe conducătorul acesteia (E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 155, 159–161), sau chiar pe locuitorii ei (în 1502 solul lui Ștefan cel Mare la Veneția e numit „Dacul Carabogdan”, Hurmuzaki, VIII, p. 40–41).

Au existat și explicații eronate ale numelui Bogdania în legătură cu turc. *bugdai* = grâu [la 1595 într-o geografie apărută la Florența, *Il mondo e sue parti cioè Europa, Affrica, Asia e America...*, se spune referitor la Moldova: „i Turchi chiamato questa provincia Carabogdana perche fa il formento negro” (N. Iorga, *Știri noi despre sfârșitul secolului al XVI-lea românesc*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XIX, 1937, p. 41)], etimologie discutată de Dimitrie Cantemir (*Istoria moldo-ulahică*, în *Opere complete*, IX¹, București, 1983, p. 418–419) și respinsă de E. Vîrtosu (*op. cit.*,

p. 157–158). Ultimul propunând însă o ipoteză la fel de hazardată, care pornea de la turc. *bug* = taur și sufixul *dan* = teacă, vas, toc (cutie), explicând astfel onomasticul „Bugdan-Bogdan” prin simbolul heraldic al Moldovei, capul de bour (*ibidem*, p. 161–164). Cât despre cronicarii poloni, și aceștia explicau numele Bogdania prin numele turcesc al grâului, „bugdai” (L. Gorecki), iar „Kara-Bogdan” prin latinescul *carus* = scump, vorbind de „Bogdan cel Scump (J. Bielski) (*ibidem*, p. 157–161). De aceea se cuvine încă o dată remarcată justetea explicației autorului cronicii de la Cracovia, după care „Bogdania, sau țara lui Bogdan” se numea astfel „din pricină că acest principe îi fusese ctitor”, fiind astfel singurul izvor din veacul XVII care face dreptate amintirii lui Bogdan I.

39. Ioan de Târnave, într-un pasaj amintit (cf. mai sus nota 31 și nota 204 la INTRODUCERE) și Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum*, decada 2, cartea 10, arată că Ludovic I de Anjou a cerut lui Bogdan I tribut, iar apoi Sigismund de Luxemburg la 1395 și Matiaș Corvin la 1467 au condus expediții în Moldova pentru supunerea lui Ștefan I, respectiv Ștefan cel Mare, suferind înfrângeri grele.

40. Se referă la bătălia turco-maghiară de lângă Mohács din 29 august 1526, în care ungurii au fost înfrânți în mai puțin de o oră.

41. Vladislav II Jagiello (1490–1516) și fiul său Ludovic II Jagiello (1516–1526), ucis în urma bătăliei de la Mohács, regi ai Ungariei și Boemiei.

42. În tratatul din 30 mai 1519 de la Adrianopole, între sultanul Selim I și regele Ungariei Ludovic II, care stipula o pace pe trei ani, de la 1 aprilie 1519, sunt cuprinse însă atât Moldova cât și Țara Românească, confirmându-se situația lor de tributare față de Înalta Poartă (Hurmuzaki, *II*², p. 303–307, nr. CCXXIII).

43. E vorba de Pocuția, realipită în 1501 de Ștefan cel Mare Moldovei, pentru care în 1503 purta intense tratative diplomatice cu regele Poloniei Alexandru Jagiello (1501–1506), în același timp mare cneaz al Lituaniei. Pentru aceste tratative, I. Bogdan, *Documentele*, II, p. 469–470, 472–496; cf. și Ion I. Nistor, *Istoria românilor*, I, București, 2002, p. 334–336. Despre solii unguri amintiți de autorul cronicii de la Cracovia, cf. nota următoare.

44. Scrisorile cu instrucțiuni înmânate de regele Vladislav II la Buda solilor săi la Ștefan cel Mare, în ziua Sfântului Gal (16 octombrie 1503) nu s-au păstrat, dar cei trei solii unguri implicați

47. Acest fiu, desigur cel mare, al lui Bogdan I, de existența căruia istoricii se îndoiesc, o neagă categoric [C. Racoviță, *Începutul suzeranității polone asupra Moldovei (1387–1432)*, în „RIR”, X (1940), p. 241], îl consideră probabil identic cu Costea voievod din pomelnicul mănăstirii Bistrița (Șt. S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei*, p. 117) etc., este însă atestat de cronică lui Jan Długosz, *Historiae polonicae*, I, Leipzig, col. 1122, care îl crede voievod al Moldovei, necunoscând existența lui Bogdan I, care nu a avut relații cu polonii. Autorul cronicii de la Cracovia a preluat știrile despre el, arătând că a murit către anul 1358, așadar, în Maramureș, fără a domni, după cronică lui M. Kromer, care a utilizat textul lui Długosz. Acesta din urmă necunoscând campania maghiară în Moldova din 1359, în care un rol important a jucat Dragoș din Giulești (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 413–414), plasează în același an expediția polonă încheiată cu bătălia din „Codrii Plonini”, contradicție remarcată încă de Grigore Ureche (P.P. Panaitescu, *Influența polonă*, p. 32–34; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 433), care a folosit și el pe M. Kromer și pe J. Bielski (I.C. Chițimia, *Izvoarele și paternitatea cronicii lui Grigore Ureche*, în *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, București, 1972, p. 207–212), și Dimitrie Cantemir (*Opere complete*, IX¹, p. 103 și urm.), contradicție, de altfel, explicată (C. Rezachevici, *Cum a ajuns 1359 anul „Descălecatului” Moldovei? Lămurirea unei vechi enigme după izvoare polone*, în „RIM”, 2003, nr. 1–2, p. 17–26), dar de care cei mai mulți istorici din zilele noastre (cf. la *ibidem*, p. 23–24, și la Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, p. 101–102), pur și simplu nu țin seama.

48. Cazimir III cel Mare (1333–1370).

49. Această promisiune de vasalitate este de fapt prima relație politică cu Coroana polonă după constituirea statului moldovenesc neatârnat de către Bogdan I.

50. În bătălia din iulie 1368 din „Codrii Plonini” sau „Bucovinele Mari”, pe porțiunea drumului dintre Sniatyń și vadul de la Cernăuți (izvoare și istoriografia pentru datarea și localizarea bătăliei, la C. Rezachevici, *Cronologia critică*, p. 434–437; idem, *Cum a ajuns 1359 anul „Descălecatului” Moldovei?* p. 20–21; idem *La începutul relațiilor Coroanei polone cu Țara Moldovei. Unde s-a dat bătălia din „Codrii Plonini” (iulie 1368)?*, în *Rumuni i Polacy w Europie...*, Suceava, 2007 (în pregătire pentru tipar).

51. Petru I, fiul lui Ștefan și nepotul lui Bogdan I (1367 spre sfârșit–1368 post iulie), pe care l-am introdus și în șirul domnilor

Moldovei, fiind recunoscut ca „principe al Moldovei” chiar și de autorul cronicii de la Cracovia (idem, *Cronologia critică*, I, p. 432–443). Până acum însă el a fost confundat de istoricii români și poloni, fără excepție, cu vărul său Petru (pe care l-am numit al II-lea), fiul Margaretei (Mușata), deși stăruința cu care în izvoare e amintiti numele mamei ultimului în legătură cu acesta, e tocmai urmarea încercării de delimitare a celor doi (alte argumente în acest sens la *ibidem*, p. 438). Ignorând izvoarele polone, începând cu cel datorat lui Dhugosz, dar și analiza critică pe care am făcut-o asupra acestora, Pavel Parasca revine la depășite păreri ale vechii istoriografii, cu o stăruință, să-l spunem, cel puțin ciudată (*Primii voievozi ai Moldovei*, în „Cugetul. Revistă de Istorie și Cultură”, Chișinău, 2003, nr. 4 (20), p. 29–30; idem, *Bogdan I*, în *Domniile Țării Moldovei. Studii*, vol. editat de Demir Dragnev, Chișinău, 2005, p. 31–32).

52. Aceasta este o informație cu totul nouă, după izvoare astăzi necunoscute, dar care își găsește o oarecare confirmare chiar în relatarea despre lupta din „Codrii Plonini” a lui J. Dhugosz, unde se arată că moldovenii pretendentului Ștefan din tabăra polonă s-au înțeles și s-au împăcat cu cei din oastea lui Petru, contribuind la înfrângerea polonilor, condiții în care o împăcare între cei doi frați rivali la tronul Moldovei, urmată de împărțirea stăpânirii asupra acesteia, pare firească (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 441).

53. Ludovic I de Anjou, rege al Ungariei (1342–1382) și al Poloniei (1370–1382), nepot de soră al lui Cazimir cel Mare.

54. *Interregnum* după moartea lui Ludovic I de Anjou a durat în Polonia între 1382 și 1384.

55. Autorul cronicii de la Cracovia îl confundă pe Petru I (cf. nota 51) cu Petru II, fiul Margaretei (Mușata) (1375–1391), vărul său (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 446–455, cu bibliografia respectivă).

56. Vladislav II Jagiello, rege al Poloniei (1386–1434), mare cneaz (1377–1401) și cneaz suprem al Lituaniei (1401–1434), pe numele său lituan dinaintea botezului Jogailas.

57. Hedviga (în polonă Jadwiga), fiica cea mică a lui Ludovic I de Anjou, crescută la Buda, a fost impusă de nobilimea din Polonia Mică drept „rege” (*rex*) a Poloniei (1384–1386), fiind căsătorită cu marele cneaz al Lituaniei Vladislav Jagiello în 1386, alături de care a domnit până la moartea sa timpurie, în 1399, având ca și sora sa, Maria, soția lui Sigismund de Luxemburg, un

anume drept și la coroana ungară (C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 84–85, 87–88).

58. Ziua exactă a ceremoniei depunerii omagiului de credință a lui Petru II, fiul Margaretei (Mușata) către regele Vladislav Jagiello și regina Jadwiga a fost 14 septembrie (de ziua Înălțării Sfintei Cruci) 1387, la Liov, știre nouă, înregistrată doar în cronică de la Cracovia, după izvoare necunoscute, care completează perioada când perechea regală din Polonia s-a aflat la Liov [Antoni Gașiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagielly 1386–1434* (Itinerariul regelui Vladislav Jagiello 1386–1434) Varșovia, 1972, p. 30]. Actul care consemna acest omagiu a fost scris mai târziu, cum se obișnuia în astfel de cazuri, la 26 septembrie 1387 (cf. nota următoare), care, deci nu este ziua depunerii omagiului, cum s-a crezut până acum, ci doar cea a scrierii lui. Ziua depunerii omagiului a fost intenționat aleasă, Înălțarea Sfintei Cruci fiind o mare sărbătoare atât la ortodocși cât și la catolici [cf. mai nou Liviu Pilat, *Cultul Sfintei Cruci în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Putnei”, Mănăstirea Putna, I (2005), nr. 1, p. 5–15; Maria Magdalena Székely, *Ștefan cel Mare și cultul Sfintei Cruci*, în *Idem*, p. 17–34].

59. Act scris la Liov la 26 septembrie 1387 (M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 599–600, cu data greșită „6 mai”).

60. Actul boierilor de adevărire a omagiului depus de Petru II, fiul Margaretei (Mușata) e redactat tot la 26 septembrie 1387 (*ibidem*, p. 601–602), cu aceeași dată greșită „6 mai”.

61. Acest act însă nu s-a păstrat, nefiind amintit nici în inventarele actelor din castelul regal de la Cracovia de la 1551 și 1682, dar, desigur, a existat, iar suma indicată de el e foarte precisă.

62. Petru II, fiul Margaretei (Mușata) a murit foarte probabil în decembrie 1391, fiul său Roman, amintit între 1394 și 1403, însă nu a domnit, autorul cronicii de la Cracovia îl confundă cu Roman I (1392–1394), fratele și urmașul în scaun a lui Petru II (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 455–459, și *Annexe*, planșa III¹).

63. Actul lui Roman I e redactat la 5 ianuarie 1393 la Suceava (*ibidem*, p. 607–609).

64. Și în acest pasaj este confundat pretendentul Roman, fiul lui Petru II, cu unchiul său Roman I, despre care astfel se spune că a fost capturat de Świdrigiello, fratele regelui Vladislav Jagiello, și că ar fi depus omagiu acestuia din urmă în 1403, împreună cu „fratele” (de fapt vărul) său Alexandru cel Bun, așa cum menționează și cronicarii J. Bielski (cf. *ibidem*, p. 456) și mai

ales M. Strykowski (cf. *ibidem*, p. 468). În realitate, pretendentul Roman a fost susținut de Świdrigiełło și ținut captiv de rege, fiind răscumpărat de fratele său Ivașcu în 1400 (M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 617–618), nu știm exact în legătură cu ce acțiune a sa, iar în 1403 jură credință regelui, înaintea vărului său Alexandru cel Bun (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 456, 468–469).

65. Aici e vorba, de fapt, de Ștefan I (1394–1399), fiul lui Roman I, confundat de autorul cronicii de la Cracovia, dar și de istoricii din zilele noastre (L.I. Nistor, C. Cihodaru, cf. *ibidem*, p. 461) cu Ștefan, fratele lui Petru I, ambii implicați în bătălia din „Codrîi Plonini”, din 1368, în vreme ce Roman (în realitate, pretendentul capturat de Vladislav Jagiełło, cf. nota anterioară) e confundat cu Roman I.

66. Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei (1387–1437), până în 1395 alături de soția sa Maria, fiica lui Ludovic I de Anjou (1382–1385; 1386–1395).

67. De fapt, actele, pentru că e vorba de cele din 6 ianuarie 1395 prin care Ștefan I, chezășuit de boierii săi, făgăduiește că va fi credincios regelui și reginei Poloniei, iar boierii că îl vor însoți când va fi chemat să depună omagiu regelui (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 609–615).

68. Despre depunerea omagiului de credință de către Ștefan I în Polonia la 1395 și consemnarea acestuia într-un act aflat de autorul cronicii de la Cracovia în arhiva regală, nu s-a știut nimic până acum, dar faptul trebuie să fi avut loc după înfrângerea de către Ștefan I a invaziei lui Sigismund de Luxemburg în februarie 1395 la Hindău (Ghidăuani, la sud de Cetatea Neamțului) (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 462–464), tocmai pentru a întări legătura domnului cu regele Poloniei împotriva lui Sigismund. Actul redactat în 1396 (la începutul anului) a fost rezumat în inventarul documentelor din castelul regal de la Cracovia în 1682 (AGAD, Varșovia, *Nabytki...*, 143, f. 112v.) și în lista din 24 august 1701 a tratatelor dintre Polonia și Turcia (Moldova) dintre 1387 și 1640, necesare pentru alegerea hotarelor moldo-polone (Hurmuzaki, *Supliment*, II³, p. 283, nr. CIX).

69. Un astfel de act nu e cunoscut, iar în 1398 doamna Ștefan I, nepotul de frate al lui Petru II, fiul Margaretei (Mușata), care murise în 1391. Ca atare, ori e vorba de o alianță a lui Ștefan I cu regele Poloniei încheiată la Radom în 1398, act original pe care autorul cronicii de la Cracovia afirmă că l-a văzut în „arhiva Republicii”, care însă nu s-a păstrat, ori, mai degrabă putem

admite părerea Ilonei Czamańska că autorul amintit ar fi citat din memorie un act din 1389, redactat la Radom, în cadrul tratativelor solilor lui Mircea cel Bătrân și Petru al Moldovei cu partea polonă pentru încheierea unei alianțe împotriva lui Sigismund de Luxemburg (*Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku* [Moldova și Țara Românească între Polonia, Ungaria și Turcia în secolul XIV și XV], Poznań, 1996, p. 63–64).

70. Ștefan I a murit înainte de 29 noiembrie 1399 (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 464).

71. Documentul nu s-a păstrat, dar e cunoscut după două rezumate diferite, cel din inventarul documentelor din castelul regal de la Cracovia din 1682 (AGAD, Varșovia, *Nabytki...*, 143, f. 112v.) și cel din lista tratatelor din 24 august 1701, în care din eroare e datat „1411”, fiind însă înscris la locul potrivit unui act din 1400, între un document din 1396 și unul din 1400, care s-au păstrat (Hurmuzaki, *Supliment*, II³, p. 283). Conținutul ambelor rezumate e similar mențiunii cronicii de la Cracovia. Am putea crede că e vorba, totuși, de confuzia cu o altă promisiune din 1411 aprilie 12 a lui Vladislav Jagiello, care privește un rest de 1 000 de ruble „ce ni le-au împrumutat înaintașii lui” Alexandru cel Bun (M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 640–641), referire la împrumutul din 1388. Totuși, e vorba de două împrumuturi deosebite, pentru că la 1388 regele zălogește, după obiceiul medieval, „orașul nostru Halici, și cu acest ținut ce atârână de el”, care se află în Rusia Haliciului (*ibidem*, p. 605–606), în vreme ce la 1411 se referă la un alt zălog „a noastră cetate Sneathin și Colomeia și Țara Pocuției” (*ibidem*, p. 640–641), cele două localități aflându-se în sud-estul Pocuției, care făcea parte din stărostia Podoliei. Acesta din urmă este însă tocmai zălogul pe care regele Poloniei îl oferise la 1400 lui Alexandru cel Bun, așadar, la 1411, regele fixa un nou termen pentru plata datoriei neachitate din 1400, punând același zălog Pocuția, cu cele două orașe amintite; în urma acestui gest, Alexandru cel Bun reînnoind jurământul de credință față de rege (actul e redactat la Roman peste o lună, la 25 mai 1411, *ibidem*, p. 637–639). Cum nici de această dată regele nu și-a achitat această datorie, de acum înainte domnii Moldovei vor pretinde mereu până la 1538 stăpânirea Pocuției din Podolia, nu a Haliciului din Rusia, ceea ce nu s-a observat până acum.

72. Alexandru cel Bun (1400–1432).

73. Actul este redactat la Suceava, la 12 martie 1402 (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 621–622). Pentru condițiile în care s-a încheiat această legătură, cf. Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV–XVI*, București, 1985, p. 28; Gh. Pungă, Alexandru-Florin Platon, *Vasalitatea medievală: ipostaze europene și românești*, în „CI”, S.N. XVIII² (1998), p. 32–33). Este, așa cum arată cronică de la Cracovia, doar un act de acceptare a depunerii în viitor a omagiului față de regele Poloniei.

74. Faptul nu este real, dar amenințarea cu pericolul otoman, care masca pretențiile maghiare asupra Țărilor Române extracarpătice, a pătruns până în literatura istorică modernă (cf. Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina von den ältesten Zeiten...*, Cernăuți, 1904, p. 13).

75. Acest omagiu inițial depus de Alexandru cel Bun la Sniatyń în 1404 (desigur, în prima jumătate a anului), nu este cunoscut, ca de altfel nici actul care îl consemna, văzut de autorul cronicii de la Cracovia în arhiva regală, care nu îl confundă cu cel ce consemna repetarea omagiului de către Alexandru în august același an, însă la Camenița (cf. nota 77). Este o știre nouă și interesantă.

76. E vorba de pretendentul Roman, fiul lui Petru II, fiul Margaretei (Mușata), care intervenise în Moldova, se pare, încă din 1399 (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 468–469), și amenințarea din nou de către acesta a scaunului lui Alexandru cel Bun în 1404, este, de asemenea, o știre nouă care explică repetarea neobișnuită în practica feudală a omagiului (acesta se depunea, de regulă, o singură dată în viață) față de Vladislav Jagiello în cursul aceluiși an, în vederea obținerii ajutorului acestuia.

77. Actul scris cu acest prilej la Camenița, la 1 august 1404, a fost publicat de M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 625–627.

78. Se referă la Rusia Haliciului, numită de obicei pe scurt Rusia, care nu trebuie confundată cu statul moscovit, ce se numea Marele Cnezat al Moscovei.

79. Regele Ungariei Sigismund de Luxemburg fusese în 1410 aliatul cavalerilor teutoni în războiul împotriva Poloniei (ajutată cu trupe de Alexandru cel Bun), astfel că la începutul anului următor Vladislav Jagiello a întărit alianța cu domnul Moldovei împotriva regelui Ungariei, în care se înscrie și actul de recunoaștere a datoriei de 1 000 de ruble pe care o avea față de Alexandru, datat

12 aprilie (în „această zi mare” – Paștele catolic) 1411 (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 640–641).

Rubla din text era „*rubla francească*”, adică *lira (libra)* genoveză de argint, care era mai mult o unitate de plată decât o monedă, de aceea se exprima, între altele, în *ducași* de aur venețieni (I.I. Nistor, *Istoria românilor*, I, p. 271–272), așa cum apare în cronica de la Cracovia.

80. Tratatul secret de la Lublau (L'ubotin, în Slovacia), pe atunci în comitatul Zips, lângă hotarul ungaro-polon, din 15 martie 1412, dintre regii Sigismund de Luxemburg și Vladislav Jagiello, care urma negocierilor din martie–noiembrie 1411, socotit un compromis între cei doi în privința situației Moldovei, a fost în fapt o victorie diplomatică pentru regele Ungariei, după peste două decenii de relații conflictuale cu Polonia. Acesta recunoștea legăturile voievodului Moldovei cu regele Vladislav, dar obținea ca în cazul unui refuz al lui Alexandru de a-l ajuta, ambii regi să pătrundă în Moldova, să-l alunge pe Alexandru și să-și împartă Moldova după o delimitare foarte precisă, de la Bucovinele Mari (Codrii Plonini) la Marea Neagră, printre Iași și Bârlad, partea nord-estică, cu Suceava, Iași și Cetatea Albă revenind Poloniei, în vreme ce sud-vestul, cu Bârlad și Chilia ar fi trecut în stăpânirea Ungariei. În cazul în care domnul Moldovei va asculta cererile regelui Sigismund de Luxemburg, urma să-și păstreze scaunul chiar cinci ani după moartea unuia din cei doi regi. După care o comisie polono-maghiară urma să dezbată pretențiile celor două regate asupra Moldovei (Hurmuzaki, I², p. 483–487). Cf. și Florin Constantiniu, Șerban Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii”, XVII (1964), p. 1129–1140; I.I. Nistor, *op. cit.*, p. 262; C. Racoviță, *Începuturile*, p. 323; Ion Eremia, *Statutul politico-juridic internațional al Țării Moldovei în timpul domniei lui Alexandru cel Bun*, în vol. *In honorem Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă a Moldovei*, Studii, Chișinău, 2006, p. 244–250.

81. Actul care consemna jurământul de credință față de Vladislav Jagiello depus de Alexandru cel Bun la Sniatyń în mai 1415 nu s-a păstrat, deși J. Długosz spune a fost predat regelui în chip solemn pentru a-și afla locul în arhivă, dar autorul cronicii de la Cracovia a aflat despre el din cronica lui Martin Kromer, pe care o citează, acesta, la rândul său, folosind relatările lui Jan Długosz (*Historiae polonicae*, I, Leipzig, 1711, col. 367).

82. Mai cu seamă în 1422, când cei 400 de călăreți moldoveni ajung până la Marienburg (Malbork), reședința Ordinului cavalerilor teutoni, unde au o luptă victorioasă cu garnizoana cetății [J. Dhugosz, *op. cit.*, col. 415; P.P. Panaitescu, *Lupta comună a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, în „RS”, IV, (1960), p. 233–234].

83. Sigismund de Luxemburg a devenit împărat romano-german doar din 1433, dar autorul cronicii îl numește astfel și înaintea acestei date.

84. Se referă la discuțiile din congresul (întâlnirea) polono-ungară de la Luck, în Volânia, din ianuarie 1429, în care la acuzațiile vehemente ale lui Sigismund de Luxemburg (după J. Lasicki acesta ar fi cerut chiar exterminarea românilor [*Tesauru*, III, p. 255–256]) că Alexandru cel Bun nu și-a îndeplinit obligațiile prevăzute în tratatul de la Lubiau de a trimite trupe în campaniile sale antiotomane (din 1427 și 1428), Vladislav Jagiełło a dat răspunsul amintit și în cronică de la Cracovia, arătând că în 1426, când trupele moldovene au răspuns convocării, împreună cu cele polone, au fost lăsate să aștepte degeaba, căci cel care nu s-a prezentat a fost chiar Sigismund (cf. I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Dhugosz*, Iași, 1926, p. 17–18; V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia*, p. 41–42; Jacob Caro, *Geschichte Polens*, III, Gotha, 1869, p. 608). După 1412 regele Poloniei a fost mereu împotriva planurilor lui Sigismund de Luxemburg de împărțire a Moldovei (R.F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, p. 18).

85. Autorul cronicii de la Cracovia documentează căsătoria lui Alexandru cel Bun cu Ringala (botezată Ana), care era sora marelui cneaz al Lituaniei Witold (și vară a regelui Vladislav Jagiełło), după actele divorțului ei de domnul moldovean din 1421 (cf. I.C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, I, București, 1913, p. 34–36; *DRH*, A, I, p. 69–72). Pentru Ringala-Ana, din 1415 a treia soție a domnului Moldovei, văduva lui Henryk Siemowitowic, fiul cneazului Mazoviei Siemowit III, decedat în 1393, și soarta ei după divorțul de Alexandru din 1421, cf. C. Rezachevici, *Ringala-Ana un episod dinastic în relațiile moldo-polono-lituanice din vremea lui Alexandru cel Bun*, în „Rdl”, XXXV (1982), nr. 8, p. 817–823. Iia nu era fratele ci fiul lui Alexandru cel Bun.

86. Alexandru cel Bun a trecut în vara 1431 de partea noului mare cneaz ortodox al Lituaniei Świdrigiełło (în lituană Svitrigailas) (1430–1432), reprezentant al intereselor nobilimii ortodoxe

ruteano-lituane, răscolat împotriva fratelui său, regele Vladislav Jagiello, cneazul suprem al Lituaniei, ocupând Pocuția și atacând localități din restul Podoliei și chiar din Rusia Haliciului, din motive nu tocmai bine cunoscute, după J. Dhugosz atras de fratele regelui cu o mare sumă de bani. După același cronicar polon, părțitor în acest caz, Alexandru fiind înfrânt de poloni ar fi murit de supărare (*Historiae polonicae*, I, col. 588–591), însă aceasta nu s-a petrecut în 1433, cum crede autorul cronicii de la Cracovia, ci la 1 ianuarie 1432 (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 474–475, cu izvoarele și bibliografia problemei).

87. În realitate la 1 ianuarie 1432 (cf. nota precedentă),.

88. Ilia (acesta era adevăratul său nume, nu Ilie sau Iliș) era fiul doamnei Ana (diminutiv Neacșa), fiica Anastasiei și nepoata lui Lațcu (1368–1375), în timp ce Ștefan II era fiu nelegitim al unei Stanca (Stana), altfel necunoscută, și i se mai spunea înaintea domniei, rutenizat, Stețco (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 476, 481).

89. Ilia domn al Moldovei (1432–1433; 1435–1436; împreună cu Ștefan II 1436–1442).

90. Ștefan II domn al Moldovei (1433–1435; împreună cu Ilia 1436–1442; 1442–1447).

91. Maria (Mańka) Holszański, sora reginei Sofia (Sońka) Holszański, ultima soție a regelui Vladislav Jagiello. Ea și soțul ei Ilia erau deci cumnați cu regele Poloniei, iar copiii lor, Roman III (1447–1448), Alexandru II (Alexăndrel, 1448–1449; 1452–1454; 1455) și Anastasia, erau veri cu regii Poloniei Vladislav III Varnensul (1434–1444) și Cazimir IV Jagiellonul (1446–1482). Cf. C. Rezachevici, *Cine a fost soția lui Ilie voievod, fiul lui Alexandru cel Bun? Un alt episod dinastic moldo-polono-lituan*, în „AG”, S.N. II (1995), nr. 3–4, p. 11–18.

92. Pentru luptele dintre Ilia și fratele său vitreg Ștefan II din 1433, care au deschis șirul conflictelor dintre urmașii lui Alexandru cel Bun ce au durat un sfert de veac, cf. C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 479–482, cu izvoarele și bibliografia problemei.

93. Desfășurările cronologice la *ibidem*, p. 480–482. Prin „Republică” se înțelege Uniunea polono-lituană.

94. M. Kromer, *De origine et rebus gestis polonorum libri XXX*, ed. a III-a, Basel, 1568, p. 306. Autorul cronicii de la Cracovia a folosit o altă ediție. „Învoielile” propuse de regele Vladislav Jagiello și sfetnicul său Ștefan II la 13 decembrie 1433 s-au păstrat (M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 654–659).

95. Și acest act emis de regele Poloniei tot la 13 decembrie 1433, la Lancici, ca și cele din nota anterioară, împreună cu care a fost acordat lui Ștefan II, s-a conservat (*ibidem*, p. 660–662), conținând cea mai veche descriere a hotarelor Moldovei spre stăpânirile polone. Râul „Polozna” însă nu e menționat în acest act. Cf. și C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 482.

96. Într-adevăr, Ștefan II împreună cu boierii săi a confirmat la 13 ianuarie 1434, la Suceava, legăturile predecesorilor săi cu Vladislav Jagiello și a promis că va veni în Polonia să deponă omagiu (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 663–667), dar n-a mai apucat să o facă, fiindcă regele s-a îmbolnăvit la 25 aprilie și s-a paralizat la 15 mai 1434, tocmai când se afla la masă cu solii lui Ștefan II, veniți să stabilească data depunerii omagiului de credință de către domnul lor (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 483). Autorul cronicii de la Cracovia a văzut în arhiva regală „invoielile” propuse de Vladislav Jagiello și sfetnicii săi lui Ștefan II la 13 decembrie 1433 (cf. nota 94) și, desigur, a crezut că în schimbul lor acesta din urmă a și deponat omagiu în același an 1433, ceea ce nu s-a întâmplat.

97. Vladislav II Jagiello, bolnav și paralizat (cf. nota anterioară) a murit la 31 mai 1434 (*ibidem*).

98. Vladislav III Warneńczyk (Varnensul) rege al Poloniei (1434–1444) și al Ungariei (1440–1444).

99. După J. Długosz, *Historiae polonicae*, I, col. 679, e vorba de localitatea Sieradz, unde se afla închis Ilia (cf. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 480; Th. Holban, *O emendare a cronicii lui Țreche*, în „CI”, VIII–IX (1932–1933), nr. 1, p. 221).

100. Adică partea de sud-est a Moldovei din stânga Prutului, cu Bugeacul, Chilia și Cetatea Albă, aflată în secolul XVII când scrie autorul cronicii de la Cracovia sub stăpânire otomană. Cf. și nota 213 la INTRODUCERE.

101. De fapt, după a doua domnie a lui Ilia (1435–1436), Moldova n-a fost împărțită, ci în ea s-a instituit o *domnie comună* a celor doi frați, fiecare cu coroana sa, alternând reședințele comune Suceava și Vaslui, dar bătând o monedă inscripționată în comun (1436–1442) (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 483–487). Însă numai Ilia a deponat personal omagiu de credință noului rege Vladislav III la Liov, la 18 septembrie 1436 (actul e scris a doua zi, M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 697–700) împreună cu boierii săi (*ibidem*, p. 701–704). Deși nu apare în actele de omagiu, regele i-a impus lui Ilia și un tribut în natură, cu titlul de dar, amintit de M. Kromer (cu precizarea că numai atunci s-a vorbit e acesta),

de la care a luat știrea autorul cronicii de la Cracovia, dar menționat și într-un calendar ceh de la începutul secolului XVI [Tr. Ionescu-Nișcov, *Un aspect al relațiilor româno-polone la mijlocul secolului al XV-lea*, în „Rdl”, XXVII (1974), nr. 12, p. 1747, 1752-1753. Și în Țara Românească, după o știre din 1447-1448, s-ar fi dat un tribut în boi regelui Ungariei, o singură dată la fiecare nouă domnie (Ș. Papacostea, *Din nou cu privire la demografia Țării Românești în secolul XV*, în „Rdl”, XXXVII (1984), nr. 6, p. 579-581). Cf. și C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 488].

102. Nu e însă vorba de o „vânzare”, ci de o cedare prin actul scris la Liov la 23 septembrie 1436 a Pocuției și a Țării Șepenițului pentru răscumpărarea pagubelor făcute în Polonia de oștile lui Alexandru cel Bun în 1431 (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 706-708).

103. Se referă, de fapt la documentul citat în nota precedentă.

104. Datări greșite (6942 – 1434; 6943 – 1435), polonii neștiind, de obicei, să utilizeze era bizantină, de la facerea lumii. S-a păstrat însă actul lui Ștefan II scris la Bârlad la 25 septembrie 1439, prin care făgăduiește credință și ajutor lui Vladislav III, cerând același lucru de la acesta (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 714-715), ceea ce nu înseamnă un act de omagiu.

105. Tulburările din Ungaria au început după moartea regelui Albrecht de Austria (1439), când s-au înfruntat gruparea nobiliară a reginei văduve Elisabeta, care în februarie 1440 a dat naștere unui fiu (Ladislav Postumul), cu cea condusă de Ioan de Hunedoara, banul de Severin, care a impus pe tronul de la Buda pe regele Poloniei Vladislav III (ca Vladislav I), urmat de un război civil (1440-1442). Aventurându-se imprudent în campania pentru despresurarea Constantinopolului de turci, Vladislav I (III) a căzut în bătălia de la Varna, la 10 noiembrie 1444 (C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 96-97).

106. Iliia a murit înainte de 22 august 1448, probabil la Colomeea, în Pocuția, iar lui Ștefan II i-a tăiat capul Roman II, fiul lui Iliia, la 13 iulie 1447, cu sprijinul unui complot boieresc (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 491, 493).

107. Roman II, fiul cel mare al lui Iliia (1447; 1447-1448).

108. Petru III, fiul lui Alexandru cel Bun (1447; 1448).

109. De fapt, Petru III a înlăturat în august 1447 pe Roman II cu ajutoare din Polonia de la Teodoryk (Didrih) Buczacki, starostele Podoliei și castelan de Cămenia, iar nu de la Ioan de Hunedoara. Apoi l-a asociat pe Roman II (1447), care însă l-a alungat din domnie (după 23 decembrie 1447), făcându-l abia

acum să se refugieze la Ioan de Hunedoara, în Transilvania. Cu ajutorul acestuia din urmă, la începutul lui 1448 l-a alungat pe Roman II în Podolia, unde acesta a fost otrăvit de boieri la 2 iulie 1448 (*ibidem*, p. 499–504).

110. Autorul cronicii de la Cracovia numește astfel Țara Românească; inversarea numelor Țărilor Române extracarpătice întâlnindu-se la scriitorii poloni și la cei care i-au urmat. Blaise de Vigenère, secretarul regelui Poloniei Henri de Valois, relatează la 1573: „Din faptul că Valahia e numită și Moldova, se întâmplă adeseori să fie confundată una cu cealaltă...” (*Călători*, II, p. 641; cf. și nota 76 la INTRODUCERE). La 1595 nunțul papal din Alba Iulia, Alfonso Visconti acuza pe omologul său din Polonia, San Severo că folosește numirea de Moldova pentru Țara Românească și de Valahia pentru Moldova (Hurmuzaki, XII, p. 192), după ce acuzase de fals pe trimisul papal G. Malaspina din același motiv (*ibidem*, p. 188–189). În 1688 și reprezentantul Franței în Polonia, Bethune-Croissy, scria că „provincia pe care toate hărțile o consemnează a fi Valahia, care are drept capitală Iași, e numită Moldova de polonezi, și că cea care după noi este Moldova, trece la ei drept Valahia” (Hurmuzaki, XVI, p. 209). Inversarea amintită se întâlnește și în cartografie. Pe o hartă anterioară bătăliei de la Nicopole din 1396 Moldova e numită Valahia [cf. „SMIM”, IX (1978), p. 197], la fel și pe o hartă a Ucrainei și a împrejurimilor publicată în 1714 (J.B. Homan, *Neuer Atlas ueber die ganze Welt*, Nürnberg, 1714, p. 166).

111. De fapt, Vladislav II (1447–1456), protejatul lui Ioan de Hunedoara (C. Rezachevici, *Cronologie critică*, I, p. 98–100).

112. Vlad Dracul (1437–1442; 1444–1447). A fost ucis de oștenii lui Ioan de Hunedoara pe când fugea de la Târgoviște spre București, pe „Drumul Sării”, la localitatea Bălteni, județul Dâmbovița, înainte de 16 decembrie 1447. O dată cu el a fost decapitat și fiul său cel mare, Mircea, care îl însoțea, deși după tradiția internă (de fapt o legendă mai puțin credibilă) acesta ar fi fost ucis de către orășenii (boierii) din Târgoviște (C. Rezachevici, *Cronologie critică*, I, p. 97).

113. L-am identificat cu Stanciu, fiul lui Mânzila de la Argeș și al Marinei, sora lui Ioan de Hunedoara, unchiul dinspre tată al lui Nicolae Olahus, menționat chiar de acesta din urmă, pe care Ioan, unchiul său, ar fi vrut să-l instaleze domn după executarea lui Vlad Dracul în decembrie 1447, dar apoi s-a răzgândit și l-a orbit, pentru a nu-l deranja pe cel asupra căruia s-a decis, în cele din

urmă, Vladislav II. Acest Stanciu era soțul legitim al mamei lui Radu Paisie (1535–1536; 1536–1539; 1539–1544; 1544–1545), pe care astfel, Nicolae Olahus îl socotea vărul său dinspre tată, deși era cunoscut drept fiul natural al lui Radu cel Mare (1495–1508) (*ibidem*, p. 98–99, 102–103, 192).

114. Vlad Dracul era căsătorit cu Anastasia (Cneajna, călugărită Eupraxia) fiica lui Alexandru cel Bun. Este o confirmare târzie, dar totuși interesantă a acestei înrudiri între dinastiile din Moldova și Țara Românească, care făcea din Vlad Țepeș, fiul lui Vlad Dracul, „vărul” lui Ștefan cel Mare (*ibidem*, planșele I¹⁻², III²).

115. La sfârșitul lui decembrie 1447 oastea lui Ioan de Hunedoara condusă de Csupor de Monoszló (Ciubăr vodă al cronicilor moldovene) a instaurat în Moldova pe Petru III, căruia Ioan i-a impus recunoașterea stăpânirii ungurești (de fapt ungaro-muntene) asupra Chilieii (cetatea insulară Licostomo), care aparținea de fapt Țării Românești (dar Vladislav II era vasalul lui Ioan de Hunedoara) (*ibidem*, p. 503–506).

116. Ca fiu legitim al lui Alexandru cel Bun, Petru III era frate cu Ilia, tatăl lui Roman II, care îi era, în realitate, nepot de frate (*ibidem*, planșa III²).

117. Roman II era fiul Mariei Holszański și a lui Ilia voievod, iar Cazimir IV era fiul Sofiei Holszański, ultima soție a lui Vladislav Jagiełło (cf. nota 91).

118. Pentru cronologia și bibliografia acestor evenimente cf. *ibidem*, p. 506.

119. Din 22 august 1448 datează actele prin care Petru III și boierii săi, aflați la Hotin, consemnează jurământul de credință față de Cazimir IV, domnul angajându-se să vină în Polonia la cererea regelui pentru depunerea omagiului, cu condiția să fie înștiințat cu două-trei luni înainte pentru a se pregăti (M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 733–740). Acceptarea de predare a lui Mihai, fiul marelui cnez lituan Sigismund Kiejstut, nu apare însă în aceste documente (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 506). Sigismund Kiejstut avusese el însuși, pe la 1435, legături cu Ilia, fratele lui Petru III, care, numindu-l „părintele nostru marele cnez Sigismund”, i-a făgăduit credință și ajutor împotriva oricui, cu excepția „domnului” său, regele și împotriva Coroanei polone (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 691–692).

120. Petru III a murit curând după 10 octombrie 1448, la 26 de ani, foarte probabil în urma unei boli grave, pregătindu-și locul de veci la mănăstirea Probota (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 507–508).

Sfârșitul său fiind învăluit în taină, autorul cronicii de la Cracovia îl plasează în 1450. Cum atunci domnea Bogdan II (1449–1451), și avuseseră loc guvernarea lui Csopor de Monoszló (Ciubăr vodă) (octombrie–decembrie 1448) și prima domnie a lui Alexândrel (Alexandru II) (1448–1449) (*ibidem*, p. 508–513), moartea lui Petru III în 1450, știre nouă a cronicii de la Cracovia, nu poate fi acceptată decât dacă am admite odată cu A.D. Xenopol sau Ștefan S. Gorovei) că a fost dus, sau s-a retras, în Transilvania, unde ar fi murit peste aproape doi ani.

121. Bogdan II (1449–1451), care și-a zis fiu natural al lui Alexandru cel Bun, era de fapt, foarte probabil, fiul fratelui acestuia, jupan Bogdan (*ibidem*, p. 514–515, cu bibliografia respectivă; cf. și Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Din nou despre ascendența și înruderile lui Ștefan cel Mare*, în vol. *In honorem Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova*, Chișinău, 2006, p. 366–380; idem *Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine și fapte*, București, 2004, p. 51–68).

122. Alexândrel (Alexandru II) (1448–1449; 1452–1454; 1455) cu cel de al doilea fiu al lui Ilia voievod și al Mariei Holszański, fiind, deci, văr drept după mamă cu regele Poloniei Cazimir IV.

123. Se referă la faptul că după înfrângerea suferită la Tămășani pe Siret, la nord de Roman, la 12 octombrie 1449, Alexândrel și mama sa s-au refugiat în Podolia, sub ocrotirea starostelui regal Teodoryk (Didrih) Buczacki (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 512–513), de unde în ianuarie–martie 1450 au organizat o campanie în Moldova cu trupe date de Cazimir IV, obținând un succes temporar, urmat din nou de refugiul în Polonia (*ibidem*, p. 516).

124. Încă de la 2 decembrie 1449, în forma propusă de el a tratatului cu Didrih Buczacki, Bogdan II îi cerea acestuia și tuturor rudelor sale să mijloacească pentru el „pe lângă iubitul nostru domn, pe lângă mânia sa craiul” (M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 746–748), recunoscut astfel ca „domn” (suzeran), dar nu rezultă din nici un document că ar fi propus depunerea omagiului personal.

125. După J. Długosz, contemporan evenimentelor, comandanții armatei polone, atrași de Bogdan II la sud de Vaslui, în zona codrului Lipovățului, au acceptat, după șapte zile de tratative, încheierea unei „păci”, la 5 septembrie 1450 (*Historiae polonicae*, II, col. 60–63), propusă de Bogdan II, doar pentru a surprinde a

doua zi oastea polonă și a o învinge, așa cum va face și fiul său Ștefan cel Mare (aflat în 1450 alături de tatăl său) în 1497, împotriva unei alte oști polone, în bătălia din Codrul Cosminului. E vorba de o stratagemă militară din partea lui Bogdan II și apoi a lui Ștefan cel Mare care i-a urmat exemplul, pentru a echilibra șansele victoriei.

126. Bătălia zisă de la Cransa (6 septembrie 1450) s-a dat la sud de Vaslui, lângă pârâul Izvorul Crasnei, la intrarea în codrul Lipovățului, și a constituit modelul urmat peste 47 de ani de Ștefan cel Mare în lupta din Codrul Cosminului (26 octombrie 1497), și tot același loc a fost ales de Ștefan pentru a înfrânge la 10 ianuarie 1475 oastea otomană a beilerbeiului Suleiman Hadâmbul (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 516–517).

127. La 15 octombrie 1451, la satul Răusenii, lângă Suceava, unde Ștefan cel Mare a înălțat o biserică în memoria tatălui său (*ibidem*, p. 518–519).

128. În textul francez „Alexandre l'Ainé”, adică Alexandru cel mai în vârstă, cu același sens ca apelativul românesc „Bătrânul”, nelegat de vârstă, ci de necesitatea departajării de un domn omonim, apărut ulterior, în acest caz Alexandru II, zis Alexândrel (cel tânăr, mai nou).

129. Petru Aron (1451–1452; 1454–1455; 1455–1457), care, după cum bine remarca autorul cronicii de la Cracovia, și-a luat „fără cuvîntă dreptul asupra Moldovei”, autodeclarându-se fiu al lui Alexandru cel Bun. În realitate, se numea Aron Hamazan, nume cu rezonanță armeană (Petru fiind luat doar ca nume domnesc), și a apărut în cercul din Polonia al doamnei Maria Holszański, mama lui Alexândrel, cu acesta din urmă încheind alianță în numele căreia l-a ucis pe Bogdan II (*ibidem*, p. 524–525).

130. După 17 octombrie 1451 (*ibidem*, p. 525).

131. Manuil pârçălabul, credincios acum lui Alexândrel (cf. Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Manoii Grecul (?–1467), un mare demnitar la curtea domnească din Suceava*, în vol. *Epoca lui Ștefan cel Mare*, p. 132–146).

132. De fapt, promite doar depunerea omagiului în Polonia la 23 septembrie 1453 (M. Costăchescu, *Documentele*, II, p. 765–768).

133. La 26 august 1455 în Cetatea Albă, definitiv înlăturat de Petru Aron în martie 1455 (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 529–530).

134. O inadvertență, Petru Aron își zicea fiul nu fratele lui Alexandru cel Bun. Pentru domnia sa din 1455–1457, cf. *ibidem*, p. 530–533.

135. În sens figurat, Petru Aron numind „mamă” pe Maria Holszański, văduva lui Iliia voievod, fosta sa protectoare (cf. și *ibidem*, p. 531).

136. Actul a fost scris la 1 octombrie 1455 la Hotin (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 773–776).

137. Războiul de 13 ani cu Ordinul cavalerilor teutoni (1454–1466) (C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 95–100).

138. Solii lui Petru Aron au determinat pe sultanul Mehmed II să accepte cererea domnului Moldovei, socotită însă de sultan ca plata unui haraci (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 801). Domnul și un sfat domnesc lărgit întrunit la Vaslui la 5 iunie 1456 aprobă noua dare, socotită temporară, pentru răscumpărarea păcii (*DRH*, A, II, p. 85–87), dar de atunci Moldova a devenit tributară Înaltei Porți [Leon Șimanschi, „Închinarea” de la Vaslui (5 iunie 1456), în „AIIA”, XVIII (1981), p. 613–637; Șt. S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii”. Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în *idem*, XVII (1980), p. 631–639. Pentru evoluția statutului Moldovei față de Poartă, cf. Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, București, 1993, p. 197–206, 240–246].

139. De fapt în anul următor. Matiaș Corvin rege al Ungariei (1458–1490).

140. Al Țării Românești, Vlad Țepeș. Pentru inversarea numelor Țărilor Române extracarpătice, cf. și nota 110.

141. Vlad Țepeș a fost arestat din porunca lui Matiaș Corvin, înainte de 26 noiembrie 1462, de către Jan Jiškra din Brandys, la hotar, în dreptul cetății Piatra Craiului, loc ales, cum am mai arătat, pentru că aici Țepeș ieșise de pe pământul și de sub jurisdicția sașilor, inamicii săi, dar nu intrase încă în Țara Românească, de unde putea primi ajutoare (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 104–105, cu bibliografia problemei).

142. Radu cel Frumos (1462–1473; 1473–1474; 1474; 1474–1475) nu avea cum să inchine turcilor Chilia (insulară, Licostomo), care avea și o garnizoană ungară a lui Ioan de Hunedoara, sau Cetatea Albă, aflată în stăpânirea lui Ștefan cel Mare.

143. Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457–1504).

144. În realitate, cu prilejul primului tratat cu reprezentanții regelui Poloniei, din 4 aprilie 1459, care pune capăt războiului de doi ani cu Petru Aron, refugiat în Podolia, Ștefan cel Mare doar „promitea” (*promittimus*) să nu aibă un alt suzeran (*dominus*) decât pe regele Poloniei (Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 268), iar în scrisoarea pe care i-a adresat-o acestuia la 1 ianuarie 1468 Ștefan recunoștea că „plăteam tribut turcilor”, nu însă cu semnificație vasalică, ci, desigur, ca o răscumpărare a păcii, de vreme ce mai jos afirmă că turcii, „de cari ține și soarta noastră”, și ungurii, au trimis soli la el, cerându-i să se despartă de regele Poloniei „că să aflăm milă și cinste la dânsii” (P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în „AAR”, M.S.L., S. III, t. XV, 1934, p. 64, 66), adică să intre sub suzeranitatea acestora. Nu rezultă de nicăieri că Ștefan plătea tribut Porții împotriva voinței regelui Poloniei, iar la sfârșitul secolului XVI polonii pretindeau că însuși Cazimir IV a îngăduit lui Petru Aron să se închine turcilor (Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 382). Cu prilejul cuceririi Chilieii în ianuarie 1465, Ștefan i-a atras pe orășeni de partea sa înfățișându-le la tratativele premergătoare scrisori ale lui Cazimir IV care le cerea să se închine domnului Moldovei (P.P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chilieii*, în „RS”, III (1958), p. 111; J. Dhugosz, *Historiae polonicae*, II, col. 344).

145. Referire la Ștefan cel Mare, Petru Aron și un pretendent cu nume (mai degrabă decât poreclă) de trib cuman, Berindei [cărui la 1 aprilie 1457 i se spune „fiu de cuman”, cf. A.C.G. (P.P. Panaitescu), *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc (Vaslui, 1456)*, în „Studii”, V (1952), nr. 3, p. 196], despre care nu știm nimic altceva decât că a însoțit ca pretendent pe Matiaș Corvin în campania acestuia în Moldova din toamna 1467. Unii l-au considerat eronat același cu Petru Aron, alții l-au identificat cu stolnicul omonim din 1435–1442, sau l-au acceptat ca atare (I. Minea, *Informațiile*, p. 46, nota 2; Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laudae maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Mănăstirea Putna, 2005, p. 69, nota 166). J. Dhugosz crede că Berindei a fost invitat la el de Matiaș Corvin, pentru a-i reda domnia în Moldova, iar autorul cronicii de la Cracovia afirmă că s-a dus el în Ungaria.

146. Bătălia de la Baia a avut loc în noaptea de 15/16 decembrie 1467 (P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*,

p. 63, 66; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 93; Șt. S. Gorovei, Maria Magdalena-Székely, *op. cit.*, p. 63–66; Alexandru I. Gorța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)*, în *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, p. 309–326.

147. Actul prin care Ștefan cel Mare făgăduiește credință regelui Cazimir IV și Coroanei polone și prestarea personală a omagiului când regele va veni la Camenița, Colomeea sau Sniatyń, adică în Podolia a fost scris la Suceava la 28 iulie 1468 (I. Bogdan, *Documentele*, II, p. 300–304), și trimis regelui la înapoierea solilor acestuia, cei „doi nobili de vază” din textul cronicii de la Cracovia, care erau Dobiesław (Dobko) Byszowski, castelan de Betz, și Stanisław Tęczyński, subcămăraș de Chełm (*ibidem*, p. 305, 307). Pentru ca vasalitatea lui Ștefan față de rege să fie „după rânduială”, trebuia să depună în persoană omagiul.

148. În traducere: „aceia, anume regele Ungariei, nesocotind mai întâi înțelegerea regatelor, apoi provocând cu îndrăzneală în mai multe rânduri daune, a tratat cu ostilitate Regatul Poloniei, de curând s-a comportat cu dușmănie, a tratat cu război regiunea vasală a Regatului Poloniei și împotriva principelui Ștefan al Moldovei cu ostilitate, fără declarație de război, a incendiat-o”.

149. Pentru cele două incursiuni ale oștii lui Ștefan cel Mare în Transilvania, cea dintâi condusă chiar de el, cf. Șt. S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 72–74.

150. După lupta de la Orbic – Buhuși, ținutul Neamț, din 14 decembrie 1470 (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 534).

151. Adică Moldova; pentru inversarea numelor Țărilor Române extracarpătice cf. nota 110. Pentru invazia tătarilor, cf. discuția la Nagy Pienaru, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu hanatul din Crimeea. O controversă: prima incursiune tătară în Moldova*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*, Mănăstirea Putna, 2004, p. 275–306.

152. Aceeași inversiune a denumirilor Țărilor Române extracarpătice (cf. nota precedentă). Se referă la Radu cel Frumos, domnul Țării Românești.

153. Țării Românești. Acest răspuns al lui Ștefan a fost scris la Vaslui, la 13 iulie 1471 (I. Bogdan, *Documentele*, II, p. 311–313), fiind urmat de o nouă scrisoare a regelui Cazimir IV (*ibidem*, p. 314).

154. Campania lui Ștefan cel Mare a avut loc în noiembrie 1473, iar familia lui Radu cel Frumos a fost capturată la

24 noiembrie, o dată cu cucerirea cetății Dâmboviței (București) (*Cronicile slavo-române*, p. 8, 17, 31; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 107).

155. Cf. pentru aceste evenimente și J. Dhugosz, *Historiae polonicae*, II, col. 508–509, 516. În acest caz sintagma Țara Românească (Valahia) se referă la Moldova.

156. La 6 decembrie 1474 (Ileana Căzan, *Dușmani de temut – aliați de nădejde. Țările Române în epoca lui Ștefan cel Mare în contextul politicii central-europene*, București, 2004, p. 64).

157. Moldova. Cf. nota 110.

158. Bătălia de la sud de Vaslui (10 ianuarie 1475); cf. mai nou Șt. S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 109–117; reconstituire după cercetare la fața locului, la C. Rezachevici, *Bătălia din 10 ianuarie 1475: de ce la sud de Vaslui?*, în „MI”, XXXVIII (2004), nr. 2, p. 15–18.

159. La 6 iunie 1475. Cf. Matei Cazacu, Kéram Kévonian, *La chute de Caffa en 1475 à lumière de nouveaux documents*, în „Cahiers du Monde Russe et Soviétique”, Paris, XVIII (1976), nr. 1, p. 495–538.

160. În acest caz e vorba de Bugeac.

161. Forma lui Ștefan cel Mare a legăturii de „credință veșnică” față de regele Ungariei Matiaș Corvin a fost redactată la Iași la 12 iulie 1475 (I. Bogdan, *Documentele*, II, p. 330–333), iar cea a lui Matiaș, ca răspuns la cea a domnului Moldovei, la 15 august 1475, la Buda (*ibidem*, p. 334–336).

162. Toate aceste amănunte se află în cronica lui J. Dhugosz, *Historiae polonicae*, II, col. 534.

163. Acest pretendent Alexandru „un moldovean care zicea că e frate cu Ștefan” e amintit în cronica lui Dhugosz ca pretendent adus de Mehmed II în campania din 1476 pentru a fi instalat în locul lui Ștefan cel Mare (*ibidem*, col. 544). După unele păreri ar fi vorba de un fiu al lui Petru Aron (I. Minea, *Informațiile*, p. 58, nota 6; Șt. S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior*, p. 148).

164. În cronica amintită a lui J. Dhugosz, *loc. cit.*, sultanul răspunde solilor poloni că nu își poate întrerupe campania din cauza legăturilor cu voievodul „Basarabiei” (Țării Românești) și cu hanul tătarilor, care l-au îndemnat la această expediție. Cronica de la Cracovia vorbește însă de cuvântul dat pretendentului Alexandru că va fi domn al Moldovei, ceea ce este o informație altfel necunoscută (cf. și nota 166).

165. Pentru întreaga campanie din 1476 a lui Mehmed II în Moldova, evenimentele legate de ea și bătălia de la Valea Albă

(Pârâul Alb) – Războieni, din 26 iulie 1476, cf. *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie și culegere de texte*, București, 1977 (autorul studiului introductiv Manole Negoe). Ultima prezentare a acestei campanii sultanale la Șt. S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 147–159. În legătură cu contradicția, niciodată explicată până acuma, a pierderilor oștii lui Ștefan cel Mare în lupta de la Valea Albă, foarte mari după izvoarele interne, foarte mici după cele externe, menționez cu această ocazie că ele se referă la două momente diferite ale bătăliei. Eroicul atac prin surpriză a lui Ștefan asupra avangărzii otomane este cel care s-a soldat cu foarte mari pierderi, care au impresionat sursele interne, în timp ce rezistența finală a taberei fortificate, apărată în ariergardă de puțini luptători, la adăpostul căreia resturile oștii lui Ștefan cel Mare s-au putut retrage în pădure, a dus la puține victime, înregistrate de izvoarele externe ca pierderi totale în urma luptei.

166. Voievodul Țării Românești era Basarab Laiotă cel Bătrân în a patra domnie (1475–1476) (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 115), dar autorul cronicii de la Cracovia, care nu-l cunoaște, crede că sultanul instalase în scaunul muntean pe pretendentul Alexandru (cf. nota 163).

167. Comprimând textul lui J. Długosz, *loc. cit.*, după versiunea, M. Kromer, care spune că oastea turcească a intrat în Podolia și a incendiat câteva localități fără importanță, după care sultanul a asediat Suceava și Hotinul, autorul cronicii de la Cracovia lasă să se înțeleagă eronat că cele două cetăți ar fi în Podolia și ar fi fost atacate de oastea domnului muntean.

168. Pentru viața lui Vlad Țepeș după arestarea sa din ordinul lui Matiaș Corvin în noiembrie 1462, eliberarea și reinvestirea sa, în iunie 1474, de către regele Ungariei, ca domn al Țării Românești (1476), încoronat la 26 noiembrie, cu sprijin transilvan și a lui Ștefan cel Mare, urmate de luptele cu turcii lui Basarab-Laiotă și de uciderea lui Țepeș, de către boierii complotiști partizani ai lui Laiotă, la sfârșitul lui decembrie 1476, oricum înainte de 10 ianuarie 1477, cf. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 115–117, cu bibliografia problemei.

169. Referire eronată la Radu cel Frumos (cf. J. Długosz, *op. cit.*, col. 562), care însă murise în vara sau toamna 1475 (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 113–114).

170. Expediția lui Ștefan cel Mare pentru înlăturarea lui Basarab cel Bătrân Laiotă și înlocuirea lui cu Basarab cel Tânăr

Țepeluș (1478–1480) a avut loc în noiembrie – începutul lui decembrie 1477 (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 119–121). Țepeluș, nu era din Moldova, ci era fiul lui Basarab II (1442–1444) din Țara Românească (*ibidem*, p. 111), care aici e numită, prin inversarea numelor la unii autori poloni, Moldova.

171. Pace mijlocită din însărcinarea sultanului chiar de Basarab cel Tânăr Țepeluș (*ibidem*, p. 124).

172. În urma unui „*mare război sfânt*” pregătit cu o deosebită grijă de Baiazid II, dovadă neobișnuitul său *firman de război sfânt* din 28 aprilie-7 mai 1484, de curând publicat (Mihai Maxim, *Ștefan cel Mare și Înalta Poartă: noi documente turcești*, în „Revista de istorie militară”, 2004, nr. 1 (83), p. 18–21), sultanul a cucerit Chilia la 14 iulie, iar Cetatea Albă la 7–8 august 1484 (Șt. S. Gorovei, Maria Magdalena Szekély, *op. cit.*, p. 213–222, cu bibliografia esențială).

173. La 12 septembrie 1485 (descrierea ceremoniei la Victor Eskenasy, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea (1485). Note pe marginea unui ceremonial medieval*, în „AllAI”, XX (1983), p. 257–267; și în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004. Portret în istorie*, Mănăstirea Putna, 2006, p. 439–457). Cf. și interpretarea lui Florentina Căzan, Cătălin Mustață, *Relațiile de vasalitate moldo-polone și implicațiile lor politice la sfârșitul secolului XV și în secolul XVI*, în „Rdl”, XXXVI (1983), nr. 4, p. 365–366.

174. Se referă la exemplarul slavon al lui Ștefan cel Mare, cu pecetea domnească și pecețile boierilor martori, la 16 septembrie 1485 (I. Bogdan, *Documentele*, II, p. 370–375). Forma latină a aceluiași act, aparținând regelui Cazimir IV este din 15 septembrie (*ibidem*, p. 375–377).

175. Spre deosebire de cronicarii poloni care s-au ocupat de evenimentele din 1497, M. Miechowski și B. Wapowski, și de o bună parte a istoricilor poloni (cf. Veniamin Ciobanu, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Polonia oglindite în istoriografia poloneză*, în „CI”, S.N., 1975, p. 38–70), autorul cronicii de la Cracovia e cât se poate de tranșant, accentuând din capul locului că regele Ioan Albert (1492–1501) urmărea „să devină stăpânul Moldovei”.

176. Autorul confundă localitatea Lublau, unde s-a ținut congresul polono-maghiar din 1412, cu Levoča (în Slovacia), pe atunci în regatul ungar, unde s-a ținut un alt congres al fraților Jagieltoni, cu excepția marelui cneaz al Lituaniei Alexandru, în aprilie 1494.

177. Bugeacul cu teritoriile Chiliei și Cetății Albe.

178. Reconstituirea campaniei din 1497 a regelui Ioan Albert și a confruntării sale cu Ștefan cel Mare la C. Rezachevici, Dan Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497 împotriva regelui Ioan Albert. Bătălia din Codrul Cosminului*, în *File din Istoria militară a poporului român*, III, București, 1975, p. 38–70, pe baza tuturor izvoarelor cunoscute și a itinerariului oștii polone, după documentele cu precizări topice, emise de unii comandanți poloni în timpul deplasării (*Acta expeditionum bellicarum palatinatus Callisiensis et Posnaniensis in Valachos et in Turcas anno 1497–1498*, ed. M. Bobrzyński, Cracovia, 1882). Acesta din urmă este un izvor absolut obiectiv, nefolosit de nici un istoric român până atunci în reconstituirea traseului oastei polone, și necunoscut lui Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor*, în „SMIM”, VIII (1975), p. 9–61, care, drept urmare, s-a grăbit mai apoi să-l conteste în fel și chip (idem, *Precizări referitoare la războiul moldo-polon din 1497*, în „RA”, LVI (1979), nr. 1, p. 67–71).

179. De fapt a fost un sistem de legături, care a debutat cu tratatul de alianță între frații Ioan Albert și Vladislav II, din 13 iulie și 1 august 1498 (Hurmuzaki, II², p. 406–409, nr. CCCLVI), care se referea și la Moldova, urmat de cel dintre Ioan Albert și Ștefan cel Mare, din 15 aprilie 1499 (*ibidem*, p. 421–425, nr. CCCLXVI) și în aceeași zi dintre Ioan Albert și Vladislav II, ambele redactate la Cracovia (*ibidem*, p. 425–430, nr. CCCLXVII). A doua zi, tot la Cracovia, a fost prezentată prima variantă a tratatului moldo-polono-ungar, de către delegații lui Ștefan (*ibidem*, II², p. 438–439, nr. CCCLXX), urmat la 12 iulie 1499 de forma redactată din porunca lui Ștefan cel Mare la Hârlău a tratatului domnului Moldovei cu frații Jagiello, Ioan Albert regele Poloniei, Alexandru mare cneaz al Lituaniei, și Sigismund, tratat mijlocit de Vladislav II, regele Ungariei, vădit favorabil domnului Moldovei (*ibidem*, II², p. 439–445, nr. CCCLXXI; I Bogdan, *Documentele*, II, p. 417–441), culme a realizărilor diplomatice a marelui domn, urmat la 14 septembrie 1499 de un tratat de alianță cu Alexandru, marele cneaz al Lituaniei, redactat la Suceava (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 442–446). În toate aceste acte se prevedeau condiții de alianțe antiotomane între toate părțile implicate.

180. Se referă desigur la acceptarea tratatului propus de Ștefan cel Mare la 12 iulie 1499 la Hârlău, cu Ioan Albert, Alexandru și Sigismund Jagiello (cf. nota precedentă) traducerea acestuia în limba latină (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 435–441).

181. De fapt, e vorba de Ilie, fiul lui Petru Aron, decapitat în martie 1501 la Czchow, unde probabil rezida, în condițiile arătate de autorul cronicii de la Cracovia, care a preluat știrea de la M. Kromer, iar acesta de la contemporanii M. Miechowski și B. Wapowski. Pentru acest Ilie, cf. și Ștefan S. Gorovei, *Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare*, în „SMIM”, VIII (1975), p. 188.

182. Pocuția, parte de vest a Podoliei.

183. Autorul cronicii de la Cracovia a mai amintit solia celor trei trimiși ai regelui Vladislav II al Ungariei în Moldova la 1503 (cf. nota 44).

184. Ștefan cel Mare a murit marți 2 iulie 1504, pe la 8,30 dimineața, la curtea domnească din Suceava (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 539).

185. Bogdan III (1504–1517). Afirmația că nu avea decât un singur ochi provine din izvoarele polone, fără acoperire pe plan intern la vremea sa, chiar contrazisă de reprezentările sale contemporane, fiind poate un zvon răutăcios, care ar fi putut avea la bază un glaucom (care duce la orbire) cu debut la un singur ochi (care însă nu are manifestări exterioare) (*ibidem*, p. 547–548).

186. În text scrise sub forma coruptă „Thimenik” și „Cissabeslos”. Aceste localități cu împrejurimile lor au fost ocupate de Ștefan cel Mare în toamna anului 1501 o dată cu întreaga Pocuție. Tismienița (Thissmyenyca) [actuala localitate ucraineană Tysmenytsia] și Ceșibieși (Czeshibyessy) [localitatea ucraineană de azi Yezupil] se aflau în nordul Pocuției, la sud-est de Halici [la est și sud-est de actualul oraș ucrainean Ivano-Frankivsk] (I. Bogdan, *Documentele*, II, p. 459, 470, 474; I.I. Nistor, *Istoria românilor*, I, p. 335). Înapoierea către Polonia a acestora însemna cedarea nordului Pocuției.

187. Cronicarul Ludovic Dietz (1485–1545), secretar regal, vorbește pe larg în lucrarea sa, *De Sigismundi regis temporibus* (1506–1516) despre împrejurările în care Bogdan III a cerut de soție pe sora regelui (P.P. Panaitescu, *Izvoarele slave externe*, p. 58–60). Prin căsătoria cu aceasta se pare că Bogdan III spera să reprimească Pocuția în cadrul zestre Elisabetei, astfel că în toamna 1505 a cedat această regiune (V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia*, p. 106; I.I. Nistor, *op. cit.*, p. 364).

188. La 6 octombrie 1505 solii lui Bogdan III au acceptat condițiile grele impuse de rege, referitoare la unirea Moldovei cu Polonia (A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae et*

Hungariaeque cum Valachia et Moldavia, I, Budapesta, 1914, p. 75–78) și la 16 martie 1506 la Lublin s-a încheiat convenția pentru căsătoria lui Bogdan III cu sora regelui Alexandru Jagiello (M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan voevod (1504–1517)*, București, 1940, p. 440–445; A. Veress, *op. cit.*, p. 78–81; Christine Klęsk, *Documents de la Bibliothèque Kórnicka relatifs aux relations polono-moldaves*, în „RHSEE” XV (1938), nr. 1–3, p. 50–51). Însă polonii, stăpâni pe Pocuția, n-au mai acceptat căsătoria, pretextând împotrivirea miresei. Moartea neașteptată a regelui peste patru luni a favorizat reacția lui Bogdan III, care a reocupat Pocuția în același an 1506 (I.I. Nistor, *loc. cit.*).

189. Cf. M. Kromer, *De origine et rebus gestis polonorum libris XXX*, Basel, 1568, p. 443: „Nectamen memorat Miechouiensis et Vapouius, qui nam belli huius Valachici exitus fuerit”. Dar pacea („foedere”) o argumentează cu o scrisoare a regelui Alexandru ce există în arhivă („argumento literarum Alexandri regis, quae extant in Archivo”).

190. Alexandru Jagiello a murit la 19 august 1506.

191. Sigismund I (mai târziu numit cel Bătrân) (1507–1548).

192. Războiul moldo-polon din 1509–1510 a fost foarte sângeros, Bogdan III ajungând până la Liov (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 138–140; Kazimir Puławski, *Wojna Zygmunta I-ego z Bohdanem wojewóda moldawskim w 1509 roku* (Războiul lui Sigismund I cu voievodul moldovean Bogdan în anul 1509), Cracovia, 1877. Autorul, sau mai degrabă traducătorul cronicii de la Cracovia afirmă încă o dată eronat că polonii „aveau în Moldova” localitățile Suceava, Hotin, Cernăuți, Neamț ș.a., situație care nu se întâlnește decât în vremea campaniilor lui Jan Sobieski spre sfârșitul secolului XVII, când, desigur, a fost tradusă în franceză cronică de la Cracovia.

193. Bogdan III. Autorul cronicii de la Cracovia sau traducătorul ei pare să nu se fi desprins de figura lui Ștefan cel Mare, de unde și această eroare.

194. Numai primul personaj e cunoscut, Osvald de Korlathkew (Korlathkői, Korlatkő), amintit într-o solie la Suceava la 12 decembrie 1509 (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 99–100; M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan voevod*, p. 453). Desigur „Cartale” reprezintă o formă coruptă de la al doilea nume al lui Osvald. Pentru implicarea acestuia în solia din același

an a lui Vladislav II către fratele său Alexandru, regele Poloniei, cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, ed. a II-a, București, 1996, p. 197.

195. După o primă formă a tratatului de pace dintre regele Poloniei Sigismund I și Bogdan III, negociată de reprezentanții ambilor la Cămenia, la 22 ianuarie 1510 (M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 454–467), tratatul de pace s-a încheiat prin documentele redactate la Iași, la 7 februarie 1510 (*ibidem*, p. 468–483) și Cracovia, la 20 martie același an (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 1–10, nr. 1), acesta din urmă fiind de fapt forma polonă a celui precedent. Domnul Moldovei renunță la căsătoria cu sora regelui Poloniei, iar situația Pocuției urma să fie discutată de o comisie anume cu medierea regelui Ungariei Vladislav II.

196. În cadrul „congresului” jagiellono-habsburg de la Viena, din 1515, la care au participat regii Sigismund I al Poloniei, fratele său Vladislav II al Ungariei și împăratul Maximilian I de Habsburg, s-a stabilit prin tratat succesiunea regatelor Ungariei și Boemiei, printr-o dublă căsătorie între urmașii lui Vladislav II și nepoții lui Maximilian I (C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 114–115).

197. De fapt, Bogdan III; cf. nota 193.

198. Bogdan III.

199. Bogdan III a murit la 22 aprilie 1517 (pentru stabilirea acestei date cf. C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 550–551). La acea dată Bogdan III nu se afla în război cu turcii și tătarii, afirmație generală a autorului cronicii de la Cracovia, cu acoperire doar înainte de 1512–1513 (V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia*, p. 123). Evident, autorul amintit nu cunoștea „tradiția” românească despre „Inchinarea” Moldovei la turci de către Bogdan III (cf. Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1876, p. 275, nota 40; Nicolae Costin, *Tractaturile prin care s-au închinat țara, de către Bogdan III domn al Moldovei, împărățind sultan Balazet II*, în *Cronicile Romaniei*, III, ed. M. Kogălniceanu, București, 1874, p. 450–462).

200. Ștefăniță (Ștefan cel Tânăr) (1517–1527), fiul nelegitim al lui Bogdan III a încheiat tratatul cu Sigismund I la mai bine de jumătate de an de la urcarea în scaun. S-a păstrat forma dată de regele Poloniei acestui tratat, la 2 decembrie 1517, la Vilna (M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Ștefăniță voevod*, Iași, 1943, p. 502–507).

201. Războiul Ungariei cu turcii este cel din vara 1526, jalonat de lupta de la Mohács (29 august) și ocuparea ușoară a Budei

(8 septembrie). Ștefăniță a murit câteva luni mai târziu, la 14 ianuarie 1527 (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 555–556).

202. Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546). Autorul cronicii de la Cracovia îl numește „Ioan Petru” adăugându-i particula domnească Io-Ioan.

203. Provincia amintită în text este Focuția (Li. Nistor, *Die moldauischen ansprüche auf Pokutien*, Viena 1910, p. 100), iar bătălia de lângă localitatea Obertyn, aflată pe teritoriul acesteia, socotită foarte importantă de istoricii poloni, s-a dat la 22 august 1531 (Ion Ursu, *Bătăliile de la Gwozdziecz și Obertyn*, în „AAR”, M.S.L., S. II, t. XXXV, 1913, extras; Zdzisław Spieralski, *Kampania obertyńska 1531 roku* [Campania de la Obertyn din anul 1531], Varșovia, 1962; Marek Plewczyński, *Obertyn 1531*, Varșovia, 1994; Tadeusz Marian Nowak, *Dawne wojsko polskie. Od Piastów do Jagiellonów* [Vechea armată polonă. De la Piaști la Jagielloni], Varșovia, 2006, p. 90–91).

204. Ioan Zápolya, rege al Ungariei (1526–1540).

205. La 20 februarie 1532, la Cracovia, a fost redactat armistițiul pe un an, începând de la 1 mai, între Petru Rareș și Sigismund I, prin mijlocirea lui Francisc, prepozitul Transilvaniei, trimis de regele Ioan Zápolya (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 48–50, nr. XVI).

206. Petru Rareș. În ciuda unui nou armistițiu încheiat în 1533, luptele și incursiunile moldo-polone au continuat până în august 1538 (C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 123). Înfrângerea polonilor de care se amintește în text e cea de la Tărăsauți, din 4 februarie 1532 (V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia*, p. 158).

207. În text „Paliniski”. Numele corect al solului polon trimis la Poartă este P. Opaliński, care în ianuarie 1533 a încheiat pacea „perpetuă” între Polonia și Înalta Poartă, ce va dăinui oficial aproape un secol, până în 1617, cu însemnate consecințe asupra Moldovei și a celorlalte Țări Române (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 124).

208. Scris greșit în text „1557” în loc de 1537, desigur, de către copist, care a confundat pe 3 cu 5.

209. Lângă apa Siretului, în Focuția, lângă Tremblowa (pentru campania polonilor în Moldova și cea de răspuns a lui Petru Rareș în Polonia, cf. V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 168–169).

210. Ștefan Lăcustă (1538–1540), fiul unui Alexandru, greu de identificat, făcând însă parte din familia Bogdăneștilor, nu era „frate” cu Petru Rareș (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I,

p. 567–570), dar cum se declara fiu al lui Ștefan cel Mare, autorul cronicii de la Cracovia l-a numit frate al lui Rareș, despre care se știa că era într-adevăr fiu al lui Ștefan. În acest pasaj Moldova e numită, după vechiul obicei polon, Valahia, adică Țara Românească (cf. nota 110).

211. Pasaj confuz; după autorul cronicii de la Cracovia Ștefan Lăcustă se afla în tabăra sultanului Suleiman, deci nu avea cum să fie alungat din Moldova. Iar expediția acestuia din urmă din 1538 împotriva lui Petru Rareș a fost coordonată cu cea a polonilor, colaborare pregătită din timp pe cale diplomatică (Iancu Bidian, *Moldova în tratativele polono-otomane într-un document din anul 1538*, în „SMIM”, VII (1974), p. 309–319; Hummuzaki, *Supliment*, II¹, p. 108; Anton Verancsics, în *Tesauru*, III, p. 145–175; C. Rezachevici, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28–31 august 1538) din vremea campaniei lui Suleiman Magnificul în Moldova*, în „CI”, S.N., IX–X (1978–1979), p. 311–312; Tahsin Gemil, în vol. *Petru Rareș*, București, 1978, p. 152–160).

212. La 14 septembrie 1538, în condiții atent reconstituite la C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 309 și urm.; idem, *Cronologia critică*, I, p. 563–565; idem, *Pribeția*, în vol. *Petru Rareș*, p. 184–185.

213. Ștefan Lăcustă; cf. nota 210. A fost primul domn numit de sultan, care nu a fost ales de boieri nici măcar formal (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 570).

214. Inadvertență. Petru Rareș s-a refugiat în cetatea Ciceu, unde a ajuns la 27 septembrie 1538. În urma unui complot vizând predarea cetății oamenilor lui Ștefan Lăcustă și uciderea lui Rareș, G. Martinuzzi și voievodul ardelean E. Balassa, trimiși de regele Ioan Zápolya au asediat și au ocupat Ciceul predat de Petru Rareș în octombrie 1538 (*ibidem*, p. 566).

215. Trimiterea lui Petru Rareș la Constantinopol de către Ioan Zápolya a fost doar un zvon. El însuși a cerut lui Suleiman Magnificul permisiunea să vină la Poartă, unde i s-a îngăduit să locuiască în cartierul european Pera (Galata) (*ibidem*, p. 566–567). Pentru pribeția lui Petru Rareș în 1538–1540 cf. idem, în vol. *Petru Rareș*, p. 184–201; Șt. S. Gorovei, *Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546)*, București, 1982, p. 143–182.

216. Ioan Zápolya a murit la 22 iulie 1540, iar Ștefan Lăcustă în jurul datei de 20 decembrie același an (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 572–574).

217. Petru Rareș.

218. Alexandru Cornea (1540–1541) nu a fost, în realitate, decât puțin timp refugiat în Podolia, în toamna 1540, când Mișu marele portar al Sucevei l-a îndemnat să se declare pretendent domnesc, fiind astfel urmărit de Ștefan Lăcustă (*ibidem*, p. 577).

219. Faptul că N. Sieniawski, care nu era la 1540 mare hatman, ci hatman de câmp, l-ar fi readus pe Alexandru Cornea în Moldova în decembrie 1540 (*ibidem*, p. 577), făcându-l să depună jurământ de credință regelui Poloniei, e o știre nouă.

220. Alexandru Cornea era fiul nelegitim al lui Bogdan III, deci nepotul lui Ștefan cel Mare. Pentru el, cf. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 575–580; idem, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea (c. 21 decembrie 1540–9 sau 16 februarie 1541) – după documente inedite din Polonia*, în „RI”, S.N. III (1992), nr. 7–8, p. 803–827.

221. Trimișii la Poartă ai boierilor care îl ridicaseră domn pe Alexandru Cornea.

222. Petru Rareș, aflat la Constantinopol.

223. Soliile din ianuarie 1541 la regele Ungariei Ferdinand I de Habsburg (1526–1561), cărui Alexandru Cornea îi jură credință printr-un reprezentant (A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, București, 1929, p. 21–22) și la împăratul Carol Quintul (1519–1556) au fost trimise de Cornea și de gruparea boierească antiotomană care îl ridicase la domnie (C. Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 815; idem, *Istoria popoarelor vecine*, p. 127–128; Șt. S. Gorovei, în vol. *Petru Rareș*, p. 177–178).

224. Interesantă această constatare care precede cu mult timp păreri similare ale istoriografiei din zilele noastre (la C. Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV–XVI*, București, 2001, p. 310 și nota 306).

225. Investirea la Constantinopol a lui Petru Rareș în a doua domnie a avut loc spre sfârșitul lui decembrie 1540 (C. Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 815; idem, *Cronologia critică*, I, p. 582).

226. De fapt, boierii din jurul său, trădându-l, l-au predat pe Alexandru Cornea lui Petru Rareș (predarea doar a capului său era un zvon de epocă) care l-a executat lângă Galați la 9 sau 16 februarie 1541 (idem, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, p. 819–820; idem, *Cronologia critică*, I, p. 579–580).

227. În text, dintr-o eroare, probabil a copistului, apare „1556”. Petru Rareș a murit la 2/3 septembrie 1546 (idem, *Cronologia critică*, I, p. 585–586).

228. Autorul cronicii de la Cracovia consemnează strict faptele, fără a aminti cauzele care au determinat neobișnuitul gest al „turcirii” lui Iliăș Rareș (1546–1551) în timpul deplasării la Constantinopol pentru aducerea personală a haraciului și a altor daruri („averile” de care pomenește autorul amintit). Pentru motivul real care l-a determinat să treacă la islam, la 30 mai 1551, pentru a-și salva viața, în urma intrigilor mamei și fratelui său Ștefan, care a obținut domnia chiar atunci când Iliăș se afla la Poartă, cf. *ibidem*, p. 590–596, cu izvoarele și bibliografia problemei; cf. și idem, *Prima încercare a lui Ion vodă ce Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii” lui Iliăș Rareș (1551), după un izvor polon inedit*, în „RA”, LII (1975), nr. 4, p. 384–386, unde se amintește și ecoul denaturat chiar din 1551 al „turcirii” lui Iliăș în Polonia, „care a iscat zvonuri răuvoitoare, în care mai cred și astăzi unii istorici (Gh. Pungă, *Noi considerații privind începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu*, în „AIIAI”, XVIII (1981), p. 555, nota 38).

Iliăș-Mehmed bei nu a fost ucis de turci în 1551, ci a murit înainte de 13 octombrie 1555 în exil la Alep, în Siria, unde a fost trimis ca urmare a participării sale la complotul menit să-l înlocuiască în scaun cu fratele său Constantin Rareș pe Alexandru Lăpușneanu, despre care se bănuia la acea vreme că l-ar fi otrăvit (idem, *Cronologica critică*, I, p. 597–598).

229. Ștefan Rareș (1551–1552) a fost asasinat la 1 septembrie 1552 de către boierii săi de comun acord cu cei refugiați în Polonia, care ridicaseră domn pe Petru stolnicul (Alexandru Lăpușneanu), în condițiile în care Ștefan Rareș aflase ceva despre organizarea acestui complot, punând astfel în pericol viețile complotiștilor din Moldova (*ibidem*, p. 607–611). Autorul cronicii de la Cracovia nu știe, sau nu vrea să insiste asupra acestor împrejurări care pun autoritățile polone, care îl susțineau pe Alexandru Lăpușneanu, într-o lumină nefavorabilă.

230. Alexandru Lăpușneanu (1552–1561; 1564–1568) nu a fost înlăturat direct de Albert Łaski (1536–1605) voievod de Sieradz, un aventurier ca și Despot, pe care l-a ajutat însă la pregătirea expediției din 1561 (nu 1564) împotriva lui Lăpușneanu (cf. *Polski słownik biograficzny* [Dicționarul biografic polon], XVIII, p. 246–250; Marie Kastarska-Sergescu, *Albert Łaski et ses relations avec les roumains*, în „RHSEE”, VIII (1931), nr. 10–12, p. 253–278). E ciudat că Alexandru Lăpușneanu care a reintrodus jurământul de credință vasalic față de regele Poloniei, chiar de la ridicarea la

domnie, și față de care polonii aveau mari pretenții (cf. Florentina Căzan, Cătălin Mustață, *Relațiile de vasalitate moldo-polone*, p. 367–369), nu a atras mai mult atenția autorului cronicii de la Cracovia. Poate din pricina politicii sale echilibrate între poloni, imperiali și otomani, relativ rezervată față de Polonia.

231. Iacob era numele de botez al lui Despot, în timp ce Ioan sau Ion era numele pe care și l-a luat ca domn al Moldovei (1561–1563), iar „Henriade” este o eroare pentru Heraclide, pe care l-a adoptat ca nume de familie cu iz mitologic. Nu i se cunoaște tatăl cu adevărat, iar regele Poloniei, Sigismund II August (1530–1572), s-a împotrivit trecerii lui Despot spre Moldova, prin Polonia (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 632 și urm.).

232. Kešmark (Kežmarok), vechi castel din ținutul Zips (acum în Slovacia), pe atunci în Ungaria Superioară, fusese dăruit de regele Ioan Zápolya lui Hieronimus Łaski, tatăl lui Albert Łaski, ultimul punându-l la dispoziția lui Despot, pentru a-și pregăti expediția pentru îndepărtarea lui Alexandru Lăpușneanu din scaun (*ibidem*, p. 645–646).

233. Bătălia de la Verbia, la sud-est de Dorohoi, din 18 noiembrie 1561 (*ibidem*, p. 626–629, 651).

234. Alexandru Lăpușneanu a fugit la Chilia după 30 noiembrie 1561, ajungând la Constantinopol înainte de 4 martie 1562 (Hurmuzaki, II¹, p. 390; A. Veress, *Documente*, I, p. 20). Primirea însemnelor de investitură de către Despot a avut loc la Iași, între 16 și 24 martie 1562, Ferhat aga, capugibașa lui Suleiman Magnificul, înmânându-i însemnele în cadrul unui anume tip de ceremonie, care ulterior a fost socotită greșit drept „Intronarea domnilor în câmp”, eroare care mai persistă și astăzi (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 655–656, cu izvoarele și discuția bibliografiei respective).

235. Încoronarea lui Despot vodă, aici arătat cu numele său de botez Iacob, a avut loc la 24 aprilie 1562, fiind folosite o nouă coroană de aur cu cinci fleuroane și o diademă (socotită a Țării de Jos) (*ibidem*, p. 656–657).

236. Martin Zborowski, castelanul Cracoviei, senator (sfetnic regal), personaj foarte influent în Polonia, dar neagreat de boierii moldoveni din pricina credinței sale reformate (*ibidem*, p. 663). Pentru a-și întemeia o domnie ereditară (*Călători*, II, p. 16) Despot a urmărit să se căsătorească fie cu o rudă a domnului Țării Românești, fie cu Elisabeta, fiica cneazului ortodox Constantin din Ostrog, în cele din urmă inclinând spre Cristina, una din fiicele lui

Martin Zborowski [A. Veress, *Documente*, I, p. 221; J. Sommer, Ch. Schesaeus, *Scrieri alese*, Iași, 1988, p. 171; Alex. Lapedatu, *Știri privitoare la istoria Țărilor Române din cronologia lui Siglerius*, în „AIINC”, II (1923), p. 369].

237. Pentru cneazul Dimitrie Wiśniowiecki, zis „Baïda” (Cântărețul), întemeietorul Siciului zaporojean, care însă nu avea nici un fel de drept la tronul Moldovei, fiind doar un descendent din ramura Algierdas (Olgierd) – Korybut a Gedyminilor, marii cnezi ai Lituaniei, care se dădea în 1563 drept un urmaș al lui Ștefan cel Mare, și a fost socotit astfel, eronat, până în vremea noastră, deși doar mama sa vitregă (din care nu descindea!), Magdalena Berislav, era soră doar după mamă cu Elena Ecaterina Brancovici, ultima soție a lui Petru Rareș, cu care, așadar, Dimitrie Wiśniowiecki nu avea nici un fel de rudenie, cf. C. Rezachevici, *Principii Dimitrie Wiśniowiecki și Mihail Korybut Wiśniowiecki și înrudirile lor cu Bogdăneștii și Mouileștii. Lămurirea unor confuzii istorice*, în „AG”, S.N. III (1996), nr. 3–4, p. 313–317, 318–320 și tabelul genealogic; idem, *Cronologia critică*, I, p. 660–664.

238. Ștefan Tomșa I, de origine necunoscută, boiernaș din ținutul Orheiului, apropiat al marelui vornic Ștefan Spancioc, participant la complotul boierilor din 1563 împotriva lui Despot vodă, în locul căruia a fost instalat în scaunul Moldovei la 9 august 1563 (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 671–673).

239. Ioan, de fapt Ion vodă, zis Despot, a fost executat la 9 noiembrie 1563 din porunca lui Ștefan Tomșa I, căruia i s-a predat o dată cu cetatea Sucevei (*ibidem*, p. 666–670).

240. Bogdan Lăpușneanu (1568–1572). Autorul cronicii de la Cracovia trece peste a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu (1564–1568) care, orientându-se spre Înalta Poartă, nu prezintă interes pentru relațiile cu Polonia.

241. Pentru campania în Moldova din martie – începutul lui aprilie 1572 condusă de marele hatman N. Mielecki, voievodul Podoliei, și Temriuk Piățigoreț, hatmanul cazacilor nizovi (zaporojeni), pentru reinstalarea lui Bogdan Lăpușneanu, cf. Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 41–47, cu izvoarele problemei.

242. Ion vodă cel Viteaz (1572–1574) era fiul nelegitim al lui Ștefăniță (Ștefan cel Tânăr). Scriitorii poloni i-au latinizat numele Ioan drept Juonius, Junius, și pentru că în latină litera u se transpune prin v l-au redat și sub forma Jvonia.

243. Petru sau Mihail-Petru era fratele mai mic al lui Bogdan Lăpușneanu. Datele despre acțiunile lui Ion vodă de până la declanșarea răscoalei sale antiotomane, și cele legate de Bogdan Lăpușneanu amintite în cronica de la Cracovia au fost preluate de autorul acesteia din broșura de la 1572 a lui Jan Lasicki (republicată în *Tesauru*, III, p. 255–259, 267; cf. nota 199 la INTRODUCERE).

244. Pentru viața și acțiunile lui Ion vodă până la luarea domniei cu sprijinul Înaltei Porți, înainte de 15 februarie 1572, cf. C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 700–703, cu izvoarele și bibliografia respective.

245. Reia mențiunea expediției polone din primăvara 1572 pentru reinstalarea în Moldova a lui Bogdan Lăpușneanu (cf. nota 241 și *ibidem*, p. 697).

246. În realitate, a murit la Moscova, în septembrie 1577, la numai 23 de ani, foarte probabil din pricina unei răni la cap primită în urma luptei cu Cristofor Zborowski și oamenii acestuia în 1572 (*ibidem*, p. 696–697).

247. Se referă la Alexandru II Mircea, domnul Țării Românești (1568–1574; 1574–1577) și la fratele său Petru Șchiopul, domnul Moldovei (1574–1577; 1577–1578; 1578–1579; 1582–1591).

248. Zvonul acesta a circulat în epocă (cf. *ibidem*, p. 702), de unde a fost preluat de diverși autori din acea vreme, poloni (Leonard Gorecki, a cărui relatare a fost folosită de autorul cronicii de la Cracovia [cf. nota 200 la INTRODUCERE]), sau francezi (Scarlat Callimachi, *Pagini despre Ioan vodă zis „cel Cumplit”*, scrise în secolul XVI de istoricul francez De la Popeliniere, în „Studii”, V (1952), p. 179). Cf. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 702.

249. De fapt, dublarea haraciului a fost cerută de sultan lui Petru Șchiopul la 26 septembrie 1574, trei luni după instalarea acestuia în scaun și moartea lui Ion vodă (*ibidem*, p. 704).

250. Henri de Valois (Henryk Walezjusz), rege al Poloniei (1574).

251. Războiul antiotoman a fost purtat de Ion vodă cel Viteaz în aprilie–iunie 1574, fără nici un sprijin extern (Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, p. 143–149; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 705, cu bibliografia esențială), Ion vodă fiind ucis de turci după încheierea bătăliei de la Roșcani, la 11 iunie 1574 (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 705–706).

252. Iancu Sasul (1579–1582), fiu nelegitim al lui Petru Rareș.

253. Ștefan Báthory, rege al Poloniei (1575–1586).

254. Petru Șchiopul.

255. Iancu Sasul a fost ucis (executat fără proces), la Liov din porunca regelui Ștefan Báthory, pentru a-i confisca averile cu care trecea prin Polonia, în drum spre Ungaria Superioară, la 28 septembrie 1582 (*ibidem*, p. 735–737).

256. Sigismund Báthory, principe al Transilvaniei (1581–1597; 1598–1599; 1601), s-a aliat cu împăratul Rudolf II de Habsburg, care era și rege al Ungariei (1576–1608), în lupta antiotomană, în 1594, amintind că mai înainte, în același an, Țara Românească și Moldova au făcut un puternic jurământ să rămână în legătură cu el (Hurmuzaki, III¹, p. 199–200, nr. CXCI; cf. și p. 202; A. Veress, *Documente*, IV, p. 155–158). Drept urmare, la 18/28 ianuarie 1595 împăratul Rudolf II îl recunoaște pe Sigismund drept principe liber al Transilvaniei, care trece de la condiția de voievodat la cea de principat (A. Veress, *op. cit.*, p. 185–188), dar impune condiția ca toate teritoriile dobândite de principe de la turci cu forțe proprii (inclusiv Țara Românească și Moldova) să devină vasale Coroanei ungare, adică lui Rudolf II [V. Ciobanu, *La cumpănă de veacuri*, Iași, 1991, p. 99–102; C. Rezachevici, *Mihai Viteazul și „Dacia” lui Sigismund Báthory de la 1595*, în „Argesis”, Seria istorie, Pitești, XII (2003), p. 158]. Astfel, Sigismund Báthory, care voia, de fapt, să ocupe pentru sine cele două țări române extracarpătice (*Călători*, III, p. 365), adăugându-și titulatura domnilor acestora și stemele lor (*ibidem*, p. 476; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 158–159; M. Popescu, *Sigiliul lui Sigismund Báthory, principele Transilvaniei*, în „RA”, II (1926), nr. 3, p. 328–332), s-a văzut nevoit să caute o altă cale de a-și atinge țelul, speculând nevoia de ajutor a domnilor Țării Românești și Moldovei în fața ofensivei otomane și utilizând noțiunea umanistă de Dacia cu sens politic, pentru a le impune acestora suzeranitatea sa.

257. Alexandru cel Rău, domn al Țării Românești (1592–1593) nu se știe din alte surse să se fi „turcit”, însă este posibil să fi promis acest lucru, când Petru Șchiopul, rivalul său, a obținut de la marele vizir să-i fie tăiate nasul și urechile (până la urmă doar crestate) în vremea când se afla în exil la Rodos (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 312).

258. Ștefan Surdul, domn al Țării Românești (1591–1592), era socotit de autorul cronicii de la Cracovia un fel de administrator al țării în numele Porții.

259. Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593–1601), nu a urmat după Ștefan Surdul, ci după Alexandru cel Rău (cf. notele 257–258).

260. Prin tratatul de vasalitate încheiat împotriva instrucțiunilor lui Mihai Viteazul), la 10/20 mai 1595, la Alba Iulia, de ierarhii bisericești și boierii trimiși de domn, cu Sigismund Báthory (Hurmuzaki, III¹, p. 209–213, 472–476; cf. și I. Ionașcu, *Mihai Viteazul și autorii tratatului de la Alba Iulia*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, V (1962), p. 111–144).

261. Aron vodă, domnul Moldovei (1591–1592; 1592–1595) a fost numit în scaun la Constantinopol în ambele domnii (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 756, 769). Doar urmașul acestuia Ștefan Răzvan a fost investit în domnie de Sigismund Báthory (cf. nota 266).

262. Bugeacul cu raialele Chilia, Cetatea Albă și Tighina.

263. De fapt, acesta era planul lui Sigismund Báthory (cf. nota 256).

264. Nu către turci, ci către împăratul Rudolf II, cu care Aron vodă a încheiat un tratat antiotoman, Moldova fiind introdusă în confederația statelor germane (Hurmuzaki, III¹, p. 193–194, nr. CLXXXVI). Pentru a-l compromite oamenii lui Sigismund l-au acuzat pe Aron de înțelegere cu turcii.

265. Cei doi oameni ai lui Sigismund Báthory, care nu veneau cu trupe în Moldova, ci cu instrucțiuni de la principe în vederea îndepărtării lui Aron vodă, erau Mihail Tolnay, comandantul gărzii ungurești a domnului, și consilierul principelui, diacul Cristofor Kereszturi (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 775).

266. Ștefan Răzvan, domn al Moldovei (1595), Țigan turc (cu nume turcesc Răzvan, nu „Radul”, botezat apoi Ștefan), spion al sultanului, apoi în slujba lui Mihai Viteazul, a lui Aron vodă, a lui Petru Șchiopul și în cele din urmă a lui Sigismund Báthory, în nădejdea căruia se alătură complotului care a dus la arestarea lui Aron vodă la 25 aprilie/5 mai 1595, după care a doua zi s-a proclamat domn sub numele de botez Ștefan vodă, și chiar a primit însemnele de investitură de la principele Transilvaniei, urmat de tratatul de la Alba Iulia, din 24 mai/3 iunie 1595, în care era socotit „locotenent” al lui Sigismund în Moldova (*ibidem*, p. 781–790).

267. Jan Zamoyski, cancelar din 1579 și mare hatman al Coroanei din 1581, fusese căsătorit cu Griselda, nepoata de frate a regelui Poloniei Ștefan Báthory, fost voievod al Transilvaniei, și

soră a lui Sigismund Báthory, care murise în 1590. Dar ostilitatea față de Sigismund Báthory, ca dealtfel, și față de Aron vodă, Ștefan Răzvan sau Mihai Viteazul, a lui Zamoyski se datora în primul rând faptului că aceștia erau aliații împăratului Rudolf II, adică ai Casei de Austria, cu care marele hatman era în conflict încă de când Habsburgii, cu tendințe absolutiste, încercaseră să obțină tronul electiv al Poloniei, împotriva intereselor marelui hatman, reprezentantul nobilimii mici și mijlocii și a „libertăților” acestora. De aici și celelalte consecințe politice, refuzul Poloniei de a participa la Liga Creștină antiotomană condusă de Rudolf II, și legăturile cu Înalta Poartă, inamica acestuia, sub rezerva existenței Moldovei ca stat-tampon față de turci și tătari, sub suzeranitatea Coroanei polone, pe care J. Zamoyski a încercat să o extindă și asupra Transilvaniei și Țării Românești (C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 150–151, 153–156, Cf. și K. Lepszy, *Wróg Habsburgow – Jan Zamoyski* [Inamicul Habsburgilor – Jan Zamoyski], în „Roczniki Historyczne”, XVIII (1949), p. 118–134).

268. Începutul aplicării planului lui J. Zamoyski de înlocuire a domnilor prohabsburgi din cele trei Țări Române (cf. nota anterioară), care s-a realizat treptat între 1595 și 1600, a debutat cu campania marelui hatman în Moldova, de unde Ștefan Răzvan s-a retras în tabăra de la Brașov a protectorului său Sigismund Báthory, după 2/12 septembrie 1595, luând apoi parte, împreună cu acesta și cu Mihai Viteazul la expediția pentru alungarea lui Sinan pașa din Țara Românească din octombrie același an (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 792–795).

Pentru itinerariul oștii lui J. Zamoyski, care la 17/27 august 1595 a intrat în Moldova, trecând însă pe la Hotin abia la întoarcere, la 25 octombrie/4 noiembrie, cf. Ilie Corfus, *Jurnalul expediției polone în Moldova din 1595*, în „RA”, XXXII (1970), nr. 2, p. 529–546; *Căldări*, III, p. 643–653). După ce boierii moldoveni l-au „ales” domn pe Ieremia Movilă, lângă Ștefănești, la 22 august/1 septembrie 1595 (*Kronika polska Marcina Bielskiego* [Cronica polonă a lui Martin Bielski], III, ed. K.J. Turowski, Sanok, 1896, p. 1731), peste două zile, la 24 august/3 septembrie 1595, în tabăra de la Prut, J. Zamoyski l-a numit „în domnie” pe Ieremia (I. Corfus, *op. cit.*, p. 529, 537), care în 1593 primise *indigenatul* polon (recunoașterea nobilității ereditare, C. Rezachevici, *Privilegiu de indigenat polon acordate locuitorilor din Țările Române*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 7, p. 1096; idem, *Indigenatul polon – formă*

însemnată de integrare a nobilimii românești în cea europeană, în „AG”, S.N., III (1996), nr. 3–4, p. 207–208).

Înainte de a fi numit în domnie, în aceeași zi, Ieremia Movilă a rostit jurământul de credință și supunere față de regele Poloniei, Sigismund III Vasa, într-un cort, în fața lui J. Zamoyski și a ajutorului acestuia, hatmanul de câmp S. Żółkiewski, după tipicul feudal (*Kronika polska Marcina Bielskiego*, III, *loc. cit.*), fapt pentru care a fost socotit „omagiul” de către autorul cronicii de la Cracovia. Textul jurământului a fost redactat apoi în scris la Iași în două forme, primară și definitivă, la 22 august/1 septembrie 1595 (Hurmuzaki, III¹, p. 485, nr. XLVIII), respectiv 27 august/6 septembrie (*idem*, *Supliment*, II¹, p. 344–345).

269. „Tratatul” (de fapt convenția) nu cu tătarii, ci cu partea turcă, a fost redactată la 12/12 octombrie 1595 în tabăra polonă de la Țuțora, lângă Iași, cele trei părți (polonă, turcă și tătară) recunoscând instalarea în domnie a lui Ieremia Movilă (*ibidem*, p. 353–354, nr. CLXXXII).

270. Campania lui Ștefan Răzvan pentru redobândirea scaunului Moldovei, pornită la 17/27 noiembrie 1595, a culminat cu bătălia din 3/13 decembrie 1595 de la satul Areni, lângă Suceava, și s-a încheiat cu tragerea în țeapă a lui Răzvan a doua zi (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 796–799).

271. Prin tragerea în țeapă a lui Ștefan Răzvan, pedeapsă infamantă, cum arată și autorul cronicii de la Cracovia, care nu a fost aplicată nici unui alt domn sau pretendent domnesc (aceștia erau decapitați, execuția nobililor), Ieremia Movilă voia să pedepsească îndrăzneala țiganului turc Răzvan de a ocupa o poziție socială care nu i se potrivea (*ibidem*, p. 799).

272. Clement VIII, papă (1592–1605).

273. Sigismund III Vasa, rege al Poloniei (1587–1632).

274. Tratatul de alianță a lui Sigismund Báthory cu Rudolf II din 18/28 ianuarie 1595, redactat la Praga, ulterior ratificat de împărat (A. Veress, *Documente*, IV, p. 185–188; Hurmuzaki, III¹, p. 199–200, nr. CXCI, p. 218–219; III², p. 76–77, nr. XCVII, p. 77–79). Cf. și nota 256. Arhiducesa Maria Cristina (Christierna) era fiica arhiducelui Habsburg Carol din Graz (Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, Veneția, 1638, p. 14).

275. Aron vodă a murit la 9/19 mai 1595, puțin timp după ce a fost adus și închis în castelul de la Vinț, în Transilvania, otrăvit de oamenii cancelarului Ștefan Jósica, plasarea eronată a morții sale în 1597 datorându-se, foarte probabil, faptului că în prima

jumătate a acestui din urmă an osemintele sale au fost reșezate solemn în noua biserică a mitropoliei de la Alba Iulia, ctitorită de Mihai Viteazul (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 778-779, cu discutarea izvoarelor).

276. Mihai Viteazul nu i-a luat locul lui Aron vodă în Moldova (confuzie cu Ștefan Râzvan, cf. nota 266). La 30 mai/9 iunie 1598, la Tâgoviște, Mihai s-a „supus” lui Rudolf II, la acea dată fiind redactat tratatul prin care domnul se angaja să presteze personal omagiu de credință împăratului, în schimbul ajutorului pentru îndepărtarea turcilor din Țara Românească, Transilvania și Ungaria, și a recunoașterii domniei ereditare în cea dintâi (I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente*, București, 1971, p. 174-179).

277. Andrei Báthory, principe al Transilvaniei (1599) nu era fratele, ci vărul lui Sigismund Báthory, cetățean și senator (sfetnic regal) polon, cardinal și episcop de Warmia, omul lui J. Zamoyski.

278. Campania lui Mihai Viteazul în Transilvania, din toamna 1599, a fost răspunsul militar al său la amenințarea lui Ieremia Movilă, care concentrase oști la hotarul Țării Românești (cf. nota următoare) pentru a-l înlocui în domnie cu fratele său Simion Movilă, pentru care uneltea încă din 1595; în aprilie 1599 cerând pentru aceasta recunoașterea Porții și având sprijinul intern al unor boieri nemulțumiți de Mihai, iar pe plan extern pe cel prudent al lui J. Zamoyski și deschis al lui Andrei Báthory, care la începutul lui octombrie 1599 i-a cerut imperativ să părăsească domnia! Pentru a scăpa din lațul adversarilor, Mihai a „ieșit” în Ardeal, luându-și cu el în campanie familia și toate averile sale (C. Rezachevici, *Gândirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele elaborării planului de dobândire a Moldovei*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, București, p. 62-68; idem, *Cronologie critică*, I, p. 331-333; cf. și I. Corfus, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 4, p. 538-539).

279. Această ocupare a Țării Românești de către Simion Movilă în iulie 1599, sau în octombrie, în vremea când Mihai Viteazul trecuse cu oastea în Transilvania, n-a avut loc, fiind oprită de regele Poloniei pentru a nu nemulțumi pe Rudolf II. La curtea împăratului se știa încă de la 5 iulie 1599 despre planul de înlocuire al lui Mihai cu Simion, de către Andrei Báthory și J. Zamoyski (I.C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, București, 1914, p. 79). Mihai Viteazul însuși relatează unei căpetenii turcești, după octombrie 1599,

că în vremea campaniei sale în Transilvania Ieremia Movilă a venit cu toată oastea sa aproape de hotarul Țării Românești pentru a pune aici un alt domn [*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, București, 1982, p. 256; la fel în decembrie 1599 și polcovnicul W. Walawski (*ibidem*, p. 329)]. Amenințarea a fost atât de iminentă încât s-a crezut chiar că expediția Movileștilor în Țara Românească a avut într-adevăr loc (cf. Bisselius, în *Tesauru*, I, p. 127; Miron Costin, la nota următoare, ș.a.).

280. Această informație falsă, bazată însă pe amenințarea reală a unei campanii în Țara Românească a lui Simion Movilă în 1599 (cf. nota precedentă), provine, cum am arătat în INTRODUCERE, din lucrarea episcopului Paul Piasecki, *Chronica gestorum in Europa singularium*, Cracovia, 1648, p. 187, de unde a preluat aceeași informație pentru letopisețul său și Miron Costin (în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 50), un mare admirator al episcopului de Camenița (1627–1644), în care se vedea un „scriitor proaspăt, nou” (*ibidem*, p. 41, 236. Cf. și N. Grigoraș, *Cum prezintă Miron Costin pe Mihai Viteazul*, Iași, 1942, extras din Buletinul nr. 3 al Institutului de Istoria Românilor „A.D. Xenopol”; N. Cartoian, *Istoria literaturii române*, București, 1980, p. 291).

281. Ieremia Movilă și-a aflat scăparea în cetatea Hotinului la 8/18 mai 1600, ca urmare a *campaniei preventive* în Moldova, pornită de Mihai Viteazul la 14/24 aprilie 1600, care l-a făcut pe acesta, în vara 1600, să realizeze pentru prima dată în istoria românilor unirea conducerii celor trei Țări Române într-o singură mână (C. Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 343–349).

282. Supușii ortodocși ai regelui Poloniei.

283. Autorul nu știe că râul Teleajen este în Țara Românească; el se referă la campania lui J. Zamoyski pentru înlăturarea lui Mihai Viteazul, care a început prin trecerea Nistrului la 25 august/6 septembrie 1600, ocuparea Moldovei și reinstalarea lui Ieremia Movilă, apoi trecerea în Țara Românească, unde bătălia hotărâtoare cu Mihai, care a fost înfrânt, s-a dat lângă pârâul Bucovel (10/20 octombrie 1600) (*ibidem*, p. 328–329; idem, *Luptele hatmanului Jan Zamoyski cu Mihai Viteazul într-o tipăritură rară din biblioteca Zamoyski (Broșura căpitanului Stanislav Bartholan din 1601)*, p. 1134, 1136–1138, cu izvoarele și bibliografia problemei).

284. Se referă la Mihai Viteazul. Expunerea este confuză, autorul cronicii de la Cracovia nedispunând de un izvor coerent referitor la aceste lupte.

285. Autorul confundă evenimentele din toamna 1600 cu cele din aceeași perioadă a anului 1601, dinainte de moartea lui Mihai Viteazul (cf. C. Rezachevici, *Bătălia de la Gura Nișcovului (august 1601). Contribuții privind istoria Țării Românești în epoca lui Mihai Viteazul și activitatea militară a lui Radu Șerban înaintea domniei*, în „Studii”, XXIV (1971), nr. 6, p. 1143–1157).

286. Mihai Viteazul a fost asasinat din ordinul lui George Basta la 9/19 august 1601, în urma rivalității dintre ei pentru conducerea Transilvaniei [idem *Tabăra de la Turda (pe Câmpia Turdei) și sfârșitul lui Mihai Viteazul*, în vol. *Mihai Viteazul și Sălajul. Guruslău 375*, Zalău, 1977, p. 447–457; idem, *Ultimele zile*, în „MI”, X (1976), nr. 8, p. 20–21, reconstituiri monografice; cf. și idem, *Cronologia critică*, I, p. 353–355, cu bibliografia problemei].

287. Ieremia Movilă a murit la 30 iunie/10 iulie 1606 de apoplexie (Hurmuzaki, XIV¹, p. 723; IV², p. 289; N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 87; Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița*, București, 1923, p. 9–10).

288. Constantin Movilă, domn al Moldovei (1606; 1607–1611), fiul cel mare al lui Ieremia Movilă a moștenit tronul părintelui său în virtutea *ahidnarné*-ului dat de sultan la 4 august 1598 care recunoștea domnia pe viață a lui Ieremia și dreptul fiului său de a-i urma la tron (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, I, București, 1976, p. 143; N. Iorga, «Doamna lui Ieremia vodă», în „AAR”, M.S.I., S. II, t. XXXII, 1910, p. 1030, 1054; Alex. Lapedatu, *O nouă narațiune a luptelor dintre Movilești*, în „Convorbiri literare”, XL (1906), nr. 12, p. 1144; Șt. S. Gorovei, *O lămurire: domnia ereditară a familiei Movilă*, în „RdI”, XXVIII (1975), nr. 7, p. 1091–1093; idem, *La domnia ereditară a Movileștilor*, în „AllAI”, XV (1978); p. 529–530).

289. Ștefan Tomșa II, domn al Moldovei (1611–1615; 1621–1623).

290. Ștefan Potocki era cumnatul, nu ginerele lui Constantin Movilă, fiind căsătorit din 1606 cu Maria, fiica lui Ieremia Movilă.

291. În bătălia de la Cornul lui Sas, din lunca Prutului (1/11–3/13 iulie 1612) oastea lui Ștefan Tomșa II cu sprijin turco-tătar a învins pe cea a Movileștilor susținută de hatmanul Stanislav Żółkiewski, după care Ștefan Potocki, căzut prizonier, a fost trimis de Ștefan Tomșa II la Constantinopol, iar Constantin Movilă, căzut prizonier la tătari s-a înecat în Nipru, la Oceakov, în drum spre Crimeea (C. Rezachevici, *Bătălia de la „Cornul lui Sas”*

(3/13 iulie 1612) – Reconstituire –, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, nr. 9 (1976), p. 59–70).

292. În octombrie 1615 Samuel Korecki și Mihail Korybut Wiśniowiecki, cumnații decedatului Constantin Movilă, au instalat în scaunul Moldovei pe fratele mai mic al acestora, Alexandru Movilă (1615–1616), în urma înfrângerii lui Ștefan Tomșa II la Tătăreni-Tăutești (12/22 noiembrie 1615). Ulterior, M.K. Wiśniowiecki, care din 1603 era căsătorit cu Irina, fiica cea mare a lui Ieremia Movilă, a murit în Moldova la 26 decembrie 1615, polonii acuzând că l-ar fi otrăvit pe un preot partizan al lui Ștefan Tomșa II, pe care l-au ucis în chinuri (C. Rezachevici, *Principii Dimitrie Wiśniowiecki și Mihail Korybut Wiśniowiecki*, p. 317–318), deși moartea cumnatului lui Alexandru Movilă se putea datora unei boli, cum afirmă și autorul cronicii de la Cracovia. Samuel Korecki, împreună cu Alexandru Movilă, fratele acestuia, Bogdan, și mama lor, Elisabeta Movilă, au fost capturați de turci, care aduceau pe noul domn, Radu Mihnea, în urma înfrângerii de lângă Drăcșani, ținutul Hârlău, din 23 iulie/2 august 1616 și trimiși la Constantinopol (Hurmuzaki, XV², p. 869; Charles de Joppecourt, în *Tesauru*, II, p. 73–75; Miron Costin, în *Opere*, p. 64; C. Rezachevici, în *Istoria românilor*, V, București, 2003, p. 75).

293. Înfrânt de Alexandru Movilă și cumnații săi poloni, Ștefan Tomșa II, refugiat în Țara Românească, a fost mazilit și dus la Constantinopol, unde a ajuns la 27 iulie/6 august 1616 (Hurmuzaki, IV², p. 364).

294. Gaspar Gratiani, domn al Moldovei (1619–1620), pe numele său Gaspar Milostić (Gratiani însemnând că era din orașul Gradishad [Gradacac] din Croația) era un aventurier croat, italianizat, catolic (familia sa se trăgea însă din zona adriatică a Bosniei locuită de „românii negri” – maurovlahi – morlachi), astfel că boierii moldoveni, care se înțelegeau cu el în slavonă, îl socoteau, „Italianu, cum dzicem la noi în țară, frâncu” (Miron Costin, *op. cit.*, p. 66–67). Fusese dragoman al Înaltei Porți, în 1615, la Viena, cu prilejul reinnoirii păcii de la Zsitvatorok din 1606, mulțumind atât pe turci (care l-au făcut „duce” de Naxos și „domn” de Paros), cât și pe imperiali, de partea cărora a trecut în ascuns. Cum turcii nu cunoșteau jocul său dublu i-au acordat domnia Moldovei la 25 ianuarie/4 februarie 1619 (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 184. Cf. și Manfred Stoy, *Das Wirken Gaspar Gracianis (Gratianis) bis zu seine Ernennung zum Fürsten der Moldau am 4. Februar 1619*, în „Südost-Forschungen”, XLIII (1964), p. 49–112;

idem, *Rumanische Fürsten im frühneuzeitlichen Wien*, în „Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien”, XLVI (1990), p. 167–170).

295. Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei (1613–1629) și-a bazat întreaga stăpânire pe sprijinul Porții.

296. Radu Mihnea, predecesorul în domnia Moldovei (1616–1619) al lui Gaspar Gratiani. După trecerea acestuia din urmă în tabăra polonilor, Radu Mihnea a fost însă numit domn în Țara Românească (1620–1623). Supărarea turcilor împotriva lui Gaspar Gratiani se datora imprudenței cu care un ministru al curții imperiale a dezvăluit unui sol turc legăturile lui Gratiani cu împăratul Ferdinand II în dauna Porții (*Călători*, IV, p. 557–558), dar și faptului că interesele omului lor, principele Gabriel Bethlen, fuseseră afectate de interceptarea de către Gratiani a scrisorilor trimise de acesta hanului tătarilor, cu îndemnul de a ataca Polonia, scrisori predate regelui Sigismund III, care l-a mustrat pe Bethlen, vădind însă astfel, imprudent, sursa necazurilor acestuia, domnul Moldovei, a cărei demitere principele n-a întârziat să o ceară la Poartă (Miron Costin, *Opere*, p. 67).

297. Mazilit la 8/18 august 1620 (Hurmuzaki, *Supliment*, I¹, p. 187–188), Gaspar Gratiani, care urmări trecerea sa sub protecția Coroanei polone, a stimulat prin răscoala sa antiotomană dorința mai veche a marelui hatman Stanislav Żółkiewski de a asigura, chiar pe calea armelor, influența polonă în Moldova, stat tampon față de Poartă, contribuind astfel la declanșarea campaniei polone în Moldova din septembrie 1620. Armata polonă a trecut Nistrul la 24 august/3 septembrie 1620, iar la 27 august/6 septembrie Gaspar Gratiani cu oastea sa a venit în tabăra marelui hatman (*Călători*, IV, p. 448–449, 469; Hurmuzaki, IV², p. 86, 387).

298. Polonii au fost asediați în tabăra de la Țuțora de turcii lui Skender pașa și de tătari, în cursul lunii septembrie 1620, după care s-au retras spre Soroca, fiind atacați și înfrânți la trecerea Nistrului, la 27 septembrie/7 octombrie 1620, însuși marele hatman S. Żółkiewski fiind ucis. Cel mai însemnat jurnal polon al acestei campanii notează că „niciodată Coroana Poloniei nu a suferit o înfrângere atât de mare și de rușinoasă” [*Călători*, IV, p. 452–479; 548; Miron Costin, *op. cit.*, p. 72–75; N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, I, București, 1895, p. 56; Ryszard Majewski, *Cecora rok 1620 (Țuțora anul 1620)*, Varșovia, 1970, p. 180 și urm.; Jan Wimmer, *Dawne Wojsko Polskie XVII–XVIII w.* (Vechea armată polonă în sec. XVII–XVIII), Varșovia, 2006,

p. 32-33; Jerzy Besala, *Stanisław Żółkiewski*, Varșovia, 1988; Marek Wagner, *Expediția de la Țuțora*, în „RIM”, 2004, nr. 1 (57), p. 6-15; Horia Opreșan, *Un izvor polon asupra luptei de la Țuțora (1620)*, în „RI”, XXV (1939), nr. 7-9, p. 242-245; Theodor Holban, *Lupta de la Țuțora în izvoare inedite*, în „MI”, XVIII (1984), nr. 8, p. 62].

299. Gaspar Gratiani a părăsit tabăra de la Țuțora în noaptea de 20/21 septembrie s.l.n., fiind ucis peste puțin timp la localitatea Braniștea din județul Bacău, de hatmanul Vasile Șeptilici și marele postelnic Dumitru Goia, care nu vroiau să-l însoțească în exil, iar capul i l-au dus noului domn Alexandru Iliăș, venit de la Poartă (*Călători*, IV, p. 549, 555-556; Miron Costin, *op. cit.*, p. 72; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 183). În primăvara 1621 cei doi boieri asasini au fost însă executați de Alexandru Iliăș (*Călători*, IV, p. 557).

300. Convenția polono-turcă de la Bussa sau Iaruga (Iarucha), localitate pe dreapta Nistrului, la sud de Moghilău, redactată la 12/22 septembrie 1617, în urma campaniei lui Skender pașa, însoțit de Radu Mihnea (care a mediat încheierea ostilităților din Moldova), Alexandru Iliăș din Țara Românească și Gabriel Bethlen din Transilvania, ce a dus la cucerirea cetății Rașcov, aflată mai la sud, pe aceeași parte a Nistrului. Prin această convenție polonii se obligau să nu mai atace Țările Române, să nu mai susțină pe Movilești sau pe Radu Șerban, aflat în ținuturile imperiale, să cedeze Hotinul domnului Moldovei etc. (Hurmuzaki, *Supliment*, II°, p. 429-433, nr. CCXII). Autorul cronicii de la Cracovia comite un anacronism plasând această convenție din 1617, care într-adevăr se datorează lui Żółkiewski, după campania din Moldova din 1620 în care acesta a murit.

Convenția de la Bussa-Iaruga nu s-a aplicat (Radu Mihnea a încheiat el însuși o înțelegere secretă cu polonii cu acel prilej) și din 1617 a reînceput starea conflictuală a Poloniei cu Poarta (în ciuda mai multor „păci” care au urmat), ce a durat până în 1699 (C. Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine*, p. 174).

301. Tratatul de pace redactat la Hotin, la 29 septembrie/9 octombrie 1621, prin care polonii trebuiau totuși să predea Hotinul domnului Moldovei, și tot prin acesta să dea un dar anual tătarilor, iar regele Poloniei să numească un ambasador la Poartă, în timp ce sultanul se angaja să nu pună un pașă în Moldova, ci un domn prieten al polonilor (A. Veress, *Documente*, VIII, p. 241), urma după prima campanie sultanală pentru cucerirea de teritorii polone, organizată de Osman II, care însă a fost oprită de rezistența oastei

polono-câzâcești lângă Hotin (3–29 septembrie 1621) [C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 176; Dariusz Kołodziejczyk, *Tratatul de la Hotin – un exemplu de diplomatie premodernă*, în „RIM”, 2004, nr. 1 (57), p. 20–25].

302. Încă de la 4/14 iunie 1622 Ștefan Tomșa II, domnul Moldovei (1621–1623), solicită regelui Sigismund III să-și trimită ambasadorul la Poartă, pe Zbaraski, pentru confirmarea păcii de la Hotin (cf. nota precedentă) (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 522–524, nr. CCXXXIV). Misiunea „ducelui” (cneazului) Cristofor Wiśniowiecki de Zbaraz (Krystof Zbaraski), comis al Coroanei, la Constantinopol, a avut loc în anii 1622–1623, l-a dus acesta trecând și prin Moldova, încercând peste tot să impresioneze prin bogăția sa (*Călători*, IV, p. 498–505; Miron Costin, *Opere*, p. 86, 88; Hurmuzaki, IV², p. 87, 398–399, nr. CCCCXLIV–CCCCXLV).

303. Această „potecție a Porții” sau otomană e just calificată astfel de autorul cronicii de la Cracovia; în turcește „*dhimma*” (protecție), prezentată ca o „alianță inegală”, prin care Imperiul otoman oferea Moldovei „cea mai eficientă garanție și contrapondere față de tendințele expansioniste ale regatelor polon și ungar” (Mihal Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă*, București, 1993, p. 240–241). „Protecția otomană” s-a instalat în Moldova o dată cu „închinarea” lui Ștefan cel Mare față de sultan în 1486 (Șt. S. Gorovei, *Pacea moldo-otomană din 1486. Observații pe marginea unor texte*, în „Rdl”, XXXV (1982), nr. 7, p. 807–821), și apare în documente ca o realitate oficială. De pildă, prin tratatul de la Sibiu, din 15 februarie 1690 cu imperialii, Constantin Cantemir, domnul Moldovei renunță la „protecția otomană” (*protectioni Ottomanicae*) (A. Veress, *Documente*, XI, p. 401).

304. Tratatate de tip *ahidnârne* (capitulații) (cf. M. Maxim, *op. cit.*, p. 76–110, 241; cu baza juridică islamică, p. 143–168).

305. Observația autorului cronicii de la Cracovia apare independent și la alți autori străini, precum francezul De la Popeliniere, care în 1581 arată că moldovenii au devenit tributari în vremea lui Mehmed II, însă în așa fel încât „aveau voievozii lor” (Scarlat Callimachi, *Pagini despre Ioan vodă zis „cel Cumplit”*, scrise în secolul XVI de istoricul francez De la Popeliniere, în „Studii”, V (1952), nr. 2, p. 178), sau la ambasadorul olandez la Poartă care nota la 12 ianuarie 1613 că Moldova deși încorporată la Imperiul otoman sub Suleiman Magnificul, „a rămas până în această vreme încă supt domnii săi creștini, naționali, care o stăpânesc ca tributari ori un fel de feudatari ai acestei coroane,

dând pentru aceasta un haraci anual" (N. Iorga, «*Doamna lui Ieremia vodă*», în „AAR”, M.S.L., S. III, t. XXXII, 1910, p. 1056). La 1667 diplomatul polon F.C. Wysocki atribuia însă tratatelor polono-turcești merite nereale, socotind că moldovenii „mulțumită tratatelor Poloniei cu Poarta au rămas ei sub un domn creștin și sub ascultarea regelui și a Republicii” (*Călători*, VII, p. 161). În zilele noastre însă Völkl Ekkehard observă că domnii români „erau singurii principii creștini încoronati din cadrul Imperiului otoman și, prin urmare, erau, de fapt, alături de țarii Moscovei, singurii principii ortodocși încoronati” (*Das rumänische Fürstentum Moldau und die Ostslaven in 15. bis 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1975, p. 7).

306. Cf. mai sus nota 80.

307. Cf. mai sus nota 232.

308. Bela IV, rege al Ungariei (1235-1270).

309. În text, dintr-o eroare a traducătorului sau copistului „1414” în loc de 1515 (cf. mai sus nota 196).

310. Ludovic I de Anjou (1342-1382), Maria, fiica sa (1382-1385; 1386-1395), căsătorită cu Sigismund de Luxemburg (1387-1437).

311. Vladislav II Jagiello, rege al Poloniei (1386-1434).

312. Această constatare pertinentă a autorului cronicii de la Cracovia, vizând poziția pragmatică a domnilor români, nevoiți să se descurce între puteri mai mari, e susținută de cuvintele care i se atribuie lui Ștefan cel Mare, prins opțional, în perspectiva amenințării turcești, între suzeranitățile regilor polon și maghiar: „Eu recunosc că m-am închinat, ca unui ocrotitor al meu, regelui (Poloniei), căruia i-am cerut de mai multe ori scut și ajutor, ca să nu ajung tributar al turcilor, dar el m-a părăsit, și nu m-a ajutat, astfel am fost nevoit să plătesc tribut turcilor. Acum, însă, am aruncat un os între doi câini, ca să se mănânce între ei. *Eu vreau să văd care va învinge și acela să fie domnul meu*” (Liberius Naker, în *Scriptores rerum prussicarum*, V, Leipzig, 1874, p. 307, subl. C.R.; după Șt. S. Gorovei, *Pacea moldo-polonă din 1486. Observații pe marginea unor texte*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Portret în istorie*, Mănăstirea Putna, 2004, p. 511; textul a fost citat și de alți autori). Și episcopul J. Łaski, trimisul regelui Poloniei la conciliul de la Lateran (1513-1517) relatează, la 5 aprilie 1514, că domnul Moldovei: „face omagiu când regelui Ungariei, când regelui Poloniei, când Turcului” (*qui aliquando regi Hungariae, aliquando regi Poloniae, aliquando Turco sit*

homagiatus) [N. Iorga, *Dovezi despre conștiința originii românilor*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XVII, 1934, p. 261-262), ceea ce după N. Iorga însemna că domnul Moldovei „e de fapt independent”, p. 261]. Această atitudine la care au fost obligați domnii români a fost și mai târziu remarcată. La 13 aprilie 1525 nunțul papal de la Buda relatează că Radu de la Afumați, deși pus de turci în scaun, vrea să promită fidelitate și regelui Ungariei, *cum au făcut întotdeauna voievozii Țării Românești și Moldovei*, când turcii erau mai puternici li se declarau supuși, ajutând în ascuns pe unguri, iar când regii unguri erau mai puternici le promiteau credință, și făceau servicii și turcilor (Hurmuzaki II³, p. 497-498, nr. CCCXLVI). În sfârșit, în martie 1574 ambasadorul venețian la Cracovia, referindu-se la Ion vodă (care cerea Pocuția pentru a se recunoaște pentru aceasta vasal al Coroanei polone [Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 269]), afirmă că pentru predecesorii săi „era obișnuit lucru să jure supunere Turcului ca tributar (*tributario*) și regelui Poloniei ca feudatar (*feudatario*)”, dar pentru că sultanul vrea să supună complet Moldova, nu ține seama că în tratatele de pace („*capitulazioni di pace*”) dintre Moldova și Polonia se prevede ca voievozii să jure credință atât Înaltei Porți, cât și Poloniei (A. Veress, *Documente*, II, p. 24).

313. Tratatul de la Lublau din 15 martie 1412 (cf. nota 80), des invocat de autorul cronicii de la Cracovia. De fapt, domnii români căutau să ducă o politică de echilibru între suzeranități, fapt observat din afară în diferite epoci. Astfel, în noiembrie 1527 Stefan Glințic, sol la Radu de la Afumați, relatează de la Viena, că domnul amintit: „cum este tributar turcilor, el trebuie să stea cât mai tăcut, mai liniștit cu putință și să nu se abată nici într-o parte nici în alta. Căci atât de mult se află el așezat în mijlocul dușmanilor, încât dacă s-ar băga de seamă vreo asemenea «alunecare» oricât de mică din partea sa în aceeași clipă s-ar ivi sfârșitul domniei sale și ar fi alungat din scaun” (*Calători*, I, p. 240). Două secole mai târziu, Del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, constata același fenomen: „Țara Românească e așezată între două împărății. Acestea formează o balanță; cel care e principe trebuie să-și îndrepte toată politica sa spre a o ține într-un echilibru perfect. Dacă balanța se apleacă mai mult decât trebuie în partea turcilor, apare pericolul să-și piardă principatul și libertatea din partea nemților [...] Dacă, dimpotrivă, «se apleacă» de partea nemților sau a altor puteri creștine, acest fapt le e de ajuns turcilor, și ca fals pretext, pentru a-l lipsi de principat, de avere, și, în cele din urmă

de viață” (Anton-Maria del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Vallachia*, Veneția, 1718, ed. N. Iorga, București, 1914, p. 149–150).

314. Citatul latin are multe greșeli, probabil ale copistului; corect este reprodus în nota 52 la TEXTUL CRONICII. În traducere sună astfel: „Acestă lucrare găsi de cuvîntă a o închina Maiestății Tale, pentru ca să vă aduc aminte, cum că trebuie lucrat din toate puterile pentru a recăștiga Moldova, care nu e nicidecum cel mai din urmă ram al regatului unguresc, și care acum de curînd o smulse prin înșelăciune vicleanul și cumplitul tiran (sultanul – *n.a.*), din corpul creștinătății și al regatului...” (Georgio Reicherstorffer, *Moldaviae quae olim Daciae pars chorographia*, Viena, 1541, în *Tesauru*, III, p. 128).

315. Țara Românească și Moldova. Rudolf II se considera și stăpîn al Transilvaniei, în calitate de rege al Ungariei și moștenitor al regilor maghiari din trecut (Hurmuzaki, XII, p. 524, 529–530, 1200; A. Veress, *Documente*, V, p. 229, 303; VI, p. 409 etc.; Gh. Pungă, în *Românii în istoria universală*, III¹, Iași, 1988, p. 502 și urm.). În tot secolul XVII Casa de Austria a emis pretenții asupra Țărilor Române ca moștenitoare a regatului Ungariei (E. Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, III, București, 1900, p. 108–109; *Histoire de l'etat present du Royaume de la Hongrie*, Köln, 1686, p. 3). Polonii au contestat aceste pretenții mai ales în 1601, când controlau Moldova și Țara Românească; ilustrativ în acest sens fiind discursul din 1601 al lui J.F. Herburth, abia întors dintr-o solie la Poartă, în dieta provincială din Wisnicz, în care arăta că „aceste provincii vecine, Moldova și Țara Românească constituie cu siguranță intrarea Republicii noastre strămoșești, și să fiți siguri că dacă nu o vom apăra, această poartă (*wrot*) a Republicii, nu vom fi în stare să ne apărăm nici casa”, după care combate energic pretențiile lui Rudolf II asupra Țărilor Române extracarpătice (Hurmuzaki, *Supliment*, II¹, p. 492, 504; cf. și C. Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană*, p. 403–404, 460).

BIBLIOGRAFIE ESENȚIALĂ

- ARMBRUSTER, Adolf, *Dacoromano-Saxonica*, București, 1980.
- AXINTE URICARIUL, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, I, București, 1993.
- BĂLAN, Teodor, *Țara Șepenițului*, Cernăuți, 1926.
- BEJENARU, N.C., *Ștefan Tomșa II (1611-1616; 1621-1623) și rivalitatea turco-polonă pentru Moldova*, Iași, 1926.
- BEJENARU, N.C., *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935.
- BELDICEANU, Nicoară, *La campagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie*, în „Revue de études roumaines”, Paris, V-VI (1960), p. 67-77.
- BELDICEANU, Nicoară, *La conquête des cités marchandes de Killa et de Cetatea Albă par Bayezid II*, în „Südost-Forschungen”, XXIII (1964), p. 36-90.
- BERSALA, Jerzy, *Stanisław Żółkiewski*, Varșovia, 1988.
- BEZVICONI, G., *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până la mijlocul veacului al XIX-lea)*, București, 1962.
- BIELSKI, Marcin, *Kronika to jest historia świata* (Cronica istoriei lumii), Cracovia, 1564.
- BISKUP, Marian, *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308-1521*, (Războiul Poloniei cu Ordinul cavalerilor teutoni 1308-1521), Gdańsk, 1993.
- BISKUP, Marian, Karol GORSKI, *Kazimierz Jagiełłończyk. Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku* (Cazimir Jagiełłończyk. Culegere de studii despre Polonia în a doua jumătate a secolului XV), Varșovia 1987.

- BOGDAN, Damian, *Știri despre români în cronici publicate la Moscova*, în „Revista arhivelor”, LIV (1977), nr. 4, p. 439–446.
- BOGDAN, Ioan, *Contribuții la istoria Moldovei între anii 1448–1458*, în „AAR”, M.S.I., S. III, t. XXIX, 1907, p. 629–643.
- BOGDAN, Ioan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913.
- BOGDAN, Ioan, *Scrieri alese*, ed. G. Mihăilă, București, 1968.
- BOGUCKA, Maria, *Kazimierz Jagiełłończyk*, Varșovia, 1970.
- BOLDUR, Alexandru V., *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1937, ed. a II-a, București, 1992.
- BOLDUR, Alexandru V., *Basarabia românească*, București, 1943.
- BOLDUR, Alexandru V., *Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul Letopisei ruse Voskresenski*, în „Studii”, XVI (1963), nr. 5, p. 1100–1121.
- BOLDUR, Alexandru V., *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457–1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid, 1970.
- BOLȘACOV-GHIMPU, ALEXANDRU A., *Cronica Țării Moldovei până la întemeiere (Contribuții la istoria Moldovei în secolele IV–XIV)*, București, 1979.
- BONFINIUS, Antonius, *Rerum ungaricarum decades quatuor cum dirridia*, Frankfurt, 1581.
- BRĂTIANU, Gheorghe, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980.
- BRĂTIANU, Gheorghe, *Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană*, I–II, București, 1988.
- CALLIMACHI, Scarlat, *Un istoric olandez despre Ion vodă „cel Cumplit” – Pagini inedite dintr-o cronică din 1602*, în „Studii”, III (1950), nr. 2, p. 158–168.
- CALLIMACHI, Scarlat, *Pagini despre Ioan vodă zis „cel Cumplit”, scrise în secolul XVI de istoricul francez De la Popeliniere*, în „Studii”, V (1952), nr. 2, p. 175–182.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Istoria Imperiului otoman*, în *Opere*, III–IV, ed. Ios. Hodosiu, București, 1876.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Hronicul vechimei a romano-moldo-ulahilor*, în *Opere*, VIII, ed. Gr. G. Tocilescu, București, 1901; ed. a II-a, Stela Toma, I–II, București, 1999–2000.

- CANTEMIR, Dimitrie, *Istoria moldo-vlahilor*, în *Opere complete*, IX¹, București, 1983.
- CANTEMIR, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, București, 1973.
- Carte de căpătâi*. Dimitre Onciul (1856–1923), *Scrieri alese*, ed. Ștefan Ștefănescu, Dorina N. Rusu, Bogdan Al. Halic, București, 2006.
- CARTOJAN, Nicolae, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980.
- Călători străini despre Țările Române*, I–IV, ed. Maria Holban, M.M. Alexandrescu Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1968–1972.
- CĂZAN, Florentina, Cătălin, MUSTAȚĂ, *Relațiile de vasalitate moldo-polone și implicațiile lor politice la sfârșitul secolului XV și în secolul XVI*, în „*Revista de istorie*”, XXXVI (1983), nr. 4, p. 363–371.
- CĂZAN, Ileana, *Dușmanii de temut – Aliați de nădejde. Țările Române în epoca lui Ștefan cel Mare în context politic central-european*, București, 2004.
- CHIRTOAGĂ, Ion, *Sud-estul Moldovei și stânga Nistrului 1484–1690. Expansiunea și dominația turco-tătară*, București, 1999.
- CHIRTOAGĂ, Ion, *Imperiul otoman și sud-estul european (până la 1878)*, Brăila, 2004.
- CHIRTOAGĂ, Ion, *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei (secolul al XIV-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, Chișinău, 2004.
- CHIȚIMIA, I.C., *Opera umanistului polon Martin Kromer și importanța ei pentru istoria și cultura poporului român*, în „*Romanoslavica*”, XVIII (1972), p. 187–196.
- CHIȚIMIA, I.C., *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, București, 1972.
- CIHODARU, C., *Observații pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467–1574*, în „*Studii și cercetări științifice*”, *Istorie*, Iași, VIII (1957), nr. 1, p. 1–34.
- CIHODARU, C., *Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „*Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol*”, V (1968), p. 11–42.

- CIHODARU C., *Pretendenți la tronul Moldovei între anii 1504 și 1538*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, XIV (1977), p. 103–122.
- CIHODARU, C. *Observații cu privire la procesul de formare și consolidare a statului feudal Moldova*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, XVII (1980), p. 117–139.
- CIHODARU, C., *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399–1 ianuarie 1432)*, Iași, 1984.
- CIOBANU, Ștefan, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1947; ed. a II-a, 1992.
- CIOBANU, Veniamin, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV–XVI*, București, 1985.
- CIOBANU, Veniamin, *Vasalitate – suzeranitate în raporturile româno-polone din deceniile șase și șapte ale secolului XVI: interpretare juridică și practică politică (I–III)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, XXII² (1985), p. 409–420; XXIII¹ (1986), p. 131–142; XXIII² (1986), p. 583–597.
- CIOBANU, Veniamin, *Țările Române în raporturile politice polono-habsburgo-otomane din deceniile 6–7 ale secolului al XVI-lea*, în *Românii în Istoria universală*, I, Iași, 1986, p. 80–120.
- CIOBANU, Veniamin, *Cauze politice și implicații juridice ale stabilirii raporturilor româno-polone la sfârșitul secolului XIV (1387–1396)*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol”, XXVII (1990), p. 103–119.
- CIOBANU, Veniamin, *La cumpănă de veacuri (Țările Române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea)*, Iași, 1991.
- CIOBANU, Veniamin, *Politică și diplomație în secolul al XVII-lea. Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601–1634)*, București, 1994.
- CIOCĂLTAN, Virgil, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII–XIV*, București, 1998.
- CIUREA, D., *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, X (1973), p. 1–48.

- CONDURACHI, D., *Suzeranitatea ungaro-polonă și efectele ei asupra suveranității Principatelor Române până la 1500*, Cernăuți, 1923.
- CONDURATU, Grigore C., *Încercări istorice. Relațiunile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria – până la 1526 –*, București, 1898.
- CONSTANTINIU, Florin, Șerban, PAPACOSTEA, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul secolului al XV-lea*, în „Studii”, XVII (1964), nr. 5, p. 1129-1140.
- CORFUS, Ilie, *Mihai Viteazul și polonii*, București, 1937.
- CORFUS, Ilie, *Știri despre istoria Moldovei într-o nouă cronică polonă (1575-1582)*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, București, II (1951), nr. 1, p. 111-123.
- CORFUS, Ilie, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia*, în „Romanoslavica”, București, X (1964), p. 315-340.
- CORFUS, Ilie, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în „Revista de istorie”, XXVIII (1975), nr. 4, p. 527-540.
- CORFUS, Ilie, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979.
- CORFUS, Ilie, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, București, 1983.
- CORFUS, Ilie, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea și al XVII-lea*, București, 2001.
- COSTĂCHESCU, Mihai, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932.
- COSTIN, Miron, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958.
- COSTIN, Nicolae, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, ed. Ioan Șt. Petre, București, 1942.
- Cronica lui Ștefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel)*, ed. Ion Const. Chițimia, București, 1942.
- Cronica pictată de la Viena*, în *Izvoarele istoriei românilor*, XI, ed. G. Popa-Lisseanu, București, 1937.
- Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959.

- CZAMAŃSKA, Ilona, *Moldavia i Wołoszczyzna w stosunkach polsko-tureckich XV–XVIII w.* (Moldova și Țara Românească în relațiile polono-turcești secolele XV–XVIII), în „Balcania Posnaniensia”, Poznań, IV (1989), p. 301–312.
- CZAMAŃSKA, Ilona, *Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku* (Moldova și Țara Românească între Polonia, Ungaria și Turcia), Poznań, 1996.
- CZAMAŃSKA, Ilona, *Characterul legăturilor lui Jan Zamoyski cu Movileștii*, în „Arhiva genealogică”, S.N. III (1996), nr. 3–4, p. 307–312.
- CZAMAŃSKA, Ilona, *Movileștii în tradiția familială polonă*, în „Revista de istorie a Moldovei”, Chișinău, 2005, nr. 1–2 (61–62), p. 25–32.
- CZOŁOWSKI, Alexander, *Sprawy wołoskie w Polsce do roku 1412* (Probleme moldovenești în Polonia până în anul 1412), în „Kwartalnik Historyczny”, V (1891), p. 569–598.
- DAN, Mihail P., *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII–XVI*, Sibiu, 1944.
- DAN, Mihail P., *Știri privitoare la istoria Țărilor Române în cronicile ucrainiene*, în „Studii și materiale de istorie medie”, II (1957), p. 205–288.
- DRAGNEV, Demir, IGOR, CAȘU, Emil, DRAGNEV, Virgil, PĂSLARIUC, Ștefan cel Mare și Sfânt în contextul epocii sale și al posterității, Chișinău, 2004.
- DECEI, Aurel, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978.
- DECEI, Aurel, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, București, 1978.
- DEMCIUC, Vasile, *Petru I Mușat (1375–1391)*, București, 1988.
- DENIZE, Eugen, *Românii între Leu și Sernilundă*, Târgoviște, 2003.
- DENIZE, Eugen, *Ștefan cel Mare. Dimensiunea Internațională a domniei*, Târgoviște, 2003.
- DLUGOSZ, Jan, *Historiae polonicae*, I–II, Leipzig, 1711–1712.
- DIACONESCU, Emil, Dumitru MATEI, *Alexandru cel Bun (1400–1432)*, București, 1979.
- Domnii Țării Moldovei. Studii*, volum editat de Demir Dragnev, Chișinău, 2005.
- EREMIA, Ion, *Statutul politico-juridic internațional al Țării Moldovei în timpul lui Alexandru cel Bun*, în vol. *In*

- honorem Demir Dragnev. Civilizație medievală și modernă în Moldova. Studii*, Chișinău, 2006, p. 244–250.
- EȘANU, Andrei, Valentina, EȘANU, *Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine și fapte*, București, 2004.
- GEMIL, Tahsin, *Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul otoman (1486)*, în „Revista arhivelor”, XLV (1983), nr. 2, p. 117–128; și în „Revue Roumaine d’Histoire”, XXII (1983), nr. 3, p. 225–238.
- GEMIL, Tahsin, *Românii și otomanii în secolele XIV–XVI*, București, 1991.
- GIEYSZTOR, Alexander, ș.a., *Histoire de Pologne*, Varșovia, 1972.
- GIURESCU, C., *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană*, București, 1908.
- GIURESCU, Constantin C., *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967; ed. a II-a, 1997.
- GIURESCU, Dinu C., *Ion Vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966.
- GONȚA, Alexandru I., *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998.
- GONȚA, Alexandru I., *Românii și Hoarda de Aur 1241–1502*, München, 1983.
- GONȚA, Gheorghe, *Viața politică a Țării Moldovei în epoca domniei lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi*, Chișinău, 2004.
- GOROVEI, Ștefan S., *Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova*, București, 1973.
- GOROVEI, Ștefan S., *Mușatinii*, București, 1976.
- GOROVEI, Ștefan S., *Cu privire la cronologia primilor voievozi ai Moldovei*, în „Revista de istorie”, XXXII (1979), nr. 2, p. 337–345.
- GOROVEI, Ștefan S., *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, XVI (1979), p. 187–219.
- GOROVEI, Ștefan S., *Moldova în „Casa Păcii”. Pe marginea primului secol de relații moldo-otomane*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, XVII (1980), p. 629–667.

- GOROVEI, Ștefan S., *Petru Rareș 1527–1538; 1541–1546*, București, 1982.
- GOROVEI, Ștefan S., *Pacea moldo-otomană din 1486. Observații pe marginea unor texte*, în „Revista de istorie”, XXXV (1982), nr. 7, p. 807–821.
- GOROVEI, Ștefan S., *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997.
- GRECOV, B.D., A. I. IACUBOVȘCHI, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953.
- GRIGORAȘ, Nicolae, *Din istoria diplomației moldovenești (1432–1457)*, Iași, 1948.
- GRIGORAȘ, Nicolae, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359–1457)*, Iași, 1978.
- GRIGORAȘ, Nicolae, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982.
- GRUȘEVSKII, Mihailo, *Ilustratovna istoriia Ukraini (Istoria ilustrată a Ucrainei)*, Kiev, 1921, ed. a II-a, 1992.
- HALECKI, Oscar, *La Pologne de 963 à 1914. Essai de synthèse historique*, Paris, 1933.
- HALECKI, Oscar, *La Pologne et la question d'Orient de Casimir le Grand à Jean Sobieski*, Varșovia, 1933.
- HALECKI, Oscar, *Les relations polono-roumaines*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, București, XIII (1936), nr. 7–8, p. 233–248.
- HEIDENSTEIN, Reinhold, *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*, Francofurti ad Moenum, 1672.
- Historia dyplomacji Polskiej (Istoria diplomației polone)*, I, sub redacția lui Marian Biskup; II, sub redacția lui Gerard Labuda, Varșovia, 1980–1982.
- IAMBOR, P., *Atacurile cumano-tătare asupra Transilvaniei în a doua jumătate a veacului al XIII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XVII (1974), p. 211–223.
- INALCIK, Halil, *Imperiul otoman. Epoca clasică 1300–1600*, București, 1996.
- ILIESCU, Ocravian, *Le prêt accordé en 1388 par Pierre Mușat à Ladislas Jagellon*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII (1973), nr. 1, p. 123–138.
- IOAN DE THWRÓCZ, *Chronica hungarorum ab origine gentis, inserta simul chronica Iohannis archidiacon de Kikullew*, în

- Scriptores rerum hungaricarum veteri et genuini*, ed. Ioann Georg Schwandtner, Viena, 1746.
- IONAȘCU, Ion, Petre BĂRBULESCU, Gheorghe GHEORGHE, *Tratatele Internaționale ale României 1354–1920*, București, 1975.
- IONESCU-NIȘCOV, Traian, *Un aspect al relațiilor româno-polone la mijlocul secolului al XV-lea*, în „Revista de istorie”, XXVII (1974), nr. 12, p. 1747–1763.
- IORGA, Nicolae, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899.
- IORGA, N. *Scurtă istorie a slavilor răsăriteni. Rusia și Polonia. Simple linii de orientare*, București, 1919.
- IORGA, N. *Polonois et Roumains. Relations politiques, économiques et culturelles*, București, 1921.
- IORGA, N. *Români și slavi. Români și unguri*, București, 1922.
- IORGA, N. *Studii asupra Evului Mediu românesc*, ed. Șerban Papacostea, București, 1984.
- IORGA N., *Istoria românilor*, ed. a II-a, București, III, Victor Spinei, 1993; IV, Stela Cheptea, Vasile Neamțu, 1996; V, Constantin Rezachevici, 1998.
- Istoria românilor*, sub egida Academiei Române, V, 1601–1711/1716, București, 2003.
- JABLONOWSKI, Aleksander, *Sprawy wołoski za Jagiellonów. Akta i listy* (Probleme moldovenești în timpul Jagiellonilor. Documente și scrisori), Varșovia, 1878.
- JASIENICA, Paweł, *Polska Jagiellonów* (Polonia Jagiellonilor), Varșovia, 1992.
- KACZMARCZYK, Zdzisław, *Polska czasów Kazimierza Wielkiego* (Polonia în timpul lui Cazimir cel Mare), Cracovia, 1964.
- KOLANKOWSKI, Ludwik, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów* (Istoria Marelui Cnezat al Lituaniei sub Jagielloni), I, 1377–1499, Varșovia, 1930.
- KROMER, Martin, *De origine et rebus gestis polonorum libri XXX*, Basel, 1568.
- Kronika Polska Marcina Bielskiego, nowo przez Joachima Bielskiego, syna jego wydana* (Cronica Poloniei de Martin Bielski, din nou de către fiul său Joachim Bielski dată la lumină), Cracovia, 1597.

- KUCZYŃSKI, Stefan M., *Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409-1411* (Marele război cu Ordinul cavalerilor teutoni din anii 1409-1411), ed. a III-a, Varșovia, 1987.
- KUCZYŃSKI, Stefan, M., *Król Jagiełło (ok. 1351-1434)* [Regele Jagiełło (circa 1351-1434)], Varșovia, 1985.
- LE GOFF, Jacques, *Civilizația Occidentului medieval*, București, 1970.
- „*Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei*” – *Letopisețul lui Ștefan cel Mare* –, ed. G. Mihăilă, București, 2005.
- LINȚA, Elena, *Materiale inedite privitoare la epoca primului interregnum polonez și la politica domnului moldovean Ion vodă (1572-1574)*, în „*Romanoslavica*”, XI (1965), p. 287-310.
- MAJEWSKI, Ryszard, *Cecora rok 1620* (Țuțora anul 1620), Varșovia, 1970.
- MÁLYUSZ, Elemér, *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387-1437*, Budapesta, 1990.
- MARINESCU, Iulian, *Bogdan cel Orb, 1504-1517*, București, 1910.
- Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486-1516 (Codex Zagrebski)* [Materiale pentru istoria diplomației polone în anii 1486-1516 (Codicele de la Zagreb)], ed. Józef Garbacik. Wrocław ș.a., 1966.
- MAXIM, Mihai, *L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte, au cours de la seconde moitié du XVIe siècle*, în „*Revue des études sud-est européennes*”, XV (1977), nr. 2, p. 207-232.
- MAXIM, Mihai, *Documente noi despre războiul moldo-otoman din 1574*, în vol. *Din lupta pentru independență a poporului român*, București, 1977, p. 65-84.
- MAXIM, Mihai, *Din istoria relațiilor româno-otomane în Evul Mediu – „Capitulațiile”*, în „*Anale de istorie*”, București, XXVIII (1982), nr. 6, p. 34-68; idem, „*Capitulațiile*” în istoria relațiilor româno-otomane în Evul Mediu, în *Din cronică relațiilor poporului român cu popoarele vecine*, București, 1984, p. 66-118.
- MAXIM, Mihai, *Le statut des Pays Roumains envers la Porte ottomane aux XVIe-XVIIIe siècles*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XXIV (1985), nr. 1-2, p. 29-50.

- MAXIM, Mihai, *Cu privire la statutul de 'ahd al Țărilor Române față de Poartă. Considerații pe marginea unor izvoare otomane*, în „Revista de istorie”, XXXIX (1986), nr. 6, p. 523-534.
- MAXIM, Mihai, *Din nou pe urmele vechilor tratate ale Moldovei și Țării Românești*, în „Revista de istorie”, XL (1987), nr. 2, p. 157-172.
- MAXIM, Mihai, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, București, 1993.
- MAXIM, Mihai, *Ștefan cel Mare și Înalta Poartă: noi documente turcești*, în „Revista de istorie militară”, București, 2004, nr. 1 (83), p. 17-24.
- MAXIM, Mihai, Viorel, PANAITTE, *Pax Ottomana et les Pays Roumains (I-II)*, în „Analele Universității București”, Istorie, XXXV (1986), p. 11-18; XXXVI (1987), p. 94-99.
- MEHMED, M.A., *La politique ottomane à l'égard de la Moldavie et du Khanat de Crimée vers la fin du règne du sultan Mehmed II «le Conquérant»*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XIII (1974), nr. 3, p. 509-533.
- MIECHOWSKI, Matei, *Chronica polonorum*, Cracovia, 1521.
- MIHĂESCU, Doru, *Bucovina și Basarabia (pornind de la numele lor)*, Iași, 2000.
- Mihai Viteazul. Culegere de studii*, redactori coordonatori Paul Cernovodeanu, Constantin Rezachevici, București, 1975.
- MINEA I., *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919.
- MINEA, I., *O cronică leșească a Moldovei*, în „Ioan Neculce”, Iași, III (1923), p. 188-192.
- MINEA, I., *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, în „Cercetări istorice”, Iași, I (1925), nr. 1, p. 190-368.
- MINEA, I., *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926.
- MINEA, I., *Aron Vodă și uremea sa*, în „Cercetări istorice”, VIII-IX (1932-1933), nr. 1, p. 104-186.
- MOTOGNA, Victor, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, Dej, 1928.
- NASTASE, G.I., *Istoria moldovenească din Kronika polska a lui Bielski*, în „Cercetări istorice”, Iași, I (1925), p. 114-158.
- NISTOR, Ion I., *Die moldauischen ansprüche auf Pokutien*, Viena, 1910.

- NISTOR, Ion I., *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923; București, 1991.
- NISTOR, Ion I., *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934; Rădăuți, 1997.
- NISTOR, Ion I., *Localizarea numelui Basarabia în Moldova Transpruteană*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. XXVI, 1943, p. 1-27.
- NISTOR, Ion I., *Campania lui Mihai Viteazul în Pocuția*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. XXVI, 1943, p. 29-57.
- NISTOR, Ion I., *Basarabia pivot politic al Moldovei voievodale*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. XXVI, 1944, p. 227-255.
- NISTOR, Ion I., *Participarea românilor la lupta de la Kreisenbrunn (12 iulie 1260)*, în „Junimea literară”, II (1905), nr. 3, p. 38-40.
- NISTOR, Ion I., *Istoria Bucovinei*, București, 1991.
- NISTOR, Ion I., *Istoria românilor*, I, București, 2002.
- NOUZILLE, Jean, *Moldova. Istoria tragică a unei regiuni europene*, Chișinău, 2005.
- OLEJNIK, Karol, *Działność militarna Polski w czasach Kazimierza Wielkiego (Acțiunea militară a Poloniei în vremea lui Cazimir cel Mare)*, Poznań, 1966.
- OLEJNIK, Karol, *Kazimierz Wielki (Cazimir cel Mare)*, Varșovia, 1975.
- ONCIUL, Dimitre, *Istoria românilor de la întemeierea Principatelor până la epoca lui Ștefan cel Mare, Curs universitar*, București, 1905-1906.
- ONCIUL, Dimitre, *Scrieri istorice*, I-II, ed. Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968.
- Pagini din trecutul diplomației românești*, București, 1966.
- PAJEWSKI, Janusz, *Węgierska polityka Polski w połowie XVI wieku (1540-1571) [Politica ungurească a Poloniei la mijlocul secolului XVI (1540-1571)]*, Cracovia, 1932.
- PANAITE, Viorel, *Considerații privind legea păcii în Islamul medieval* în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, XXIV² (1987), p. 567-586; XXV (1988), p. 397-413.
- PANAITE, Viorel, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, București, 1998.

- PANAITESCU, P.P., *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. IV, 1925.
- PANAITESCU, P.P., *Fundațiuni religioase românești în Galiția*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, XXII (1929), nr. 59, p. 1-19.
- PANAITESCU, P.P., *Cronica moldo-polonă*, în „Revista istorică română”, I (1931), nr. 2, p. 113-123.
- PANAITESCU, P.P., *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. XV (1934), p. 61-80.
- PANAITESCU, P.P., *Izvoarele slave externe ale Istoriei Românilor*, Curs la Facultatea de Litere și Filozofie 1933-1934, București, 1934.
- PANAITESCU, P.P., *Interpretări românești*, București, 1947, ed. a II-a, 1994.
- PANAITESCU, P.P., *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale Țărilor Române*, în „Studii”, XIX (1956), nr. 4, p. 95-116.
- PANAITESCU, P.P., *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chiliei*, în „Romanoslavica”, III (1958), p. 95-115.
- PANAITESCU, P.P., *Lupta comună a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, în „Romanoslavica”, IV (1960), p. 225-238.
- PANAITESCU, P.P., *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969.
- PANAITESCU, P.P., *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971.
- PAPACOSTEA, Șerban, *Geneza statului în Evul Mediu Românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988, ed. a II-a, București, 1999.
- PAPACOSTEA, Șerban, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și imperiul mongol*, București, 1993.
- PAPACOSTEA, Șerban, *Evul Mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, 2001.
- PĂRVAN, Vasile, *Alexândrel Vodă și Bogdan Vodă*, București, 1904.
- PETRI, Hans, *Relațiunile lui Jakobus Basilikos Heraclides zis Despot Vodă cu capi reformațiunii atât în Germania cât și în Polonia, precum și propria sa acțiune reformatoare în*

principatul Moldovei, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. VIII, 1928, p. 1-62.

Petru Rareș, sub coordonarea lui Leon Șimanschi, București, 1978.

PIENARU, Nagy, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu hanatul din Crimeea. O controversă: prima incursiune tătarască în Moldova*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Atlet al credinței creștine*, Mănăstirea Putna, 2004, p. 275-306.

PODHORODECKI, Leszek, Noj, RASZBA, *Wojna chocimska 1621 roku* (Războiul de la Hotin din anul 1621), Cracovia, 1979.

Polska służba dyplomatyczna XVI-XVIII wieku (Serviciul diplomatic polonez în secolele XVI-XVIII), sub redacția lui Zbigniew Wójcik, Varșovia, 1966.

POPA, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970; ed. a II-a, 1997.

PUNGĂ, Gh., *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994.

PUNGĂ, Gh., Alexandru-Florin, PLATON, *Vasalitatea medievală: ipostaze europene și românești*, în „Cercetări istorice”, S.N., XVII² (1998), p. 11-46.

RACOVȚĂ, C., *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387-1432)*, în „Revista istorică română” X (1940), p. 297-332.

REZACHEVICI, Constantin, *Privilegii de Indigenat polon acordate locuitorilor din Țările Române*, în „Revista de istorie”, XXVIII (1975), nr. 7, p. 1095-1098.

REZACHEVICI, Constantin, *Gândirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele elaborării planului de dobândire a Moldovei*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, București, 1975, p. 51-73.

REZACHEVICI, Constantin, *Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii” lui Iliăș Rareș (iunie 1551), după un izvor polon inedit*, în „Revista arhivelor”, LII (1975), nr. 4, p. 383-392.

REZACHEVICI, Constantin, *Bătălia de la „Cornul lui Sas” (3/13 iulie 1612) – Reconstituire* –, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 9 (1976), p. 59-70.

REZACHEVICI, Constantin, *Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28-31 august 1538) din vremea campaniei lui*

Suleiman Magnificul în Moldova, în „Cercetări istorice”, S.N., IX–X (1978–1979), p. 305–326.

REZACHEVICI, Constantin, *Luptele hatmanului J. Zamoyski cu Mihai Viteazul într-o tipăritură rară din biblioteca Zamoyski (Broșura căpitanului Stanisław Bartholan din 1601)*, în „Revista de istorie”, XXXII (1979), nr. 7, p. 1327–1349.

REZACHEVICI, Constantin, *Polonia în vremea Jagiellonilor*, în „Studii și articole de istorie”, București, XLI–XLII (1980), p. 61–72.

REZACHEVICI, Constantin, *Știri despre Ștefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei (sec. XIII–începutul sec. XVII) descoperită în Polonia*, în „Revista de istorie”, XXXV (1982), nr. 5–6, p. 654–671.

REZACHEVICI, Constantin, *Ringala-Ana. Un episod dinastic în relațiile moldo-polono-lituane din vremea lui Alexandru cel Bun*, în „Revista de istorie”, XXXV (1982), nr. 8, p. 917–923.

REZACHEVICI, Constantin, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină în 1541–1542, după noi izvoare polone – Solla „hatmanului” Petru Vartic din 1542 – (I–II)*, în „Revista istorică”, S.N., I (1990), nr. 5, p. 427–455, nr. 7–8, p. 687–704.

REZACHEVICI, Constantin, *Atitudinea lui Martin Kromer în seim la 1542, față de relațiile Poloniei cu Poarta otomană, Imperiul habsburgic și Moldova – în lumina unor noi izvoare polone –*, în *Caielele Laboratorului de studii otomane*, I, Universitatea București, 1990, p. 69–126.

REZACHEVICI, Constantin, *Originea și domnia lui Alexandru Vodă Cornea (a. 21 decembrie 1540–9 sau 16 februarie 1541) – după documente inedite din Polonia –*, în „Revista istorică”, S.N., III (1992), nr. 7–8, p. 803–827.

REZACHEVICI, Constantin, *Cine a fost soția lui Ilie voievod, fiul lui Alexandru cel Bun? Un alt episod dinastic moldo-polono-lituan*, în „Arhiva genealogică”, Iași, S.N., II (1995), nr. 3–4, p. 11–18.

REZACHEVICI, Constantin, *Principii Dimitrie Wiśniowiecki și Mihail Korybut Wiśniowiecki și înrudirile lor cu Bogdăneștii și Mouileștii. Lămurirea unor confuzii istorice*, în „Arhiva genealogică”, S.N., III (1996), nr. 3–4, p. 313–320 + tb.

- REZACHEVICI, Constantin, *Indigenatul polon – o formă însemnată de integrare a nobilimii românești în cea europeană*, în „Arhiva genealogică”, III (1996), nr. 3–4, p. 205–216.
- REZACHEVICI, Constantin, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998.
- REZACHEVICI, Constantin, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană – Evoluția unui concept în contextul vremii –*, București, 2001.
- REZACHEVICI, Constantin, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, *Secolele XIV–XVI*, București, 2001.
- REZACHEVICI, Constantin, *Cum a ajuns 1359 anul „descălecatului” Moldovei? Lămurirea unei vechi enigme după izvoare polone*, în „Revista de istorie a Moldovei”, Chișinău, 2003, nr. 1–2 (53–54), p. 17–26.
- REZACHEVICI, Constantin, *Neamul doamnei Evdochia de Kiev în legătură cu descoperirea pietrei sale de mormânt de la Suceava*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004. Atlet al credinței creștine*, Mănăstirea Putna, 2004, p. 113–132 + tb.
- REZACHEVICI, Constantin, *La hotarul polono-român în secolul XV. Ștefan cel Mare între „regișorii Odrowąż” din Rusia Haliciului și magnații Buczacki din Podolia*, în *Rumuni i Polacy w Europie. Historia i dzień dzisiejszy. Români și poloni în Europa. Istorie și prezent*, Suceava, 2006, p. 225–239.
- REZACHEVICI, Constantin, *Dinastia Mouileștilor – între Bogdănești, magnați polono-lituanici și casele regale europene*, în vol. *În onorarea Domnului Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova*, Chișinău, 2006, p. 380–393.
- ROGERIUS, *Cântecul de jale*, ed. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, V, București, 1935.
- ROSETTI, Radu, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947.
- ROTMAN-BULGARU, Cristina, *Relațiile Moldovei cu Imperiul otoman la începutul secolului al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, XXIX (1976), nr. 5, p. 677–696.
- SACERDOȚEANU, Aurelian, *Guillaume de Rubrouck et les roumains au milieu du XIII-e siècle*, Paris, 1930.

- SACERDOȚEANU, Aurelian, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, București, 1933.
- SARNICKI, Stanislas, *Annales sive de origine et rebus gestis polonorum et lithuanorum libri VIII*, Cracovia, 1587.
- Scriptores rerum hungaricarum veteres et genuini*, ed. Ioann George Schwandtner, Viena, 1746.
- SPERKA, Jerzy, *Jeszcze raz w kwestii datowania wyprawy mokławskiej Kazimierza Wielkiego* (Încă o dată în problema datării expediției moldovenești a lui Cazimir cel Mare), în „*Studia Historyczne*”, XXXIV (1991), nr. 1, p. 125–132.
- SPIERALSKI, Zdzisław, *Kampania obertyńska 1531 roku* (Campania de la Obertyn din anul 1531), Varșovia, 1962.
- SPIERALSKI, Zdzisław, *Awantury moldawskie* (Scandaluri moldovenești), Varșovia, 1967.
- SPIERALSKI, Zdzisław, *Jan Tarnowski 1488–1561*, Varșovia, 1977.
- SPIERALSKI, Zdzisław, *Jan Zamoyski*, Varșovia, 1989.
- SPINEI, Victor, *Moldova în secolele XI–XIV*, București, 1982; Chișinău, 1994.
- SPINEI, Victor, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X–XIII. Români și turanici*, Iași, 1985.
- SPINEI, Victor, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX–XIII*, Iași, 1999.
- STOICESCU, Nicolae, *Vlad Țepeș*, București, 1976.
- STOICESCU, Nicolae, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, București, 1983.
- STOIDE, C.A., *Legăturile dintre Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Contribuții*, în „*Studii și cercetări științifice*”, Istorie, Iași, VII (1956), nr. 1, p. 59–73.
- ȘINCAI, Gheorghe, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, I–II, București, 1886.
- ȘLAPAC, Mariana, *Cetățile medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea)*, Chișinău, 2004.
- Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004. Portret în cronică*, Mănăstirea Putna, 2004.
- Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004. Portret în istorie*, Mănăstirea Putna, 2004.

- Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004. Atlet al credinței creștine*, Mănăstirea Putna, 2004.
- ȘTEFĂNESCU, Ștefan, *Participarea românilor la lupta de la Grunwald (15 iulie 1410)*, în „Studii”, XIV (1961), nr. 1, p. 5–22.
- Tesauru de monumente istorice pentru România*, III, ed. A. Papiu Ilarianu, București, 1864.
- TOPOLSKI, Jerzy, *Historia Polski od czasów najdawniejszych do 1990 roku* (Istoria Poloniei din cele mai vechi timpuri până în anul 1990), Varșovia, Cracovia, 1992.
- TURCUȘ, Șerban, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001.
- URECHE, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, P.P. Panaitescu, București, 1958.
- URSU, Horia, *Moldova în contextul politic european (1517–1527)*, București, 1972.
- URSU, Ion, *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1900.
- URSU, Ion, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914.
- URSU, Ion, *Petru Rareș*, București, 1923.
- URSU, Ion, *Ștefan cel Mare, Dorn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 până la 2 iulie 1504*, București, 1925, ed. a II-a, 2004.
- VERESS, Andreas, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914.
- WAGNER, Marek, *Expediția de la Țuțora*, în „Revista de istorie a Moldovei”, Chișinău, 2004, nr. 1 (57), p. 6–15.
- WÓJCIK, Zbigniew, *Jan Sobieski 1629–1696*, Varșovia, 1983.

FOTOCOPIA CRONICII

La Moldavie est également connue la Valachie.
un royaume de l'ancienne Russie. sur tout de la Roumanie.
ce pays avait encore des, le 12th de siècle. ses propres
"Princes. qui souvent étoient ennemis" des Hongrois.
Les Tartares ayant causé grand mal fréquemment en ce pays
dans le pays. sur tout en 1235 et 1236. Les pauvres
habitans étoient dans la plus grande misère. furent
à la fin obligés de se soumettre en partie au Chingis.
sur tout ceux de l'est de la République moderne.
en partie en ce qui est l'Occident de la Moldavie.
moderne. est. sous la protection de Roi d'Hongrie.
Le Prince Kullen successeur d'Alton. qui en
1240. avait déjà épousé le Roi Bela roi de Hongrie.
Roi de Bohême. ayant aussi épousé la sœur
sœur de Kullen. et se croyant plus en état de
leur faire libre. le 12th de siècle. déjà bien coupé vain.
se mit avec 50 hommes sous la protection de Roi
Bela. le quel en 1240. l'entraîna en Hongrie.
avec une quantité innumérable de bétail et de ses
troupeaux.

Le Roi Bela charmé de l'agilité de la Roumanie
en fit aussi le Roi en 1240. sous le nom de Roi
Charles I. Louis I. surnommé Mathias et ce fut long temps
le Roi d'Hongrie. et aussi leurs foyes dans le pays.
mais comme cela causa de la jalousie. sans autre
de ce prince qui s'étoit lié avec les Tartares.
ceux-ci voulurent en 1243. sous leur Prince Odon en
faire la guerre à l'Hongrie. mais ayant été vaincu
le Roi se fuyait chez les Tartares. les quels encouragés
par les vaincus. cabèrent dans la Roumanie ou la
Moldavie qui étoit sous la dépendance de Roi
d'Hongrie. et le dévalèrent entièrement de Roi
Ladislav ne pouvant qu'il étoit. et gouverner par
un autre.

par la Sclavie ou même l'est de la mer noire. Les
villages que nous avons vus, et qui sont sur les
rivières de la Moldavie, ont été construits par les
Turcs. François, Galatin, et Imre Gubern ont
pris les dignités touchant un district qui se trouve
à l'est de la Moldavie, et qui est la partie de
la Sclavie. Les Turcs, à la mort de Suleiman le
Grand, le Roi de la Moldavie, ont permis à son fils
de s'en aller, et de se retirer dans les montagnes
de la Sclavie, et de se retirer dans les montagnes
de la Sclavie.

Il s'ensuit qu'il faut mettre cette affaire à un plus grand
jour, sans danger aux droits de la Moldavie et de la
Sclavie. On s'attendra si on est
un peu de plus, quand les circonstances l'exigent.

On a déjà parlé de la Sclavie, par conséquent on ne
peut, mais avant que de parler de la Moldavie, parler
de la Moldavie. L'objet est que de commencer
par les Moldaves, et par conséquent par
les Moldaves de cette partie, à savoir l'attachement
partie de cette Province, située de la Sclavie
de la Sclavie et de la Sclavie, et de la Sclavie
la partie située de la Sclavie, au lieu
que les autres, selon, assentent à la Sclavie, à l'attachement
de la Sclavie, et l'autre de la Sclavie et
de la Sclavie, Moldavie.

Bogdan le premier Prince dans la Moldavie, l'un
de ses fils nommé Étienne, celui-ci est mort vers l'an
1380, avait eu six fils Étienne et Pierre. Ces
deux frères eurent une dispute touchant le duché de
Moldavie. Pierre le cadet favorisé par la Sclavie et par
le Prince Étienne. Celui-ci est venu à l'attachement de la
Sclavie, promettant de servir à l'attachement de la
Sclavie et de ses successeurs, avec la terre de la Sclavie
et cela à son profit, en payant un tribut annuel à son
frère qui le Roi l'attachement de la Sclavie de la Sclavie
propre. Kasimir chercha à pousser Pierre vers la Sclavie
à l'attachement à son profit, et rompit des promesses. Les
Turcs, avec le Prince Étienne dans la Sclavie, son
frère, de la Sclavie pour arranger mieux cette affaire.
Mais cette espérance fut vaine. Pierre est

leur pour les polonais, et resté prisonnier de Moldavie, et
s'est ensuite reconcilié avec son père, celui-ci gouverna
la partie orientale ou la Podolie, pendant, et Pierre
Garda pour la partie occidentale ou la Moldavie
occidentale. Ce cours a ayant pas réussi à lui
la Moldavie et l'attachée restée sous la domi-
nation des Rois d'Hongrie jusqu'à la mort de lui
sur le trône, et Louis son successeur

Dans l'intervalle après la mort de Louis Decsi
en 1382. La Moldavie se sépara de l'empire, et
Pierre croyant que Vladislav Jagelle Roi de Pologne
ou plutôt sa femme Hedevige fille de Bohême, femme
Roi d'Hongrie par droit de succession, se soumit
en 1386 à Vladislav et à la Reine Hedevige et à
leurs successeurs du Royaume de Pologne; et rendit
l'hommage à Vladislav en 1387, et fut de l'Empire
de la Couronne.

Cela est prouvé par un document original, qui
se trouve dans les archives de la Couronne.
Les Comptes de la Couronne sont le même, et on trou-
ve au folio un tribut annuel de 300. florins.
On trouve par ailleurs l'original de cette Convention de
l'origine de la Couronne.

Pierre étant mort dans la tour, son fils lui
succéda, et prit l'hommage au Roi et à la Cour
publique en 1393. L'original de cette action se
trouve dans l'archive de la Couronne.

Ayant été en suite fait prisonnier par Isidore de
il a obtenu sa liberté par son intercession de son
Jagelle, et a prêté le serment de l'hommage, ce
qu'il a aussi fait en 1403. avec son frère Aléxandre.

Etienne frère de Pierre dont nous avons parlé
plus haut, ayant pris possession du pays de
Roumanie d'abord si capitale, envoya une ambas-
sade au Roi Vladislav Jagelle, pour l'interces-
ser qu'il était en possession de l'empire, qui devrait être
couronné Roi d'Hongrie, qu'il viendrait avec
les Comptes prêter l'hommage au Roi, et me-
me ceux qui ne le rendaient pas, prêteront le ser-
ment de fidélité dans leur pays, en présence
de deux deus,

Des ambassadeurs juifs. On y envoie et on y a recouvert
pas si vite ni Colonne ni la Route, et on à son arri-
vée de la fin, on faisait un arrangement touchant les
Chrétiens de l'empire et d'autres, comme l'on le trouva
lui. Cet arrangement s'est fait en 1307, et l'origi-
nal se trouve dans l'archive de la République.

Plusieurs arrivés encore la même année et ont
l'honneur, dont l'original se trouve dans l'archive.

Après cela, de ce succès, et ayant été couronné
par l'empereur en 1397, tâche d'obliger les princes de Mol-
davia de rentrer sous la domination du Royaume d'Hongrie.
Ce qui engagea le prince Radek fils au prince
de Roum, de faire en 1398 un alliance avec le roi
de Hongrie contre le roi de Turquie. Cette alliance
fut faite à Radon en 1398. L'original se trouve dans
l'archive de la République.

Il faut que le Prince
Etienne fut tout d'abord avisé, car on trouve
que le roi de Hongrie a usage en 1400 à Abascan prince
de Moldavia, la Route, route et Colonne, sous
1400. On trouve l'original de cette expédition dans
l'archive de la République.

En 1402, le Prince de Roum proposa de vouloir
rendre l'hommage au roi de Hongrie, et s'engagea de
ne plus vouloir reconnaître aucun autre maître que
lui, pour l'original qui se trouve dans l'archive
fut écrit, et ayant appris que la Valachie avait
été occupée par les Turcs, il vint à Senta, de-
mander du secours au roi, et la protection, et vint
l'hommage en 1404, l'original de cet acte se trouve
dans l'archive, et ayant ensuite en une dispute
avec le roi, qui avait son royaume de la Carpathie, on
lui fit reconnaître le pays. Il arriva quelques temps après
à Cahinac, et refusa de reconnaître avec les prin-
ces signataires du pays.

Après la guerre, les Chevaliers, les barons, et
les seigneurs allaient dans la Turquie, et y firent
une alliance avec Alexandre prince de Moldavia
qui était déjà son vassal et allié, et cela contre le
roi de Hongrie qui le regardait comme son plus grand
ennemi, et l'obligait de recevoir Senta, Colonne
et Route.

et tout le Peuple pour 1800. Par là le Quasi Empire
vaut plus de 6. Ducs.

Le Roi de Hongrie Sigismund voyant l'intention de son
Duc de Jagelle fut persécuté de la fille de ce Duc. et
pour le traître couché à Sibbe en Hongrie en 1412. et
têtement courir les affaires à son avantage, que le Roi
polonois lui accorda un droit sur la Pologne, sur
Molde et Valachie, sur la Pologne, et sur la Val
achie et Moldavie.

Le Duc qui dans le traité regarda la Moldavie, sur le
Dniepr. En vertu de ce traité Alexandre
vint pour se soumettre sous la protection de la reine
la Reine de Hongrie et de l'Allemagne, et de l'Autriche
et de la Moldavie. Déclaré par les Hongrois, Alexandre
arriva en 1419. à Sibbe avec sa femme, et vint
encore par serment son serment. Il voulut rester
toujours sous la protection du Roi de Hongrie, et
en suite les Hongrois au Roi Jagelle contre les Chevaliers
teutoniques, et le Roi ordonna aussi sur cela
que les gens, comme (comme dit-il) et sur les
vassaux (comme dit-il) furent, en vertu de ce traité de
la Reine et de l'Empereur et le Roi de Hongrie, et de
contre les Turcs.

Comme dans les Comptes suivants, les Polonois et
les Moldaves ne se traitaient pas comme ils devaient.
L'Empereur Sigismund se plaignit, et demanda un
village du traité de Sibbe, le Roi de Hongrie
devait aider, à lui remettre la Moldavie, pour
que cette nation n'était fidèle à personne. L'Autriche
refusa de le faire, ne voulant pas même permettre
que Sigismund devint y penser. Pour ce que
les Hongrois auxiliaires de cette nation contre les
Turcs, il dit qu'elles étaient bien venues, ne
pour les avoir laissé attendre inutilement.

Le Roi de Hongrie Sigismund donna
occasion au mariage couché en 1421. entre le
Prince de Moldavie, Alexandre et Pringule fille
du Roi, car on trouve dans l'Archive, une
transaction de 1421 pour la quelle Alexandre, noble
et Pringule de Moldavie, et Ebe seigneur
comme aussi le Seigneur de cette Province, et
gagnant de donner à Pringule femme d'Alexandre.

Le Roi

Jean de Valois, et de Witolda pour sa vie durant.
les villes de Smolensk, et Racowice avec ses dépendances, et
entre cela 800. R. par an, et cet arrangement fut confirmé
en 1429. Les boïgiens s'en souvenant, dans l'archiduc
de la République. Alexandre ayant entendu, fait une
alliance avec Svitigail, contre avec les Hongrois en
honneur de ce Prince. Dans la suite fut dans la Russie,
mais il fut défait et mourut en 1453. Les Autrichiens se
tenaient mécontents de ce prince, disant qu'il n'étoit héritier
envers le Roi de Bohême, et qu'il avoit combattu
de tant de combats, qu'il avoit perdu ses terres, et sa
couronne, et sans aucun de son Royaume, ayant
violé la foi jurée au Roi et au Royaume. Mais
il faut faire réflexion que Alexandre est injustement
accusé. Car se souvenant de ce qui avoit été traité avec
les deux Rois à Lublin, confirmée en 1418 et renouvelée
en 1425, il ne pouvoit pas être autrement au Roi
de Bohême, étant obligé de maintenir le respect au
Roi de Hongrie.

Alexandre mourut en 1453 et laissa deux fils, Edo
Cami et Etienne, ou Albert, mais ils étoient de deux
âges différents.

Les deux frères eurent une dispute touchant la suc-
cession, chacun voulant gouverner. Edo l'aîné avoit
été désigné successeur par son père, et laissa sa couronne
à son frère Etienne, et fut à regret sa mère. Cela se
fit avec les évêques, et compléta leur accord, et retour-
na avec une grande joie. Le prince ne vint
à son côté, et Etienne disputa à son tour son frère Edo,
qui se retira en Pologne, avec sa femme et ses enfants, et
mourut avec le Roi de la République. Il avoit
à Nicomède, et le Roi voulut leur succéder. Si bien
promettant de vouloir être fidèle au Roi et à la
République. Etienne, en ayant eu la couronne,
envoya au Roi une ambassade au Roi, que le Roi
jugea à occasion. Les ambassadeurs jurèrent
que le Roi devoit gouverner ce qui se passoit, et
qu'il ne devoit se mêler de rien, et les dommages causés en
Pologne, et en Russie, que le Roi ne devoit pas
se mêler.

le d'offrir pour la cause, ou se donner la main à l'empereur
Elle: qui d'abord prit l'hommage à l'exemple de les pri-
vilegiés, et donna le tribut comme aux autres, les
auxiliaires. Après un conseil tenu sur ces affaires, le
conseil de donner à elle, des Paphlagoniens, dans la
ville: et Étienne, devant prêter l'hommage pour
s'attacher tous les deux peuples.

Elle n'était pas très content de cet arrangement
seigneur, mais ayant été attristé, il fut mis de
la Chersonèse à Sinope: où il a été long temps avec la
général et ses enfants. par ce procédé, le Roi
s'attacha encore plus le Prince Étienne, qui rendit
plusieurs services au Roi, et lui fit les
trésors de la Paphlagonie.

Cependant dit encore l'auteur, que le Roi, après
des Paphlagoniens avec Étienne, qu'il devint vassal en pro-
priété de la Paphlagonie, et que le Roi lui fit
encore, c'est à dire, s'attachant le district de terre
Tractum Apud deum avec Chelton, Geron, et
Ondar. On trouve effectivement dans l'histoire
un original: selon le quel le Roi a confirmé le
Prince Étienne de vouloir défendre, Geron, et
Chelton, le territoire, entre Sinope et Sigeon,
qui étendent la formation, depuis la rivière de
Paphlagonie jusqu'aux environs de Sinope, par
la description des propriétés, contenues dans ces lettres
écrites au dit Palatin et à la postérité à Constantin
en 1403. Étienne confirma aussi l'hommage de
ses Paphlagoniens, prouvant la fidélité, et rendit
l'hommage en 1403, ce se trouve les originaux
dans l'histoire de la République.

Le Roi Étienne, sa fille était mariée à
Ducas son fils et successeur fut en 1435.
une fille à Sinope. Les amis du Prince et
s'attachèrent indubitablement. Mais le prince Étienne
s'y opposa, et fut un conseil, mais le conseil
fut ce fut pour en faveur du Prince Étienne,
seigneur de Sinope, peu après, et commença à
dans la Paphlagonie, appelant le Roi d'Étienne
à son secours.

L. 40

leur fils, le premier (Roman) et le second (Pierre) vint
 s'adresser à Jean Huniade, qui gagna la bataille de
 Varna, et fut gouverneur du Royaume de Hongrie,
 et étant sûr de la assistance, il chassa Roman, qui
 était vassal de l'Empereur de Hongrie, le sauva
 dans la Pologne. Jean Huniade voulut entrer dans
 le royaume, et fit semblant de vouloir faire la guerre
 aux Turcs. Mais il entra dans la Moldavie, orientale
 ou la Becharabie, et fit palatin Manislas au lieu
 de Vladislav ou Vlad. Il fut que certain temps la
 guerre des Turcs, il fit avec le sultan un traité
 et se donna le pays de Manisla, au quel il avait
 promis le pays, dans l'intention de le garder pour lui,
 pour mieux réussir dans cette entreprise, il donna
 pour femme à Pierre palatin de Moldavie sa
 sœur, âgée de 20 ans. Ce mariage avait
 été convenu. Vlad palatin de Becharabie
 par ce qu'il avait deviné le Malin... Roman
 et Vlad, avec le secours de quel Vlad était marié
 Huniade, promit à Pierre de venir l'assister dans
 la Moldavie, il lui donna même des honneurs, son
 chapeau Roman.

Jean ayant appris que son cousin germanique
 Pierre avait été élu, toujours de Jean Huniade
 et que Vlad le mari de sa sœur qui lui avait été
 toujours de grands secours avait été tué, et voyant
 que le royaume ne lui étoit pas attaché, se jura
 dans la Pologne. Il écrivit ensuite au Roi
 Casimir, et lui envoya des députés, le priant
 de venir pour le secours, car il étoit com-
 mencé, et de l'Empereur de lui donner de l'
 aide. Pierre se voyant dans une situation
 tranquille de la Moldavie, se vit trompé.
 Jean Huniade savait qu'il devoit prêter l'her-
 mage à l'Empereur, son ancien ennemi, et il
 proposa même une alliance avec le Royaume
 de Hongrie. Mais Pierre le refusa, et arriva
 dans le royaume.

pour Prince Alexandre et ceux de sa part. Il y envoya
de Trégou, qui s'attacha Bogdan, occupant crimielle-
ment, et Chethin, et demeurant en Chethin à la
rentre de l'An. qui s'attacha Bogdan avec sa
sœur. Le Roy ayant appris de nouvelles, fut conseil
de se servir de Bogdan, en faire un royaume
à sa Pologne, et l'incorporer à perpétuité à la Roy-
aume, en donnant au Prince Alexandre de son
roy, le Pologne. Mais cette affaire ayant pour lors
échoué, plusieurs nations, à cause de traités avec
l'Empereur qui prétendait aussi l'autorité sur, que
Bogdan avait promis de chasser contre l'Empereur
en Pologne. On convoqua un autre conseil, dont le
résultat fut de donner de secours au Prince Alexan-
dre, et de chasser Bogdan.

Le Prince Alexandre vint dans le Moldavie avec
trois corps. Bogdan se voyant trop faible et de
partis, l'Espagnol en chât; que Bogdan devait con-
ceder la Moldavie, qu'on à ce son langage Prince
Alexandre avait promis, et payer un tribut au
seul en Pologne.

Le jour conclut, les Russes voulant retourner
furent obligés de leur aller. Et ce fut à la fin après
un grand combat et le plus grand péril, qu'ils
eurent le dessus. Et Bogdan se retira à Bucharest.
pendant l'absence de l'Empereur, dans la Moldavie
les Turcs disaient la Russie et la Pologne.

Les Russes arrivés à leur retour, furent obligés de
revenir en Pologne.

Bogdan profita de l'occasion et alla le long
d'Alexandre dans le Moldavie, et Marie morte
d'Alexandre, vint à l'An et traita de sa vie
arriva à Chethin en 1711. avec le Pologne, qui
trouva avec sa sœur, pendant le Roy de l'An de
l'An entre Bogdan qui s'attacha à sa sœur.

Bogdan vint à la Pologne à l'An par les
affaires de la Pologne, et vint à l'An de l'An
pour chasser Bogdan qui s'attacha à sa sœur
sœur, et ce fut tout, que Bogdan s'attacha
pendant

pardonné, et pour en venir à justice à Gracovie, par
 cela, il devoit continuer de gouverner la Polonoie, et pour
 ce regard au lieu de son frere Alexandre, fils d'Alé-
 xandre le legitime, par son frere et celui la parvenant
 à Alexandrie, lorsqu'il vint depeut. Les Turcs, etant
 arrivés à Cambrice, y restèrent la nouvelle que
 Bogdan avoit été tué, par Pierre fils naturel
 d'Alexandre, l'ancien, qui l'avoit fait enfermer à Jassy
 par la Moldavie, et qui avoit fait une alliance
 avec le Prince Alexandre.

- C. Alexandre craignant que Pierre agiroit de bonne
 foi, se rendit avec sa mère à Suze, mais Pierre
 oubliant d'en être l'alliance conclue, se déclara contre
 Alexandre, et l'avoit paraitement assassiné, s'il
 n'est né s'il est sursé à Jassy, mais étant devenu
 par le Prince, il retourna chercher la Couronne.
 Pierre se vint dans la Moldavie, et le Prince
 furent obligés de retourner sans rien faire à Jassy
 le sort de Bogdan, un Grec s'étoit aperçu de
 C. Bialgom et de la Couronne de la Moldavie orientale
 en faveur de Pierre Alexandre, le Czar de
 Russie fut convoqué pour lui, il resta avec
 Pierre dans la Moldavie, et donna en 1452 se-
 cours contre les Tartars. Ayant ainsi recouvré
 son pays par l'assistance de Pierre, et ayant
 après la prise de Constantinople par les Turcs,
 donné des assurances par écrit de s'abstenir à jamais
 de la Couronne de la Moldavie, et des autres couronnes
 et de l'hommage entre les mains de Soliman le
 Grand, mais peu après il fut convaincu, par
 ceux avec lesquels il avoit conclu le traité, et par
 C. Pierre grand d'Alexandre vint se plaindre, car
 Pierre ne vouloit établir son Prince de Lithuanie
 dans la Moldavie, mais la Couronne de Pologne l'im-
 pecha, Pierre Rome fut transféré au lieu de son
 et par le mariage de son fils en 1456, par le
 de Pierre contre les Lituaniens de Jassy, de vouloir
 épouser Marie la veuve d'Aléxandre, et de la
 possession de District de Brath et de Targovitz,
 Olcovitz et autres places, et comme Pierre avoit
 reçu en dot l'abbaye et l'évêché, il vouloit que
 soit

travaux avec le Roi. Le Duc de l'Original se trouva dans l'été
de l'année. Le Roi Pierre envoya venir l'ingénieur
de son pays, et craignant les Turcs, qui après le gain
de l'Original, mençoient à l'attaque, et voyant
que le Prince ne lui pouvoient pas donner de l'aide,
c'est de la guerre avec le Chevalier, tant en pays,
envoya de l'argent, et fut offrir au Sultan de deux
milliers de sous contre un pair.

Mathias étoit d'un Roi de Hongrie en 1457
L'empereur Vlad prince de Moldavie fit venir
de tous les parts les Turcs, en le faisant attendre
avec les Hongrois, et le fit venir par force en
1465. Radula prince de Valachie vint avec
les Turcs, promettant de lui être tributaire. Il
joignit cette partie de la Moldavie aux Turcs,
avec Kilia et Bialogrod. Etienne Palatin
de la Moldavie, craignant le mariage de son
jeune fils avec le Roi de Pologne, se fit
payer au Roi, et lui paye un tribut contre
le tribut du Roi. Mais remarquant son fils
à Kilia étoit long, pour le Roi Ladislas, il
prit cette place.

Le Empereur turc ayant appris cette nouvelle,
courut par Radula, fit la guerre à Etienne
qui le fit le faire tuer, et payant le tribut
et en exécutant le vœu de Kilia.

Il y avoit dans ce temps les trois Princes qui se disoient
Sultan de Moldavie, Etienne, Pierre et Bogdan
tous les trois faisoient ce qu'ils avoient de
leurs Princes de Moldavie et se disputoient d'absorber
Etienne le plus sage, fut confondu par le Roi de
Pologne, Pierre et Bogdan chassés, et devinrent
alle en Hongrie. Et après Mathias vint le
victorieux et fut mécontent, car Etienne qui par
moyens avoit été son protecteur, étoit
chez l'empereur et le rejoignit, ayant avec sa
cousine de Hongrie, il vint à chasser Etienne
et vint à Bialogrod, et parvint de nouveau
cette province à l'empereur.

Etienne qui fut le dernier Hongrois, vint en
1467. parut à l'empereur, avait résisté par le
Roi

En 1469, les Turcs envahirent la Moldavie, Etienne, le
dépouilla de son royaume, et fit prisonnier le fils de Jean. Le roi ven-
ra encore à Legos en mois de juillet. Etienne, ayant peur
de prêter l'hommage à Casimir, mais le bon sens étant venu
à l'esprit de nouveau à cause de la guerre qu'il avait eu
auparavant de la Moldavie supérieure. Le roi fit
un traité avec lui, lui fit donner de prêter l'hommage
et qu'il le tiendrait pour suzerain. Le duc de
Saxe, auparavant, pour s'être de vouloir le prêter au
de mai l'année prochaine, le projet de vouloir tenir la
gouvernance entre lui et Radul, Prince de Bezarabie.

En 1479, Etienne fut arrêté le roi Casimir, qui il en-
leva Radul, et qu'il prit les terres qui l'avaient eues, qu'il en
prit les terres, sa femme, et ses deux filles, mais pour
un autre caprice, rapporta la vérité, que Radul
n'avait pas fait, et désola la Moldavie. Etienne
demanda du secours, mais on ne voyait personne
qui devaient faire le pair entre les deux. Mais
Radul n'était pas content de ses possessions, et son-
nant les Turcs, qui avaient possédé la Bezarabie, et
sont d'avis à Etienne, qu'il devint leur vassal, et
à Radul, et payer le tribut pour le prêter, et pour
l'avenir, car autrement on le traiterait comme
ennemi.

Mathias roi de Hongrie, et Casimir roi de Pologne
firent cette même année le traité, les anciens traités
sont confirmés, touchant la Moldavie, on stipula
une trêve pour deux ans.

Tous les deux rois devaient l'observer, et qu'à un
plus commode, Casimir venant à la Moldavie, on
pourrait le prêter.

En 1475, les Turcs attaquèrent la Moldavie; Mais le
roi d'Espagne, et le roi de France, se lui donnèrent
du secours, promettant de vouloir prêter l'hommage
Etienne qui tenait son royaume avec le Hongrois, avait
quasi choisi des troupes de cette nation, à Mathias.
Casimir voulait aussi avoir de secours de lui, et
le roi, public pour tout l'empire, que cette Moldavie
avait été conquise par lui, qu'Etienne avait été
le vainqueur.

le General de ses Hongrois, et l'Empereur fit
 un grand d'iceux.
 Etienne envoya aussi des prieres à l'Empereur
 lui faisant dire qu'il avoit fait une grande ligue
 avec celui ci contre les Turcs, et lui de leur
 donner ce qu'il estoit capable de leur donner
 pour un service si important. Celui ci lui fit
 l'assurance de luy faire une ambassade à
 Vienne, pour finir la dispute entre les Hongrois et
 les Turcs par une negociation plaine par une
 Le Turc s'en voya, et prit avec luy la
 sultan, ce que le Roi de Hongrie avoit pu
 s'il avoit voulu le secours de l'Empereur. Le
 Roi de Hongrie envoya aussi trois personnes de
 distinction à Vienne pour
 avec des prieres, et luy fit de la part
 un fort grand serment. Mais l'Empereur
 pour leur proposer à venir avec la
 Pologne, et de se
 déclarer pour l'un ou l'autre, comme le
 Roi de Hongrie de
 manda.
 Le Roi Casimir ayant eu avis de ces
 choses, se fit attacher le pape, et
 lui fit offrir de se joindre
 pour le pape de rendre l'hommage, et un
 nouveau serment de fidelite, craignant
 que le Roi de Hongrie, ne le traitast
 indigne. Etienne refusa l'hommage, et
 Casimir en fut courroucé. Il se
 joignit de fait, et combattit avec
 la Pologne et l'Empereur touchant
 la possession de la Moldavie, à la
 diete qui devoit se tenir
 en Hongrie, et y envoya ses
 ambassadeurs. Mais le Roi de
 Hongrie, ne voulut point de
 cette alliance, et se fit
 d'iceux occuper de la guerre
 contre les Turcs. Les deux
 firent de grands progrès, et
 estoient déjà à l'entrée
 et venoient entrer dans la
 Moldavie. L'Empereur
 fit dire à Etienne, que
 l'Empereur estoit prêt à
 lui faire un grand service, et
 qu'il avoit promis un
 grand service à la Pologne.
 Casimir aussi fit de
 grandes prieres pour la
 Moldavie.

dans la Podolie et dans la Moldavie, et priver aussi
 Kilia et Pribalga.
 Le Roi Casimir tint conseil sur ce qui en devait venir,
 avec la Moldavie et la Wallachie. Le résultat fut qu'on
 devait s'attacher de plus en plus, le Prince Étienne pour
 un hommage solennel. Le Roi se rendit personnel-
 lement à Lwow en 1485, et d'ici à Calcutta en Étienne,
 tint se rendre. Le prince y arriva aussi, et la
 cérémonie se fit dans la tente du Roi. Étienne jura
 de vouloir être à perpétuité avec toute la terre
 sous la protection du Roi Casimir, et se soumettre
 à ses lois de religion. On ne voulait aucun
 autre maître que lui, de vouloir l'opposer contre
 toute la chrétienté, de lui, ses forces, et ne pas vouloir
 avoir aucune relation avec qui que ce soit, soit
 lui, et de ne machiner en faveur de quelque hostile
 contre lui et les chrétiens, qu'il voulait au contraire
 l'arrêter, s'il apprenait que... qu'une machine
 quelque dessein soit de la religion, et qu'à l'effet de ce
 voulait pas faire ni la guerre ni la guerre avec qui
 que ce soit, pas l'aveu, et pas la permission de faire
 de religion. L'original de cet acte solennel se trouve
 encore dans l'Archiv de la République de Pologne, sous
 le nom de 14 signatures de la Moldavie.
 Mais il y a ici une question, si par les promesses qui
 étaient avec l'Hongrie, Casimir a son fait est
 demeuré, d'autant plus qu'on se cherchait par
 que de s'attacher de plus en plus, la Moldavie, au
 prince de Pologne d'Hongrie. Casimir dit, que les des-
 riers points du moment se regardaient, et de plus
 de Pologne, qui s'appuyaient également
 la domination en la main de la Moldavie.
 Après cette leçon... le Roi de Pologne donna
 à Étienne un diplôme, de lui, ainsi domine. Cela
 est écrit à Paris... mais il ne pouvait pas s'assurer
 que ceux-ci ne s'empareraient de Kilia et de...
 l'empire. Et par conséquent tout le monde...
 respect, les trois se rendirent par tout maître de...
 tout le territoire oriental ou de la Podolie. Mais
 il faut voir en particulier dans ce long...
 Le long

Les Turcs s'étant établis dans cette contrée, engagèrent
parait le Sultan de faire des courses dans la Russie
et dans le Podolie. Casimir voyagea en 1489. son
fils Jean Albert combatoit, cette expédition eut un
succès.

Mais Jean Albert étoit ennemi de son Roi, vint
à mourir, maître de la Moldavie.

Le projet pour cela avoit été formé à Lublin par
l'Empereur, dans le langage que Vladislas son frere
Roi de Bohême et d'Hongrie, eut avec lui. Il
vouloit chasser Etienne de la Moldavie, et dans
cette province à son frere Sigismund, pour mieux
braver Etienne, on fit courir le bruit qu'on
faisoit la guerre aux Turcs.

Etienne devoit donner secours, et on lui pro-
mit de le faire, mais celui-ci s'achant bien ce
qui se faisoit, se étant même informé par le
Hongrois, qui craignoit que la Moldavie ne fût
à jamais annexée à la Pologne et unie à la
pologne contre les russes, amonnesta ce prince
contre le voisin.

Etienne voyant que la marche de polonois alloit
par Bender, fit demander au Roi, s'il venoit
comme ami ou comme ennemi, le Roi lui, réponse
fit continuer la marche, mais cette expédition fut
malheureuse. Les Hongrois, et le Roi s'en firent
à peine la foi de polonois de laisser en voyant la
Moldavie, afin que les habitants, portés à l'extrême,
s'appuyassent sur secours les Turcs. Cela porta
le Roi de polonois à un traité, et l'armée rus-
sienne retourna, mais celle-ci ayant pillé son
se marcher quelques villages, fut poursuivie par
Etienne qui le défait entièrement dans la Polonois,
est aidé par les Turcs, et les Hongrois, et
disoient tout. C'étoit les fruits de cette victoire
de polonois contre les russes qui existoit avec
l'Empereur.

Vladislas Roi d'Hongrie, Jean Albert Roi de
Pologne, et Alexandre Grand Duc de Lithua-
nie firent le 2 Mars en 1499. une alliance avec
les Turcs

Le Traité, sous le point de cette Alliance, le Moldavia lui
 devait rester à l'Empire, & s'il en devait donner
 du moins pour retourner la Moldavie ou la pro-
 vince transalpine. Mais le jaloux s'en vante
 bientôt, par ce que le Roi d'Hongrie étoit trop
 porté pour le Moldavia. L'Empereur dit, que le traité
 avoit été rompu, par ce qu'on trouvoit dans l'archi-
 ve un plan particulier. Par lequel le Roi d'Hongrie
 devoit l'attribuer à ses ministres de reconnaissance
 & se voir la conférence, et le traité avec le Roi
 Jean Albert. Mais le vrai motif étoit, que
 le Roi d'Hongrie réclamoit le Moldavia, en vertu
 de anciens traités. Comme un appartenance à ce
 Royaume. Les polonois ne voulaient pas le faire
 et craignant que le Roi d'Hongrie ne s'attache
 à ce traité, on fit un traité avec lui, et se
 fit Rodan au nom du Roi de pologne Jean Al-
 bert, de Jean Duce de l'Albanie. Alexandre
 et le Roi Sigismund. Tout le point étoit
 qu'on pardonneroit à Clusque, qu'il devint resté
 dans la possession de la de Dacie, et qu'on l'
 apaisoit contre tous les ennemis. Le traité se
 trouve dans l'archive, et comme on trouve un
 extrait

Les polonois n'ayant pas rempli le traité qu'on
 venoit de conclure avec Clusque. Celui-ci en
 vint en 1541 de Dijon à la Diète de Polonois
 demandant que plus de traités on devroit lui re-
 mettre comme fils d'Elle qui a été Polonois avant
 lui, qu'il étoit en Pologne, et de quel on dit
 que les Polonois ont promis de mettre à la place
 d'Elle. On dit bien quelque chose, mais
 lorsqu'Elle fut arrivé de la France, on fit
 un autre traité avec le Roi de Pologne, on per-
 dit de Clusque d'Elle. Dijon dit qu'il avoit
 fabriqué le traité de Clusque.
 Il avoit été à la Diète de Dijon entre le
 Polonois et le Roi, touchant au dit traité
 le Roi

le Roi de Pologne doit lui opposer. Vobis, le
D'Angoulême doit médier, et envoyer un
ministre au Roi de Pologne, et d'abord en Pologne
chaque village français. Pologne et Lorraine
pour faire des propositions, pour composer cette
part des instructions données à l'ambassadeur, et la
claire, D'Angoulême appelle l'œuvre, par Pologne.
pour avoir l'Espagne. L'œuvre, pour
l'œuvre, pour avoir un œil sur la Pologne.
Celle-ci a voulu l'œuvre plus d'abord.
gouverner cette Province, enchaîner, envoie
pour avoir une Pologne, ou Pologne, fait
demander en mariage Elizabeth, pour le Roi.
et pour mieux servir, il vaudrait à la Pologne,
l'œuvre, l'œuvre, et l'œuvre. L'œuvre
dit que la Pologne, avait fait avec Pologne, et
il a vu l'œuvre.

Le Prince Elizabeth ne vaudrait pas, Pologne
pour avoir, pour ce qu'il a été par l'œuvre
mais pour, on le vaudrait pour l'œuvre
dit qu'il avait vu.

Pologne d'abord, on vaudrait, mais la
le Prince était vu, en 1505, il demande
encore la Pologne Elizabeth, et pour le Roi,
qu'il est de nouveau, il attend en 1506, la
Pologne et l'on vaudrait.

Les Pologne, vaudrait bien la Pologne; mais
ne trouver pas, ni dans Pologne, ni dans l'œuvre
de laquelle, manie, ni d'abord la Pologne. (vous
dit, qu'on a fait un traité, et que l'original,
se trouve dans l'œuvre, que Pologne a
envoyé, pour l'œuvre, qu'il a vu
le Roi, à la Pologne, et qu'on lui a accordé
le Prince, à l'œuvre, qu'il devait se faire
Catherine, en envoyant, on le regarderait
pour l'œuvre de la Pologne, et qu'il devait
faire la Pologne, et l'œuvre. Pologne
dit, pour l'œuvre, et l'œuvre, à l'œuvre
dit, qu'une bonne, l'œuvre, pour l'œuvre.
Le Roi, l'œuvre, était vu, et l'œuvre
le était vu. Pologne, même, par la
1505

Tures, entre en 1509. dans la Pologne et dans la Russie
 par la Sibirie, Chettin, Givraning, Mianing et
 quelques autres places. que le Polonois avoient
 dans la Moldavie, il entra même en Pologne,
 a Biogga Caminica, Hales et Saspal. le Roi
 de Pologne obligea bientôt le Prince Bogdan à
 retourner, et d'ipote même à faire tout le Molda-
 vie, ne faisant aucune attention aux instances
 du Roi d'Hongrie, au quel il avoit promis de
 ne pas donner cette province, mais de l'abandonner
 au Roi de Pologne de Moldavie.

Le Roi d'Hongrie continua toujours à faire
 la guerre contre le Prince Bogdan et Blenne Prince
 de Moldavie. il envoya ainsi en 1509. Oswald
 Cortali, et Borraingha pour le conclure, ce
 qui se fit au disadvantage du Prince Bogdan.
 il fut obligé de reconnaître au Roi de Pologne
 de Chabir toutes les terres qu'il avoit eues en
 Pologne, par tout les Eglises, et de donner
 un secours contre les Tures, et les Tartars, et de
 Roi de Pologne. lui promettre aussi son assistance.
 Il est étonnant que cet accommodement n'ait
 fait que la reddition de Roi d'Hongrie. qui
 n'a pas réclamé son droit sur cette province,
 mais qu'il ait laissé par le mariage de
 Roi de Pologne.

Un Prince congolais tenu en 1515. à Liège.
 le Roi d'Hongrie a tenté par deux fois de
 Moldavie. Etienne ayant été obligé la sixième
 année par les Tartars, envoya son frere pour
 au Roi de Pologne, pour le prier de secours
 et dans la guerre contre les Tures et les Tartars,
 Etienne rendit de grands services à la Pologne,
 et à la Hongrie.

Ces provinces étant tombées sous le joug
 des Tures et des Tartars, par incertitude Etien-
 ne envoya des députés au Roi de Pologne pour
 renouer les anciens engagements. Dans la guerre
 d'Hongrie avec les Turcs, Etienne avoit obligé
 le pape, il en fut obligé et mourut peu
 après. Pour qui l'empereur, et le Roi de Pologne
 ont

cette province, mais il fut d'abord pris d'obscurité, & le
 polonois extrême dans la Moldavie; le prince ayant
 rendu de grands services au Roi Roi d'Hongrie, il le
 playa pour obtenir la députation de cette province
 il envoya l'évêque d'Alba au prince de Moldavie
 pour l'exhorter de faire la paix avec le Roi Roi
 d'Espagne. Pierre envoya la réponse au Roi Roi de
 Pologne, demandant une trêve pour une année
 pour pouvoir travailler à son royaume. Le
 Roi d'Hongrie envoya au Roi Roi de Pologne, pour
 accélérer la paix
 en attendant les royaumes polonois avoient vaincu
 la Moldavie, mais ayant été battus en 1592
 celui-ci ravagea à son tour le royaume. Il fut
 envoyé à Constantinople, traité en chemin avec
 Pierre de ne pas de la Pologne, celui-ci
 fut offert au Roi Roi d'Espagne contre lequel il
 étoit, au point de commencer la guerre.
 Après la malheureuse expédition que le Roi Roi
 entreprenoit contre la Moldavie, en 1597, on
 disputa pour de velle. Les Turcs occupèrent
 la Moldavie, & la rattachèrent. Etienne frère
 de Henri, prince de la Valachie; improu-
 va l'union se rendre favorable, fut chassé
 qui vendit son royaume à Pierre, entre les années
 aux Turcs. De sorte que Pierre étoit entré, &
 après dans la Moldavie. Pierre s'effraya de
 leur cruauté, et se voyant abandonné de son
 se retira dans la Transilvanie. Solyman
 ayant appris la fuite de Pierre, fit prêter
 l'hommage des habitants de la Moldavie, &
 leur donna pour prince: Etienne, frère
 de Pierre.
 Jean Roi d'Hongrie, ayant appris la trêve
 va avec une armée dans la Transilvanie
 et se vendit au Roi Roi des Turcs, ne
 réussit pas. Il fit proposer Pierre à son
 vain, qui fut obligé de le vendre.
 Etienne ayant appris que Pierre est entre
 les mains du Roi Roi, pria l'empereur de
 l'ordonner à son Roi Roi de le racheter, par ce
 qui eut

ce qui est tant en il revient. Le Holandais se prout pas
travailler. Il s'en fait entoyer à Constantinople,
et fait si bien se justifier, qu'il est parvenu à
villager à Paris.

Pendant les années d'innocence - avois le mont
de Jean. Chacun avois de Holandais, ou lui
pour se proposer gens. ne pouvoit être pour
D'ailleurs, mais la ruse de l'ennemi des
faits, voulait avoir un autre prince. on eut
les yeux sur Alexandre, qui avoit été si bon
lors, en prison. on le vassala. et on le fit
prince.

La mort de l'ancien. L'est connue à l'attentat
royal. Pierre eut l'esperance de retourner
dans la Holandais. son gendre, de D'ailleurs
arriverent avec la fiancée, qu'Alexandre
avoit été son prince de Holandais. et que le
général de la couronne, vint de l'étranger
introduit dans le pays, ayant fait rendre
l'honneur qu'il lui en méritoit.

C'est Alexandre, descendant de son ancien, l'ancien
et le D'ailleurs, prince de Holandais de la partie
nord. Pierre déclara qu'Alexandre, ne de-
soudoit pas de son sang Royal, et qu'il s'étoit
été, que par la mort de son grand-père l'ancien.
L'est de la principauté. Les D'ailleurs, avois
de D'ailleurs, et à avoir principalement de
mandé, l'avis de l'étranger sur l'est de la
de son ancien prince. Les D'ailleurs, eurent de
viter, publiquement le credit que Pierre avoit
à Constantinople, et les habitants de la Holandais
s'engagèrent ainsi de D'ailleurs, à l'ancien
Charles, et à l'ancien, qui de D'ailleurs,
pour les espérer, leur étoit et de D'ailleurs,
et pour D'ailleurs de Jean, pour l'ancien
de l'ancien D'ailleurs, et pour la partie de
l'ancien, et de D'ailleurs, et de D'ailleurs, de
l'ancien.

Tous, mais ceux-ci étant occupés de la peste, ne furent
cette occasion, et depuis le roi, le cardinal, le prince
et le pape, la domination Turque.

Les uns qui avaient avis de la peste d'Amalton p. d.
chamont pour Rome, qui déclara de vouloir sur
le pal de la peste, et fut retenu par les uns, les
pauvres, habiles, craignant le rétablissement de la peste
pouvait empêcher le roi en prison Alexandre, et il
envoyèrent à Rome, qui en était content, et fut
peu après franchement rétabli, à la fin
Auguste Roi de Rome.

Rome mourut en 1586 par le Roi. lui succéda
celui-ci ayant peu mis tant de crimes, en il ne se
voyait plus, en fait, rompsa les lois, et alla
à Constantinople, en il se fit tuer, les hauts le
roy, en attendant, à la fin, cadit. Etienne
fut de retour, et respect aux Turcs, à cause
de la religion, il fut massacré.

Etienne son frère qui lui succéda, fut bien plus
par ses crimes, le Roi Alexandre qui le suivit,
fut cruel. Albert, cardinal, palatin, et le Roi
Liberta, encourage à la guerre, pour
l'empire, et il mourut, et il fut à
place pour l'empire le Roi en 1586.

Le Roi de l'Empire l'empire à cette occasion
de l'acte, croyant que le Roi de l'acte avait
envoyé les Turcs en Hongrie, et l'attentat en
pousser. Il envoya ainsi de l'Empire à l'acte
pour le débarras de l'acte, en l'acte
à l'acte en l'acte; mais les succès,
travaux d'Alexandre furent défaits et le Roi
à l'acte, et envoya à Constantinople, en
s'adressant aux Turcs, fut fortifié.

Le Roi de l'Empire ne pouvant pas l'accomplir, en
l'acte en l'acte, le Roi de l'acte
convint en 1586, et envoya le Roi de l'acte
Christine fille de l'acte, palatin de l'acte.
Mais le Roi

depuis de chasser Junius de la Moldavie, par
celui-ci avait fait à Bogdan, et de l'y établir
avec l'assistance des Turcs, promettant que sa
faute payerait un double tribut, que la vil-
lage de Junius était payé par le Sultan
fait nullement) qu'il promettait comme Bog-
dan, aussi promettant pour se défendre
de la protection de la Porte.

Les Turcs firent le dessein de demander un
double tribut à Junius, celui-ci le refusa, et
yant ainsi que la guerre était inévitable, il
en avisa Henri Roi de Pologne, et lui ex-
posa la triste situation de la Moldavie, et
combien il importait à la Pologne, que cette pro-
vince ne restât entre les mains des Turcs. Hen-
ri s'accusa de ne pouvoir rien faire à cause
des traités de la Porte.

Junius ainsi se voyant abandonné, se prépa-
ra à la guerre, qu'il continua avec succès,
tant à la fin obligé de se rendre, et fut lui-
même contre la foi donnée.

Les Turcs occupèrent toute la Moldavie; y
menèrent de nouvelles colonies, et assés
de forts garnis dans les montagnes.

Junius était exilé à Blatin de Bulgarie
le Roi de Pologne Étienne Batorius se

de la diète, et de prendre à la pri-
ère, ou la refusa. Junius était tombé
entre les mains de l'Empereur, on lui fit couvrir
la tête à l'égout. et se bien favoré en
suisse.

En 1799, Sigismund Batorius, prince
de Transilvanie, qui avait été par la pro-
vocation et se filait, au Roi d'Autriche,
il voulait occuper la Moldavie et la Val-
achie, et le Sultan promettait à
la main d'Autriche, l'occupation était
favorable, Alexandre prince de Valachie
était

était devenu leur en 1790.

Etienne était Administrateur en 1792. Michel
lui succéda. Celui-ci abandonna le Turc, et
se joignit à Ligier pour priver de Transilvanie
celui-ci par le drapeau de la République. Les
deux autres, en Roumanie et en Espagne, furent
pour Ligier, pour le drapeau de la République
dominant et le laboureur l'œuvre.

Le drapeau pour tout à fait Ligier, nous
nous rendirons à l'acte de l'acte, un certain
Acton, estagère en suite le Turc, et le Turc
qui possédait la République, Michel
avait compris de la République, pour la
permission, estagère aussi le Turc, et le Turc
Turc, et le drapeau doit avoir été de réunir
tous les provinces, et de la permission en
de au drapeau de l'œuvre.

Le drapeau de l'œuvre, et étant
pas content de ce que Ligier (Baton)
lui donna, et animé par les polonais,
qui étaient jaloux, que les provinces se
voient être réunies à l'œuvre, il
se montre plus violent pour le Turc, que
pour Ligier.

Les temps, l'œuvre, qu'on avait mis dans
le pays, pour de cette province, à réunir
gurent à l'œuvre, et la drapeau de l'œuvre à
Ligier qu'il avait envoie deux hommes
de confiance avec de l'œuvre, ou le peut
facilement. Car, le général d'œuvre, Et-
ienne Gadde ayant été prisonnier, le Turc
et ce n'est l'œuvre que mis à sa place,
comme palatin de l'œuvre, un homme
de basse naissance, mais de cœur, et on
lui donna une forte escorte de troupes l'œuvre.

Le drapeau de l'œuvre, drapeau de l'œuvre, et grand
général

General de pologne, qui fut cela avec en quelque affaire a
 l'empereur d'Autriche, a cause de la dette de pologne. Les
 uns voyant bien a quel but les monarches, et d'autres
 visiblement, n'ont de obstacles.
 Les polonois n'ont point senti de briogetes dans la dette
 L'empereur d'Autriche, il prit Chigiotti et Chettin, etc.
 occupant tout le royaume, il y établit palatin Jozef
 Mikala; au nom d'Alexandre de pologne, qui en 1793 a
 obtenu l'indignation de pologne a la place d'Alexandre
 qui fut absent, et le fait prêter l'hommage au
 de pologne, mais depuis les factes, est resté dans la
 province, ne voulant pas partir, jusqu'à ce que la
 province se souleva. De nouveau avec. 1793;
 ayant fait le pacte avec les factes, et de
 fait de la dette d'Autriche, il apparut bientôt après
 l'empereur prince de Transylvanie, avait envoyé
 avec des hommes, hongrois pour acheter
 quelques nobles, et pour occuper le royaume
 d'Autriche ayant été vaincu par les révoltes de
 fait en 1791 au mois de décembre 1791. non
 fâché plus les hongrois, et même l'empereur
 Joseph qui était le chef de ce parti, que la
 indignation qu'on avait faite prêter à l'Autriche
 palatin, on reprocha aux polonois, on
 putent de pouvoir admettre ce parti
 de l'Autriche.
 L'empereur et le Prince de Transylvanie furent le chef
 de reproche, au chef de pologne et à l'Autriche
 et le chef envoyé l'Autriche Joseph à l'Autriche
 se faire entendre.
 Au commencement de jetté avec, l'Autriche
 d'Autriche avait fait de jetté avec a l'Autriche
 prince de Transylvanie touchant le royaume
 avec et qui renouveau ainsi le royaume
 la Transylvanie, que la province devait occuper
 jetté renouveau tout le royaume. D'Autriche
 on lui donna en mariage Marie, Charles
 fils de l'Autriche Charles et beau de la
 de pologne.

Autriche

Josias, palatin de Moldavie, craignant le menaces
du Pape de Brichard, offrit la province à Sigismond
Batori, mais celui-ci était occupé, et donna sa
réponse.

Après quelques semaines de séjour, la prison en 1697,
et Michel palatin de Valachie, prit sa place, étant
favorable à l'Empereur, Andreff.

Mais Sigismond Batori n'était pas long en l'air
de l'Empereur, c'est le Prince de Transylvanie,
à sa place, le Cardinal, qui en fait disposition -
par Michel Palatin de Valachie, en attendant.
L'ancien prince de Josias palatin de Moldavie,
qui avait été Général de palatin de Valachie,
avait occupé cette province avec l'assistance
de son frère, mais Michel, en retournant la
Valachie, en changea de nouveau L'ancien, et le
poursuivit jusque dans la Moldavie, et l'aurait
aussi occupé et en changea Josias, il se vint
aider de tout le Prince, par Suzana, et
Josias fut obligé de le retirer à Chelciu.

Le Roi de Pologne ordonna à L'ancien de se
diriger la Moldavie contre Michel, et de retirer
Josias, et son frère L'ancien vers la Valachie
qui avait aussi prêté l'hommage à la cour.
Michel continua ses opérations, et assiégea Chelciu
et voulait même attaquer la Pologne, si il
avait un grand parti sur tout dans le Papié
à cause de la religion grecque, pour le mettre
à l'empire de l'empereur. L'ancien en
vint dans la Moldavie, et dit à Michel
pour de la rivière de la, et rebatta le Prince
Josias, lequel voulait rentrer dans la Vala-
chie, en fait chasser par L'ancien, qui
en avait pris possession à la dis-
2. 118

En 1601. on vendit patrimonieusement yuge à Leangist.
 D'après lequel, la Moldavie, et la Valachie.
 Les Transilvoniens voyant tout cela, s'adressèrent
 au pape à l'Empereur. Michel fut élu de George
 Bute, et la Transilvanie, ainsi que les p
 bois, rattachèrent Léonard Bute.
 Le Prince Michale étant mort en 1609. son fr
 aîné voulut lui succéder. L'Empereur dev
 eut confirmé cette succession. mais en 1611
 Étienne Torga : à qui le pape avait donné sa
 province, entra, et occupa Constanta des
 routes à Chelhi. Jean Potiski Général de
 Podolie dans la bas le. L'avait une fois battu
 ayant défait l'armée de Turcs, et de Tartares,
 et après Étienne Potiski fut gardé au camp
 à sa prison. Mais étant environné par les
 Tartares, il fut fait prisonnier et envoyé à
 Stamboul. Constantin fut aussi prisonnier et
 parti également dans la Tartarie.
 En 1616. le prince Samuel Kovalski, et
 le prince Michel Vismariski parents de fratri
 le, voulant voyager par le nord, entrèrent en
 la Moldavie pour quelques avantages, ils furent
 défaits, le prince Vismariski mourut d'un
 malade, et le prince Kovalski fut fait prison
 nier, et envoyé à Constantinople.
 Le Roi Léonard III. envoya un ministre à
 l'Empereur pour obtenir que le pape de la Mold
 vie fût remis en premier état, et que
 Torga devint être donné. Les Turcs le donnè
 rent, à la place de Torga, George Goutami
 étranger, mais avec une de Chelhi.
 Le Prince Potiski fut élu ayant en 1611
 encouragé

encouragé les Turcs contre les Polonois. Gorkani inter-
 cepta les lettres et les communiqua à la pologne.
 Les Turcs en furent si fâchés, qu'ils voulurent
 le chasser de la Moldavie, et mettre à sa place
 Spalinski. Les Polonois assistèrent Gorkani, et
 s'opposèrent le grand Général Lalkewitch. à l'
 entrée de Lalkewitch dans la Moldavie, et vint
 dans son Camp. Le Complot fut malheureux pour
 les Polonois, Gorkani fut tué par les Moldaves.
 Et après plusieurs lettres Lalkewitch fut avec
 le Grand Prince Adyrpaï le hautain convenu
 bien touchant la Moldavie, sur les autorités
 aidées ni de haut, savoir que les Polonois
 ne devroient plus se mêler des affaires de la
 Moldavie, et être cette province à la discrétion
 de la Porte. Il vint aussi Chettin avec
 Turcs, que jusqu'alors les Polonois possédoient
 pour les Turcs de prince Constantin Au-
 guste. On tâche bien pour la part de Chettin-
 coïtche avec les Turcs le 9 Octobre 1621 d'en
 dresser la part de Lalkewitch, mais tout é-
 choua. Cette paix fut confirmée 1623
 par le Duc de Thures envoyé à Constantinople.
 Il joint aussi et plusieurs de couleurs
 par le Dy tout les Turcs, qui ont de l'avis
 cette province, sur la domination Turque.
 avec tout cela les provinces, qui possèdent
 ce fait qui sont en possession de l'avis
 lui payent un tribut annuel, par les
 avec plus de mariage, que les autres et de
 la Porte en l'avis. C'est aussi une marque
 de prérogative de la province, que selon les
 d'avis la Porte est obligé de donner l'avis

• Voyez en l'acte pour Pologne, et de ce l'acte
général pour les Gouvernements, le 24. 1797.
On voit par cet acte qu'au commencement de
l'acte et de l'acte ont été les deux
ten de l'Empire d'Autriche, au quel les
de la province, ont prêté l'hommage, et
un tribut annuel. que les bords, qui ont de
chère l'Autriche, et les provinces entre les
d'Autriche, et les provinces de Pologne, comme
aussi les provinces suzeraines avec les provinces, ont
la véritable cause, que le Prince de Moldavie
et de Valachie, ont reconnu pour souverain
tant les provinces d'Autriche, tant les provinces de
Pologne, selon les circonstances, avec tant que
les provinces d'Autriche, n'ont pas négligé de recou-
rer leurs droits sur ces provinces, et ils n'ont
pas laissé passer l'occasion de les réunir à
leur Empire. Comme on peut voir par
les traités conclus avec la Pologne, par tant
Catherine de Russie, comme Catherine de Russie
d'Autriche, et Vladislas Jagello Roi de
Pologne le 10. Mars 1412. Dans lequel l'acte
de Moldavie a été si bien détaillé, confirmé
en 16. Avril 1415. et renouvelé 1417.
à Koenigsberg.

Et lorsque pour la Pologne, de l'Empire d'Autriche,
par le Roi de Pologne, et l'Autriche, Roi d'Autriche
s'élevèrent de nouveaux troubles touchant
la Moldavie, il fut stipulé dans le traité
conclu 1414. que si les provinces d'Autriche ou les
de Pologne, ou leurs successeurs, se devaient
occuper

occuper ou perdre quelques Châteaux, terres, ou
 provinces. Mais si quelques-uns d'eux s'élevèrent
 sur les droits de quelques provinces ou de voir à
 l'exemple de leurs prédécesseurs tenir un
 Congrès, et traiter l'affaire amiablement.
 ces pactes furent confirmés le 23. avril 1471.
 Et femme après le mort du Roi Louis qui
 mourut en 1516. près de Nancy. se maria
 avec se maria avec Ferdinand de la Maison
 d'Autriche, et lui apporta le Royaume
 d'Hongrie en dot. Cette maison a par là
 aussi obtenu le droit de revendiquer la Slova-
 quie et la Vallachie. Comme elle a su
 profiter de l'occasion, et de revendiquer
 le Royaume de Naples et le Modica.
 On trouve aussi que les Rois d'Hongrie ont
 possédé le titre de Roi de Roumanie, sous le quel
 ont proprement compris la Bulgarie et la
 Vallachie. Et cela depuis le Roi Beliss.
 jusqu'au 16. siècle. Et cela même en trai-
 tant avec la Pologne. comme en 1517. et
 1518. au fameux Congrès de Vienne.
 Les princes de ces provinces ne sachant que
 faire, surtout après le mort du Roi Louis
 et de sa fille Marie mariée au Roi
 de France. Roi d'Hongrie, avec le quel est à présent
 le titre de la postérité, et voyant que le Royaume
 d'Hongrie tomberait à Hedwige fille cadette de
 Louis, mariée à Jago Roi de Pologne, ils
 balançaient ainsi long-temps à qui ils devaient
 se rendre, tenant tantôt les uns les Rois d'Hongrie,
 tantôt

Ue tuncjunge de plus surs de dicit de la main
d'Autriche par la Bulgarie, est encore, ce qui
homme d'Etat. pour George Foychevsky natif
de Transilvanie qui naturellement dit le mieux
connaître le dicit de la main d'Autriche, par les
provinces voisines, et qui a été employé par
Ferdinand Roi de Hongrie dans plusieurs legations,
et a été bien employé dans la Bulgarie pour
en faire une description exacte, dit dans la
dédicace de la Chronographie de la Bulgarie di-
cité au dit Roi Ferdinand. boni descriptionem
/ M. dea operandum dicit, et admodum
Molavian minime contumendum Regni Hun-
gariae, non vana non infirmum invidis,
Catholici, Astrologiae, Tyanni super a
Totius Christianae Republicae et Regni. Ubi
conferre omnibus omnibus vobis, ^{conatibus} ^{conspici}
sunt vindicandum. Et on croit autre-
ment que le Baron d'Autriche a encore écrit
peu après, pour les Russes et les
pour l'Empereur et les autres
les autres.

În colecția „Dicționare și Enciclopedii”
a Editurii MERONIA au apărut:

- ◆ *Enciclopedia Statelor Lumii*, ediția a X-a
- ◆ *Enciclopedia Europei*, ediția a III-a
- ◆ *Enciclopedia Asiei*
- ◆ *Enciclopedia Australiei și Oceaniei*, ediția a II-a
- ◆ *Enciclopedia Africii*
- ◆ *Enciclopedia Americilor*
- ◆ Horia C. Matei, *Enciclopedia Antichității*, ediția a V-a
- ◆ Silviu Neguț, Ion Nicolae, *Enciclopedia Recordurilor Geografice*
- ◆ Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *Enciclopedia de Istorie a României*, vol. I
- ◆ Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Constantin Rezachevici, *Enciclopedia de Istorie a României*, vol. II
- ◆ Stan Stoica, *Dicționarul Partidelor Politice din România. 1989–2004*, ediția a IV-a
- ◆ Nicolae C. Nicolescu, *Enciclopedia Șefilor de Guvern ai României*
- ◆ Corneliu Coterbic, *Drapelele Statelor Lumii. Mică enciclopedie*
- ◆ Horia C. Matei, *Statele Lumii. Mică Enciclopedie de Istorie*, ediția a II-a
- ◆ Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, *Enciclopedia Partidelor Politice din România. 1859–2003*
- ◆ Silviu Neguț, *Enciclopedia Exploratorilor și Călătorilor*
- ◆ Stan Stoica, *România 1989–2005. O Istorie Cronologică*
- ◆ Ion Bulei, *O Istorie a Românilor*, ediția a III-a
- ◆ Petre Dan, *Președinții Adunării Deputaților și ai Senatului României. 1862–2004. Mică Enciclopedie*
- ◆ Luciana Ghica și colab., *Enciclopedia Uniunii Europene*, ediția a III-a
- ◆ Ion Alexandrescu, Stan Stoica, *România după 1989. Mică enciclopedie*

Comenzile adresate

Editurii Meronia, str. Alexandru cel Bun, nr. 2, Bl. T50, Sc. 1, Ap. 10,
023682, București, Tel./Fax: 210.38.70;

E-mail: meronia@customers.digiro.net; meronia@hifilan.ro

pot fi onorate prin colet poștal cu plata ramburs (rabat 10%).

Tiparul executat la **S.C. LUMINA TIPO s.r.l.**
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
tel./fax 211.32.60; tel. 212.29.27
E-mail: office@luminatipo.com
www.luminatipo.com

„Când mai multe puteri își exercită însă influența asupra unui teritoriu, se ajunge totdeauna la rezultatul că, în loc ca acela asupra căruia tăbărăse toți să fie zdrobit, el scapă tocmai prin echilibrul de forțe care se creează din aceste silinți neconținute. Știm și noi ceva despre aceasta, noi cari trăim de pe urma echilibrului ce s-a stabilit din dorința de a ne cuceri a vecinilor noștri în toate timpurile, rivalitatea lor continuă însemnând permanența vieții noastre naționale.”

N. Iorga

